

# TRE RAPPORTER OM STUDIECIRKLAR

*Studieförbundens roll i vuxenutbildningen*  
av Kjell Rubensson

*”man lär sig mer än man tror genom att träffas”*

**Ur KB:s samlingar**

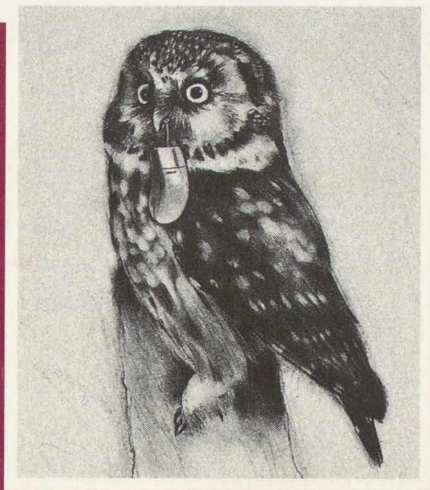
Digitaliserad år 2015



National Library  
of Sweden



UTBILDNINGSDEPARTEMENTET



# TRE RAPPORTER OM STUDIECIRKLAR

*Studieförbundens roll i vuxenutbildningen*

*av Kjell Rubensson*

*”man lär sig mer än man tror genom att träffas”*

*av Petros Gougoulakis*

*Rockmusik som folkbildning*

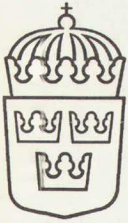
*av Thomas Öhlund*

SOU 1996:154



UTBILDNINGSDEPARTEMENTET





Statens offentliga utredningar  
1996:154  
Utbildningsdepartementet

25

# Tre rapporter om studiecirklar

Studieförbundens roll i vuxenutbildningen  
Reflektioner i anslutning till en analys av ULF-data

*Kjell Rubenson*

”man lär sig mer än man tror genom att träffas”  
En studie av samhällsinriktade studiecirklar

*Petros Gougoulakis*

Rockmusik som folkbildning

En kvalitativ undersökning av studieförbundens musikverksamhet

*Thomas Öhlund*

Betänkande av

Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen  
Stockholm 1996

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst  
106 47 Stockholm  
Fax: 08-20 50 21  
Telefon: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.  
- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:  
Regeringskansliets förvaltningskontor  
Distributionscentralen  
103 33 Stockholm  
Fax: 08-405 10 10  
Telefon: 08-405 10 25

Illustration: Ugglor och mus, Lasse Åberg

NORSTEDTS TRYCKERI AB  
Stockholm 1996

ISBN 91-38-20400-2  
ISSN 0375-250X

A: Ref KB  
Occ SOU  
1996: 154

# **Studieförbundens Roll I Vuxenutbildningen**

**Reflektioner i anslutning till en  
analys av ULF-data**

**Kjell Rubenson**



## Förord

Föreliggande studie är utförd inom ramen för den statliga utvärderingen av folkbildningen, SUFO 96 (Dir. 1994:12). Studien bidrar, tillsammans med de andra projekten, underlag till departementets utvärdering, men är ett självständigt forskningsprojekt. De resultat som här redovisas svarar författaren själv för.

Studiens syfte är att med hjälp av SCB:s *Undersökning av levnadsförhållanden* (ULF) analysera hur rekryteringen till studieförbundens cirkelverksamhet och annan vuxenutbildning gestaltat sig sedan mitten av 1970-talet.

Jämförelser mellan ULF-data och andra källor visar på en viss underrapportering i ULF för vissa kursarrangörer, främst studieförbund. Frågans utformning i ULF är av sådan karaktär att det är högst troligt att personer som deltagit i t.ex. ett studieförbunds körsångsaktivitet eller en föreningskurs inte uppfattat att han/hon i själva verket varit registrerad som cirkeldeltagare. Det finns anledning att anta att underrapporteringen ser relativt likartad ut vid de olika mätillfällena och att det därför är möjligt att göra jämförelser över tid, som är ett av syftena med föreliggande studie. Det är emellertid viktigt att uppmärksamma att ULF främst fångar upp dem som uppfattat sig ha deltagit i någon form av utbildning, kurs och/eller studiecirkel. Deltagarsiffrorna i denna studie är därför inte direkt jämförbara med dem som tidigare redovisats av Jonsson och Gähler i *Folkbildning och vuxenstudier. Rekrytering omfattning och erfarenheter* (SOU 1995:141).

Jag vill framföra ett stort tack till Carl-Gustaf Andrén, Agneta Charpentier och Lars Göransson, som ansvarar för SUFO 96, för ett mycket gott samarbete.

Linköping i september 1996

*Kjell Rubenson*



# Författaren

**Kjell Rubenson, f. 1944.** Professor i vuxenpedagogik vid University of British Columbia, Kanada och adjungerad professor vid Linköpings universitet, där han tidigare innehade professuren i vuxenpedagogik. Under senare år har hans forskning främst berört frågor kring vuxenutbildning och jämlikhet, kopplingen mellan arbetsliv och utbildning samt forskningens utnyttjande i policyprocessen.

Förord

Stöderna som jag fått för att skriva denna bok är många och jag vill tacka dem. Först och främst vill jag tacka min hustru, Lena, för hennes stöd och för att hon har varit en viktig del av mitt liv. Jag vill också tacka mina barn, Emma och Erik, för att de har varit en del av mitt liv och för att de har varit en del av min forskning. Slutligen vill jag tacka mina kollegor för deras stöd och för att de har varit en del av mitt liv.

Jag vill också tacka min hustru, Lena, för hennes stöd och för att hon har varit en viktig del av mitt liv. Jag vill också tacka mina barn, Emma och Erik, för att de har varit en del av mitt liv och för att de har varit en del av min forskning. Slutligen vill jag tacka mina kollegor för deras stöd och för att de har varit en del av mitt liv.

Jag vill också tacka min hustru, Lena, för hennes stöd och för att hon har varit en viktig del av mitt liv. Jag vill också tacka mina barn, Emma och Erik, för att de har varit en del av mitt liv och för att de har varit en del av min forskning. Slutligen vill jag tacka mina kollegor för deras stöd och för att de har varit en del av mitt liv.

Linköping i september 1996  
Kjell Rubenson

# Innehållsförteckning

<b>Förord</b>	5
<b>Folkbildningens särart och målsättning</b>	9
<b>Generella anslag till folkbildning och vuxenutbildning</b>	14
<b>Beskrivning av utnyttjat källmaterial</b>	18
Vem är vuxenstuderande?	19
<b>Samhörighet med folkbildningsrörelsen</b>	21
<b>Folkbildningens roll i vuxenutbildningen</b>	23
<b>Förändringar i deltagarstrukturen 1975–1993</b>	28
Ålder – utbildningsnivå	28
Samhällsklass	31
Kön	32
Ortstyp	32
Etnisk bakgrund	33
<b>Deltagande i förhållande till politisk, facklig och föreningsaktivitet</b>	35
<b>Jämlikhet i ett återkommande utbildningsperspektiv</b>	39
<b>Form av vuxenstudier och benägenhet att återkomma till studier</b>	43
<b>Leder uttalat intresse till deltagande?</b>	46
<b>Slutsatser och diskussion</b>	48
<b>Fördelningspolitik – hur har rekryteringen utvecklats?</b>	48
<b>Folkrörelseanknytning och det civila samhället</b>	50
<b>Folkbildningen och skolan</b>	51
<b>Referenser</b>	53
<b>Tabellbilagor</b>	55

# Inhalt

Einleitung  
 1. Die Bedeutung der Arbeit  
 2. Die Entwicklung der Arbeit  
 3. Die Aufgaben der Arbeit  
 4. Die Verantwortung der Arbeit  
 5. Die Zukunft der Arbeit  
 6. Die Bedeutung der Arbeit für die Gesellschaft  
 7. Die Bedeutung der Arbeit für den Einzelnen  
 8. Die Bedeutung der Arbeit für die Nation  
 9. Die Bedeutung der Arbeit für die Welt  
 10. Die Bedeutung der Arbeit für die Menschheit  
 11. Die Bedeutung der Arbeit für die Zukunft  
 12. Die Bedeutung der Arbeit für die Gegenwart  
 13. Die Bedeutung der Arbeit für die Vergangenheit  
 14. Die Bedeutung der Arbeit für die Natur  
 15. Die Bedeutung der Arbeit für die Kultur  
 16. Die Bedeutung der Arbeit für die Wissenschaft  
 17. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst  
 18. Die Bedeutung der Arbeit für die Religion  
 19. Die Bedeutung der Arbeit für die Philosophie  
 20. Die Bedeutung der Arbeit für die Politik  
 21. Die Bedeutung der Arbeit für die Wirtschaft  
 22. Die Bedeutung der Arbeit für die Sozialwissenschaft  
 23. Die Bedeutung der Arbeit für die Pädagogik  
 24. Die Bedeutung der Arbeit für die Psychologie  
 25. Die Bedeutung der Arbeit für die Soziologie  
 26. Die Bedeutung der Arbeit für die Anthropologie  
 27. Die Bedeutung der Arbeit für die Biologie  
 28. Die Bedeutung der Arbeit für die Chemie  
 29. Die Bedeutung der Arbeit für die Physik  
 30. Die Bedeutung der Arbeit für die Astronomie  
 31. Die Bedeutung der Arbeit für die Geographie  
 32. Die Bedeutung der Arbeit für die Geschichte  
 33. Die Bedeutung der Arbeit für die Literatur  
 34. Die Bedeutung der Arbeit für die Musik  
 35. Die Bedeutung der Arbeit für die Malerei  
 36. Die Bedeutung der Arbeit für die Skulptur  
 37. Die Bedeutung der Arbeit für die Architektur  
 38. Die Bedeutung der Arbeit für die Gartenbaukunst  
 39. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Wanderns  
 40. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Singens  
 41. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Tanzen  
 42. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schachens  
 43. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Scherens  
 44. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schneidens  
 45. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Nähens  
 46. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Webens  
 47. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Färbens  
 48. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Gerbens  
 49. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schmiedens  
 50. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Holzschneidens  
 51. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Steinmetzhandwerks  
 52. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Tischlerhandwerks  
 53. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schlosserhandwerks  
 54. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schmiedehandwerks  
 55. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Goldschmiedehandwerks  
 56. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Silberschmiedehandwerks  
 57. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Eisenhandwerks  
 58. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Kupferhandwerks  
 59. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Zinnhandwerks  
 60. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Bleihandwerks  
 61. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Wachshandwerks  
 62. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Lederhandwerks  
 63. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Knochenhandwerks  
 64. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Hornhandwerks  
 65. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Elfenbeinhandwerks  
 66. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Bernsteinhandwerks  
 67. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Glashandwerks  
 68. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Porzellanhandwerks  
 69. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Keramikhandwerks  
 70. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Steinhandwerks  
 71. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Holzhandwerks  
 72. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Metallhandwerks  
 73. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Textilhandwerks  
 74. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Papierhandwerks  
 75. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Buchbindereihandwerks  
 76. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Druckerhandwerks  
 77. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Buchhändlerhandwerks  
 78. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Bibliothekshandwerks  
 79. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Lehrerhandwerks  
 80. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schreiberhandwerks  
 81. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Dolmetscherhandwerks  
 82. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Übersetzerhandwerks  
 83. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Rednerhandwerks  
 84. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Schriftstellershandwerks  
 85. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Journalistenhandwerks  
 86. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Publizistenhandwerks  
 87. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 88. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 89. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 90. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 91. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 92. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 93. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 94. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 95. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 96. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 97. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 98. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 99. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks  
 100. Die Bedeutung der Arbeit für die Kunst des Verlegerhandwerks

## Folkbildningens särart och målsättning

Den tidiga utvecklingen av folkbildningen i Sverige visar påtagliga likheter med skeendet i andra europeiska länder. Efter hand uppstod emellertid former av folkbildning – inte minst studiecirkelverksamhet – som avviker från motsvarigheter i andra länder. Resultatet av denna utveckling blev en jämförelsevis unik bildningsverksamhet för vuxna, starkt kopplad till folkrörelser och med frihet och frivillighet som utmärkande kriterier trots betydande bidrag från stat och kommun.

Som bl.a. Inge Johansson (1991) hävdade skapade folkrörelserna en fungerande demokrati mitt i förmyndarsamhället. Nästan varje förening startade vid sekelskiftet flera studiecirklar och många av dem grundade egna bibliotek, ofta i anslutning till studiecirkelarna. Denna form av bildning och organisatorisk träning blev av stor praktisk betydelse för folkrörelsernas parlamentariska insats. Riksdagsledamoten och folkskolläraren Hernfrid Bark (Nerman, 1952, s 82) berättar exempelvis hur han fick sitt första offentliga uppdrag i en studiecirkel: ”att som revisorsuppleant läsa upp revisionsberättelsen, och jag minns att jag hade våldsamt rampfeber.” Rörelsernas fokusering på bildningsfrågan byggde upp en motvikt till den etablerade eliten.

Vissa av folkbildningens ideal och särdrag återfinns helt naturligt också i den internationella litteraturen men då i anslutning till andra begrepp. Personlighetsidealet och folklig kultur nämns i olika europeiska länder ofta i anslutning till socio-kulturella former av vuxenutbildning. Enligt Van Gent (1992) har det ofta rört sig om att förmedla en neutral form av socio-kulturell utbildning. Vad som saknas på idéplanet i litteraturen kring den socio-kulturella vuxenutbildningen är den nära kopplingen till folkrörelserna, som framkommer så tydligt när svensk folkbildning behandlas. En intressant företeelse i litteraturen är föreställningen att vuxenutbildningen i sig kan ses som en folkrörelse. I Sverige betraktas den i stället som en gren inom respektive folkrörelse. En annan aspekt, som kommer fram i litteraturen, har att göra med hur urskiljbara och strukturerade folkrörelsernas bildningsinsatser är. Vad som karakteriserar den svenska situationen är att det inom rörelsen skapats en särskild organisation för folkbildningen. De ansträngningar som görs av olika kvinnoorganisationer, miljörörelser, fredsrörelser och andra i länder som t.ex. Tyskland och USA innehåller i sig en viktig bildningskomponent. Skillnaden är att denna inte skiljs ut och organiseras som en fristående aktivitet utan ingår som en integrerad del i rörelsens praktik. Det rör sig här

inte om allmän medborgerlig bildning utan bildningsprocesserna, som består av självstudier, seminarier, allmän informations spridning etc., som är direkt knutna till förverkligandet av rörelsens mål. Denna verksamhet är också tydlig i politiska frihetsrörelser. Charta 77 i dåvarande Tjeckoslovakien kan tjäna som ett gott exempel. När rörelsen bildades genomfördes stora bildningsinsatser. Inledningsvis insamlades, analyserades och sammanställdes information om förhållandena i samhället. Dessa "undervisningsmaterial" förmedlades senare i seminarier, föreläsningar, studiecirklar och fria teatergrupper. Det finns också otaliga exempel på motsvarande verksamhet bland frihetsrörelser i Latinamerika och Afrika. Vi finner också liknande processer i anslutning till demokratiseringssträvanden i flera europeiska länder under slutet av förra århundradet. Den speciella situationen i Sverige och Norden hänger samman med att statens erkännande och ekonomiska satsning har lett till bildandet av studieförbund med betydande administrativa resurser. Bildningsarbetet har därigenom skilts ut som en självständig aktivitet och getts tre roller: folk-rörelseorgan, vuxenutbildare och kulturbärare.

I och med 1947 års folkbildningsreform och införandet av statsbidrag för studiecirkelverksamheten kom förhållandet mellan studieförbundens samhälls- och rörelseroll att förändras och folkbildningen blev ett av instrumenten för förverkligandet av statens mål. 1944 års folkbildningsutredning framhöll behovet av åtgärder för att göra det fria och frivilliga folkbildningsarbetet mer allmänt och såg som huvuduppgift för folkbildningen att ge personlighetsbildning, medborgerlig bildning, elementär bildning och fackbildning. I 1947 års reform betonas neutraliteten i folkbildningsarbetet och rörelseprofileringen tonas ner. Utredningen behandlar folkbildningen inom ramen för utbildningssituationen i Sverige. *Så länge skolväsendet i vårt land inte nått sin fulla utveckling kommer en betydande del av det bildningsarbete, som måste fattas som skolans uppgift att ligga inom det frivilliga bildningsarbetets rāmärke* (SOU 1946:68, s 8). Kopplingen mellan skola och folkbildningsverksamheten framhölls också i skoldebatten. Enligt Arvidson (1985) lägger man under 1940-talets omfattande utredningsarbete märke till ett klart samband mellan skola och folkbildning. Så framhöll t.ex. 1940 års skolutredning skolans uppgift att förbereda och stimulera för deltagande i det fria och frivilliga bildningsarbetet.

1960 års folkbildningsutredning var närmast en teknisk översyn av statsbidragen till folkbildning och ungdomsverksamhet. Översynen motiveras av att kunskapsstoffet omsätts allt snabbare och den stigande levnadsstandarden som tillät allt fler människor ur skilda samhällsgrupper att odla intressen vid sidan av förvärvsarbetet (SOU 1961:44). Direktiven nämner inget om att stärka folkrörelseförankringen och betänkandet går

inte närmare in på denna fråga. Det är emellertid intressant att notera att 1963 års proposition betonade folkrörelseförankringen betydligt kraftigare än betänkandet. Statsrådet framhöll att genom anknytning till folkrörelserna kan folkbildningsarbetet bidra till att stärka demokratin. Propositionen var emellertid försiktig angående hur långt folkrörelseförankringen skulle sträcka sig och betonade att folkbildningsarbetet även skulle vara oberoende av medlemsorganisationerna. Arvidson 1985, s 200 anför i anslutning till proposition 1963:36 *Med begreppet "fritt och frivilligt" avses nämligen att "folkbildningsarbetet skall vara helt oberoende av direktiv från stat och kommun, organisationer och enskilda och att det fritt skall kunna utvecklas och anpassas efter behov och förutsättningar hos de människor de vänder sig till"*. Enligt propositionen bör det statliga stödet inriktas på kvalitetsbetonande verksamhetsformer och verksamhetsområden.

Proposition 1967:85 angående vissa åtgärder inom vuxenutbildningens område utgör startpunkten för en grundläggande omdaning av vuxenutbildningsfältet och markerar att vuxenutbildningen blivit en central fråga i utbildningspolitiken. De två stora nyheterna i reformen var inrättandet av en kommunal vuxenutbildning och skapandet av en fast organisation för televisions- och radioprogram för utbildningsändamål. Målgruppen för reformen var den s.k. begåvningsreserven. Propositionen innehöll också förslag om en allmän höjning av bidragen till studieförbunden. Mycket snart svängde emellertid opinionen och begåvningsreserven sköts i bakgrunden och istället inriktades uppmärksamheten på de resurssvaga. Under den fördelningspolitiska reformperioden 1970–76 låg, förutom vuxenstudiesociala åtgärder, tyngdpunkten i ett kraftigt ökat stöd till folkbildningen som ansågs ha särskilt stora förutsättningar att nå dessa grupper. Genom deltagande i folkbildning och annan vuxenutbildning skulle de svaga gruppernas resurser stärkas varigenom de bättre skulle kunna kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor. Satsning på folkbildningen kan ses som ett uttryck för statsmakternas tolkning av vilken form av utbildning som hade störst möjlighet att verka resursskapande för de aktuella grupperna. I detta sammanhang är det viktigt att framhålla den koppling som gjordes mellan arbetslivets demokratisering och folkbildningen. Ökad ekonomisk demokrati förväntades verka motiverande för individens efterfrågan på vuxenutbildning medan folkbildningen i sig också var ett viktigt instrument i demokratiseringsprocessen.

Trots den stora ökningen och införandet av nya bidrag har bidragsförändringarna inom 1970-talet emellertid närmast karaktären av justeringar och sker i stort inom de ramar som fastlades vid 1947 års reform. I diskussionerna framfördes emellertid krav på en starkare folkrörelseförankring och direktiven till 1975 års folkbildningsutredning framhöll förutom

den fördelningspolitiska ambitionen att folkrörelsekaraktären borde bevaras och förstärkas (SOU 1979:85). I de tilläggsdirektiv som den borgerliga regeringen utfärdade efter regimskiftet 1976 tonas den folkrörelseanknutna verksamheten ned. Enligt statsstödet var det inte önskvärt att denna verksamhet skulle breda ut sig på bekostnad av det studiearbete som vänder sig till en bredare allmänhet. I stället angavs, som riktlinje för utredningens fortsatta arbete, att de fördelar som ett folkrörelseanknutet studiearbete gav skulle tillvaratas och utvecklas, utan att det studiearbete som har en annan förankring för den skull fick ersättas. I 1981 års proposition konstateras att de övergripande målen i stor utsträckning är gemensamma för folkbildningen och andra delar av vuxenutbildningen. Vidare har den nära kopplingen mellan å ena sidan reformeringen och demokratiseringen av arbetslivet och å den andra sidan utbyggnaden av folkbildningen kraftigt tonats ned. Trots dessa förändringar behålls den fördelningspolitiska målsättningen för vuxenutbildning och folkbildning i propositionstexten. I enlighet med propositionen infördes ett radikalt förändrat och kraftigt förenklat bidragssystem.

Det är först med proposition 1990/91:82, som innebär en brytning mellan folkbildning och vuxenutbildning och inrättandet av en ideell förening med myndighetsansvar, Folkbildningsrådet, som situationen radikalt förändras och folkrörelseförankringen kommer i förgrunden. Folkbildningsrådet (1993, s 5) beskriver folkbildningens uppdrag enligt följande:

1. Enligt den proposition (1990/91:82) som låg till grund för 1991 års riksdagsbeslut skall folkbildningen vara fri, frivillig och självstyrande. De grundläggande skälen till att stödja folkbildningen är att den bidrar till en demokratisk grundsyn och utveckling i samhället.
2. Folkbildningens anordnare skall själva lägga fast målen för verksamheten medan riksdag och regering fastställer målen för bidragsgivningen. Statsbidrag till folkbildning motiveras av viljan att stödja en verksamhet som syftar till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen.
3. Utbildningsklyftorna skall utjämnas och utbildningsnivån i samhället skall höjas. Socialt och kulturellt missgynnade grupper skall prioriteras. Särskilt invandrare och handikappade ska uppmärksammas. Statsbidraget får inte användas för uppdragsutbildning eller kommersiell verksamhet.
4. Statsbidrag till studieförbund och folkhögskolor skall utgå i form av ett gemensamt bidrag uttryckt i kronor med en årlig uppräknings som tar hänsyn till löne- och prisutvecklingen. Bidraget fördelas sedan mellan folkhögskolor och studieförbund av Folkbildningsrådet som även svarar för uppföljning och utvärdering av verksamheten. Rege-

ringens egen utvärdering ska bygga dels på underlag som Folkbildningsrådet lämnar årligen, dels på en fördjupad utvärdering fristående från den som Folkbildningsrådet utför.

Parallellt med en förstärkt folkrörelseanknytning har, kanske något paradoxalt, samhällsrollen också förstärkts. Folkbildningen har kommit att engageras i uppdragsutbildningen och utnyttjas vidare som ett arbetsmarknadspolitiskt instrument. Härigenom har dess roll för höjandet av bildningsnivån bland de stora grupperna också blivit mer central och kopplingen till stat och andra intressen än folkrörelseorganisationerna starkare.

Från den korta presentationen av utvecklingen från 1947 går att dra några slutsatser för den empiriska analysen:

- betoningen av rörelseanknytning har förstärkts
- trots ökad betoning av rörelseanknytning har folkbildningen också i ökad utsträckning utnyttjats för att nå allmänna politiska mål och påverkas härmed naturligtvis av intressen utanför folkrörelserna
- situationen inom det allmänna skolväsendet har starkt påverkat statsmakternas syn på folkbildningens uppgift
- folkbildningens fördelningspolitiska ambition betonas i policydokument trots nedtoning av vissa av instrumenten för att förverkliga dessa mål
- kopplingen till arbetslivets utveckling har setts som central i den fördelningspolitiska ambitionen.

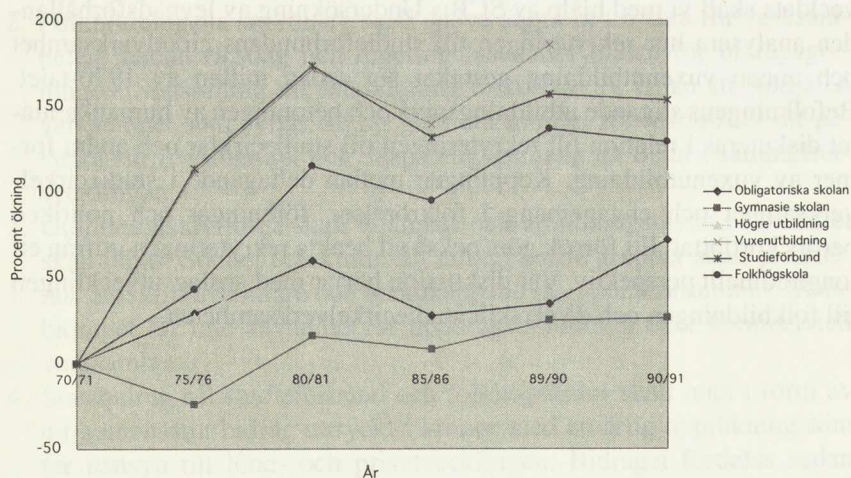
Mot bakgrund av hur synen på folkbildningens särart och målsättning utvecklats skall vi med hjälp av SCB:s Undersökning av levnadsförhållanden analysera hur rekryteringen till studieförbundens cirkelverksamhet och annan vuxenutbildning gestaltat sig sedan mitten av 1970-talet. Befolkningens stigande utbildningsnivå och betoningen av humankapitalet diskuteras i relation till rekryteringen till studiecirkelar och andra former av vuxenutbildning. Kopplingen mellan deltagande i studiecirkelverksamhet och engagemang i folkrörelser, föreningar och politiken berörs kortfattat. Ett försök görs också att beakta rekryteringen utifrån ett longitudinellt perspektiv. Vår diskussion börjar med anslagsutvecklingen till folkbildningen och då särskilt studiecirkelverksamheten.



## Generella anslag till folkbildning och vuxenutbildning

De statliga anslagens utveckling sedan 1970 redovisas i Figur 1. Linjen som beskriver det totala anslaget till vuxenutbildning stannar vid 89/90 beroende på att uppgifter saknas för 1990/91. Under den fördelningspolitiska perioden var folkbildningen liksom annan vuxenutbildning, jämfört med andra utbildningsformer, mycket gynnad. Medan de reella resurserna för vuxenutbildning och studieförbund ökade med 112 respektive 114 procent var ökningarna inom den obligatoriska skolan och högre utbildning små; 29 och 27 procent under det att gymnasieskolan minskade med 24 procent. Under de borgerliga mandatperioderna mellan 1976/77 till 1981/82 fortsatte ökningen för folkbildningen och vuxenutbildningen fram till den ekonomiska krisen och den s.k. besparingspropositionen (proposition 1980/81:20). I relation till andra utbildningsformer var folkbildning och annan vuxenutbildning fortfarande gynnade, dock inte i samma utsträckning som tidigare. Under den följande femårsperioden minskade stödet till folkbildning och vuxenutbildning i allmänhet för att därefter stiga något. Av Figur 1 framgår att när ökningen kom under slutet av 1980-talet steg anslagen till studieförbunden mindre än vuxenutbildningsanslaget i sin helhet.

Figur 1: Ökning av statliga anslag till olika utbildningsformer med basen 1970/71 = 0

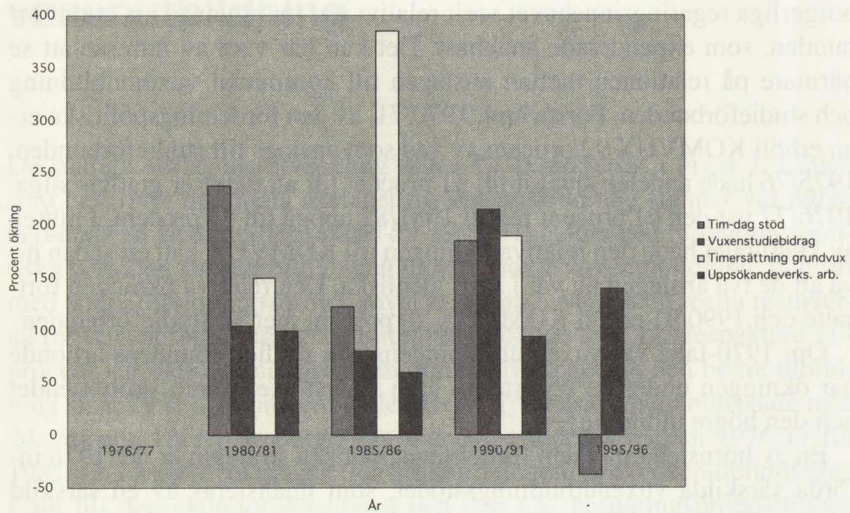


I stället var det den kommunala vuxenutbildningen, som allt sedan det borgerliga regeringsinnehavet varit relativt sett mer gynnad än studieförbunden, som expanderade snabbast. Det kan här vara av intresse att se närmare på relationen mellan anslagen till kommunal vuxenutbildning och studieförbunden. Första året, 1970/71, av den fördelningspolitiska eran erhöll KOMVUX 92 procent av vad som anslogs till studieförbunden. 1975/76 hade andelen sjunkit till 51 procent för att därefter gradvis stiga. 1976/77 var den 61 procent för att 1981/82 uppgå till 83 procent. I mitten av 1980-talet hade den relativa ökningen till KOMVUX nått en sådan nivå att de två anslagen nu var i stort identiska. Den relativa ökningen fortsatte och 1990/91 erhöll KOMVUX 20 procent mer än studieförbunden.

Om 1970-talet var vuxenutbildningens och studieförbundens årtionde har ökningen under de senaste tio åren främst skett inom skolväsendet och den högre utbildningen.

En av hörnstenarna i den fördelningspolitiska strategin är det 1976 införda särskilda vuxenutbildningsstödet, som finansieras av en särskild vuxenutbildningsavgift, vilken tas ut som viss andel av lönesumman. Erfarenheterna hade visat att det främst var de resursstarka grupperna som utnyttjade möjligheterna till vuxenutbildning. De särskilda anslagen omfattade ursprungligen vuxenstudiebidrag för längre utbildningar på grund- och gymnasieskolenivå främst i KOMVUX, tim- och dagstudiestöd för deltagare i studiecirklar och korta ämneskurser i folkhögskola samt bidrag till uppsökande verksamhet på arbetsplatsen. Till de rekryteringsstödjande åtgärderna vill vi också föra den särskilda timersättningen för Grundvux-studerande. Genom dessa riktade åtgärder ville man försöka utjämna de reella förutsättningarna för att kunna delta. Särskilt grundläggande för strategin var den uppsökande verksamheten, som skulle tjäna som ett instrument för att åstadkomma den nödvändiga attitydförändringen. Förutsatt att man nådde framgång härvidlag skulle vuxenstudiestöden tillförsäkra målgruppen verkliga möjligheter att genomföra studierna. I Figur 2 redovisas de riktade anslagens utveckling under den aktuella perioden. De statliga anslagen till uppsökande verksamhet och timstödet för Grundvux-studerande upphörde i början av 1990-talet. Uppgifterna är hämtade från Statsliggaren för respektive år.

Figur 2: Ökning av statliga anslag till olika vuxenstudiestöd med basen 1976/77 = 0



Utifrån ett studieförbundsperspektiv är det främst utvecklingen av de korta studiestöden och anslaget till uppsökande verksamhet som är av intresse. Av Figur 2 framgår att de korta stöden byggdes ut kraftigt under slutet av 1970-talet och 1980/81 var de i det närmaste 2,5 gånger högre än 1976/77. Under 1980-talets första del minskade anslagen för att sedan öka något. Under 1990-talet skedde en kraftig reduktion och 1995/96 var statsbidragen 40 procent lägre än vid dess införande 1976/77. Anslaget till uppsökande verksamhet fram till att det upphör 1991/92 följde i stort samma mönster även om variationerna var något mindre. Timersättningen till Grundvux-studerande avviker i den mening att anslagsposten ökade dramatiskt under 1980-talets första hälft för att därefter kraftigt reduceras. Studiebidragen följde den generella utvecklingen men drabbades inte av lika hårda nedskärningar under 1990-talet som de korta stöden. I och med de stora utbildningssatsningarna i anslutning till den dramatiskt ökade arbetslösheten har vuxenstudiestöden kraftigt förändrats. I början av 1980-talet infördes ett särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa. Från 1985/86, då det uppgick till 50 miljoner, ökade det nominellt gradvis till 75 miljoner 1992/93 för att året därefter stiga till hela 2 856 miljoner. Som jämförelse kan nämnas att anslaget till vuxenstudiebidragen detta år var på 950 miljoner. Resultaten i föreliggande studie berörs emellertid inte av den nu pågående dramatiska utvecklingen då data tyvärr inte täcker denna period.

En av slutsatserna inför den fortsatta analysen är att studieförbunden förlorade sin prioriterade ställning i början av 1980-talet. Vidare kan konstateras att satsningen på rekryteringsstödjande åtgärder, som gynnsamt

bör ha påverkat utvecklingen av studiecirkeldeltagandet under 1970-talet, gradvis har försvagats. Följden härav är att möjligheterna att förverkliga de fördelningspolitiska målen liksom studieförbundens roll i detta arbete försvagats. Uttryckt på annat sätt, klyftan mellan den ambition som uttrycks i officiella dokument och resursallokeringen har vidgats.

## Beskrivning av utnyttjat källmaterial

Underlaget till avsnittet om rekrytering till och effekter av folkbildning och annan vuxenutbildning bygger på specialbearbetningar av den s.k. ULF-statistiken (SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden).

Sedan början av 1970-talet pågår inom SCB en kartläggning av den svenska välfärdens innehåll, utveckling och fördelning. Arbetet inom ULF går bl.a. ut på att rapportera löpande statistik inom olika välfärds-komponenter. Fr.o.m. 1979 tillämpas i ULF en indelning i fyra huvudteman som återkommer med viss periodicitet.

- Sociala relationer (politiska resurser, trygghet, sociala relationer, familj)
- Arbetsliv (sysselsättning och arbetsmiljö, ekonomi, utbildning).
- Hälsa och omsorg.
- "Fysisk miljö" (boende, transporter, fritid).

I varje ULF-omgång finns ett antal centrala indikatorer från varje komponent med.

Urvalet 1975–1979 omfattade personer i åldrarna 16–74 år. Fr.o.m. 1980 är den övre åldersgränsen 84 år. Undersökningen är riksomfattande och urvalet som ursprungligen bestod av 12–14 tusen personer uppgår sedan 1980 till 7–8 tusen individer. Varje intervju omfattar ett stort antal frågor och tar ungefär en timma i anspråk. Från och med 1986 ingår en paneldel i undersökningen. Härigenom har det blivit möjligt att följa samma individ över tid. Panelen uppgår till ca 40 procent av den ursprungliga gruppen. Urvalet till ULF-undersökningarna som är riksomfattande torde vara likvärdigt med ett obundet slumpmässigt från hela populationen, som omfattar i princip alla stadigvarande bosatta i Sverige i åldrarna 16–74 år. Detta innebär att vi betraktar ULF-statistiken som giltig för hela befolkningen.

De specialbearbetningar som utförts i anslutning till denna studie omfattar åren 1975, 1979, 1986/87, 1990/91 samt 1992/93. Vidare utnyttjas panelen 79–86/87 (samma individer intervjuades vid de två tillfällena).

Studien koncentreras av naturliga skäl på folkbildningen, främst studieförbundens cirkelverksamhet. I syfte att få ett övergripande perspektiv på vuxenutbildningen i Sverige redovisas det totala deltagandet i vuxenutbildning. Vidare uppmärksammas utbildning anordnad av arbetsgivaren som kommit att inta en alltmer central roll inom den totala vuxenutbildningen.

## Vem är vuxenstuderande?

I litteraturen är det vanligt att man med vuxenstuderande menar en person som börjat studera efter några års förvärvsarbete och/eller hemarbete. Vidare förekommer att vuxenstuderande definieras med hänvisning till vissa utbildningsformer. I ULF-statistiken används inte dessa definitioner utan undersökningarna ger en enkel redovisning av studieaktiviteten för personer i åldrarna 16–74 (84 från 1980). Att inkludera traditionella ungdomsstuderande i statistiken över deltagande i vuxenutbildning är vilseledande. Vi har därför inte tagit med dem vilka åldersmässigt kan betraktas som traditionella heltidsstuderande i grundskola (under 17 år), gymnasieskola (under 20 år) och universitet (under 25 år). Då det är av intresse att också uppmärksamma ungdomars deltagande i folkbildning kommer vissa beräkningar att göras på samtliga som ingår i ULF-studien.

Eftersom en stor del av deltagandet i vuxenutbildning avser kortare kurser ger en kartläggning som begränsas till vid intervjutillfället pågående kurser en felaktig bild. I ULF kartläggs därför deltagandet under den senaste 12-månadersperioden.

Såsom studiedeltagare räknas personer som svarat ja på frågan: Deltog du i någon utbildning eller kurs under...? Räkna även med kurser och utbildningar på arbetstid samt kortare kurser, hobbykurser och liknande. För att stimulera intervjupersonernas minne erhöll de i samband med frågan ett svarskort som angav de vanligaste kursarrangörerna:

1. Fackföreningen
2. Studieförbund (ABF, Vuxenskolan, Medborgarskolan, TBV, Kursverksamheten, Studieförbundet, etc)
3. Korrespondensinstitut
4. Arbetsgivaren
5. AMU-center
6. AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen)
7. Radio/TV (och skaffat kursboken)
8. Folkhögskola
9. Kommunal vuxenutbildning
10. Statens skolor för vuxna (Norrköping, Härnösand)
11. Grundskolan
12. Gymnasieskolan
13. Universitet eller högskola
14. Annan

Vid redovisning av kursarrangör ingår den intervjuade endast en gång. Statistiken ger information om antalet personer som deltagit t.ex. i studieförbundens cirklar under mätperioden och inte antalet kursdeltagare. I

ULF insamlas för varje person uppgift om högst fyra kursarrangörer.

Jämförelser mellan ULF-data och andra källor visar på en viss underrapportering i ULF för vissa kursarrangörer, främst studieförbund. Enligt SCB torde underrapporteringen främst avse (SCB, 1991: 34f):

- kortare, ej kompetensgivande kurser (t.ex. hobbybetonade kurser)
- studiecirklar som är löpande föreningsaktiviteter
- personer, som under perioden deltagit i fler än fyra utbildningsformer
- personer med studieavbrott.

Härtill bör läggas dem som inte uppfattar den aktivitet som de deltagit i som *kurs eller utbildning*. Frågans utformning i ULF är av sådan karaktär att det är högst troligt att personer som deltagit i t.ex. ett studieförbunds körsångsaktivitet eller en föreningskurs inte uppfattat att han/hon i själva verket varit registrerad som cirkeldeltagare. Under åren 1978-1989 innehöll listan över kursarrangörer även "klubb/förening." Av den "vuxna befolkningen" var det 4,1 procent som under året deltagit i denna verksamhet. Det är högst sannolikt att större delen av dessa kurser i formell mening arrangerats av ett studieförbund. Betraktas samtliga ha varit studiecirklar stiger deltagandet för 1986 från 13,9 till 17,5 procent (personer som deltagit i båda formerna räknas enbart en gång). Våra beräkningar ger anledning att anta att de personer som rapporterat att de följt en kurscirkel anordnad av klubb och/eller förening delvis skiljer sig från dem som rapporterat att arrangören varit ett studieförbund. De förra var yngre och hade något högre utbildning och vidare var könsfördelningen jämnare än bland studiecirkeldeltagarna.

Om man, som SCB, antar att underrapporteringen eller glömskan främst drabbar dem som deltagit i många kurser bör gruppskillnaderna vara något större än vad ULF-data visar (SCB, 1991). Eftersom det primära i ULF inte är att skatta den exakta omfattningen av enskilda kursarrangörers verksamhet utan främst ge en bild ur ett fördelningspolitiskt perspektiv är underskattningen mindre problematisk. Det är emellertid viktigt att, som diskuterats ovan, uppmärksamma att ULF främst fångar upp dem som uppfattat sig ha deltagit i någon form av utbildning och/eller kurs och kan missa kulturaktiviteter som formellt registreras som studiecirkel (se Jonsson och Gähler, 1996). Det finns anledning att anta att underrapporteringen ser relativt likartad ut vid de olika mätillfällena och att det därför är möjligt att göra jämförelser över tid, som är ett av syftena med föreliggande studie. Vår diskussion börjar med folkbildningens samhörighet med folkrörelserna.

## Samhörighet med folkbildningsrörelsen

ULF-92 innehöll frågan: *I det svenska samhället finns det olika slags sammanslutningar och rörelser. Hur pass stor samhörighet känner du personligen med...?* Listan, som upptog 11 sammanslutningar/ rörelser, innehöll bl.a. alternativet *folkbildningsrörelsen, t.ex. studieförbund som ABF och vuxenskolan*. Svaret angavs i form av en skattning enligt skalan 0 till 10, där 0 betyder *känner ingen alls samhörighet med* och 10 *känner mycket stark samhörighet med*. Av Tabell 1 framgår i vilken grad de tillfrågade kände samhörighet med de olika rörelserna. I tabellen har svaren grupperats enligt följande, 0= inte alls, 1–5= viss och 6–10= hög och vidare redovisas medelvärdet dels totalt och dels för män respektive kvinnor.

**Tabell 1: Samhörighet med olika folkrörelser/sammanslutningar enligt ULF-92. Procent och medelvärde (n = 4959).**

Rörelse/ sammanslutning	Ingen (0)	Viss (1–5)	Hög (6–10)	Medel- värde	Medelv. män	Medelv. kvinnor	t-värde män-kv.
Idrottsrörelsen	31,9	30,9	37,2	4,27	4,98	3,55	13,81**
Miljörörelsen	31,7	38,1	30,3	3,84	3,69	3,99	3,12**
Internat. hjälprörelsen	37,2	33,0	29,8	3,69	3,36	4,01	6,47**
Fackförenings-rörelsen	36,7	41,6	21,7	3,20	3,35	3,05	3,31**
Freds-rörelsen	46,2	28,4	25,4	3,14	2,83	3,45	6,12**
Folkbildnings-rörelsen	46,6	32,2	21,2	2,82	2,66	2,99	3,57**
Svenska kyrkan	43,1	43,8	13,1	2,44	2,03	2,86	10,32**
Konsument-koperativet	49,1	36,6	19,3	2,35	2,26	2,41	2,07*
Kvinnorörelsen	58,2	27,2	14,6	2,12	1,71	2,51	9,34**
Nyκτηhetsrörelsen	66,6	23,0	10,3	1,60	1,45	1,73	3,69**
Frikyrkorörelsen	79,0	15,3	5,7	0,92	0,82	1,01	2,83**

\*\* p<0.01

\* p<0.05

Det är också av intresse att se vilket samband som finns mellan samhörighet med folkbildningsrörelsen och övriga rörelser, vilket finns redovisat i Tabellbilaga A.

Nästan hälften sade sig inte känna någon gemenskap alls med folkbildningsrörelsen medan ungefär en femtedel (personer som angivit värdena 6–10) upplevde mycket stark samhörighet. Vid en jämförelse mellan de olika rörelserna hamnar folkbildningsrörelsen i mitten. Svenska folket kände samhörighet med i första hand idrottsrörelsen, miljörörelsen och



internationella hjälprörelsen och i viss mån också fackföreningsrörelsen och fredsrörelsen. Däremot var man förhållandevis ljummaré till frikyrko-, nykterhets- och kvinnorörelsen. Med undantag för idrotts- och fackföreningsrörelsen kände kvinnorna större gemenskap med de listade rörelserna. Av korrelationskoefficienterna i Tabell A:1 framgår att folkbildningsrörelsen uppvisade relativt höga samband med freds-, kvinno-, internationella hjälp- samt miljörorelsen. Detta innebär att närhet till folkbildningsrörelsen kan ses som del av ett större engagemang omfattande också dessa andra rörelser. Sambanden med idrottsrörelsen, frikyrkan och svenska kyrkan var relativt låga.

Med tanke på folkbildningens framtid är det oroande att samhörighetskänslan förefaller sämre utvecklad bland yngre än äldre personer. I gruppen under 30 år var det bara omkring 14 procent som uppgav sig ha hög gemenskap med folkbildningsrörelsen medan 60 procent helt saknade samhörighet. Folkbildningsrörelsen tycks ha ett mycket starkt stöd bland de politiskt aktiva av vilka hälften kände stor samhörighet. Bland dem som inte var medlem i något politiskt parti var det något mindre än en femtedel som var av motsvarande uppfattning. Det förelåg inga säkerställda skillnader med avseende på region.

## Folkbildningens roll i vuxenutbildningen

I Sverige var vuxenutbildning länge synonymt med folkbildning. Det är inte förrän under 1960-talet i och med tillkomsten av kommunal vuxenutbildning som begreppet vuxenutbildning blir allmänt. Inrättandet av en kommunal vuxenutbildning och skapandet av en fast organisation för television och radioprogram för utbildningsändamål innebar en differentiering av vuxenutbildningen, där folkbildningen inte kom att inta samma särställning som tidigare utan ryms, som en av flera utbildningsformer, under paraplyet vuxenutbildning. Inom den statliga byråkratin, departement och Skolöverstyrelsen inrättas särskilda avdelningar för vuxenutbildning och vuxenutbildningen får en särskild post i budgeten under vilken folkbildningen ingår. Folkbildningsbegreppet behåller emellertid en stark ställning och folkbildningens företrädare håller fast vid språkbruket "folkbildning och vuxenutbildning" för att markera den egna verksamhetens särart. I och med 1991 års vuxenutbildningsreform upphör vuxenutbildningen att vara samlingsnamn och ett enhetligt policyområde. Den kommunala vuxenutbildningen förs till det kommunala skolsystemet och blir en integrerad del av skolan. AMU hade redan tidigare blivit en enskild myndighet och folkbildningen kom att ledas av en ideell förening med myndighetsansvar.

Trots den differentiering som skedde i och med 1967 års reform kom, som framgår av Tabell 2 och 3, studieförbunden att förbli en dominerande kursarrangör. Den explosionsartade utvecklingen av personalutbildningen sedan mitten av 1980-talet orsakade emellertid en dramatisk förändring av vuxenutbildningens struktur. Utvecklingen mot den s.k. informationsekonomin med ökade krav på arbetskraftens kompetens återspeglas i siffrorna över deltagandet i olika former av vuxenutbildning. Den kraftiga ökningen av personalutbildningen framgår delvis av tabellerna 2 och 3 samt Figur 3, som visar på en ökning av kurser anordnade av arbetsgivaren från 5,1 procent av befolkningen 16-74 år 1975 till 14,8 procent 1993 (5,5 respektive 15,7 procent av den vuxna befolkningen).

**Tabell 2: Studiedeltagande under 1975, 1979, 1986, 1990, 1993 efter kursarrangör. Hela befolkningen 16–74 år, procent.**

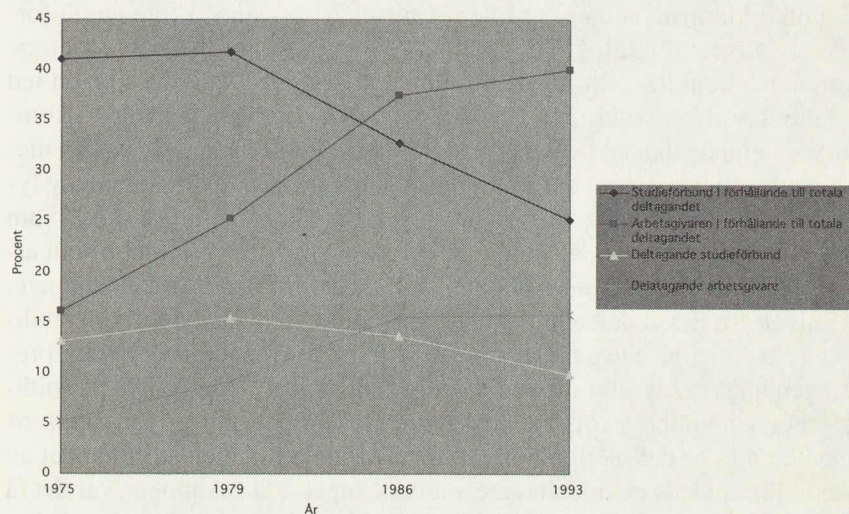
Kursarrangör	År				
	1975 n=11229	1979 n=9146	1986 n=4365	1990 n=5708	1993 n=5698
Studieförbund	13,2	15,4	12,7	12,8	9,8
Korrespondensinstitut	0,7	0,3	0,1	0,2	0,0
Arbetsgivare	5,2	9,2	14,4	14,2	14,5
Fackförening	1,4	3,5	2,9	3,0	2,5
AMU-Center AMS	0,6	0,8	0,8	0,8	1,6
Radio TV	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
Folkhögskola	0,2	0,2	0,2	0,4	0,5
Kommunal vuxenut- bildning	1,5	1,9	1,9	2,3	2,1
Statens skolor för vuxna	–	0,1	0,1	0,1	0,1
Grundskolan	3,0	2,3	0,1	1,5	1,6
Gymnasieskolan	4,7	3,4	1,8	3,7	3,8
Universitet, Högskola	2,1	2,1	4,0	3,1	3,9
Annan arrangör	5,3	5,3	2,9	3,3	3,4
Klubb / förening	–	0,6	4,2	–	–
Samtliga studiedeltagare	32,1	36,9	38,5	38,7	37,6
Ej studiedeltagare	67,8	63,1	61,5	61,3	62,4

**Tabell 3: Studiedeltagande under 1975, 1979, 1986, 1990, 1993 efter kursarrangör. "Vuxna befolkningen" 16–74 år, procent.**

Kursarrangör	År				
	1975 n=10799	1979 n=8749	1986 n=3982	1990 n=5232	1993 n=5166
Studieförbund	13,3	15,6	12,9	13,0	10,1
Korrespondensinstitut	0,6	0,3	0,1	0,2	0,0
Arbetsgivare	5,5	9,7	15,4	15,2	15,7
Fackförening	1,5	3,6	3,1	3,2	2,7
AMU-Center AMS	0,7	0,9	0,8	0,8	1,6
Radio TV	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
Folkhögskola	0,3	0,2	0,2	0,4	0,5
Kommunal vuxenut- bildning	1,6	1,9	1,8	2,2	2,2
Statens skolor för vuxna	–	0,1	0,1	0,1	0,1
Grundskolan	0,6	0,4	0,1	0,3	0,0
Gymnasieskolan	2,5	1,3	0,2	1,3	1,0
Universitet, Högskola	1,4	1,5	1,5	2,1	2,6
Annan arrangör	5,0	4,9	1,9	3,1	3,2
Klubb / förening	–	0,5	3,8	–	–
Samtliga studiedeltagare	28,8	34,2	35,4	35,9	34,5
Ej studiedeltagare	71,2	65,8	64,6	64,0	65,5

Under motsvarande period skedde först en uppgång i deltagandet i studieförbundens verksamhet fram till slutet av 1970-talet när den uppgick till 15,4 procent och därefter en kraftig nedgång till 9,8 procent 1993 (15,6 och 10,1 av den vuxna befolkningen). Som följd härav minskade studieförbundens andel av den totala verksamhet från 41 procent 1975 till 25 procent 1993, se Figur 3. Under samma period ökade andelen av kurser anordnade av arbetsgivaren från 16 till 40 procent.

**Figur 3: Deltagande i kurser arrangerade av studieförbund och arbetsgivare totalt och i procent av totala deltagandet, 1975–1993**



Förändringarna i vuxenutbildningens struktur med en alltmer dominerande roll för personalutbildningen har inneburit att en allt större del av vuxenutbildningen ligger utanför statens direkta inflytande och styrs av andra mål, i detta fall produktions- och lönsamhetskriterier. Vidare har utvecklingen av uppdragsutbildning och utnyttjande av folkbildning och allmän vuxenutbildning i arbetsmarknadspolitiska syften inneburit att den av samhället tillhandahållna vuxenutbildningen knutits närmare arbetslivet. (Vi återkommer till denna utveckling i den avslutande diskussionen (se sidan 35).

Vad gäller övriga former av vuxenutbildning, har utifrån ett befolkningsperspektiv inga dramatiska förändringar inträffat under perioden 1975–1993. Andelen i befolkningen, som studerat vid KOMVUX och eller högskola, har successivt ökat något. Det totala deltagandet steg från 32,1 procent 1975 till 38,7 procent 1990 för att sedan sjunka något till 37,6 procent 1993. Dessa siffror är lägre än vad som framkommit i SUFO-enkäten och det internationella projektet om vuxnas läsfärdigheter, där man rapporterar ett deltagande på cirka 50 procent av befolkningen

(Jonsson och Gähler, 1995; OECD, 1995). Skillnaden kan till viss del bero på att ULF-data gäller året 1992 och de två andra studierna rapporterar läget 1994. Den viktigaste orsaken torde emellertid bero på olikheter i undersökningarnas uppläggning. Det finns därför anledning att tro att siffrorna i Tabell 2 och 3 representerar en mer strikt och traditionell definition av begreppet studier än de undersökningar som rapporterat ett betydligt högre deltagande. Det intressanta är emellertid att se hur deltagandet utvecklats över tid. Härvidlag kan konstateras att den totala ökningen tycks ha planat ut efter den kraftiga expansionen under senare delen av 1970-talet.

Folkbildningen skiljer sig i flera väsentliga avseenden från andra former av vuxenutbildning. Till skillnad från kurser anordnade av arbetsgivaren och kompetensinriktade utbildningar ses inte studierna som ett led i yrkeskvalifikationen utan bedrivs för nöjes skull, se Tabell 4. Komvuxstuderande liksom personer i andra längre utbildningar såg nästan uteslutande studierna som ett led i yrkeskvalifikationen. Däremot angav fyra av fem studiecirkeldeltagare motivet hobby/kurs för nöjes skull. Som tidigare diskuterats är det troligt att personer som uppgivit klubb som arrangör i formell mening troligen varit registrerad som cirkeldeltagare. Motiven för dessa deltagare överensstämmer i stort med dem som studiecirkeldeltagarna angav. De som följt kurser arrangerade av fackföreningen angav betydligt oftare än andra "annat skäl". Med tanke på studieförbundens dubbla roll, medborgarutbildning och kurser för rörelsens medlemmar är det möjligen något förvånande att inte en större andel av studieförbundens cirkeldeltagare angivit "annat skäl." Antingen var det få som deltog av andra än nöjes- och i viss mån också yrkesskäl eller så har man inkluderat rörelserelaterade skäl under nöjes/hobby kategorin. Det faktum att en så stor andel av fackföreningsdeltagarna och i viss utsträckning också folkhögskolans elever utnyttjat möjligheten att ange "annat skäl" kan möjligen tala för att få studiecirkeldeltagare ansåg sig ha andra än de angivna motiven.

Tabell 4: Vuxenstudiernas syfte efter kursarrangör, 1993.

Typ av vuxenutbildning	Hobby/kurs för nöjes skull	Led i yrkeskvalifikation	Annat
Studieförbund (n=629)	81	17	2
Klubb (n=95)	74	22	4
Annan (n=215)	30	58	12
Folkhögskola (n=27)	17	69	15
KOMVUX (n=125)	14	79	7
Fackförening (n=168)	11	45	45
Universitet (n=149)	5	94	1
Gymnasium (n=59)	2	95	3
AMU (n=94)	1	89	10
Arbetsgivaren (n=1087)		99	1

Nedgången i cirkelverksamheten, liksom motiven för att söka sig dit, kan ses som en utveckling från en kollektivistisk kunskapsinhämtning i riktning mot mer individuella former och från självbildning till utbildning och yrkesutbildning (se Arvidson, 1993).

## Förändringar i deltagarstrukturen 1975–1993

I detta avsnitt redovisas hur deltagandet gestaltat sig med avseende på ålder, utbildning, kön, hemort och nationalitet under den aktuella perioden. Beräkningarna är utförda med s.k. logistisk regression och anger benägenheten (oddsen) för att en viss grupp skall delta i förhållande till benägenheten för deltagandet i en referensgrupp vars oddskvot sätts till 1. En lägre oddskvot än 1 anger att benägenheten för att gruppen i fråga deltagit är lägre än benägenheten för referensgruppen medan en kvot över 1 anger att den är större. En \* anger att skillnaden är statistiskt säkerställd i 95 fall av hundra och \*\* markerar att skillnaden är "sann" i 99 fall av hundra. Oddskvoterna har beräknats utan kontroll (u. k.) och med kontroll (m. k.). I det senare fallet anges hur sambandet t.ex. mellan deltagandet i studiecirkel och ålder ser ut om man håller andra variabler under kontroll t ex ålder, utbildningsbakgrund, samhällsklass, kön och hemort. För att inte tynga läsningen med sida upp och sida ner med tabeller har huvuddelen av dessa samlats i en tabellbilaga.

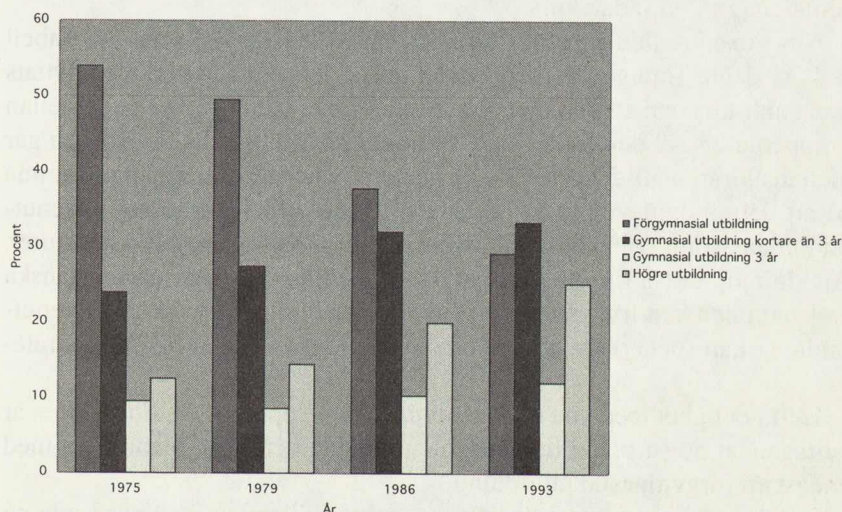
### Ålder – utbildningsnivå

Tabellerna B.1–B.4 visar hur deltagandet i studieförbundens verksamhet, kompetensgivande utbildning (KOMVUX, högskola, Grundvux, gymnasieskola, statens skolor för vuxna, korrespondensutbildning och även folkhögskola), kurser anordnade av arbetsgivaren samt det totala deltagandet fördelar sig med avseende på ålder och utbildningsnivå.

Innan analyserna redovisas skall nämnas att under perioden 1975–1993 har befolkningens utbildningsbakgrund förändrats dramatiskt. 1975 hade 42 procent av befolkningen i åldrarna 16–74 mindre än 9-årig förgymnasial utbildning. 1993 hade deras andel sjunkit till 17 procent. Inkluderas samtliga som saknar någon form av gymnasial utbildning har andelen under den aktuella perioden sjunkit från 54 till 29 procent, se Figur 4. Under samma period steg andelen med högre utbildning från 12 procent till 25 procent. Med stigande utbildningsnivå har uppfattningen om vad som skall betraktas som korttidsutbildad förändrats. Nivån mindre än 9 års förgymnasial utbildning var relevant i slutet på 1960-talet när diskussionen om överbryggande utbildning initierades. Redan vid denna tidpunkt stod det emellertid klart att allt eftersom så gott som alla ungdomar utöver

grundskola också genomgår gymnasieskola borde begreppet korttidsutbildad vidgas. De som saknade tvåårig gymnasieskolutbildning borde därför få del av satsningen på överbryggande utbildning (SOU 1971:80). Kommittén om ett nationellt kunskapslyft för vuxna återkommer till den fråga och föreslår att *individernas rätt till vuxenutbildning utsträcks till att omfatta utbildning på gymnasial nivå* (SOU 1996:27, s. 10). Kommittén föreslår att rättigheten skall omfatta tillägnandet av kunskaper via kurser i gymnasieskolans kärnämnen och karaktärsämnen eller motsvarande på en nivå motsvarande fyra terminer i gymnasieskolan. I detta perspektiv kan det vara av särskilt intresse att observera eventuella skillnader i studiecirkel- liksom vuxenutbildningsbeteende i allmänhet mellan dem som genomgått längre och kortare gymnasieutbildningar.

Figur 4 : Befolkningens utbildningsnivå, 16–74 år, 1975–1993.



Vid jämförelserna har vi valt att låta gruppen ”24 år och yngre”, liksom de med en förgymnasial utbildning utgöra referensgrupp varför benägenheten för deras deltagande genomgående anges till 1 i tabellerna.

Under perioden har det skett en dramatisk förändring i riktning mot ett allt högre relativt deltagande bland personer 60 år och äldre i studiecirkel (se Tabell B.1 i bilaga B). 1975 var benägenheten att de skulle delta 33 procent lägre än för gruppen under 25 år. Efter en gradvis, och under senare år accelererande, relativ uppgång bland de äldre var rollerna ombytta. 1975, 1979 och 1986 uppvisade 25–49-åringar den största benägenheten att delta medan det 1993 inte fanns någon skillnad mellan åldersgrupperna 25–49, 50–59 och 60–. De äldre befinner sig i ett läge på livscykeln där utbildningar, som främst syftar till yrkeskvalifikation, saknar



relevans. Det är därför helt naturligt att de i mycket liten utsträckning deltar i kompetensgivande former av vuxenutbildning. Som framgår av Tabell B.2 domineras denna form av vuxenutbildning av personer under 25 år. Situationen härvidlag har inte ändrats under den aktuella perioden. Däremot är åldersstrukturen jämnare för kurser anordnade av arbetsgivaren, Tabell B.3. I tabellen anges deltagandet dels för hela den vuxna populationen dels för de anställda. Härigenom underlättas jämförelse med andra former av vuxenutbildning. Åldersskillnaden för denna form av vuxenutbildning har gradvis ökat under perioden och gruppen 25–59 år har i förhållande till de yngre fått en allt större del av kakan. Det är något förvånande att deltagandet bland personer 60 och över som fortfarande befann sig i arbetslivet var så högt som det var. I ULF-93 rapporterade nästan en av fem i denna grupp att de året innan deltagit i en kurs anordnad av arbetsgivaren. Bland dem under 25 år var det bara 12,1 procent som deltagit i en sådan kurs.

Hur vuxenutbildning totalt fördelar sig över livscykelns visas i Tabell B.4. Av denna framgår att deltagandet under den aktuella perioden flyttats upp i åldrarna och att den markerade skiljelinje, som tidigare gick mellan grupperna 25–49 och 50–59 nu förskjutits 10 år uppåt i åldrarna och går mellan åldrarna 50–59 och 60–. Vi måste emellertid vara uppmärksamma på att det totala deltagandet består av mycket olika former av vuxenutbildningar, som, vilket framgått ovan, uppvisar helt olika åldersstrukturer. Att slå ihop dessa till ett totalmått, som vanligen görs, är därför ganska tveksamt och kan försvåra en diskussion om hur olika typer av vuxenutbildning kan spela olika roller i en övergripande vuxenutbildningsstrategi.

Helt i enlighet med vad som genomgående rapporterats i litteraturen är deltagandet högst bland de högskoleutbildade och lägst bland dem med endast en förgymnasial utbildning.

Det är emellertid intressant att notera att skillnaden med avseende på utbildningsnivå är betydligt mindre för studieförbundens verksamhet än för kompetensgivande utbildningar, kurser anordnade av arbetsgivaren eller vuxenutbildning totalt. Ser vi t.ex. på ULF-75 var oddskvoterna (utan kontroll) vid jämförelse mellan de högst och lägst utbildade 1.98 för studieförbund, 7.54 för kompetensgivande utbildning, 5.61 för kurser anordnade av arbetsgivaren (om vi ser till dem som hade anställning) och 4.85 för vuxenutbildning totalt. Vad gäller kurser anordnade av arbetsgivaren försvinner skillnaden mellan de högst och lägst utbildade när vi tar hänsyn till samhällsklass, vilket inte är fallet för övriga utbildningar (se Tabell B1-B4 under kolumn "oddskvoter med kontroll").

Skillnaden mellan de högst och lägst utbildade har, med undantag för kompetensgivande utbildning, avtagit något och vid 1993 års mätning var

den mindre än vid någon av de tre föregående insamlingstillfällena. Vad gäller studieförbundens verksamhet innebär detta att nedgången i deltagande inte varit lika dramatisk bland de korttidsutbildade som bland dem med högre utbildning. 1979, då deltagandet var som högst, hade 21,1 procent av dem med högre utbildning gått i en cirkel medan endast 11,8 procent deltagit 1993. Motsvarande siffror för dem med förgymnasial utbildning var 12,9 procent och 7,6 procent. Med tanke på senaste tids diskussioner kring nödvändigheten av ett kunskapslyft bland dem som saknar gymnasial utbildning inger siffrorna över deltagande i kompetensgivande utbildning en delvis nedslående läsning. Trenden bland dem med bara en förgymnasial utbildning tycks ha varit ett minskande deltagande snarare än ett ökat. Detta hänger naturligtvis samman med att alltför många genomgår gymnasiet som ungdomsstuderande. De som valt att inte fortsätta är ofta negativa till utbildning medan de som kommit upp i åldrarna i allmänhet saknar anledning att genomgå en längre formell utbildning. Det är därför inte underligt att dessa grupper är svåra att rekrytera till denna form av utbildning. En annan aspekt som är av intresse i anslutning till kunskapslyftet är förhållandet mellan personer med korta och långa gymnasieutbildningar. Med undantag för studieförbundens cirkelverksamhet uppvisar de med långa gymnasieutbildningar ett något högre deltagande än de med korta utbildningar. Skillnaden är emellertid mindre än den mellan personer med en förgymnasial utbildning och de som genomgått en kortare gymnasieutbildning.

## Samhällsklass

Resultaten i Tabell B.8 bekräftar återigen att möjligheterna att genom arbetet få del av utbildning är olik fördelade. 1993 genomgick 45,2 procent av högre tjänstemän en kurs eller utbildning anordnad av arbetsgivaren medan motsvarande siffra för icke facklärd bara uppgick till 16,4 procent. Sedan 1979 har skillnaden mellan dessa två grupper i stort legat kvar på samma höga nivå. 1975 och 1979 var det tjänstemän på mellan-nivå som oftast fick del av utbildning anordnad av arbetsgivaren. Sedan 1980-talet har det främst varit högre tjänstemän som följt denna typ av utbildning. Samtidigt som utbildning kommit att få en mer central roll i den ekonomiska debatten tycks deltagandet i utbildning anordnad av arbetsgivaren få en allt tydligare hierarkisk fördelning. Skillnaderna kvarstår, om än på en något lägre nivå, när vi kontrollerar för utbildning, ålder, kön och hemort. Jämför vi oddskvoterna i Tabell B.8 och Tabell B.3 framgår, som förväntat, att möjligheten att få tillgång till utbildning anordnad av arbetsgivaren i högre grad beror på var i yrkeshierarkien man befinner sig

än en persons utbildningsnivå.

Vad gäller studieförbunden är bilden en annan. Anslutningen till studiecirkel har genomgående varit högst bland lantbrukare vars benägenhet att delta 1993 var i det närmaste fyra gånger så hög som icke facklärdas. Efter hand har skillnaden mellan tjänstemän och arbetare avtagit och 1993 förelåg inga signifikanta skillnader.

## Kön

Skillnaden mellan kvinnor och män har, som framgår av Tabell B.5 (män utgör referenskategori), kommit att bli mest påtaglig vad gäller deltagande i studieförbundens verksamhet. Benägenheten för kvinnor att söka sig till denna verksamhet har varit ca två gånger högre än männens. I samband med det sjunkande deltagandet i cirkelverksamheten drabbades kvinnorna värst. Det har sålunda skett en viss utjämning vilken har kommit till stånd inte genom att männen ökat sitt deltagande utan på grund av att kvinnornas minskning varit betydligt kraftigare. Kvinnorna överväger också något i kompetensgivande utbildning även om de absoluta skillnaderna varit relativt små. Mer intressant är utvecklingen inom kurser anordnade av arbetsgivaren. 1975 var förhållandet mellan könen i stort sett det omvända till deltagande i studiecirkel dvs. två gånger högre bland männen. Efter en successiv utjämning förelåg det 1993 inte längre någon statistiskt säkerställd skillnad mellan grupperna. Detta faktum gäller oavsett om vi ser till personer i arbetslivet eller befolkningen i stort.

## Ortstyp

Nordhaug (1991:94) diskuterar, med anknytning till vuxenutbildningen i Norge, social kontra regional jämlikhet. Hans utgångspunkt är att det är rimligt att anta att det kan föreligga en viss motsättning mellan dessa två ambitioner. Anledningen är att lägre socialgrupper dominerar på landsbygden medan ansträngningarna att nå de utbildningsmässigt eftersatta grupperna främst sker i städerna. I detta perspektiv är det intressant att notera att skillnaderna i deltagarstruktur mellan skilda regioner i Sverige varit relativt små, särskilt jämfört med de sociala olikheterna. Som framgår av Tabell B.6 (Stockholm utgör referenskategori) har skillnaderna, även om de i vissa fall varit statistiskt säkerställda, varit mycket måttliga. För studieförbunden gäller att Södra mellanbygden genomgående tycks uppvisa ett högt deltagande och Stockholm tenderar att ligga något lägre.

## Etnisk bakgrund

Senaste årtiondens stora invandring har inneburit en övergång från ett i hög grad homogent samhälle till ett mångkulturellt. Enligt ULF-93 hade sammanlagt 15,7 procent av befolkningen i åldrarna 16–74 år någon form av invandrarbakgrund. Detta är en kraftig ökning sedan 1975 då deras andel av befolkningen uppgick till 11,7 procent. Ungefär två tredjedelar hade själva invandrat medan övriga var s.k. andra generationens invandrare. Allteftersom invandrarnas andel vuxit har deras situation i det svenska samhället väckt ökat intresse i samhällsdebatten. Maktutredningens medborgarundersökning visar att det föreligger, om inte dramatiska, så i alla fall signifikanta skillnader mellan invandrare och övriga. Invandrarna ansåg sig, i jämförelse med dem som är födda i Sverige, ha mindre möjligheter att påverka sin situation och svagare samhörighet med organiserade rörelser. Dessutom kände de sig mer politiskt utanförstående (Pettersson, Westholm och Blomberg, 1989). Invandrarnas situation uppmärksammades tidigt av folkbildningen, som ursprungligen svarade för SFI-undervisningen och inom ramen för försöksverksamheten med uppsökande verksamhet i början av 1970-talet ingick invandrarna som en av målgrupperna (SOU 1974: 54). Hur väl man lyckats framgår delvis av Tabell B.7, som visar sambandet mellan nationalitet och deltagande. Trots att andel invandrare är relativt stor är det endast ett begränsat antal som kommer med i stickprovsundersökningar av typ ULF. Det går därför inte att närmare studera speciella undergrupper, t.ex. vilket land personen härstammar från.

Ser vi till andel deltagare i studiecirkel (Tabell B.7) förelåg det inga säkerställda skillnader 1975, 1979 eller 1986. Vid senaste mätningen, 1993, ökade skillnaden och utländska medborgare från icke nordiska länder var mindre benägna att delta än svenskfödda. Denna negativa utveckling kan möjligen förklaras av att det under senare år är andra grupper som invandrat till Sverige och vidare kan det minskade statsanslaget ha påverkat rekryteringen till studiecirkel. När vi kontrollerar för utbildningsbakgrund, socioekonomisk grupptillhörighet och ålder är skillnaden inte längre statistiskt säkerställd. Situationen ser något annorlunda ut för den kompetensgivande utbildningen där medborgare från icke nordiska länder 1993 deltog i högre grad än övriga nationella grupper. Detta torde förklaras av att SFI-utbildningen i allmänhet bedrivs vid KOMVUX, att Grundvux samlar ett betydande antal invandrare och vidare att de på grund av högre arbetslöshet oftare kommer i åtnjutande av kompetensgivande utbildning. Det visar sig också att när hänsyn tas till yrkessituationen så försvinner skillnaden.

Läget inom kurser anordnade av arbetsgivaren liknar i stort det för studiecirklar. Ser vi till de anställda var det endast 1993 som det förelåg statistiskt säkerställda skillnader då utomnordiska medborgare uppvisade ett lägre deltagande.

En viktig förutsättning för invandrades möjlighet att aktivt påverka sin situation och bidra till ett civilt mångkulturellt samhälle är att de någorlunda behärskar svenska. Personer, födda utomlands som var 6 år eller äldre när de kom till Sverige fick frågan; Hur skulle Ni själv bedöma Er egen förmåga att läsa svenska. Tycker Ni att Ni läser svenska mycket bra, ganska bra, ganska dåligt eller mycket dåligt? Enligt ULF-data var det mycket få, knappt 2 procent, av de tillfrågade som ansåg sig läsa svenska ganska eller mycket dåligt. Med tanke på det begränsade antalet invandrare som kommer med vid varje intervjutillfälle och problemet med att få de som inte kan svenska att ställa upp är siffran troligen en underskattning. Inte förvånande deltar denna grupp sällan i vuxenutbildning. 1992–93 hade bara 3,8 procent följt en studiecirkel, jämfört med 9,9 procent av dem som hade svenska som modersmål. Situationen för denna, visserligen lilla, men troligen mycket utsatta grupp har inte förbättrats under den aktuella 20-årsperioden. Att situationen vad gäller medverkan i studiecirkelverksamheten för invandrare generellt kan ha försämrats bekräftas i dessa analyser. 1992–93 uppvisade, till skillnad från tidigare år, de invandrare som ansåg sig läsa svenska bra signifikant lägre deltagande än de som hade svenska som modersmål. Samma utveckling gäller för utbildning anordnad av arbetsgivaren och vuxenutbildning totalt.

## Deltagande i förhållande till politisk, facklig och föreningsaktivitet

I ULF ingår frågor om medlemskap och aktivitetsgrad i olika organisationer och föreningar samt politiska partier. Tyvärr finns samtliga frågor bara vissa år vilket gör att det inte är möjligt att jämföra utvecklingen under hela perioden 1975 till 1993.

Vår diskussion tar inledningsvis upp relationen mellan grad av politisk och facklig aktivitet och deltagande i studiecirklar och annan vuxenutbildning 1979 och 1993. Utifrån de olika frågorna har befolkningen indelats i fyra grupper efter politisk respektive facklig aktivitetsgrad:

- ej medlem i politiskt parti respektive fackförening
- medlem
- medlem och går på möten
- medlem som går på möten och deltar aktivt i verksamheten

Inledningsvis skall framhållas att endast en mindre del av befolkningen överhuvudtaget har något samröre med ett politiskt parti. 1979 var det bara 15,2 procent som på något sätt var knutna till ett politiskt parti och 1993 hade andelen sjunkit till 11,6 procent. Som framgår av Tabell 5, föreligger ett tydligt samband mellan politisk aktivitetsgrad och deltagande i studieförbundens cirklar. Ju mer aktiv, enligt den skala som använts här, ju större benägenhet för att delta i en cirkel. De som var medlemmar och deltog aktivt i ett politiskt parti hade, i jämförelse med icke medlemmar, ungefär tre och en halv gång så stor benägenhet att delta i en cirkel. Däremot fanns inte samma tydliga relation mellan politisk aktivitetsgrad och deltagande vad gäller andra former av vuxenutbildning.

**Tabell 5: Deltagande i olika former av vuxenutbildning, totalt efter facklig och politisk aktivitetsgrad, procent och oddskvoter.**

Variabel	Kategori	Studieförbund			Arbetsgivaren			Vuxenutb. totalt			n
		Oddskvot	m. k. <sup>1)</sup>		Oddskvot	m. k.		Oddskvot	m. k.		
		%	u. k.	m. k.	%	u. k.	m. k.	%	u. k.	m. k.	
Fackligt aktiva anställda -79	Deltagit aktivt	22,2	1.51**	1.35*	22,5	3.32**	2.77**	61,5	2.73**	2.51**	7
	Gått på möte	17,5	1.12	1.03	19,0	2.67**	2.37**	44,0	1.34**	1.27**	16
	Medlem	13,7	0.83	0.80*	12,4	1.61**	1.56**	33,3	0.86*	0.85*	21
	Ej medlem	15,9	1	1	8,1	1	1	36,9	1	1	10
Fackligt aktiva anställda -93	Deltagit aktivt	14,2	1.97**	1.90**	33,8	2.22**	1.92**	61,4	2.56**	2.68**	3
	Gått på möte	10,7	1.43	1.41	29,9	1.85**	1.67**	44,6	1.30*	1.37**	8
	Medlem	10,0	1.33	1.32	25,0	1.44**	1.40*	42,0	1.16	1.26*	15
	Ej medlem	7,7	1	1	18,7	1	1	32,3	1	1	4
Politiskt aktiva -79	Deltagit aktivt	33,6	3.08**	3.05**	20,9	1.57**	1.48**	55,7	2.64**	2.73**	3
	Gått på möte	23,5	1.88**	1.85**	18,2	1.33	1.28	47,3	1.88**	1.93**	4
	Medlem	16,4	1.20	1.20	14,5	1.01	1.01	33,5	1.06	1.11	4
	Ej medlem	14,1	1	1	14,4	1	1	32,3	1	1	74
Politiskt aktiva -93	Deltagit aktivt	26,7	3.63**	3.49**	30,4	1.22	1.10	48,9	1.86**	2.13**	1
	Gått på möte	18,5	2.26**	2.21**	25,0	0.93	0.87	42,0	1.41*	1.66**	1
	Medlem	13,5	1.55**	1.53**	28,7	1.13	1.14	32,9	0.95	1.19	3
	Ej medlem	9,1	1	1	26,3	1	1	34,0	1	1	45

\*\* p<0.01

<sup>1)</sup> Utbildning och ålder

\* p<0.05

Det kan här vara av intresse att knyta an till Johansson (1991) som diskuterar huruvida studieförbundens verksamhet står i bättre överensstämmelse med den elitistiska än den radikala demokratiuppfattningen. Det finns enligt författaren tecken, som skulle kunna tolkas som att verksamheten styrs av den elitistiska demokratiuppfattningen. Sålunda tycks, menar Johansson, studieförbundens samhällssektor utbilda en elit för uppdrag i olika samhälleliga besluts- och ledningsfunktioner. Resultaten i Tabell 5 skulle kunna ses som en bekräftelse på denna tes. Det finns emellertid, framhåller Johansson, en annan bild än den som folkbildningsorganisationernas informationsskrifter förmedlar. Oavsett hur studieplaner och läromedel är utformade och hur verksamheten presenteras i informationsskrifterna utgör, enligt denna bild, arbetsformen i sig en träning i enlighet med den radikala demokratiuppfattningen. Vestlunds enkät till studiecirkeldeltagare ger visst stöd för denna tolkning, då även deltagare i praktisk-estetiska och språkcirkel ansåg att de genom cirkeln fått ökad förståelse för demokrati och blivit politiskt mer aktiva (Vestlund, 1985). Vi måste naturligtvis komma ihåg att det här rör sig om deltagarnas uppfattning och att Vestlunds undersökning inte följt upp huruvida deltagar-

na blivit mer politiskt aktiva. Tyvärr saknar ULF information av det slag, som krävs för att direkt pröva antagandet att verksamhetsformerna i sig bidrar till politisk träning. Vidare kan påståendet om elitism i den mening Johansson använder det ifrågasättas. Det faktum att personer med olika utbildningsbakgrund inte skiljer sig åt i politisk aktivitet enligt våra analyser av ULF-93 skulle kunna ses som att vissa delar av studieförbundens cirkelverksamhet förser breda grupper med de kunskaper och färdigheter som krävs för att medverka i det politiska livet. Härigenom bidrar de till att möjliggöra en alternativ kanal till makten (se Maktutredningen SOU 1990:44, s 400).

Facklig aktivitetsgrad har grupperats enligt samma skala som politisk aktivitetsgrad. Som Tabell 6 visar, fanns det tydligaste sambandet mellan facklig aktivitetsgrad och deltagande i kurser anordnade av arbetsgivaren. Ju högre aktivitetsgrad – ju större benägenhet att ha deltagit i en kurs anordnad av arbetsgivaren. Däremot var det enbart de mest fackligt aktiva som, jämfört med icke medlemmar, uppvisade ett något högre deltagande i cirkelverksamheten.

1992 och 1993 innehöll ULF frågor om medlemskap och förtroendeuppdrag i föreningar och organisationer. Utifrån dessa har vi skapat ett aktivitetsindex med tre skalsteg:

- ej medlem i någon förening och/eller organisation
- medlem men har inget förtroendeuppdrag
- har förtroendeuppdrag i någon eller några föreningar

**Tabell 6: Deltagande i olika former av vuxenutbildning 1992 efter medverkan i förening och organisationer, procent och oddskvoter.**

	Studieförbund			Arbetsgivare			Vuxenutbildning totalt		
	Delt. %	Oddskvoter u. k.	m. k. <sup>1)</sup>	Delt. %	Oddskvoter u. k.	m. k.	Delt. %	Oddskvoter u. k.	m. k.
Ej medlem n=4013	6,7	1	1	20,5	1	1	28,1	1	1
Medlem n=4917	10,9	1.70**	1.65**	27,5	1.47**	1.32**	36,2	1.52**	1.54**
Styrelse- uppdrag n=2192	15,7	2.60**	2.50**	31,6	1.79**	1.50**	46,1	2.28**	2.02**

\*\*p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning och ålder

\*p<0.05

Resultaten i Tabell 6 visar att personer, som var medlemmar i föreningar också hade större benägenhet att komma med i någon studiecirkel, särskilt de som hade styrelseuppdrag. Samma relation gällde för kurser an-



ordnade av arbetsgivaren, även om olikheterna var något mindre. Det tycks sålunda som om personer som var allmänt aktiva också i högre grad sökte sig till vuxenutbildning. Detta visar sig också när vi ser på olika former av fritidsaktiviteter. Personer som ofta deltog i körsång, slöjd eller sömnad samt läste böcker och tidskrifter hade ungefär dubbelt så stor benägenhet att söka sig till en studiecirkel jämfört med dem som aldrig ägnar sig åt dessa och liknande aktiviteter.

## Jämlikhet i ett återkommande utbildningsperspektiv

Analyserna hitintills har, med hjälp av olika årgångar av ULF, beskrivit hur deltagande gestaltat sig under perioden 1975–1993. Vi byter nu fokus och riktar intresset mot hur utvecklingen över tid gestaltat sig för den enskilde individen. Härvidlag utnyttjas panelen, som består av drygt 4000 individer. Dessa intervjuades först i anslutning till ULF-79 och sedan åter i ULF-86/87. Härigenom kan vi följa dessa personers deltagande under perioden 1979–86/87. I ULF-86/87 ingick, förutom den vanliga frågan om deltagande under det senaste året också en fråga rörande vuxenutbildningsaktiviteter under perioden mellan de två ULF-enkäterna: *Deltog Du i någon utbildning eller kurs under åren 1980–1984?* I Tabell 7 redovisas hur panelens deltagande i vuxenutbildning sett ut under de tre aktuella perioderna, 1979, 1980–84/85, 1986/87.

**Tabell 7: Longitudinell redovisning av deltagande 1979, 1980–84 och 86/87 efter ålder 1979, procent, n=3840.**

Deltagande 79, 80–84, 86/87	Ålder 1979 Totalt				
		–24 (n=537)	25–49 (n=1953)	50–59 (n=636)	60–74 (n=714)
Ja-Ja-Ja	15,8	14,9	22,0	11,2	3,6
Ja-Ja-Nej	9,5	12,3	11,1	9,4	3,2
Nej-Ja-Ja	10,0	16,0	12,5	5,8	2,2
Ja-Nej-Ja	3,2	4,7	3,9	1,9	1,3
Ja-Nej-Nej	18,6	8,9	7,2	10,5	10,5
Nej-Ja-Nej	12,3	18,1	13,3	12,1	5,3
Nej-Nej-Ja	5,3	5,4	6,2	5,8	2,2
Nej-Nej-Nej	35,3	19,7	23,8	43,2	71,6

Av Tabell 7 framgår att en mindre grupp, 15,8 procent, deltagit vid samtliga tillfällen medan 35,3 procent aldrig deltagit. Vidare kan vi se att 22,7 procent deltog under två av de tre perioderna medan 36,2 procent studerade under en av perioderna. Av dem som 1979 sade sig ha följt någon form av vuxenutbildning under de föregående året deltog drygt 40 procent också 80–84 och 85/86 medan bara knappt en fjärdedel aldrig återkom till studier. Detta understryker den allmänna uppfattningen att när någon väl kommit med i vuxenutbildning är benägenheten hög att personen återkommer för ytterligare studier.

Styrkan med de tvärsnittsstudier som redovisats ovan är att de ger en bild av hur selektionen sett ut vid olika tidpunkter. Däremot missar de en väsentlig aspekt nämligen att belysa i vilken utsträckning skillnaden mellan olika grupper ackumuleras över tid. Ur perspektivet livslångt lärande vill vi veta i vilken grad ojämlikheten med avseende på t.ex. utbildningsbakgrund utvecklas som ett resultat av att de mer utbildningsbenägna kontinuerligt frivilligt och/eller ofrivilligt söker sig till utbildning. Det longitudinella materialet ger viss möjlighet att komma åt denna aspekt.

**Tabell 8: Olika gruppers deltagande i vuxenutbildning över tid samt benägenhet att a) delta vid samtliga tillfällen och b) att aldrig delta, procent och oddskvoter.**

Utbildning/Ålder/ Samhällsklass		Aldrig deltagit	Deltagit 1 period %	Deltagit 2 perio- der %	Deltagit 3 perio- der %	Odds-kvoter Delt. vid samt- liga tillfälle. u. k. m. k. <sup>1)</sup>	Aldrig deltagit u. k. m. k.			
Utbildn 1979	Förgymnasial	n=1730	51,8	25,0	15,5	7,7	1	1	7.70**	3.04*
	Gymnasie<3 år	n=1191	26,7	28,7	26,8	17,8	2.60**	1.89**	4.26**	1.58*
	Gymnasie 3 år	n=372	20,2	26,6	30,4	22,8	3.56**	2.35**	2.96**	1.14
	Högskola	n=547	12,2	24,1	31,3	32,4	5.74**	2.64**	1	1
Ålder 1979	-24 år	n=537	19,7	32,4	33,0	14,9	4.63**	3.37**	1	1
	25-49	n=1953	23,8	26,7	27,5	22,0	7.47**	4.07**	3.30**	1.75*
	50-59	n=636	43,2	28,5	17,1	11,2	3.32**	2.32**	8.06**	3.34*
	60-74	n=714	71,6	18,1	6,7	3,6	1	1	10.23**	8.22*
Kön 1979	Man	n=1852	37,0	26,9	21,3	14,7	1	1	1.15*	1.47*
	Kvinna	n=1988	33,8	25,5	23,9	16,8	1.17	1.34**	1	1
Samhkl 1979	Högr. tjä, akad.	n=275	12,7	28,0	30,2	29,1	2.11**	1.91**	1	1
	Tjä. mellan nivå	n=441	12,0	24,7	30,8	32,4	0.24**	2.47**	0.94	0.84
	Lägre tjänstemän	n=472	15,9	26,1	33,5	24,6	0.22**	1.91**	1.29	1.01
	Företagare	n=185	45,4	28,6	15,1	10,8	0.30**	0.95	5.70**	3.22*
	Lantbrukare	n=115	49,6	22,6	13,0	14,8	1.34	1.88*	6.73**	2.47*
	Facklärd	n=462	33,3	28,6	25,5	12,6	1.58*	1.00	3.42**	2.44*
	Ej facklärd	n=942	38,3	29,7	20,7	11,3	1	1	4.26**	2.85*
Ej i arbetsliv.	n=948	56,8	21,6	14,6	7,1	0.80	0.90	8.99**	3.09*	

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsklass, nationalitet och ortstyp

\* p<0.05

Hur deltagandet fördelar sig med avseende på utbildningsnivå, samhällsklass och ålder 1979 redovisas i Tabell 8. Vid dessa analyser skiljer vi mellan personer som aldrig deltagit, deltagit under en, två respektive samtliga perioder.

Det kan vara fruktbart att först se på "extremgrupperna" dvs de som aldrig deltog och de som vid varje period var engagerade i någon form av

vuxenutbildning. Resultaten i Tabell 8 visar att det förelåg ett klart samband med utbildning, ålder och samhällsklass. Endast 7,7 procent av dem med en förgymnasial utbildning hade deltagit vid samtliga tillfällen medan drygt 50 procent aldrig sökt sig till vuxenutbildning. Motsvarande siffror för gruppen högskoleutbildade var 32,4 och 12,2 procent. Uttryckt på annat sätt, högskoleutbildade hade, jämfört med personer med en förgymnasial utbildning, nästan sex gånger högre (5.74) benägenhet att ha deltagit vid varje tillfälle. Ser vi till den andra extremen, gruppen som aldrig deltagit gällde det omvända. Benägenheten för dem med en förgymnasial utbildning att tillhöra denna grupp var nästan åtta gånger högre (7,70) än för de högskoleutbildade. Tjänstemän, särskilt på mellannivå, återkom i hög grad till studier medan det omvända gällde för arbetare och lantbrukare samt egna företagare. Som framgår av oddskvoterna kvarstår klasskillnaderna när utbildningsnivå konstanthålles.

Helt enligt förväntan återkom de som 1979 redan hade kommit upp i sextioårsåldern endast i liten utsträckning till vuxenutbildning. I denna grupp var det drygt 70 procent som aldrig deltagit. Det var främst personer i åldrarna 25–49 år som studerade vid samtliga tillfällen. Det tycks förhålla sig så att deltagandet är något lägre i de yngsta åldrarna för att därefter öka. Sålunda var det något färre bland de yngsta jämfört med 25–49-åringar som aldrig deltagit. Könsskillnaderna var signifikanta med större benägenhet bland kvinnor att återkomma. Dessa var emellertid mindre uttalade än de ålders-, utbildnings- och socioekonomiska olikheter som förelåg.

I ett försök att longitudinellt, och med utnyttjande av samma statistiska metod som vid tvärsnittsanalysen (logistisk regression), fånga benägenheten att delta vid de tre perioderna låter vi i Tabell 9 tidigare deltagande ingå som oberoende variabel. Frågan som ställs är, givet deltagande 1979, vad är oddset att delta 1980–84? För deltagandet 86/87 vill vi veta oddset givet deltagandet vid de två föregående perioderna.

Mycket förenklat bekräftar oddskvoterna i Tabell 9 att deltagande föder senare deltagande. Vidare framgår att även när tidigare deltagande beaktas slår ålder, utbildningsbakgrund och samhällsklass igenom på senare deltagande. Benägenheten att söka sig till vuxenutbildning 1986/87 bland dem som studerat under perioden 80–84 var ungefär sex gånger högre än för icke studerande. När hänsyn tas till skillnader i ålder, utbildning, samhällsklass, kön och ortstyp föreligger fortfarande en betydande skillnad i benägenhet (oddskvoten m.k. 3.55). Ser vi till utbildningsbakgrund och klass visar resultaten att de sociala skillnaderna förstärks under livsrytmen. Givet tidigare deltagande kvarstår sålunda klass och utbildningsskillnader.

Tabell 9: Ojämlighet och deltagande över tid, oddskvoter.

	Kategori	Oddskvoter Deltagit 79		Oddskvoter Deltagit 80-84		Oddskvoter Deltagit 86/87	
		u. k.	m. k. <sup>1)</sup>	u. k.	m. k. <sup>2)</sup>	u. k.	m. k. <sup>3)</sup>
Ålder-79	-24 år	1	1	1	1	1	1
	25-49	3.01**	2.33**	9.38**	7.11**	6.70**	3.06**
	50-59	3.45**	2.15**	8.49**	4.75**	7.81**	3.23**
	60-74	2.15**	1.66**	3.72**	2.69**	3.17**	1.77**
Utbildning-79	Förgymnasial	1	1	1	1	1	1
	Gymnasie<3 år	2.13**	1.65**	2.48**	1.50**	2.40**	1.44**
	Gymnasie 3 år	2.31**	1.70**	3.60**	2.23**	3.48**	1.86**
	Högskola	3.79**	2.12**	6.18**	2.60**	4.08**	1.35*
Samhkl.-79	Högr. tjä, akad.	2.18**	1.52**	3.64**	2.17**	2.47**	1.49*
	Tjä. mellan nivå	3.01**	2.30**	3.22**	1.96**	2.73**	1.59**
	Lägre tjänstmän	2.25**	1.82**	2.71**	2.01**	2.16**	1.37*
	Företagare	0.80	0.87	0.77	0.90	0.88	0.99
	Lantbrukare	1.00	1.35	0.71	1.11	0.83	1.45
	Facklärd	1.07	1.03	1.49**	1.44**	1.05	0.81
	Ej facklärd	1	1	1	1	1	1
Ej i arbetsliv.	0.68**	0.92	0.55**	1.04	0.53**	0.88	
Kön-79	Man	1	1	1	1	1	1
	Kvinna	1.23**	1.35**	1.12	1.29**	1.11	1.13
H-reg.-79	Stockholm	1	1	1	1	1	1
	Gbg.-Malmö	0.80	0.88	0.94	1.14	1.01	1.18
	Större. st.	0.65**	0.81	0.67**	0.95	0.82*	1.17
	Södra mel.	0.66**	0.87	0.72**	1.15	0.80*	1.15
	Norra tät.	0.90	1.07	1.05	1.43*	1.22	1.48*
Norra gles.	0.54**	0.73*	0.58**	0.94	0.75	1.24	
Deltagande -79	Ja			3.93**	2.76**	3.26**	1.87**
	Nej			1	1	1	1
Deltag. 80-85	Ja					6.13**	3.55**
	Nej					1	1

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, samhällsklass, kön, och ortstyp\* p<0.05 <sup>2)</sup> Faktorerna under <sup>1)</sup> plus deltagande 1979,<sup>3)</sup> Samma som <sup>1)</sup> plus deltagande 1979 och deltagande 1980-84.

## Form av vuxenutbildning och benägenhet att återkomma till studier

Vi har tidigare berört vuxenutbildningens förändrade struktur med en allt större dominans av kurser anordnade av arbetsgivaren. I ett perspektiv av livslångt lärande är det av intresse att fråga huruvida benägenheten att återkomma till studier påverkas av vilken form av vuxenutbildning man bedrivit. I ett försök att besvara frågan utgår vi från dem som vuxenstuderade 1979 och jämför benägenheten bland personer som enbart följt en studiecirkel, en kurs anordnad av arbetsgivaren eller en kompetensgivande vuxenutbildning och övriga vuxenstuderande (andra former och/eller deltagit i flera former av vuxenutbildning). Resultaten framgår av Tabell 10. I analysen av deltagandet 86/87 har hänsyn tagits inte bara till deltagande 1979 utan också till deltagande 80–84. Det senare har skett genom att låta deltagande 80–84 ingå som oberoende variabel.

**Tabell 10: Benägenhet att återkomma till vuxenutbildning efter olika former av vuxenstudier 1979.**

Deltagande i vuxenutbildning 1979		Deltagande 80–84			Deltagande 86–87		
		Andel Delt. %	Oddsquoter u. k.	m. k. <sup>1)</sup>	Andel Delt. %	Oddsquoter u. k.	m. k. <sup>2)</sup>
Enbart studieförbund	n=483	69,6	1	1	47,4	1	1
Enbart arbetsgivare	n=264	68,6	1.30	.77	53,0	1.25	.89
Enbart kompetens- givande	n=170	73,5	1.65*	.93	54,7	1.34	.95
Övrig vuxenutbildning	n=507	71,6	1.50*	.94	52,7	1.23	.87

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> utbildning-79, ålder, samhällsklass, kön, ortstyp och deltagande 80–84

\* p<0.05

Det förelåg en liten om än statistiskt säkerställd skillnad med avseende på benägenhet att återkomma till utbildning. Personer som enbart deltagit i kompetensgivande vuxenutbildning 1979 samt gruppen övriga vuxenstuderande uppvisade ett något högre deltagande för perioden 80–84 än de som 1979 enbart deltog i en studiecirkel. Detta kan hänföras till olikhet i ålder, utbildningsbakgrund och samhällsklass och när dessa faktorer hölls under kontroll fanns inga säkerställda skillnader. För deltagande 1986/87 förelåg överhuvudtaget inga olikheter med avseende på vilken form av vuxenutbildning man deltagit i 1979. Detta visar åter att det mindre rör sig

om vilken form av vuxenutbildning man ursprungligen rekryteras till och mer att de flesta former av vuxenutbildning tycks stimulera till senare deltagande. Sålunda återkom de som enbart följt en kurs anordnad av arbetsgivaren till studier i minst lika hög grad som de vilka valt att söka sig till ett studieförbund. Vidare kan i detta sammanhang nämnas att benägenheten att återkomma till studier bland dem som 1979 enbart gått i en studiecirkel var ungefär lika hög i åldersgrupperna 30–39, 40–49 och 50–59 år.

I samband med satsningen på studieförbundens cirkelverksamhet under 1970-talets fördelningspolitiska reformperiod hävdades emellanåt att om personer rekryteras till studiecirklar ökar deras benägenhet att senare söka sig till längre kompetensinriktade utbildningar. Panelen ger oss viss möjlighet att pröva detta antagande. Analysen utgår från dem som 1979 rapporterade att de gått en studiecirkel och försöker belysa i vilken utsträckning dessa senare bedrivit kompetensgivande studier. Tyvärr saknas uppgift om vilken form av utbildning de tillfrågade bedrev under perioden 1980–84. I stället har vi fått utgå från utbildningens samlade längd. I de fall studierna omfattat minst ett års heltidsutbildning har de förts till kategorin kompetensgivande utbildning. Vid analysen, som återfinns i Tabell 11 har de som 1979 bedrev andra former av vuxenutbildning utslutits. Beräkningarna visar att personer, vars enda vuxenutbildningsaktivitet 1979 var att gå i en studiecirkel, återkom till kompetensgivande utbildning i högre grad än personer som överhuvudtaget inte vuxenstuderade. Vidare framgår att denna skillnad kvarstår när vi kontrollerar för ålder.

**Tabell 11: Deltagande i kompetensgivande vuxenutbildning 1980–1986/87 med avseende på ålder och studiecirkeldeltagande 1979.**

	Total		Ålder					
	Stud.c	Ej vux.	-29		30-49		40-59	
	79	79	Stud.c.	Ej vux.	Stud.c.	Ej vux.	Stud.c.	Ej vux.
	79	79	79	79	79	79	79	79
Delt. i kompetensgivande utb. %	13,0	5,5	19,0	12,1	14,8	5,5	7,2	1,7
n=	483	2416	160	571	216	838	167	1007
Chi 2	36,9**		3,57		21,8**		18,0**	

\*\* p<0.01

\* p<0.05

Hitintills har enbart berörts hur förhållandet mellan tidigare vuxenstudier och senare deltagande i kompetensgivande utbildning gestaltar sig med avseende på studiecirkeldeltagande. Det är emellertid också nödvändigt

att beakta hur motsvarande förhållande ser ut för andra former av vuxenutbildning. Vi har därför jämfört benägenheten för att någon som gick i en studiecirkel skall återkomma till kompetensgivande utbildning med motsvarande benägenhet för andra former av vuxenstudier, se Tabell 12.

**Tabell 12: Deltagande i kompetensgivande utbildning 1980–86/87 med avseende på typ av vuxenstudier 1979, procent och oddskvot.**

Typ av vuxenstudier	Delt. kompetensgiv. utb. 1980–86/87	u. k.	Oddskvot m. k. <sup>1)</sup>	n
Enbart studiecirkel	13,0	1	1	483
Enbart kurser anordnade av arbetsgivaren	8,0	0.57*	0.47*	264
Enbart kompetensgivande utbildning	24,7	2.19**	1.34	170
Övriga vuxenstuderande	15,4	1.21	0.88	507
Ej vuxenstuderande	5,5	0.39**	0.39**	2416

\*\* p<0.01    <sup>1)</sup> Utbildning-79 och ålder

\* p<0.05

Det förelåg betydande skillnader mellan deltagande i olika former av vuxenutbildning och senare kompetensgivande studier. De som 1979 bedrev kompetensgivande studier återkom oftare än övriga. Detta är relativt självklart då många yngre som studerade 1979 fortsatte och avslutade sina studier nästföljande år. Av oddskvoterna i Tabell 12 framgår också att denna skillnad försvinner då ålder och utbildningsnivå hålls under kontroll. Det är intressant att notera att de som enbart deltagit i studieförbundens verksamhet i jämförelse med dem som 1979 enbart gick en kurs anordnad av arbetsgivaren, hade dubbelt så hög benägenhet att senare bedriva kompetensgivande utbildning. Som väntat var det mer sällan som personer vilka överhuvudtaget inte vuxenstuderade 1979 kom att ägna sig åt denna form av studier.

Enligt den fördelningspolitiska ambitionen skall de utbildningsmässigt svagaste genom att delta i vuxenutbildning kunna överbygga klyftorna. För att detta skall ske bör det samband vi konstaterat mellan deltagande i studiecirkel och senare längre studier omfatta de utbildningsmässigt svagaste grupperna. Detta tycks emellertid inte vara fallet. Bland dem med. För att detta skall ske bör det samband vi konstaterat mellan deltagande i studiecirkel och senare kortare gymnasial utbildning och universitetsutbildning uppvisade de som 1979 följt en studiecirkel högre senare deltagande i kompetensgivande studier medan så inte var fallet bland dem med en förgymnasial utbildning.



## Leder uttalat intresse till deltagande?

I rekryteringsstudier ingår vanligen någon fråga om eventuellt intresse för att senare ägna sig åt vuxenstudier. ULF-75, 79 och 87 utgör härvidlag inget undantag utan tar också upp denna aspekt. Genom panelen kan vi studera i vilken utsträckning personer som 1979 sade sig vara intresserade verkligen kom att påbörja några studier. Våra resultat bekräftar svårigheten att förutsäga hur människor kommer att bete sig, se Tabell 13. Inte oväntat var det vanligare att intresserade än ointresserade kom att delta. Däremot är det anmärkningsvärt att nästan hälften, som 1979 uppgav att det inte fanns någon kurs eller utbildning de skulle vilja delta i, faktiskt kom att ägna sig åt någon form av studier. Vidare kan noteras att närmare en av tre som ville delta aldrig kom att studera. Härtill kommer att skillnaden i utbildningsintensitet mellan intresserade och ointresserade, om än statistiskt säkerställd, var ganska obetydlig.

**Tabell 13: Samband mellan intresse för att delta och faktiskt deltagande, procent.**

Intresse 79	Ej deltagit	Deltagit 80-84	Deltagit 86/87	Deltagit 80- 84 och 86/87	n
Ej intres. 79	54,9	18,2	7,8	19,1	2107
Intres. 79	30,6	26,1	9,3	34,0	1733

Tidigare erfarenheter från vuxenutbildning, se Tabell 14, förutsåg bättre senare deltagande än uttalat intresse för vuxenstudier. Av dem som deltagit men angav sig sakna intresse för att återkomma till studier kom hela 70,6 procent att senare ägna sig åt vuxenutbildning. Motsvarande siffra för intresserade icke-deltagare var 58,6 procent.

**Tabell 14: Samband mellan tidigare deltagande, intresse att delta och senare deltagande, procent och oddskvoter.**

Deltagande 79/ intresse	Ej deltagit 80-84, 86/87	Deltagit och/eller 86/87	Oddskvot	n
Delt.-intr.	18,5	81,5	8.34**	813
Delt.-ej intr.	29,4	70,6	4.53**	609
Ej delt.-intr.	41,4	58,6	2.67**	920
Ej delt.-ej intr.	65,3	34,7	1	1492

Att personer som deltagit och sagt sig ha intresse av fortsatta studier hade drygt åtta gånger så hög benägenhet att senare studera jämfört med

icke-deltagare som var ointresserade är föga förvånande. Däremot är det överraskande att en tredjedel av de senare faktiskt kom att ägna sig åt vuxenstudier. Med hjälp av tillgängligt material har vi så långt möjligt försökt utreda om deras studiemönster påtagligt avviker från andra vuxenstuderandes. För perioden 1980–84/85 finns enbart information om utbildningens längd. Mönstret i Tabell 14 upprepar sig vad gäller utbildningens omfattning dvs de som deltog 1979 och sade sig vilja återkomma kom att bedriva längre studier än övriga grupper. Skillnaderna, som är statistiskt säkerställda, var relativt måttliga. Vad gäller personer som bedrev vuxenstudier 1986/87 fanns inga skillnader beträffande deltagande i studiecirkelar och/eller kurser anordnade av arbetsgivaren. Däremot var det mer sällsynt att de som oväntat återkom till studier sökte sig till kompetensgivande utbildning. Detta kan förklaras av att gruppen var äldre än övriga vuxenstuderande. Sammanfattningsvis kan konstateras att när personer som tidigare inte deltagit och som sagt sig sakna intresse faktiskt kom att delta, skilde sig deras deltagarmönster inte markant från andra vuxenstuderandes.

## Slutsatser och diskussion

I det föregående har ett stort antal siffror, inte alltid överskådliga och lättolkade, presenterats. I detta avsnitt görs ett försök att diskutera dessa i anslutning till den inledande beskrivningen av folkbildningens målsättning och särart. Härvidlag berörs naturligtvis frågan om studieförbundens roll i en övergripande vuxenutbildningsstrategi bl a i anslutning till det s.k. kunskapslyftet. Inledningsvis anknyts till studieförbundens fördelningspolitiska ambition.

### Fördelningspolitik – hur har rekryteringen utvecklats?

Utifrån ett övergripande perspektiv kan noteras att skillnaderna med avseende på tidigare utbildning, den faktor som generellt bäst förklarar deltagande, var något mindre 1993 jämfört med 1975. Detta beror främst på den utjämning som skett i anslutning till expansionen av kurser anordnade av arbetsgivaren. För studieförbunden gäller att situationen i stort förblivit oförändrad. Skillnaderna, som är mindre än inom andra former av vuxenutbildning, har sålunda förblivit på ungefär samma nivå. Däremot är det viktigt att beakta att andelen av befolkningen som nås av studieförbundens cirkelverksamhet, enligt ULF-data, minskat med 50 procent. Detta innebär att även om den relativa andelen korttidsutbildade som nås av cirklar förblivit oförändrad är det i absoluta tal betydligt färre som kommer i åtnjutande av studiecirklar. Samtidigt är det ett allt större antal korttidsutbildade som berörs av kurser anordnade av arbetsgivaren. 1979 nåddes 11,5 procent av de med en förgymnasial utbildning av ett studieförbund men bara 4,9 procent av en kurs anordnad av arbetsgivaren. 1993 var talen 7,6 respektive 7,1 procent. Än allvarligare framstår situationen när man ser på korttidsutbildade i åldrarna 40–59 år. I denna grupp var det 50 procent fler som fick del av en kurs anordnad av arbetsgivaren. Av diskussionen kan man kanske förledas tro att de två utbildningsformerna skall ses som konkurrerande. Så är naturligtvis inte fallet. Avsikten har varit att visa vuxenutbildningens allt starkare knytning till arbetslivet samt initiera en diskussion om vad detta innebär med avseende på den av staten uttalade målsättningen. I ett perspektiv av livslångt lärande riktas fokus mot vad man lärt snarare än var man lärt sig detta.

Det är naturligtvis positivt att alltfler kommer i åtnjutande av personal-

utbildning. Utvecklingen rymmer emellertid flera problem och det är viktigt att närma beakta vilken roll dessa två utbildningsformer har och kan ha. Här skall bara kort nämnas att medan den ena, studiecirkel, utgår från principen fritt och frivilligt, styrs den andra, personalutbildning, av företagets behov och intressen. Folkbildningen däremot skall bl a, som anges i motiveringen för statsanslag (proposition 1990/91:82), möjliggöra för människor att påverka sina livsvillkor och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen. Vidare skall den bidra till att utjämna utbildningsklyftorna i samhället. En viktig skillnad är att variationerna inom personalutbildningen är stora och positionen på arbetsplatsen styr vem som får delta, under vilka former detta sker och vilken typ av utbildning som kan komma ifråga. Ju högre position desto större möjlighet att vidga vyerna och höja kompetensen (Rubenson, 1996). Engeström (1995) pekar i sin genomgång av yrkesutbildning på att denna ofta är upplagd så att den istället för att stimulera till självständigt tänkande förstärker invanda mönster och existerande hierarkier. Däremot finns anledning att förmoda att studiecirkelarna ser mer lika ut och att eventuella olikheter inte på samma sätt är knutna till klasstillhörighet. Här öppnar sig intressanta forskningsuppgifter inte minst i kopplingen mellan studier kring lärande i studiecirkel och forskning om lärande i arbetslivet.

I regeringens stora vuxenutbildningssatsning (se proposition 1995/96: 150) är det varken personalutbildning eller studieförbundens cirkelverksamhet som står i förgrunden. I strävan att åstadkomma ett kunskapslyft avses kommunerna erhålla 90.000 av de föreslagna 100.000 nya studieplatserna. Dessa förväntas huvudsakligen gå till KOMVUX. Enligt vårt ULF-material bedrev 1993 en procent av korttidsutbildade i åldrarna 40–59 studier vid KOMVUX.

Att acceptera idén om livslångt lärande borde i konsekvensens namn innebära att jämlikhet behandlas i ett livscykelperspektiv. Denna aspekt har ytligt kunnat beröras i panelansatsen. Resultaten visar att deltagande föder senare deltagande och att den sociala selektionen förstärks över tid. Utöver dessa analyser är det viktigt att konstatera att ojämlikheter i rekrytering till organiserade former av kunskapsinhämtande bara utgör toppen av ett isberg. Väl så viktigt är de klyftor som finns vad gäller att i vardagssituationen lära och framför allt använda vad som har lärts (Larsson, 1996, OECD, 1995, Rubenson, 1996).

## Folkrörelseanknytning och det civila samhället

Vi måste nämna att ULF-data endast på en övergripande nivå kommer åt denna aspekt. Vi kunde sålunda, liksom andra, konstatera att de som var aktiva i föreningslivet också var mer involverade i studieförbundens verksamhet. Möjligen är det en poäng att dessa samband och då främst det politiska, framkom tydligare för folkbildningen än för andra typer av vuxenstudier. Den stora frågan är naturligtvis vad som är orsak och vad som är verkan. I anslutning till panelen har vissa försök gjorts att på individnivå se efter om deltagandet resulterat i högre politisk aktivitet. Frågornas utformning i ULF-79 och 86/87 lämpar sig emellertid dåligt för denna typ av analys. I ett övergripande perspektiv är det, som bl a Maktutredningen (SOU 1990:44) rapporterat, få som är partipolitiskt aktiva. Jämförelserna mellan ULF-79 och ULF-93 visar att trenden varit sjunkande.

Demokratirådet konstaterar i sin rapport *Demokrati som dialog* (Rothstein, 1995) att folkrörelsernas betydelse för det demokratiska tillståndet har minskat. I anslutning härtill bör noteras det tydliga samband som framkom vid våra bearbetningar mellan att känna samhörighet med å ena sidan folkbildningsrörelsen och å den andra freds-, kvinno-, internationella hjälp- samt miljörelsen. Detta antyder en koppling till det demokratiska projektet inte enbart i form av kommunikativ demokrati som utvecklas i det dagliga cirkelarbetet (se Andersson, Laginder, Larsson och Sundgren, 1996; Johansson, 1991) utan också genom idémässig koppling till folkrörelserna.

I detta sammanhang är det, som nämnts ovan, oroande att samhörighetskänslan med, vad som i ULF benämns folkbildningsrörelsen, var dåligt utvecklad bland gruppen under 30 år. Vill man vara optimistisk kan man förklara detta med att samhörighetskänsla är något som utvecklas över tid. De yngres inställning bör emellertid också ses i skenet av vad som kommit att betecknas som organisations-Sveriges problem och de traditionella folkrörelsernas försvagade ställning (se SOU 1990:44).

En av de mest dramatiska utvecklingarna i deltagarstrukturen under den studerade perioden måste vara de relativa åldersförskjutningarna bland cirkelstuderande. Innan några långtgående slutsatser görs angående de äldres medverkan i samhällsdebatten och deras inflytande över sin egen situation, måste vi komma ihåg att den relativa utjämningen skett i tider av kraftigt sjunkande rekrytering. Sålunda steg deltagandet i studie-cirklar bland personer 60 år och äldre från 8,5 procent 1975 till 12,5 procent 1986 för att därefter falla till 10,2 procent. Vad som har skett är helt enkelt att raset varit betydligt större bland yngre personer.

## Folkbildningen och skolan

I inledningsavsnittet berördes kortfattat kopplingen mellan folkbildningen och skolan. Utbildningsväsendets utveckling och befolkningens snabbt stigande utbildningsnivå föranleder en närmare granskning av denna fråga. För folkbildningens pionjärer stod det klart att rörelsens folkbildning tvingades utgöra ett komplement till skolan och ta på sig uppgiften att meddela elementära kunskaper och hålla dessa vid liv (Arvidson, 1985:71). Sålunda innehöll Arbetarnas studiehandbok studiehandledningar i skolämnen som historia, svenska, geografi, fysik, kemi etc. År 1930 hade nio av tio av Sveriges befolkning i åldrarna 16–59 år en högsta utbildning motsvarande folkskola/grundskola (SCB, 1995:14). Det är därför föga förvånande att man på 1930-talet inom arbetarrörelsen ansåg att ett av folkbildningens mål var att komplettera skolan då det allmänna utbildningsväsendet inte var i stånd att ta sig an detta. Fortfarande under 1970-talet, då andelen med folkskola/grundskola sjunkit till 60 procent, fanns den komplementerande funktionen klart uttalad. I syfte att uppmuntra till deltagande i studiecirkelverksamhet, som har till syfte att utjämna utbildningsklyftan, infördes 1970 ett tilläggsbidrag (det s k prioriteringsbidrag) för cirklar i svenska, matematik, engelska och samhällskunskap motsvarande grundskolans nivå. Detta kan tolkas som att kunskaper, liksom utbildningsklyftan, definierades i termer av skolkunskaper, och att det var det formella skolsystemet som utgjorde riktpunkten. Detta bidrag försvann i samband med 1981 års folkbildningsreform då ett nytt statsbidragssystem infördes (proposition 1980/81:127).

1994 hade andelen med folkskola/grundskola i de aktuella åldrarna sjunkit till 25 procent och är under snabbt avtagande. I detta läge föreligger inte längre ett behov att vara ett komplement till det formella utbildningsväsendet, i alla fall inte med grundskolenivå som riktmärke. På 1930-talet argumenterade Oscar Olsson för införandet av en gemensam enhetsskola vilken skulle utgöra en stabil grund för ett fritt och frivilligt folkbildningsarbete (Olsson, 1930:25f). Siffrorna över befolkningens utbildningsstruktur skulle kunna ses som ett uttryck för att vi idag skulle ha den grund som Olsson talade om. Problemet är bara att ribban nu flyttats upp och kvalifikationsgränsen satts till lägst två års gymnasial utbildning. I enlighet med det kompletteringsperspektiv som kunnat spåras från seklets början och fram till 1970-talet skulle man kunna argumentera att behovet fortsatt kvarstår men att ambitionen höjts. Det förslag som nu lagts för att åstadkomma kunskapslyftet bygger helt på ett utnyttjande av det formella utbildningsväsendet och har valt att inte se folkbildningen som ett komplement till skolan. Om vi istället för formell kunskap utgår från

reell kunskap och tillåter att cirkelns längd får variera beroende på kunskapskravet skulle det av flera skäl vara rimligt att se en roll också för folkbildningen även när ribban höjts. Utifrån resultaten i panelanalysen finns det däremot inget stöd för tesen att studiecirkeln kan ses som en inkörsport för korttidsutbildade att senare bedriva längre kompetensgivande studier vid t ex KOMVUX. Deras bidrag till kunskapslyftet bör därför bedömas utifrån tillskottet i reell kompetens.

## Referenser

- Anderson, E., Laginder, A-M., Larsson, S. och Sundgren, G. (1996). *Cirkelsamhället*. (SOU 1996:47). Stockholm: Fritzes.
- Arvidson, L. (1985). *Folkbildning i rörelse. Pedagogisk syn i folkbildning inom svensk arbetarrörelse och frikyrkorörelse under 1900-talet – en jämförelse*. Malmö: Liber.
- Arvidson, L. (1993). Folkbildning – folkets bildning eller bildning åt folket? I V. Haugerud (Red.). *Folkeopplysning – Voksenpedagogikk – Kompetanse. Tre sider av samma sak?* Trondheim: NVI.
- Engeström, Y. (1995). *Training for change: New approaches to instruction and learning in working life*. Geneve: ILO.
- Folkbildningsrådet. *Sammanfattning av folkbildningen. Folkbildningsrådets fördjupade anslagsframställning för budgetperioden 1994/95, 1995/96 och 1996/97*. Stockholm: 1993.
- Johansson, I. (1991). *Folket makten och bildningen – Ett debattinlägg*. Stockholm: ABF.
- Jonsson, J. och Gähler, M. (1995). *Folkbildning och vuxenstudier. Rekrytering, omfattning och erfarenheter*. (SOU1995:141). Stockholm: Fritzes.
- Larsson, S. (1996). Vardagslärande och vuxenstudier. I P-E. Ellström, B. Gustavsson och S. Larsson (Red.). *Livslångt lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Nerman, T. (1952). *Studiecirkeln. Historik kring ett halvsekelminne*. Stockholm: Oskar Eklunds bokförlag.
- Nordhaug, O. (1991). *The shadow educational system. Adult resource development*. Oslo: Norwegian University Press.
- OECD (1995). *Literacy, economy and society*. Paris: OECD.
- Petterson, O., Westholm, A. och Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Proposition 1963:36.
- Proposition 1967:85.
- Proposition 1980/81:20.
- Proposition 1990/82.
- Rubenson, K. (1996). Livslångt lärande: mellan ekonomi och utopi. I P-E. Ellström, B. Gustavsson och S. Larsson (Red.). *Livslångt lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- SCB (1991). *Vuxnas studiedeltagande 1975–1989*. Stockholm: SCB.
- SCB (1995). *Utbildningsstatistisk årsbok 1995*. Stockholm: SCB.
- SOU 1946:68.
- SOU 1961:44.



- SOU 1971:80.  
 SOU 1979:85.  
 SOU 1990:44.  
 SOU 1996:27.  
 Van Gent, B. (1992). Netherlands. I P. Jarvis (Red.). *Perspectives on adult education in Europe*. Leicester: NIAE.

## Tabellbilagor

**Tabell A.1: Samband mellan inställning till olika folkrörelser/sammanslutningar (Pearsons r) (n=4959).**

	Idrottr.	Miljör.	Frikyr.	Sv. Kyr.	Ny- kt. r.	Fack- för.	Konsu.	Folkb.	Freds.	Kvin- no.	In. Hjä.
Idrottr.	1.00										
Milj_r.	.30**	1.00									
Frikyrk.	.03**	.13**	1.00								
Sv. Kyr.	.10**	.24**	.35**	1.00							
Nykt. r.	.16**	.34**	.37**	.40**	1.00						
Fackf_r.	.23**	.35**	.11**	.18**	.29**	1.00					
Konsu.	.14**	.29**	.12**	.21**	.29**	.44**	1.00				
Folkb.	.22**	.48**	.20**	.27**	.38**	.39**	.40**	1.00			
Freds.	.22**	.63**	.18**	.25**	.44**	.37**	.33**	.57**	1.00		
Kvinno.	.17**	.53**	.17**	.25**	.43**	.37**	.35**	.54**	.70**	1.00	
In. Hjä.	.21**	.58**	.23**	.32**	.41**	.33**	.31**	.53**	.72**	.62**	1.00

\*\* p<0.01

\* p<0.05

**Tabell B.1: Deltagande i studieförbundens cirkelverksamhet efter ålder och utbildning. Procent samt oddskvoter.**

Variabel	Kategori	n	Andel deltagare %	Oddskvoter	
				u. k.	m. k. <sup>1)</sup>
Ålder -75	-24	1340	10,7	1	1
	28-49	5078	16,3	1.62**	1.62**
	50-59	1923	13,5	1.30*	1.42**
	60-74	2457	8,5	0.77*	0.90
Ålder -79	-24	1033	12,9	1	1
	25-49	4182	18,7	1.58**	1.54**
	50-59	1534	13,5	1.08	1.17
	60-74	2000	12,0	0.94	1.10
Ålder -86	-24	425	11,5	1	1
	25-49	2006	15,6	1.46*	1.43*
	50-59	643	13,3	1.22	1.31
	60-74	908	12,5	1.15	1.31
Ålder -93	-24	488	7,9	1	1
	25-49	2725	10,2	1.32	1.26
	50-59	836	10,6	1.37	1.43
	60-74	1117	10,2	1.38	1.58*
Utbildning -75	Förgym.	5689	10,2	1	1
	Gymnasie<3år	2731	16,8	1.78**	1.67**
	Gymnasie 3år	1101	15,8	1.59**	1.44**
	Högreutb.	1278	18,3	1.98**	1.71**
Utbildning -79	Förgym.	4199	11,5	1	1
	Gymnasie<3år	2560	20,1	1.95**	1.87**
	Gymnasie 3år	793	14,2	1.28*	1.19
	Högreutb.	1197	21,1	2.07**	1.83**
Utbildning -86	Förgym.	1402	11,0	1	1
	Gymnasie<3år	1356	14,5	1.28*	1.29*
	Gymnasie 3år	423	16,7	1.67**	1.69**
	Högreutb.	800	18,1	1.68**	1.62**
Utbildning -93	Förgym.	1339	7,6	1	1
	Gymnasie<3år	1867	11,2	1.54**	1.68**
	Gymnasie 3år	654	9,0	1.20	1.33
	Högreutb.	1303	11,8	1.62**	1.75**

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsklass, nationalitet och ortstyp

\* p<0.05

**Tabell B.2: Deltagande i kompetensgivande utbildning efter ålder och utbildning. Procent samt oddskvoter.**

Variabel	Kategori	n	Andel deltagare %	Oddskvoter	
				u. k.	m. k. <sup>1)</sup>
Ålder -75	-24	1340	23,4	1	1
	25-49	5078	5,2	0.18**	0.12**
	50-59	1923	1,4	0.05**	0.04**
	60-74	2457	0,7	0.02**	0.02**
Ålder -79	-24	1033	11,2	1	1
	25-49	4182	5,2	0.42**	0.30**
	50-59	1534	3,2	0.26**	0.23**
	60-74	2000	0,8	0.06**	0.07**
Ålder -86	-24	425	17,1	1	1
	25-49	2006	3,0	0.15**	0.14**
	50-59	643	0,7	0.03**	0.04**
	60-74	908	1,0	0.05**	0.06**
Ålder -93	-24	488	15,7	1	1
	25-49	2725	4,7	0.26**	0.17**
	50-59	836	3,3	0.18**	0.15**
	60-74	1117	0,8	0.04**	0.05**
Utbildning -75	Förgym.	5689	2,5	1	1
	Gymnasie<3år	2731	7,2	3.07**	1.98**
	Gymnasie 3år	1101	6,3	2.67**	1.83**
	Högreutb.	1278	16,0	7.54**	8.60**
Utbildning -79	Förgym.	4199	2,6	1	1
	Gymnasie<3år	2560	4,2	1.66**	1.19
	Gymnasie 3år	793	4,9	1.98**	1.56*
	Högreutb.	1197	12,4	5.41**	4.86**
Utbildning -6	Förgym.	1402	1,3	1	1
	Gymnasie<3år	1356	4,5	3.58**	2.02*
	Gymnasie 3år	423	7,8	6.36**	3.84
	Högreutb.	800	4,2	3.23**	2.93**
Utbildning -93	Förgym.	1339	0,6	1	1
	Gymnasie<3år	1867	3,2	5.35**	3.48**
	Gymnasie 3år	654	6,6	11.39**	6.59**
	Högreutb.	1303	9,5	17.10**	15.44**

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsklass, nationalitet och ortstyp

\* p<0.05

**Tabell B.3: Deltagande i kurser anordnade av arbetsgivaren efter ålder och utbildning. Procent samt oddskvoter.**

Variabel	Kategori	n	Andel deltagare %	Andel deltagare av anställda %	Oddskvoter		anställda m. k.
					u. k.	m. k. <sup>1)</sup>	
Ålder - 75	-24	1340	5,3	6,4	1	1	1
	25-49	5078	7,6	8,7	1.45**	1.31*	1.26
	50-59	1923	5,7	7,2	1.08	1.23	1.25
	60-74	2457	1,0	3,3	0.18**	0.25**	0.61*
Ålder -79	-24	1033	7,3	8,9	1	1	1
	25-49	4182	13,4	16,5	1.95**	1.72**	1.83**
	50-59	1534	11,1	15,6	1.57**	1.72**	1.99**
	60-74	2000	2,2	11,3	0.28**	0.36**	1.42
Ålder - 86	-24	425	10,7	12,8	1	1	1
	25-49	2006	22,8	26,3	2.47**	2.29**	2.28**
	50-59	643	21,0	25,8	2.22**	2.57**	2.68**
	60-74	908	2,6	17,2	0.31**	0.40**	1.57
Ålder - 93	-24	488	8,1	12,1	1	1	1
	25-49	2725	22,7	28,6	3.35**	2.00**	2.68**
	50-59	836	22,0	28,5	3.22**	3.25**	2.94**
	60-74	1117	2,7	19,2	0.45**	0.51**	1.86**
Utbildning -75	Förgym.	5689	2,4	3,8	1	1	1
	Gymnasie<3år	2731	6,3	8,0	2.70**	2.29**	2.13**
	Gymnasie 3år	1101	11,2	13,1	5.04**	4.08**	3.64**
	Högreutb.	1278	12,3	14,4	5.61**	4.42**	4.01**
Utbildning -79	Förgym.	4199	4,9	9,4	1	1	1
	Gymnasie<3år	2560	10,9	14,9	2.37**	2.02**	1.76**
	Gymnasie 3år	793	18,3	24,0	4.34**	3.52**	3.05**
	Högreutb.	1197	18,2	21,5	4.29**	3.28**	2.53**
Utbildning -86	Förgym.	1402	6,6	14,5	1	1	1
	Gymnasie<3år	1356	15,5	21,1	2.23**	1.88**	1.70**
	Gymnasie 3år	423	23,9	32,5	3.77**	3.25**	3.12**
	Högreutb.	800	28,7	34,3	4.84**	3.59**	3.02**
Utbildning -93	Förgym.	1339	7,1	18,1	1	1	1
	Gymnasie<3år	1867	14,9	23,5	1.93**	1.49**	1.42**
	Gymnasie 3år	654	18,0	27,7	2.41**	1.96**	1.86**
	Högreutb.	1303	26,1	34,8	3.86**	2.65**	2.31

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsklass, nationalitet och ortstyp

\* p<0.05

**Tabell B.4: Deltagande i vuxenutbildning totalt efter ålder och utbildning. Procent samt oddskvoter.**

Variabel	Kategori	n	Andel deltagare %	Oddskvoter u. k.	m. k. <sup>1)</sup>
Ålder -75	-24	1340	45,4	1	1
	25-49	5078	34,6	0.64**	0.56**
	50-59	1923	23,5	0.37**	0.40**
	60-74	2457	11,8	0.16**	0.19**
Ålder -79	-24	1033	39,1	1	1
	25-49	4182	42,6	1.16*	1.05
	50-59	1534	31,0	0.70**	0.75**
	60-74	2000	16,7	0.31**	0.37**
Ålder -86	-24	425	41,8	1	1
	25-49	2006	46,9	1.18	1.06
	50-59	643	37,0	0.80	0.86
	60-74	908	18,4	0.31**	0.38**
Ålder -93	-24	488	45,4	1	1
	25-49	2725	42,8	0.90	0.79*
	50-59	836	38,2	0.74*	0.75*
	60-74	1117	16,8	0.24**	0.28**
Utbildning -75	Förgym.	5689	18,2	1	1
	Gymnasie<3år	2731	35,8	2.5**	2.03**
	Gymnasie 3år	1101	39,0	2.87**	2.31**
	Högreutb.	1278	51,9	4.85**	4.15**
Utbildning -79	Förgym.	4199	23,3	1	1
	Gymnasie<3år	2560	40,4	2.23**	1.87**
	Gymnasie 3år	793	43,4	2.53**	2.07**
	Högreutb.	1197	53,1	3.74**	2.97**
Utbildning -86	Förgym.	1402	21,2	1	1
	Gymnasie<3år	1356	36,8	2.00**	1.61**
	Gymnasie 3år	423	45,4	3.24**	2.64**
	Högreutb.	800	57,5	4.61**	3.59**
Utbildning -93	Förgym.	1339	20,9	1	1
	Gymnasie<3år	1867	36,7	2.19**	1.71**
	Gymnasie 3år	654	41,5	2.69**	2.05**
	Högreutb.	1303	50,5	3.87**	3.01**

\*\* p<0.01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsklass, nationalitet och ortstyp

\* p<0.05



Tabell B.6: Deltagande i olika former av vuxenutbildning efter ortstyp. Procent samt oddskvoter

Variabel	Kategori	n	Studieförbund		Arbetsgivaren		Vuxenutbildning totalt						
			Delt. %	u. k.	m. k. <sup>1)</sup>	Delt. %	u. k.	Delt. %	u. k.	m. k.			
					ansälda		ansälda		ansälda		ansälda		ansälda
H-reg. -75	Stockholm	1920	12,2	1	1	7,8	10,3	1	1	31,6	1	1	1
	Gbg.-Malmö	1551	10,8	0,87	0,92	5,6	7,8	0,69**	0,78	27,5	0,82**	0,91	0,91
	Större st.	3435	13,9	1,16	1,27**	5,5	7,6	0,69**	0,85	29,3	0,89	1,07	1,07
	Södra mel.	2482	14,0	1,17	1,34**	4,2	5,8	0,52**	0,71	26,8	0,79**	1,05	1,05
	Norra tät.	842	15,2	1,29*	1,41**	5,4	8,0	0,68*	0,85	29,9	0,92	1,13	1,13
	Norra gles.	569	15,0	1,26	1,50**	2,8	4,7	0,34**	0,52	26,5	0,78*	1,10	1,10
H-reg. -79	Stockholm	1574	14,1	1	1	14,8	19,7	1	1	40,2	1	1	1
	Gbg.-Malmö	1247	15,4	1,11	1,14	10,2	15,2	0,65**	0,70**	35,5	0,82**	0,86	0,86
	Större st.	2817	15,7	1,13	1,22*	8,3	12,8	0,53**	0,61**	33,2	0,74**	0,83**	0,83**
	Södra mel.	1894	16,2	1,17	1,29**	7,1	11,9	0,44**	0,55**	31,0	0,67**	0,80**	0,80**
	Norra tät.	617	19,3	1,45**	1,49**	12,8	19,7	0,85	0,97	38,0	0,91	0,99	0,99
	Norra gles.	600	12,9	0,90	0,99	6,8	12,8	0,42**	0,54**	26,7	0,54**	0,65**	0,65**
H-reg. -86	Stockholm	755	12,3	1	1	20,0	26,0	1	1	41,1	1	1	1
	Gbg.-Malmö	577	10,7	0,86**	0,89	20,4	27,9	1,03	1,13	39,5	0,94	1,03	1,03
	Större st.	1244	15,0	1,26*	1,36*	15,3	21,7	0,72**	0,86	38,4	0,89	1,08	1,08
	Södra mel.	844	14,6	1,22**	1,36*	13,3	19,5	0,62**	0,79	33,4	0,72**	0,93	0,93
	Norra tät.	302	15,1	1,27**	1,41	22,6	23,1	1,17	1,50*	43,2	1,09	1,40*	1,40*
	Norra gles.	260	17,1	1,47*	1,67**	11,9	21,2	0,54**	0,72	38,2	0,88	1,19	1,19
H-reg. -93	Stockholm	990	8,4	1	1	20,2	29,2	1	1	40,2	1	1	1
	Gbg.-Malmö	764	10,8	1,32	1,32*	18,2	29,0	0,85	0,87	41,5	1,06	1,09	1,09
	Större st.	1819	9,9	1,19	1,24	16,7	25,6	0,77**	0,87	34,8	0,79**	0,90	0,90
	Södra mel.	1000	11,9	1,46*	1,57**	13,4	22,7	0,59**	0,75*	33,5	0,75**	0,95	0,95
	Norra tät.	309	10,0	1,21	1,25	19,8	29,9	0,95	1,11	38,4	0,93	1,08	1,08
	Norra gles.	283	9,5	1,14	1,20	14,7	24,0	0,66*	0,82	32,7	0,72*	0,88	0,88

\*\* p<0,01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsklass och nationalitet

\* p&lt;0,05



Tabell B.7: Deltagande i olika former av vuxenutbildning efter etnicitet. Procent och oddskvoter

År	Kategori	Sv. medborgare, båda föräldrarna svenska			Naturaliserad invandrare			Nordisk medborgare			Övriga utländska medborgare		
		Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k. <sup>1)</sup>	Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k.	Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k.	Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k.
1975	Studieförbund	13,6	1	1	13,2	0,97	0,89	9,9	0,70	0,72	10,1	0,72	0,75
	Arbetsgivare	5,5	1	1	4,3	0,76	0,63	4,8	0,87	1,01	5,7	1,04	1,11
	Arbetsgivare <sup>2)</sup>	7,7	1	1	5,9	0,75	0,64	4,8	0,60	0,77	7,0	0,89	1,08
	Kompetensgivande	7,1	1	1	5,8	0,81	1,04	4,2	0,58	0,49*	7,4	1,06	0,84
	Vuxenutbildning.	29,0	1	1	26,7	0,89	0,83	25,2	0,83	0,78	26,2	0,87	0,79
1979	Studieförbund	15,8	1	1	13,7	0,82	0,82	12,1	0,62*	0,70	12,4	0,70	0,79
	Arbetsgivare	9,6	1	1	12,2	1,30	1,28	9,9	1,03	0,98	8,9	0,91	0,91
	Arbetsgivare <sup>2)</sup>	13,3	1	1	16,5	1,29	1,30	11,7	0,86	1,00	10,8	0,79	0,92
	Kompetensgivande	5,7	1	1	7,3	1,30	1,27	8,3	1,51	1,25	7,2	1,28	0,83
	Vuxenutbildning.	34,2	1	1	35,7	1,07	1,02	31,8	0,90	0,77	34,5	1,01	0,86
1986	Studieförbund	14,2	1	1	9,4	0,63	0,60*	14,1	0,99	0,99	12,9	0,89	0,84
	Arbetsgivare	17,0	1	1	18,4	1,10	1,20	12,8	0,72	0,59	13,0	0,73	0,74
	Arbetsgivare <sup>2)</sup>	24,1	1	1	27,7	1,20	1,23	16,0	0,60	0,60	17,1	0,65	0,71
	Kompetensgivande	4,1	1	1	6,0	1,49	1,99*	5,2	1,27	1,00	10,5	2,73**	2,17*
	Vuxenutbildning.	38,3	1	1	37,5	0,97	1,01	34,3	0,84	0,72	46,7	1,41	1,31
1993	Studieförbund	10,5	1	1	8,1	0,75	0,78	8,4	0,78	0,82	5,4	0,49*	0,53
	Arbetsgivare	17,6	1	1	15,4	0,85	0,95	17,1	0,97	0,79	7,5	0,38**	0,41**
	Arbetsgivare <sup>2)</sup>	27,0	1	1	25,3	0,91	0,95	22,1	0,77	0,79	15,6	0,50*	0,56
	Kompetensgivande	6,8	1	1	5,8	0,84	0,76	5,5	0,79	0,69	13,0	1,96**	1,04
	Vuxenutbildning.	37,3	1	1	29,0	0,69**	0,70*	32,0	0,79	0,67	35,9	0,93	0,83

\*\* p<0,01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, samhällsclass och ortstyp\* p<0,05 <sup>2)</sup> I arbetskraften

Variabel	Studieförbund			Kompetensgivande			Arbetsgivaren			Vuxenutbildning totalt			
	n	Delt. %	Odds u. k.	Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k.	Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k.	Delt. %	Odds u. k.	Odds m. k.	
<b>Samhkl.-75</b>													
Högr. tjä. akad.	636	15,0	1,49**	14,8	2,60**	1,49*	17,7	5,41**	4,42**	4,54**	52,1	3,48**	2,40**
Tjä. mellan nivå	916	18,2	1,88**	8,7	1,42*	0,96	19,3	6,13**	4,88**	4,91**	46,8	2,82**	2,18**
Lägre tjänstmän	1140	19,2	2,01**	9,3	1,53**	1,18	9,2	2,54**	2,24**	2,28**	40,4	2,17**	1,73**
Företagare	581	13,0	1,26	2,4	0,37**	0,71	1,0	1,0	0,25**	0,23**	20,9	0,85	1,02
Lantbrukare	347	23,5	2,59**	4,8	0,75	1,78*	0,5	0,5	0,13**	0,15*	31,6	1,48**	2,31**
Facklärd	1261	10,6	1,00	6,5	1,04	0,89	6,6	1,77**	1,45*	1,51**	28,3	1,26**	1,25**
Ej facklärd	2567	10,6	1	6,3	1	1	3,8	1	1	1	23,8	1	1
Ej i arbetsliv.	3351	11,8	1,13	5,9	0,94	2,01**	2,5	0,5	0,12**	0,72	20,5	0,83**	1,19*
<b>Samhkl.-79</b>													
Högr. tjä. akad.	607	18,7	1,57**	12,7	2,63**	1,36	22,8	3,89**	3,43**	3,47**	52,2	2,49**	1,95**
Tjä. mellan nivå	938	20,1	1,72**	8,2	1,61**	1,05	28,8	5,20**	4,36**	4,38**	54,4	2,75**	2,25**
Lägre tjänstmän	1001	21,1	1,82**	8,7	1,73**	1,32	18,9	3,04**	2,72**	2,75**	50,3	2,33**	1,90**
Företagare	443	12,4	0,97	4,1	0,77	1,09	0,6	0,6	0,09**	0,08**	23,5	0,71**	0,79
Lantbrukare	250	23,1	2,06**	1,0	0,19**	0,36	0,4	0,4	0,05**	0,05**	29,7	0,97	1,35*
Facklärd	968	12,0	0,93	3,7	0,69	0,74	11,5	1,68**	1,42*	1,46**	35,2	1,25**	1,23*
Ej facklärd	2019	12,8	1	5,2	1	1	7,1	1	1	1	30,3	1	1
Ej i arbetsliv.	2524	14,3	1,14	4,3	0,81	1,59**	1,7	0,3	0,04**	0,25*	21,2	0,62**	0,90
<b>Samhkl.-86</b>													
Högr. tjä. akad.	311	14,0	1,28	2,3	0,38*	0,52	40,7	4,11**	2,99**	3,20**	63,8	3,50**	2,68**
Tjä. mellan nivå	547	17,5	1,68**	4,6	0,80	0,83	36,7	3,62**	2,87**	2,91**	59,7	2,95**	2,17**
Lägre tjänstmän	481	18,5	1,79**	5,2	0,90	0,95	27,4	2,66	2,34**	2,05**	50,9	2,06**	1,85**
Företagare	192	13,1	1,20	2,5	0,43	0,67	0,0	4,7	0,32**	0,25**	27,5	0,76	0,74
Lantbrukare	61	22,9	2,54**	6,3	1,18	3,31*	0,0	0,0	0,01	0,05	30,6	0,96	1,38
Facklärd	501	9,1	0,79	1,00	0,77	0,73	16,3	1,58	1,21	1,03	33,6	1,01	1,00
Ej facklärd	877	11,3	1	5,7	1	1	13,6	1,4	1	1	33,5	1	1
Ej i arbetsliv.	1379	10,8	1,28	2,8	0,63*	1,97**	14,2	1,3	0,12**	0,18**	17,0	0,56**	0,93
<b>Samhkl.-93</b>													
Högr. tjä. akad.	494	10,0	1,03	10,5	2,70**	1,53	45,2	3,50**	2,85**	3,56**	58,6	2,73**	2,15**
Tjä. mellan nivå	701	12,7	1,36	8,1	2,05**	1,17	33,6	2,59**	2,23**	2,31**	50,6	1,98**	1,59**
Lägre tjänstmän	572	10,5	1,09	7,2	1,79*	1,38	25,9	2,37	1,65**	1,50**	42,9	1,45**	1,29*
Företagare	282	6,3	0,63	1,7	0,39	0,51	0,0	5,3	0,30**	0,27**	21,3	0,52**	0,56**
Lantbrukare	57	28,6	3,74**	3,97**	0,0	0,02	0,0	0,0	0,00	0,00	34,4	1,01	1,30
Facklärd	651	6,9	0,69	4,8	1,18	1,13	22,7	2,05	1,37*	1,25	37,2	1,14	1,06
Ej facklärd	914	9,7	1	4,1	1	1	16,4	1,58	1	1	34,2	1	1
Ej i arbetsliv.	1966	10,4	1,10	6,9	2,29**	4,36**	12,3	1,5	0,11**	0,15**	21,5	0,63**	0,98

\*\* p<0,01 <sup>1)</sup> Utbildning, ålder, kön, nationalitet och ortstyp

\* p&lt;0,05



**”man lär sig mer än man tror  
genom att träffas”**

**– en studie av  
samhällsinriktade  
studiecirkelar**

**Petros Gougoulakis**

”man lär sig mer än man tror”  
genom att träffas

# – en studie av sambällsriktade studiecirklar

Petras Gougenalis

## Förord

Föreliggande studie är utförd inom ramen för den statliga utvärderingen av folkbildningen, SUFO 96 (Dir. 1994:12). Studiens övergripande syfte är att ur ett deltagarperspektiv söka belysa och förstå studieförbundens samhällsinriktade cirkelverksamhet med fokus bl.a. på motiv för deltagande, lärandeprocess och effekter.

Det formella ansvaret för uppdraget har vilat på Robert Höghielm och Lena Borgström. Arbetet har delegerats till Petros Gougoulakis som genomfört datainsamling, sammanställningar och analyser av resultat. Med utgångspunkt från gemensamma diskussioner har Petros Gougoulakis slutligen sammanställt föreliggande rapport.

Vi vill särskilt framföra ett stort tack till alla de intervjupersoner – studiecirkelledare, studiecirkeldeltagare samt studieförbundsansvariga – som vänligt ställt upp och delat med sig av sina tankar, upplevelser och erfarenheter. Utan deras medverkan hade denna rapport inte blivit möjlig.

Slutligen vill vi tacka Agneta Charpentier och Lars Göransson på SUFO 96 för ett mycket gott samarbete.

Stockholm i mars 1996

*Robert Höghielm*

*Lena Borgström*

*Petros Gougoulakis*

**Petros Gougoulakis**, f. 1958. Universitetsadjunkt och doktorand vid institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm. Undervisar i pedagogik på lärarutbildningen. Har tidigare arbetat som hemspråklärare på Knutbyskolan i Rinkeby, som cirkelledare i olika studieförbund och som projektledare inom Kommunförbundet Stockholms Läns (KSL) utbildningsavdelning. Under några år arbetat som journalist inom bl a riksradios invandredaktion (RINVA) och som programledare på Sveriges Televisions invandrarsändningar. För närvarande deltar Petros Gougoulakis som forskningsassistent i projektet *Lärande i studiecirkel*, som finansieras av Folkbildningsrådet.

Docent **Robert Höghi** och fil. dr **Lena Borgström**, som varit ansvariga för projektet, är båda universitetslektorer vid Lärarhögskolan i Stockholm och verksamma inom den vuxenpedagogiska forskningsgruppen vid institutionen för pedagogik.

Robert Höghi disputerade 1985 på avhandlingen "Undervisning i Komvux -ideal och verklighet i grundskolekurser" och har under åren publicerat en rad rapporter rörande vuxenpedagogik.

Lena Borgström disputerade 1988 på avhandlingen "Vuxnas kunskapssökande – en studie av självstyrt lärande".

## Innehåll

<b>Del I</b>	<b>Studiens bakgrund och metodologiska ansats</b>	73
<b>1</b>	<b>Om projektets bakgrund och syfte</b>	75
	Bakgrund	75
	Samhällsinriktade studiecirklar	76
	Deltagare i samhällsinriktade cirklar	80
	Undersökningens syfte	81
<b>2</b>	<b>Teoretisk ansats och genomförande</b>	83
	Teoretisk ansats	83
	Urval	84
	Genomförande	87
	Studiecirklar i undersökningen	88
	”Kulturkunskap/Samhällskunskap”	88
	”Datakunskap”	88
	”Samhällskunskap/ABF-skolan”	89
	”Antikviteter”	89
	”Friidrott & Gemenskap”	90
	”Sätt framtiden på dagordningen”	91
	”Socialdemokratisk ideologi”	91
	”Kommunalpolitisk ideologi”	92
	”Din gård i EU”	92
<b>Del II</b>	<b>Analys av undersökningsmaterialet</b>	93
<b>3</b>	<b>Studieförbundens samhällsinriktade studiecirklar</b>	95
<b>A</b>	Redovisning av enkäten	95
	Mål och överväganden	95
	Omfattning och prioritet	97
	Profilverksamhet	99
	Prioriterade målgrupper: exemplet invandrare	100
	Sammanfattning	102
<b>B</b>	Bilder av en avdelnings samhällsinriktade verksamhet	105
	”Kulturkram: Ett projekt för arbetslösa kvinnor mot främlingsfientlighet”	105
	Avdelningens samhällsinriktade verksamhet	106
	Deltagarporträtt	110



<b>4</b>	<b>Cirkeldeltagarna och deras studiemotiv</b>	127
	Cirkeldeltagarnas bakgrund	127
	Motiv för deltagande	129
	Yttre tryck	129
	Inre behov	135
	Sammanfattning	138
<b>5</b>	<b>Studiecirkeln som studieform</b>	141
	En kollektiv lärandemiljö	141
	En informell studiesituation	142
	Träning för vidare (formella) studier	143
	En arbetslivsanpassad studieform	144
	Arena för samhällsorienterad kommunikation	144
	Sammanfattning	145
<b>6</b>	<b>Studiecirkeln inre liv</b>	147
	Initiering och planering av studiecirkeln	147
	Probleminitierad	147
	Utbudsbaserad	148
	Sammanfattning	150
	Inlärningsfaktorer	151
	Arbetsätt	158
	Sammanfattning – Kommentarer	165
<b>7</b>	<b>Uppfattningar om lärandet</b>	169
	Kollektiv bearbetning	169
	Lära av andras erfarenheter	169
	Lära av målinriktat samarbete	171
	Självaktivitet	172
	Undersöka och framföra muntligt	172
	Att utföra något	173
	Sammanfattning	173
<b>8</b>	<b>Effekter av deltagandet i samhällsinriktade studiecirklar</b>	175
	Individuell kompetens	175
	Medborgerlig kompetens	176
	Föreningskompetens	177
	Social kompetens	178
	Studiemedvetenhet	178
	Ingen effekt	179
	Sammanfattning	179

---

<b>Del III Diskussion</b>	181
<b>9 Avslutande diskussion och slutsatser</b>	183
Slutord	192
<b>Referenser</b>	194
<b>Bilaga</b>	196

181	Örskildtagarna och deras utvärdering	181
	Örskildtagarna i sammanhang	181
183	Ämnen för diskussion och slutrapport	183
192	Yrkeslivet	192
194	Upplysning	194
196	Sammanfattning	196
	<b>Bilaga</b>	
	Studiecirklar som studieriktad	197
	En offentlig förordning	197
	En informell studiecirklar	197
	Träning för yrkeslivet	197
	En arbetslivsundersökning	197
	Yrket för yrkeslivet	197
	Sammanfattning	197
6	Strukturerade kursplaner	197
	Insättning och planering av utbildningsinnehåll	197
	Problemlösning	197
	Utbildningsinnehåll	197
	Sammanfattning	197
	Inlärningsfaktorer	197
	Arbetslivet	197
	Sammanfattning -- Konventioner	197
7	Uppfattningar om lärandet	197
	Kollektiv bearbetning	197
	Lära av andra erfarenheter	197
	Lära av måleriska samarbete	197
	Utlämnande	197
	Undersöka och framföra mening	197
	Att uttala sig	197
	Sammanfattning	197
8	Effekter av deltagandet i samhällsriktade	
	studiecirklar	197
	Individuell kompetens	197
	Medborgarlig kompetens	197
	Föräldrariskkompetens	197
	Social kompetens	197
	Sociokognitiv kompetens	197
	Ingräddning	197
	Sammanfattning	197

**Del I**

**Studiens bakgrund och  
metodologiska ansats**

Del I

# Metodologiska ansatser och studiens bakgrund

# 1 Om projektets bakgrund och syfte

## Bakgrund

En ny ansvarsfördelning mellan staten och den organiserade folkbildningen trädde i kraft från och med budgetåret 1991/92. Den nya ordningen möjliggör en ökad självförvaltning av tilldelade resurser och en större pedagogisk frihet än tidigare. Regelstyrning ersattes av målstyrning.

Numera är det folkbildningen själv som ansvarar för verksamhetens mål och inriktning, fördelning av statsbidrag, organisation, administration samt uppföljning och utvärdering. Statens roll begränsas till att fastställa övergripande mål och motiv som ligger till grund för att bevilja statsbidrag samt till att följa upp och utvärdera hur dessa bidrag används.

I regeringens proposition om folkbildning anger föredragande minister att syftet med den kontinuerliga uppföljningen och utvärderingen av folkbildningsverksamheten skall vara att belysa dess "grundläggande kännetecken och hur dessa förverkligas" (prop. 1990/91:82, bet. 1990/91:UbU 18, rskr. 1990/91:358). Bildningsarbetets grundläggande kännetecken uppges vara dess frihet och frivillighet, dess oberoende av stat och marknad och dess avgränsning mot läroplansstyrda eller marknadsanpassade utbildningar. Folkbildningens allra viktigaste kännetecken antas vara dess "demokratiska bildningssyn". Denna får sitt uttryck i ett fritt och gemensamt kunskapssökande där deltagarnas erfarenheter och behov styr studieinnehållet och arbetsformerna. Det är framför allt det som brukar uppfattas som folkbildningsarbetets väsen och som kodifieras i begreppet 'folkbildningsmässighet'.

Den statliga målstyrningen fastställer samtidigt en vidare ram inom vilken verksamheten förväntas få konkret gestaltning och inriktning. Verksamhet som t ex syftar till att utjämna utbildningsklyftor och höja utbildningsnivån i samhället "skall prioriteras". Även verksamhet som riktas till personer som är socialt eller kulturellt missgynnade "skall särskilt prioriteras", varvid invandrare "särskilt skall uppmärksammas". Samhällets principiella grundinställning får sitt uttryck inom folkbildningen i den målformulering som fastslår att den fria och frivilliga folkbildningen "främjar demokrati, jämlikhet, jämställdhet samt internationell och kulturell förståelse och utveckling" (prop. 1990/91:82, s. 6).

När folkbildningens uppgifter diskuteras och analyseras görs det mot bakgrund av de aktuella problem som samhällsutvecklingen medför. En

av dess viktiga uppgifter blir då att uppmärksamma de nya frågeställningar som förändringarna i samhället medför, att belysa uppkomna problem och att introducera nya kunskapsområden. Det genomgående syftet med folkbildningsverksamheten skall vara att stärka människors möjligheter att påverka sina egna livsvillkor och skapa engagemang för aktivt socialt deltagande.

Ett av de områden som av hävd anses allmänt prioriterade inom den fria och frivilliga folkbildningen är de samhällsinriktade ämnena<sup>1</sup> (jmf SOU 1993:64). Dessa förutsätts "stärka människors möjligheter att påverka sina livsvillkor och tillsammans med andra förändra förhållandena enligt egna värderingar och idéer" (prop. 1990/91:82, s 6).

Som en del av bakgrunden för denna studie kommer nedan en orientering i den samhällsinriktade studiecirkelverksamheten att ske med hjälp av tillgängliga statistiska data.

## Samhällsinriktade studiecirklar

I detta avsnitt görs en översiklig presentation av några statistiska data rörande bildningsförbundens samhällsinriktade studiecirkelverksamhet. Uppgifterna är hämtade från Statistiska centralbyråns årliga sammanställning<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Med samhällsinriktade menas här alla de ämnen som ingår i huvudämnesgruppen *Samhällsvetenskap, information* som är beteckningen på en av nio statistiska kategorier för redovisning av studiecirkelverksamheten. Löpande i texten kommer benämningar som samhällsinriktade eller samhällscirklar att användas för att beteckna en och samma cirkelfamilj, nämligen cirklar i huvudämnesgruppen *Samhällsvetenskap, information*.

<sup>2</sup> Uppgifterna är hämtade från SCB:s Statistiska meddelanden om "studieförbund". Redovisningen av studieförbundens verksamhet sker från och med 1 juli 1991 genom Folkbildningsrådet. Verksamhetsformer som redovisas är *studiecirklar*, *kulturprogram* och *övrig folkbildningsverksamhet*. För att underlätta studieförbundens redovisningsrutiner har Folkbildningsförbundet utfärdat följande riktgivande karakteristik av **studiecirkeln**:

"I studiecirkeln bygger arbetet på deltagarnas eget kunskapssökande utifrån upplevda behov och intressen. Arbetsformerna ska präglas av demokratiska värderingar och där människors erfarenhetsutbyte och egna analyser sätts i förgrunden. Studierna förutsätter deltagarnas aktiva insats i planering och genomförande.

Organisatoriskt är studiecirkeln en liten grupp människor, som under en längre tid återkommande träffas och planmässigt bedriver studier eller utövar kulturverksamhet under ledning av godkänd ledare".

## Huvudämnesområdet Samhällsvetenskap, information

Studieförbundens studiecirkelverksamhet sammanförs i statistiken i nio olika sk huvudämnesgrupper. Dessa huvudämnesgrupper i sin tur inrymmer olika ämnesgrupper.

Huvudämnesområdet *Samhällsvetenskap, information* omfattar ett 30-tal ämnesinriktningar som tex arbetsmiljö, föreningskunskap, samhällskunskap, info-kommunikation-media samt internationella frågor. För en mera detaljerad orientering i studiecirkelstatistiken hänvisas läsaren till SCB:s årligen publicerade sammanställningar<sup>3</sup>.

Nedan presenteras i några tabeller och figurer huvudämnesområdet *Samhällsvetenskap, information* för de senaste tre verksamhetsperioderna, dvs 1992/93, 1993/94 och 1994/95.

**Tabell 1. Huvudämnesområdet Samhällsvetenskap, information. Cirkelarnas fördelning över studieförbund 1992/93, 1993/94, 1994/95 (Källa: SCB)**

Studieförbund(*)	1992/93		1993/94		1994/95	
	Cirklar	Procent	Cirklar	Procent	Cirklar	Procent
ABF	22 143	36	21 916	37	24 697	34
FS	897	1	909	2	988	1
FU	1 086	2	1 343	2	1 470	2
Sfr	3 641	6	3 928	7	4 520	6
KFUK-KFUM	415	1	413	1	397	1
SV	9 021	15	8 241	14	10 132	14
NBV	3 207	5	2 999	5	3 177	4
SISU	9 347	15	10 023	17	12 872	18
Mbsk	1 734	3	1 432	2	3 418	5
SKS	2 099	3	1 263	2	1 486	2
TBV	8 422	14	7 034	12	8 804	12
Summa	62 012	100	59 501	100	71 961	100

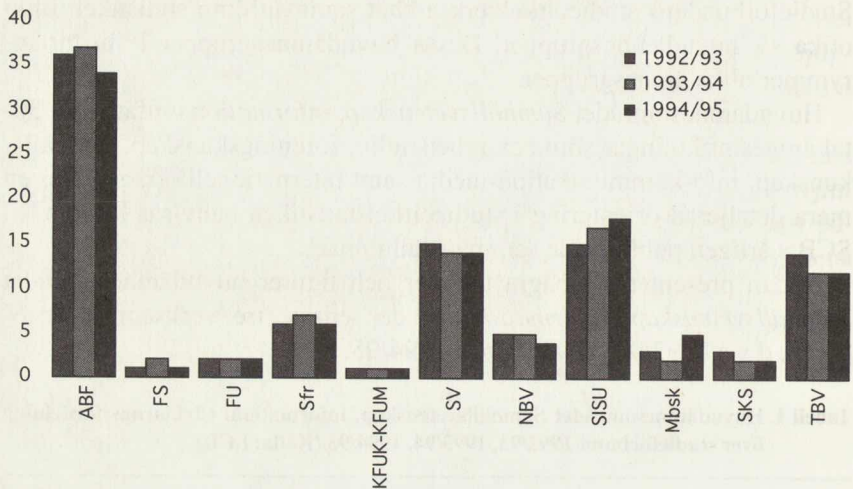
(\*) Initialförkortningarna i tabellen betecknar följande studieförbund: *Arbetarnas bildningsförbund* (ABF), *Frikyrkliga studieförbundet* (FS), *Folkuniversitetet* (FU), *KFUK-KFUM:s studieförbund* (KFUK-KFUM), *Studieförbundet Vuxenskolan* (SV), *Nyckterhetsrörelsens bildningsverksamhet* (NBV), *Svenska idrottsrörelsens studieförbund* (SISU), *Medborgarskolan* (Mbsk), *Sveriges Kyrkliga Studieförbund* (SKS), *Tjänstemännens bildningsverksamhet* (TBV).

Följande figur 1 visar samma sak som tabell 1 men uttryckt i form av ett histogram.

<sup>3</sup> Statistiska Centralbyrån: Statistiska meddelanden Ku 10 SM 9501, Ku 10 SM 9401, Ku 10 SM 9301.



Figur 1. Huvudämnesområdet Samhällsvetenskap, information. Cirklarnas fördelning över studieförbund 1992/93, 1993/94, 1994/95 (Procent)



Av tabell 1 framgår att den samhällsinriktade studiecirkelverksamheten minskar med 4 procent mellan verksamhetsperioderna 1992/93 och 1993/94. Minskningen verkar emellertid vara tillfällig och vänds till en markant ökning mellan 1993/94 och 1994/95 med nästan 21 procent. Ökningen kan delvis förklaras av att statistikredovisningen över huvudämnesområdet efter 1993/94 även inräknar de arbetsmarknadsanpassade utbildningarna vilka genomförs med stöd av särskilda anslag.

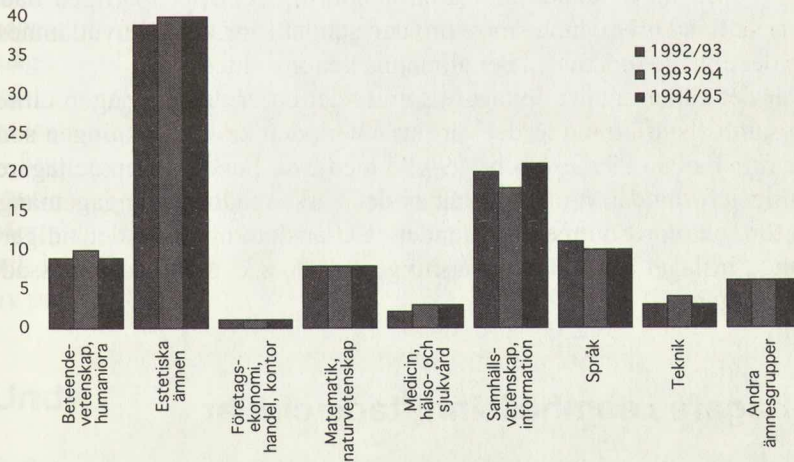
För att åskådliggöra det samhällsinriktade ämnesområdets position inom bildningsförbundens totala studiecirkelverksamhet under perioden 1992/93–1994/95 presenteras i tabell 2 antalet studiecirkel efter huvudämnesgrupp.

Tabell 2. Studiecirklar efter huvudämnesgrupp 1992/93, 1993/94, 1994/95 (Källa:SCB)

Huvudämnesgrupp	1992/93		1993/94		1994/95	
	Cirklar	Procent	Cirklar	Procent	Cirklar	Procent
Beteendevetenskap, humaniora	30 083	9	32 107	10	31 531	9
Estetiska ämnen	125 008	39	131 833	40	135 266	40
Företagsekonomi, handel, kontor	3 311	1	3 997	1	3 269	1
Matematik, naturvetenskap	24 400	8	26 421	8	26 223	8
Medicin, hälso- och sjukvård	7 827	2	8 364	3	8 661	3
Samhällsvetenskap, information	62 012	20	59 501	18	71 961	21
Språk	34 022	11	34 375	10	34 012	10
Teknik	10 019	3	11 871	4	11 831	3
Andra ämnesgrupper	20 168	6	21 227	6	19 633	6
Summa	316 850	100	329 696	100	342 387	100

I figur 2 redovisas i histogramform samma värden som i tabell 2.

Figur 2. Studiecirklar efter huvudämnesgrupp 1992/93, 1993/94, 1994/95 (Procent).



Av tabell 2 framgår att cirka en femtedel av den totala studiecirkelverksamheten utgörs av cirklar i *Samhällsvetenskap, information*. Cirkelverksamheten inom detta huvudämnesområde är sålunda den näst största medan tätpositionen innehas av den estetiska ämnesgruppen. I tabell 3

presenteras studieförbundens samlade cirkelverksamhet vilka ställs mot de samhällsinriktade cirkelarna med avseende på antal deltagare per cirkel, fördelade efter kön och antal timmar per studiecirkel.

**Tabell 3. Total studiecirkelverksamhet i jämförelse med den samhällsinriktade med avseende på antal deltagare och studietimmar i genomsnitt under 1992/93, 1993/94 och 1994/95**

	Total cirkelverksamhet			Samhällsvetenskap, information		
	1992/93	1993/94	1994/95	1992/93	1993/94	1994/95
Antal cirklar	316 850	329 696	342 387	62 012	59 501	71 961
Deltagare totalt	2 723 473	2 795 076	2 887 976	518 501	490 563	596 803
Därav kvinnor i %	57	57	58	51	50	51
Deltagare per cirkel	8,6	8,5	8,4	8,4	8,2	8,3
Timmar per cirkel	34,3	35,4	35,6	29,1	30,8	30,5

Av tabell 3 framgår att under perioden 1992/93–1994/95 hade en studiecirkel i allmänhet 8,5 deltagare i genomsnitt och omfattade ca 35 studietimmar. Deltagargenomsnittet i det studerade huvudämnesområdets cirklar under samma period avviker inte från det allmänna genomsnittet och fördelas lika mellan könen. Antalet timmar per cirkel i de samhällsinriktade studiecirkelarna var däremot konstant lägre med ungefär fem timmar jämfört med motsvarande allmänna genomsnittet. Uppenbarligen hade denna skillnad blivit ännu större om den samhällsinriktade huvudämnesområdet ej hade inräknats i det allmänna genomsnittet.

När det gäller antalet deltagare som under ett år deltar i någon cirkel med samhällsinriktning är det värt att notera den kraftiga ökningen som ägde rum mellan 1993/94 och 1994/95 med över hundra tusen deltagare. Ökningen förmodas vara ett utslag av det starka medborgarengagemang-  
et inför folkomröstningen om landets EU-anslutning samt det tidigare nämnda inslaget i statistikredovisningen av de s.k. marknadsanpassade utbildningarna.

## Deltagare i samhällsinriktade cirklar

Alvar Svenssons (1994) undersökning av deltagare i studieförbundens cirkelverksamhet 1992 har visat att

- Yngre väljer samhällsvetenskapliga ämnen i påtagligt mindre utsträckning jämfört med alla deltagare. – Bara en av tio jämfört med nästan var femte deltagare totalt.

- Fördelningen mellan män och kvinnor i samhällscirklarna är ojämn till männens fördel.
- Deltagare med enbart folkskola väljer något oftare en samhällscirkel än deltagare med utbildning från högskola eller universitet.
- En lägre andel studerande och hemarbetande studerar i samhällsinriktade cirklar jämfört med andra grupper.
- För deltagare med utländsk bakgrund dominerar det samhällsvetenskapliga ämnesvalet. – Nästan var tredje väljer en samhällscirkel.

Ovannämnda uppgifter utgår från en analys av det statistiska huvudämnesområdet *samhällsvetenskap, information*. Jonsson & Gähler (1995) väljer i en nyligen presenterad undersökning, som omfattar ett representativt urval av hela populationen, att underordna detta huvudämnesområde i en för folkbildningen övergripande funktion: att bibringa *allmän medborgerlig bildning*. Med denna avses kunskaper och färdigheter som antas stärka individen i sin medborgarroll. Enligt nämnda utvidgade definition, konstaterar Jonsson & Gähler, att 36 procent av befolkningen har någon gång följt en studiecirkel som de hänför till "allmän medborgerlig bildning". Deras analys pekar samtidigt på en snedrekrytering till denna typ av cirklar som förutom samhällsvetenskapliga ämnen även inkluderar ekonomi och konsumentfrågor, språk, litteratur, matematik, naturvetenskap, arbetsmiljö och arbetsliv samt juridik. Med tanke på att folkbildningens främsta uppgift är att aktivera de grupper som av olika skäl har begränsade möjligheter att studera och stärka deras kompetens och förmåga att tillvarata sina intressen i samhället, finner de i stället att tjänstemän och jordbrukare deltar i högre utsträckning än så kallade resurssvaga individer.

Statistiken ger oss utan tvivel en viss uppfattning om fenomenet *studiecirkel*, som engagerar tusentals människor i hela landet året runt. Men dessa statistiska mått säger oss inte något om fenomenets inre kraft och innebörd för den enskilde deltagaren. Det är just detta mikroperspektiv på studiecirkeln som vi med denna studie avser att utforska och förstå.

## Undersökningens syfte

Syftet med denna studie är att söka nå en ökad förståelse av den samhällsinriktade studieverksamheten, dess pedagogiska gestaltning samt dess betydelse för deltagarnas lärande. Mer precist är avsikten att belysa följande frågor:

1. *Vilka mål och vilka kriterier uppställer studieförbunden för sin samhällsinriktade cirkelverksamhet?*

2. Vilka deltar i de samhällsinriktade studiecirkelarna, hur rekryteras de och hur förhåller de sig till de sk prioriterade grupperna?
3. På vems initiativ arrangeras kurser med samhällsinriktat innehåll?
4. Vad, hur och varför lär man sig i de samhällsinriktade studiecirkelarna?
5. På vilket sätt och i vilka avseenden har de aktuella studiecirkelarna påverkat deltagarna?

I studien uppmärksammas särskilt invandrarna i de samhällsinriktade studiecirkelarna.

## 2 Teoretisk ansats och genomförande

### Teoretisk ansats

Studiens syfte och inriktning anger ett kunskapsintresse som bedömdes kräva dels en kvantitativ bearbetning av i huvudsak befintlig statistik, dels en kvalitativ forskningsansats med hjälp av observationsbesök, intervjuer i samtalsform med ett urval informanter, som i denna studie bestod av cirkelledare<sup>4</sup> och studiecirkeldeltagare samt ett frågeformulär med öppna svarsalternativ. Datasamlingen kompletterades efter hand med skriftlig dokumentation som studieförbundsavdelningarna producerar, som t ex kurskataloger och verksamhetsberättelser.

Eftersom huvudsyftet med studien är att få en ökad förståelse av den samhällsinriktade studiecirkelverksamheten, dess pedagogiska gestaltning samt dess betydelse för deltagarnas lärande har tyngdpunkten legat på den kvalitativa analysen av intervjuer. När kvalitativ metod används förläggs undersökningen i regel till miljöer som är inbördes olika varandra. Logiken i detta förfaringssätt är att ett fenomen synliggörs lättare när kontraster kan iaktas i undersökningsmaterialet. Syftet med denna ansats är inte att kunna uttala sig om hur vanliga t.ex. vissa förhållningssätt är, utan att förstå deras innebörder. Vår forskningsambition är inspirerad av dels den s.k. *Grounded Theory*-traditionen<sup>5</sup> där avsikten med analysen av undersökningsmaterialet är att producera "upptäckter eller begrepp eller hypoteser"<sup>6</sup>, dels ett hermeneutisk arbetssätt<sup>7</sup> med dess betoning av tolkning och förståelse.

Framställningen av den empiriska studien kommer att spinnas kring två teman: ett beskrivande och ett tolkande, vilka båda är relaterade till de grundläggande frågeställningarna *vad, hur och varför*.

---

<sup>4</sup> Av tidsskäl har bearbetningen av cirkelledarintervjuerna uteblivit i denna rapport. Vår avsikt är emellertid att vid ett senare tillfälle publicera en rapport med cirkelledarnas uppfattningar relaterade till de resultat som presenteras här.

<sup>5</sup> Se t ex Glaser & Strauss, (1967); Alvesson & Sköldberg, (1994); Svensson & Starrin, (1996).

<sup>6</sup> Jmf Svensson & Starrin, (1996), s. 118.

<sup>7</sup> Se t ex Ödman, P-J, (1979).

Genom *vad-* och *hur-*frågan syftar undersökningen till att presentera verkligheten utifrån olika aktörers perspektiv. Genom *varför-*frågan strävar vi efter att nå en ökad förståelse kring det pedagogiska fenomenet *studiecirkel* uppfattat som ett "offentligt rum" eller kollektiv arena där del av det offentliga samtalet upprätthålls.

Vår ansats har varit explorativ och upptäckande av studiefenomenets otaliga uttrycksformer såsom dessa uppfattas och återges av några av fenomenets omedelbara aktörer.

Intervjuformen som användes i undersökningen vilar på antagandet att människors sätt att vara, tänka och värdera är sammanhangsbundna. Detta betyder att intervjupersonernas svar måste förstås och tolkas i relation till deras livssituation. Vi har därmed ansträngt oss att bereda de intervjuade möjligheter att avge svar som de anser vara de mest relevanta och väsentliga i olika sammanhang.

Den intervjuansats som använts innebär att intervjuaren driver intervjun genom att täcka av ett antal teman. Denna metod, stundom kallad kvalitativ forskningsintervju (Thång, 1984; Naeslund, 1991) innebär inte att proceduren är standardiserad eller följer en given sekvens. Den kan tvärtom likna ett naturligt samtal där intervjuaren på ett följsamt sätt tar upp ledrådar i direkt anslutning till intervjupersonens berättelse. Det är emellertid meningen att intervjuaren under intervjuens gång ska täcka av samtliga "nyfikenhetsområden" som ingår i intervjuplanen men även er hålla annan viktig information om sådant som inte kunnat förutses.

Avsikten med ett sådant arbetssätt är att finna eventuella mönster som tillåter osäkrat dra slutsatser om studiefenomenets kvaliteter.

För att få en så fullständig bild som möjligt av hur lärandeprocessen i de samhällsinriktade cirkelarna har gestaltats och vilket innebörd cirkeldeltagarna tillmåter denna har deltagarna intervjuats vid två tillfällen.

## Urval

Urvalet av studieförbund, ort, studiecirkel och deltagare skedde inte slumpmässigt utan styrdes strategiskt för att största möjliga variation i materialet skulle uppnås. Undersökningen förlades till fyra olika orter, nämligen:

- en storstadsförort
- en medelstor stadskommun
- en centralort i glesbygd, samt
- en norrlandskommun

Valet av kommuntyper har skett med hänsyn till olikheter i geografisk be-

lägenhet, folkmängd, befolknings- och näringslivsstruktur samt utbildningsutbud.

Styrande principer för valet av studieförbund var bildningsförbundens profil i fråga om deltagare, relation till medlemsorganisationer samt ämnesinriktning (jmf. Svensson, 1994). Med hänsyn till ovannämnda kriterier bedömdes följande tre studieförbund vara intressanta att ingå i studien, nämligen SISU, Medborgarskolan och ABF. Dessa tre studieförbund skulle idealt sett vara representerade på var och en av de fyra orterna.

Valet av studiecirkel skedde i samråd med avdelningarna. Cirkeln skulle vara en nybörjarcirkel och rapporteras som samhällsinriktad av studieförbundet. Där flera än ett cirkelalternativ fanns att tillgå försökte vi "styra" valet utifrån den övergripande principen att åstadkomma en så stor variation i materialet som möjligt. Eftersom ett av syftena var att särskilt uppmärksamma invandrare och ungdomar tillämpades ytterligare en urvalsprincip. Detta innebar att så fort någon av dessa grupper var representerade bland deltagarna valdes dessa personer ut automatiskt för intervjuer. I materialet finns också en överrepresentation av arbetslösa. Detta är dock oavsiktligt. När vi hade valt ut nystartade samhällsinriktade studiecirkel visade sig att det var en övervikt av cirkel som var inriktade mot arbetslösa.

Under ett observationsbesök i respektive studiecirkel bestämdes slutligen vilka deltagare som kunde bli aktuella (se kriterier ovan) för intervjuer, men medverkan var frivillig. Högst tre deltagare per cirkel kom att bli intervjuade. Sammanlagt tjugofem cirkeldeltagare och nio cirkelledare intervjuades

I tabell 4 presenteras en sammanställning av de nio studiecirkel, vilka representerar lika många studieförbundsavdelningar, som utgör underlaget för denna studie med hänsyn tagen till målgrupp och förbund samt antal deltagare (exklusive cirkelledarna). I tabellen redovisas också de intervjuades kön och ålder. En utförligare presentation av de cirkel som ligger till grund för undersökningen kommer att ske i nästa avsnitt.



**Tabell 4. Studiecirklar i denna undersökning fördelade efter målgrupp och studieförbund samt antal intervjuade deltagare per cirkel fördelade efter kön och ålder. (N=25)**

Studiecirkel	Målgrupp	Studieförbund	Intervjuadelt	Män	Kvinnor	Ålder
"Kulturkram"	Arbetslösa kvinnor	Mbsk-storstadsförort	3		3	30/50/54
Datakunskap	Arbetslösa	ABF-storstadsförort	3	1	2	45, 25/59
Samhällskunskap	Arbetslösa	ABF-medelstorskommun	3	2	1	20/40, 26
Antikviteter	"Allmän"	Mbsk-medelstorskommun	3	2	1	17/58, 32
Friidrott-Gemenskap	Föreningsledare	SISU-medelstorskommun	2	2		29/34
Ledarutveckling	Styrelsemedlemmar	SISU-centralort i glesbygd	3	1	2	45, 35/48
Socialdemokratisk ideologi	Ungdomsförbundsmedl.	ABF-centralort i glesbygd	3	1	2	18, 16/17
Kommunalpolitik	Förtroendevalda	ABF-norrlands kommun	3	1	2	40, 48/50
"Din gård i EU"	Lantbrukare	SV-norrlands kommun	2	1	1	60, 25

Endast ett studieförbund – ABF – är representerat på samtliga de fyra utvalda orterna. Att inte alla tre studieförbund är representerade på varje ort beror på att det vid tiden för undersökningen inte fanns någon samhällscirkel som fyllde det uppställda kriteriet att cirkeln skulle vara en nystartad nybörjarcirkel.

Studieförbundet Vuxenskolan (SV) utgör ett undantag från den ursprungliga avgränsningen vad gäller urval av studieförbund. Skälet till att SV kom att ingå i denna studie var att två av ovannämnda studieförbund vid den aktuella orten (norrlands kommun) inte hade någon nystartad samhällsinriktad cirkelverksamhet när undersökningen ägde rum under våren 1995. På grund av denna omständighet kontaktades Vuxenskolan och ett samarbete inleddes kring cirkeln "Din gård i EU" vilken bedömdes komplettera urvalet och ge den eftersträlvade variationen i materialet.

Ingen av de tillfrågade cirkelledarna hade någon invändning mot att

delta i projektet. Man önskade naturligtvis diskutera frågan med sina respektive cirkeldeltagare.

## Genomförande

Förutom intervjuerna har informationsdata erhållits via observationsbesök (minst en observation i varje cirkel), ett frågeformulär samt skriftlig dokumentation från studieförbundsavdelningarna, t ex kurskataloger och verksamhetsberättelser.

Cirkeldeltagarna intervjuades vid två tillfällen. Första intervjun gjordes vid cirkelns start, i regel efter den första sammankomsten. Denna hade fokus på deltagarnas bakgrund, förväntningar, motiv och delaktighet i cirkelplaneringen. Andra intervjun genomfördes när cirkeln hade avslutats eller var nära att avslutas och inriktade sig på deltagarnas uppfattningar och reflexioner om cirkelsammankomsterna samt den betydelse cirkeln hade för den enskilde deltagaren.

Observationsbesöket föregick alltid intervjuerna och inföll vid andra eller tredje sammankomsten. Första sammankomsten undveks för att inte skapa onödigt nervositet hos gruppen eller störa den pedagogiska processen.

Tidsskillnaden mellan första och andra intervjun var aldrig mindre än två månader. Samtliga intervjuer spelades in på band. Platsen för intervjuinspelningen var oftast studielokalen eller en lokal i närheten, utom i några få fall, beroende på rent "praktiska" skäl.

Två deltagare "föll bort" vid andra intervjun och kunde inte nås. Anledningen var att de vid tiden då andra intervjun skulle göras vistades på annan ort. Tre av cirkeldeltagarna intervjuades en andra gång, trots att de hade avbrutit sina studier i cirkeln på grund av att de fick annan sysselsättning som tidsmässigt kolliderade med studiecirkelell de deltog i. Det totala antalet cirkeldeltagarintervjuer uppgår sålunda till fyrtioåtta.

Varje intervju varade i genomsnitt drygt en timme.

Till varje studieförbundsavdelning skickades ett frågeformulär med frågor kring avdelningens mål, rekryteringsprocedurer och innehåll för sin samhällsinriktade cirkelverksamhet under den senaste treårsperioden. Genom att rikta formuläret till avdelningen och inte till en viss funktionsnär<sup>8</sup> inom den ville vi markera en önskan om svar som var representativa

---

<sup>8</sup> Ursprungligen var det tänkt att göra en intervju med avdelningarnas funktionsnärer. Efterhand skrinlades detta beslut eftersom en enkät bedömdes ge den information vi eftersökte.

för hela avdelningen. Enkäten till avdelningarna skickades i början av sommaren 1995 när de flesta studiecirklar i vår undersökning hade fullföljts. Av totalt nio avdelningar har *endast en* underlåtit att besvara enkäten trots upprepade påminnelser och erhållna löften om att den skulle besvaras.

Övrigt insamlat skriftligt material från avdelningarna har använts som kompletterande informationskälla i redovisningen av dessas verksamhet.

## Studiecirklar i undersökningen

Studiecirkelarna i urvalet företräder olika ämnen som enligt studiearrangören tillhör huvudämnesområdet *Samhällsvetenskap, information*. Nedan presenteras studiecirkelarna i den ordning som de är uppställda i tabell 4.

### **"Kulturkunskap/Samhällskunskap"**

Studiecirkeln kulturkunskap/samhällskunskap som arrangerades av Medborgarskolan i en storstadsförort beskrivs utförligare i kapitel 3. Kulturkunskapscirkeln var en bland flera studiecirklar som erbjöds i form av ett ALU-projekt finansierat av länsarbetsnämnden. Den vände sig till dels invandrarkvinnor dels svenska kvinnor, som var arbetssökande, för att de förra "skall bli insatta i svenskt arbets-, samhälls- och kulturliv" och de senare "skall lära sig mer om olika länders samhälls- och kulturliv samt invandringens orsaker och effekter"<sup>9</sup>. Deltagarna i projektets studie-cirkelverksamhet förutsattes ha "en positiv inställning till invandrarfrågor". Cirkeln var avgiftsfri för deltagarna och pågick liksom hela projektet en hel termin. Varje enskild cirkelsammankomst varade i tre studietimmar.

### **"Datakunskap"**

Det andra studieförbundet i storstadsförorten var ABF. Studiecirkeln som valdes ut för denna studie var en datakurs för nybörjare. Målet för cirkeln formulerades av cirkelledaren på följande sätt:

"[Deltagarna] ska kunna våga trycka på knapparna och göra någonting.

---

<sup>9</sup> Citaten är hämtade ur ett flygblad som avdelningen har delat ut.

Det är inte så svårt som man tror (...) <sup>10</sup>. [Deltagarna ska känna] att 'jag kan också göra det', att det är inte något bara för specialister utan även för vanligt folk" (Cirkelledaren i *datakunskap*).

Cirkeln erbjöds till arbetssökande avgiftsfritt och omfattade tolv trettimmars sammankomster.

### "Samhällskunskap/ABF-skolan"

Studiecirkeln i ämnet samhällskunskap, som ABF i en medelstor stadskommun anordnade, var ett av fem olika ämnen som ingick i kursplanen för en 12-veckors sammanhållen utbildning vilken går under beteckningen ABF-skolan. Enligt avdelningens föreståndare samt cirkelledaren för den aktuella cirkeln kunde namnet uppfattas som vilseledande. Men det intygades att hela utbildningen bedrevs i studiecirkelform. Enligt cirkelledaren var målet för samhällskunskap följande:

"Det är att bli uppkäftig (...) Att lyfta sig själv och våga engagera sig i saker och ting som händer. (...) Många av de här människorna – de flesta är arbetslösa – tappar gnistan. (...) Man börjar diskutera, man börjar känna igen myndigheterna. (...) Kunskaper om hur samhället fungerar" (Cirkelledaren i *samhällskunskap*).

ABF-skolans studieverksamhet genomfördes i samarbete med LO-sektionen som även ansvarat för rekryteringen av deltagare till denna bland sina arbetslösa medlemmar. Inga deltagaravgifter förekom.

### "Antikviteter"

Medborgarskolan var det andra av de tre studieförbund som vi har kunnat studera i den medelstora stadskommunen. Avdelningskonsulenten föreslog för studiens ändamål en studiecirkel i antikviteter. Cirkeln rapporterades, utifrån dess innehåll och inriktning, som samhällsinriktad.

Cirkeln annonserades öppet och vände sig till alla med intresse för antikviteter. Deltagandet var avgiftsbelagt. Målet för cirkeln var enligt cirkelledaren att deltagarna skulle

---

<sup>10</sup> Tecknet (...) används i citaten för att markera att *del(ar)* från ett sammanhängande svar hoppats över.

I citaten används också tecknet */.../* som markerar att *del(ar)* av samtalet i intervjun utelämnats. Konstpaus inom ett citat betecknas med tre bara punkter.

”lära sig att känna igen olika stilar så att om de ser en stol i en antikaffär kunna bedöma ungefär när den är gjord eller vilken stil den tillhör. /.../ [Deltagarna skall också veta] vilken tid det var och vad som hände. När industrialismen kom och hur man inredde och vilka ideal som fanns. (...) Man ska kunna se vilka olika klasser i samhället som har de olika stilarna. (...) Det brukar jag ta upp lite grann” (Cirkelledaren i *antikviteter*).

Antikvitetscirkelns omfattning var fem sammankomster, tre timmar varje vecka.

### ”Friidrott & Gemenskap”

Det tredje studieförbundet i medelstor stadskommun var SISU, som nästan uteslutande opererar inom idrottsrörelsen. Studiecirkeln som valdes för denna undersökning genomfördes inom ramen för ett pågående större projekt som delvis finansieras av SIDA. Projektets övergripande tema är ”Idrott – Invandrare” och syftar till att skapa mötesplatser för ”goda relationer mellan nya flyktingar och ortsbefolkningen i kommunerna” med idrottsföreningarnas hjälp. Projektets mer precisa mål är bl a

- att underlätta invandrarnas delaktighet i det svenska föreningslivet
- att skapa tolerans och förståelse mellan olika befolkningsgrupper
- att främja goda etniska relationer
- att öka antalet invandrare i vår föreningsverksamhet.”<sup>11</sup>

Initiativtagare till projektet var ortens ledande friidrottsförening som tillika är medlem i SISU-avdelningen.

Studiecirkeln *Friidrott-Gemenskap* tillkom med anledning av ett kommunalt initiativ att erbjuda meningsfull sysselsättning, under åtta sommarveckor, för ett stort antal ungdomar med invandrarbakgrund. Nämda friidrottsförening kontaktades och ombads att bidra med aktiviteter för dessa ungdomar genom att ställa upp med bl a ledare. Föreningens engagemang i sommaraktiviteten beskrivs av invandrarprojektets ledare och därjämte cirkelledare på följande sätt i vårt samtal:

”Vi ska då från SISU:s sida stötta upp det här och jobba i en cirkel. Vi ska försöka att så många som möjligt av dem som jobbar med det här är invandrare. Blanda svenska ledare och invandrare, så att de känner att de får göra någonting under den tiden de inte läser svenska. De går ju snart på sommarlov och vill ha nånting att göra och hjälpa till med i före-

<sup>11</sup> Citatet är hämtat ur projektbeskrivningen. Pga anonimitetsskyddet anges inga flera uppgifter.

ningen. I studiecirkeln ska vi diskutera och planera olika aktiviteter för ungdomarna, men även fördela ansvaret hos deltagande ledare.”

### ”Sätt framtiden på dagordningen”

SISU-avdelningen på en centralort i glesbygd representeras i materialet med studiecirkeln *Sätt framtiden på dagordningen* som en handikapps-förening anordnade för sin styrelse. Sätt framtiden på dagordningen är också rubriken på en stor satsning från Riksidrottsförbundet och SISU med ”ambition att inspirera till ett brett utvecklingsarbete i hela idrottsrörelsen” (Riksidrottsförbundet – SISU, 1994).

Mot bakgrund av hela idrottsrörelsens prioritering av utvecklingsarbete med sikte på framtiden har ovannämnda lokala handikapps-förening fattat ett beslut att diskutera konkreta förändringar i föreningens omgivning, t.ex. bidragsminskningar och medlemstillströmning, i syfte att höja beredskapen inför framtida utmaningar. ”Målsättningen”, berättar föreningens ordförande och tillika cirkelledare, ”är att få folk att titta framåt. Inget är omöjligt och man måste titta framåt hela tiden. Världen förändras och man måste följa med. Ungdomarna blir mer upplysta (...) Och det är viktigt att styrelsen är på alerten. Den ska ju helst ligga lite före alla andra”.

Studiecirkeln sammankomster ägde rum i nära anslutning till styrelsens ordinarie sammanträden.

### ”Socialdemokratisk ideologi”

Den socialdemokratiska ungdomsklubben på centralorten i glesbygd anordnade i ABF:s regi en studiecirkel för sina medlemmar kring socialdemokratins idéer. Cirkelledaren beskriver cirkeln innehåll och bakgrund i följande ordalag:

”Den heter Sosse och den handlar om socialdemokratin, grundidéer och tankar, solidaritet och jämlikhet. Men grundidén med cirkeln i sig är väl att de som går den ska lära sig lite om hur en SSU-klubb fungerar och hur en styrelse fungerar.

Det fungerar inte riktigt som det ska i vår klubb, så vi håller oss inte strikt till boken<sup>12</sup>” (Cirkelledaren i *Socialdemokratisk ideologi*).

---

<sup>12</sup> Cirkelledaren hänser till studiematerialet ”SOSSE. Ett idématerial för SSU-klubbarna” som cirkeln använde som studiebok.

Studiecirkeln startade relativt sent på våren och hade ett långt avbrott under sommaren. När andra intervjun gjordes med deltagarna, strax efter sommaren, pågick cirkeln fortfarande.

### **"Kommunalpolitisk ideologi"**

Studiecirkeln i kommunalpolitisk ideologi i en norrlandskommun anordnades av de förtroendevalda socialdemokraterna i kommunens socialnämnd i ABF:s regi.

"Cirkelns mål är att diskutera frågor som har anknytning till socialnämnden. Det är också att ha tid att diskutera lite politik och såna frågor. Ofta är det så att i själva nämnden är det mycket sakfrågor och man har gruppmöten där det gäller att hinna med direkta sakfrågor, där man måste ta ställning. I den här studiecirkeln tror jag att vi har möjlighet att sitta och prata lite ideologi också. Och att man inte är så väldigt starkt styrd av sakfrågorna. Det är klart att man kan prata sakfrågor utifrån ideologisk bakgrund, men i alla fall att det finns tid för det mera allmänna, som man inte har tid med annars" (Cirkelledaren i *kommunalpolitisk ideologi*).

Som cirkelledare i cirkeln för de socialdemokratiska representanterna i socialnämnden fungerade ordföranden i socialnämnden som själv var socialdemokrat. Sammankomsterna var inte fastställda från början utan gruppen sammankallades av cirkelledaren allteftersom detta ansågs nödvändigt. När andra intervjun med deltagarna spelades in var cirkeln inte avslutad.

### **"Din gård i EU"**

Initiativtagarna till studiecirkeln "*Din gård i EU*" var en grupp bönder i norrlandskommunen. Cirkeln arrangerades i Vuxenskolans regi och omfattade sju sammankomster. Bakgrunden till denna cirkel var, enligt cirkelledaren, Sveriges EU-inträde vilket har medfört en "stor del nya och ganska svåra frågor för lantbruket". I en strävan att bemöta den nya situationen, tillägger cirkelledaren, "försöker [vi] lära ut allt som berör EU inom lantbruket. Vilka möjligheter vi har att jobba och vad det krävs för att vi ska få allt vad man kan få. Det är ändamålet" (Cirkelledaren i *Din gård i EU*).

80

**Del II**

**Analys av undersök-  
ningsmaterialet**





### 3 Studieförbundens samhällsinriktade studiecirklar

I detta kapitel redovisas först svaren från samtliga enkäter som deltagande studieförbundsavdelningar lämnade in<sup>13</sup>.

I kapitlets andra del presenteras mera ingående i form av "porträtt" en av de avdelningar som omfattas av denna studie, nämligen Medborgarskolan i en storstadsförort.

#### A. Redovisning av enkäten

Genom enkätförfarandet har vi velat tillförsäkra oss svar som uttryckte avdelningarnas syn på en rad aspekter vilka bedömdes kunna belysa de frågeställningar som ställdes inledningsvis i rapporten. Redogörelsen nedan koncentreras därmed kring avdelningarnas profil, mål och överväganden samt omfattning och målgruppsprioriteringar med avseende på den samhällsinriktade studiecirkelverksamheten.

#### Mål och överväganden

I enkäten ombads avdelningarna bl a att beskriva dels syftet med sin samhällsinriktade studiecirkelverksamhet dels presentera bakgrunden och tankarna som föregick planeringen av denna verksamhet.

##### Mål

Syftesbeskrivningarna fokuserar på antingen individens eller medlemsorganisationens utveckling.

1. Inriktningen på individen har olika innebörd hos de olika förbunden i materialet:

a. Framträdande syfte för Medborgarskolan och Vuxenskolan är den personliga allmänbildningen som ett mål i sig:

---

<sup>13</sup> Antalet enkäter denna redovisning bygger på uppgår till åtta. En avdelning - ABF i norrlandskommun - valde att inte besvara enkäten.

*"Att öka människors allmänbildning och kunskap" (Mbsk i medelstor stadskommun)*

*"Att ge deltagarna ökade kunskaper om samhället som hela tiden förändras" (SV i norrlandskommun)*

b. SISU och ABF avser med den samhällsinriktade cirkelverksamheten att öka den enskilde deltagares resurser för att underlätta aktiv delaktighet i det civila samhället:

*"Att stärka den enskilda individen i föreningslivet" (SISU i medelstor stadskommun)*

*"Att ge människor redskap för att påverka vardagen och ta del av samhällsdebatten och politik" (ABF i storstadsförort)*

c. Från syftesbeskrivningarna med fokus på den enskilde har vi urskiljt ytterligare en kategori som avser det ökade självförtroendet för ett "drägligare" socialt liv eller vidare studier. Tre studieförbund (SISU, ABF, SV) ger underlag för denna syn:

*"Att ge människor stöd i en förändrad livssituation, t ex vid arbetslöshet" (SV i norrlandskommun)*

*"[Att utveckla] ökad självförtroende och [skaffa] ökade kunskaper för vidare studier och nya arbetsuppgifter" (ABF – centralort i glesbygd)*

*"Att utveckla deltagarnas kunskaper personligt och socialt" (SISU – centralort i glesbygd)*

2. Den samhällsinriktade cirkelverksamheten som led i föreningslivets organisatoriska och demokratiska utveckling uttrycks i SISU:s och ABF:s svar:

*"Att stärka föreningarna, dess organisation och demokrati" (SISU i medelstor stadskommun)*

*"Att utbilda organisationernas medlemmar för uppgifter i föreningsliv, arbetsliv och samhälle" (ABF i medelstor stadskommun)*

## Överväganden

Genom att fråga i enkäten om de överväganden som ligger bakom planeringen av avdelningarnas samhällsinriktade verksamhet har vi velat bilda oss en uppfattning om de faktorer som påverkar det faktiska cirkelutbudet. Två mönster kan utläsas från svaren beronde på var tyngdpunkten ligger:

a. Det ena mönstret bildas av de svar som Medborgarskolan avger där principer som "allmänhetens intresse" och "tillgänglighet för alla" lyfts fram. En möjlig konsekvens av detta kan vara att endast den verksamhet som efterfrågas blir intressant att organisera.

*"Utifrån ett humanistisk ideal försöker vi fånga allmänhetens intresse för aktuella händelser i samhället" (Medborgarskolan i stadsförort)*

b. Tyngdpunkten i det andra svarsmönstret utgår från mera uttalade moraliskt-ideologiska principer som "jämslälldhet" och "människovärde" samt omsorgen om medlemsorganisationernas behov. Enligt vår tolkning handlar det om att organisera studiecirkclar som studieförbunden prioriterar utifrån ideologiska ställningstaganden. För den enskilde är det inte ovanligt att en del av dessa cirkclar uppfattas ha ett lågt "nyttovärde" och därför sällan utgör ett prioriterat val. Det förekommer därför att studieförbunden försöker underlätta rekryteringen av deltagare till sådana cirkclar genom att undanröja eventuella hinder som tros påverka deltagartillströmningen genom att tex minska eller helt avskaffa deltagaravgifterna<sup>14</sup>.

*"I verksamhetsplanen prioriterar vi (...) inriktningar där t ex 'föreningsutveckling', jämslälldhet och invandrarfrågor ingår" (SISU – centralort i glesbygd)*

*"Att hålla det 'offentliga samtalet' öppet [och se till] att verksamheten överensstämmer med ABF:s och medlemsorganisationernas mål och värderingar" (ABF i medelstor stadskommun)*

*"[Vi tar] lägre deltagaravgifter [i de samhällsinriktade cirkclarna]" (ABF – centralort i glesbygd)*

## Omfattning och prioritet

Från enkätsvaren framgår att huvuddelen av de arrangerade samhällsinriktade studiecirkclarna sker i samarbete med medlemsorganisationerna. Studieförbundet SISU avviker från alla andra studieförbund genom att nästan uteslutande bedriva sin verksamhet bland medlemsorganisationerna. Eftersom denna verksamhet handlar om föreningskunskap och föreningsutveckling i största allmänhet rapporteras den som samhällsinrik-

<sup>14</sup> Endast två studiecirkclar i denna studie var avgiftsbelagda, "Din gård i EU"-SV och "Antikviteter"-Mbsk.

tad. Annorlunda uttryckt kan sägas att medlemsföreningarnas primära studiecirkelverksamhet är samhällsinriktad och i princip genomförs med hjälp av det "tillhörande" studieförbundet. Därmed inte sagt att alla föreningar bedriver studieverksamhet<sup>15</sup>. Som exempel kan nämnas att av 92 föreningar som är medlemmar i ABF i medelstor stadskommun endast 52 bedriver studieverksamhet i aktivt samarbete med studieförbundet, och motsvarande för SISU i samma stad är 28 av 69 föreningar.

Alla avdelningar som besvarat enkäten har uppgett att de samhällsinriktade ämnena har hög prioritet inom deras verksamhet. I en enkät sänkades dock svar på den aktuella frågan:

*"I diskussionerna med våra medlemsorganisationer framhåller vi samhällsstudierna" (ABF – centralort i glesbygd)*

*"Samhällsfrågorna är ett av de mest prioriterade områden i vår verksamhet [som till] 80% bedrivs med medlemsorganisationerna" (SV i norrlandskommun)*

*"Som studieförbund är det vår uppgift att öka människors allmänbildning och kunskap. Dessa cirklar har givetvis högsta prioritet" (Mbsk i medelstor stadskommun)*

*"[Ämnesgruppen har] högsta prioritet vilket markeras med att vi internt fördelar en högre andel statsbidrag till samhällsstudier än till andra ämnesområden" (ABF i medelstor stadskommun)*

I ett försök att presentera en bild över de studiecirklar som arrangeras lokalt på de orter som undersökningen var förlagd till har avdelningarna fått fylla i ett särskilt formulär. I detta formulär ombads avdelningarna lämna uppgifter om de samhällsinriktade studiecirklar som genomfördes under de senaste tre verksamhetsperioderna dvs 1992/93, 1993/94 och 1994/95. Skälet till de efterfrågade uppgifterna var att skaffa oss en uppfattning om cirklarnas "innehåll", deltagargrupp och eventuella medarrangörer innan dessa omvandlas till statistiska kategorier i den ordinarie rapporteringen. Eftersom dessa cirklars omfattning är stor har vi valt att redovisa ett representativt upplösningsplock av dem i en bilaga (se bilaga).

<sup>15</sup> Vi känner å andra sidan inte till om det förekommer studieverksamhet inom studieförbundsanslutna föreningar som inte förmedlas via studieförbunden.

## Profilverksamhet

Studieförbundens profilering har länge framhävts vara önskvärt och eftersträvansvärt. Inte minst bidragsgivaren framhåller detta i senaste propositionen (Prop. 1990/91:82, s 14).

I enkäten ombads avdelningarna att beskriva sin profil och den del av sin verksamhet som är uttryck för en egen profil. De ombads även redogöra för vad som kännetecknar det egna förbundet från de övriga.

Av svaren framkommer att en avdelnings särskiljande profil kan ha sin grund i 1) uttalade ideologiska premisser, 2) medlemsorganisationernas utvecklingsbehov, 3) närsamhällets utvecklingsbehov, eller 4) "speciella" cirkelämnena.

1. De studieförbund som motiverar sin profil utifrån ideologiska premisser utgår antingen från en individualistisk bildningssyn, där individen och dess bildningsbehov upphöjs till norm, eller från en kollektivistisk syn som underställer bildningsprocessen ett samhälleligt ideal. I vårt material är det Medborgarskolan som ger uttryck för en individualistisk bildningssyn medan ABF framhäver en mer samhällsengagerad bildningssyn i samklang med bestämda värderingar:

*"Vi har humanismen som grundval. Vi ställer människan i centrum och låter henne tänka fritt och ta egna beslut" (Mbsk i storstadsförort)*

*"[Vi vill] främja och själv delta i en samhällsomdaning i överensstämmelse med arbetarrörelsens grundläggande värderingar" (ABF i medelstor stadskommun)*

Trots olika ideologiska utgångslägen och "ägarbakgrund" understryker både Medborgarskolan och ABF sin karaktär av bildningsrörelser "för alla". För Medborgarskolan har dock denna inriktning programmatisk karaktär medan ABF-avdelningarna även lyfter fram prioriterade målgrupper som objekt för sin primära verksamhet:

*"Målgrupperna är allmänheten. Vem som helst är välkommen" (Mbsk-centralort i glesbygd)*

*"Vi försöker ge mest till dem som fått minst" (ABF i storstadsförort)*

2. Studie- och kulturverksamheten inom medlemsorganisationerna verkar inta en framträdande ställning hos alla – utom Medborgarskolans – avdelningar. Inriktningen på medlemsorganisationerna uppges samtidigt vara dessa avdelningars "kännetecken" i jämförelse med andra studieförbund:

*"Vi arbetar för ungdomar i framtiden eftersom idrotten är en ung-*

*domsrörelse. Vi arbetar genom medlemsorganisationerna utifrån deras behov" (SISU i medelstor stadskommun)*

*"[Avdelningen har] stor verksamhet bland medlemsorganisationerna som PRO, handikappföreningar, politiska föreningar, LO-förbund. Mycket samhällsinriktad verksamhet erbjuds helt gratis eller till reducerade priser" (ABF-centralort i glesbygd)*

*"Basen i Vuxenskolan är studie- och kulturverksamhet i våra egna grund-, medlems- och samverkande organisationer. /.../ Handikappverksamheten är en viktig del av vårt arbete" (SV i norrlandskommun)*

3. En avdelning har i enkätsvaren utmärkt sig från alla de övriga studieförbundsavdelningarna genom att uppge som egen profil sin målmedvetna satsning på närsamhällets behov:

*"Verksamheten fokuserar kring områdena kultur, miljö och socialt. Studieförbundet Vuxenskolan i (norrlandskommun) skall utveckla verksamheten i byarna t ex i form av cirkelverksamhet och utöka utbudet av kulturaktiviteter i byarna. Lokala kulturgrupper skall främjas. Lokala utvecklingsgrupper som bygdegårdar, byalag m fl skall stödjas för att få i gång landsbygdsutvecklingen" (SV i norrlandskommun)*

4. En del avdelningar framhäver viss kursverksamhet som "exklusiv". Det kan gälla speciella ämnen som avdelningen är ensam om att erbjuda i kombination med annan aktivitet som t ex föreläsningar vilka ges i nära anslutning till en studiecirkel. Nämnda verksamheter marknadsförs som avdelningens "nisch" i den öppna (ut)bildningsmarknaden:

*"Det som Medborgarskolan är kanske mest kända för är 'Båtägarskolan' där vi utbildar i olika steg. Den finns inte hos något annat förbund. Språk är också ett av våra kännetecken" (Mbsk i medelstor stadskommun)*

*"Vi satsar mest på grundutbildningar och baskunskaper" (ABF i storstadsförort)*

## **Prioriterade målgrupper: exemplet invandrare**

Från den tidigare redovisningen av enkätsvaren kunde avdelningarnas "prioriterade målgrupper" identifieras i grova drag. Förbundens "ägarstruktur", inte minst, ger oss samtidigt en fingervisning om vilka de potentiella målgrupperna kan vara. Det bör noteras att ingen av de avdel-

ningar som har besvarat enkäten har uppgett att deltagarnas "bakgrund" antecknas vilket föranleder tolkningen att det är utbudet som i första hand föreskriver målgruppen<sup>16</sup>. En del avdelningar är dessutom angelägna om att understryka att deras studiecirklar är riktade till "vem som helst".

Invandrare är en av de grupper som bidragsgivaren särskilt utpekat som prioriterad för folkbildningen. Det är just studiecirkelverksamheten riktad till gruppen invandrare som vi valt att belysa genom särskilda frågor i formuläret.

Det övergripande syftet med invandrarverksamheten anger avdelningarna vara att dels motverka främlingsfientligheten i samhället dels underlätta invandrarnas integration genom skapandet av "mötesplatser" där svenskar och invandrare kan träffas, umgås och lära känna varandra. För SISU-avdelningar gäller dessutom syftet att integrera invandrarna i den svenska idrottsrörelsen. För övrigt bör det påpekas att långt ifrån alla avdelningar som undersökts bedriver verksamhet för målgruppen invandrare, men i svaren understryks ambitionen att snarast möjligt "komma igång" med just invandraraktiviteter.

Störst verksamhet bland invandrare uppvisar av naturliga skäl de studieförbundsavdelningar som har invandrarföreningar som medlemmar. I dessa fall arrangeras studieverksamheten huvudsakligen i samarbete med invandrarföreningarna och är till övervägande del samhällsinriktad. Vi har från svaren angående invandrarverksamheten även kunnat konstatera en anmärkningsvärd omständighet, nämligen att nästan alla avdelningar som bedriver verksamhet för invandrare företrädesvis gör det i form av ad hoc projekt som finansieras i mindre eller större utsträckning av "externa" bidragsgivare. Dessa kan t ex vara Länsarbetsnämnden, en organisation eller kommunen. Förutom ovannämnda omständighet har vi även kunnat konstatera att alla de projekt som vi haft möjlighet att närmare studera har uteslutande vänt sig till arbetslösa invandrare och i synnerhet till kortutbildade arbetslösa invandrarkvinnor.

I samband med presentationen av undersökningens studiecirklar hade vi möjlighet att beskriva innehållet i två invandrarprojekt. För att ytterligare komplettera beskrivningen av den invandrarverksamhet som förekommer i vårt material kommer nedan en översiktlig skildring göras av några aktiviteter som arrangerades under verksamhetsperioden 1994/95.

---

<sup>16</sup> En avdelning, nämligen Mbsk i medelstor stadskommun, har i målgrupps-sammanhanget gett uttryck för en konflikt mellan statens mål avseende prioriterade målgrupper och avdelningens praxis eftersom man ogillar/vägrar att registrera deltagarna efter deras ursprung eller handikapp.



En avdelning startade under våren 95, enligt projektbeskrivningen, "en helt ny typ av verksamhet" som vände sig till flyktingar och genomfördes på uppdrag av det lokala invandrarkontoret. Deltagarna studerade varje dag under ca ett år olika ämnesområden med inriktning på det svenska samhället och den svenska kulturen; allt från historia, geografi och samhällskunskap till svensk matlagning, traditioner och vardagsliv. Syftet var att orientera sig kring och "bli delaktig i sitt nya hemland".

Ett annat projekt för arbetslösa invandrarkvinnor, i annan avdelnings regi, hade det uttalade syftet "att ge invandrare möjlighet till en bredare kunskaps- och erfarenhetsbas" för att möta arbetsmarknadens förändrade krav och öka deras självförtroende. Verksamheten bestod av cirklar i hantverkstekniker och samhällsfrågor samt olika kulturaktiviteter som t ex föreläsningar, musikarrangemang och studiebesök.

Övrig invandrarverksamhet (i studiecirkelform) med samhällsinnehåll kunde huvudsakligen handla om svensk arbetslivs- och samhällsorientering, valen till riksdag och kommun, föreningskunskap, olika datakunskapskurser, cirklar kring religiösa livsåskådningar samt cirklar om aktuella internationella frågor, som t ex EU.

## Sammanfattning

Svaren vi har erhållit genom frågeformuläret ger oss en deskriptiv bild av hur ett studieförbund lokalt förhåller sig till en rad aspekter som frågorna har berört. Enkäten inbjöd till öppna svar för att ge ett tillfälle till något mer utvecklade och även nyanserade resonemang än det annars hade blivit om endast fasta svarsalternativ fanns att tillgå. Den möjligheten verkar inte ha utnyttjats tillräckligt utan många svar har varit ganska lakoniska i sin formulering och icke så innehållsrika medan andra t o m har lämnats obesvarade. En viss försiktighet är därför befogad när svaren skall tolkas eftersom man inte är säker på om dessa uttrycker hela "sanningen". En möjlig förklaring till varför vissa svar var "torftiga" på innehåll kan vara att studieförbunden har en viss svårighet i att redovisa för utomstående vad deras verksamhet går ut på. Särskilt märkbart är detta i de fall avdelningarna ombeds att förklara sin profilverksamhet. Antingen beskrivs den i generella termer eller inte alls. En annan förklaring till varför vissa saker exkluderas i enkätsvaren kan möjligen vara att studieförbunden lokalt saknar kunskaper och färdighet i att just hantera ett "professionellt språk".

I frågeformuläret ombads de undersökta studieförbunden beskriva dels syftet med sin samhällsinriktade studiecirkelverksamhet dels de faktorer,

tankar och idéer som står bakom ämnesutbudet i dessa cirklar. Från målbeskrivningarna kunde vi konstatera antingen en inriktning på individens bildning eller medlemsorganisationens utveckling.

Inriktningen på individen framhäver bildningen som a) ett egenvärde, b) en resurs för aktivt samhällsengagemang, c) ett medel för ökat självförtroende i det sociala livet.

Inriktningen på medlemsorganisationen har till syfte att främja utvecklingen av ett demokratiskt och aktivt föreningsliv i samhället.

De överväganden avdelningarna gör i samband med planeringen av sina samhällscirklar utgår från två skilda synsätt. Enligt det ena synsättet planeras och erbjuds studiecirklar (inklusive samhällsinriktade) om och när det existerar en "marknad" för dessas ämnesinnehåll. En underförstådd princip av "tillgång och efterfrågan" verkar styra det faktiska cirkelutbudet. Enligt det andra synsättet styrs planeringen av den samhällsinriktade cirkelverksamheten av mer uttalade "moralisk-ideologiska" ställningstaganden, som tex jämställdhet eller omsorgen om medlemsorganisationens behov.

Enkätsvaren tyder på att huvuddelen av de samhällsinriktade studiecirkelarna genomförs i samarbete med de föreningar som är medlemmar i respektive studieförbundsavdelning. Därigenom svarar cirkelarnas studieinnehåll mot föreningarnas behov av utveckling och sammanhållning.

Vad avser lokalavdelningarnas profil framkom fyra olika varianter beroende på uttalade ideologiska utgångspunkter, inriktning på bestämda målgrupper, relation till närsamhället eller ämnesinnehåll i cirkelarna.

Utifrån ideologiska premisser är det Medborgarskolan och ABF som främst motiverar sin särart genom att betona en individualistisk respektive en kollektivistisk bildningssyn.

Alla avdelningar, förutom Medborgarskolan, uppger som kännetecknande drag för den egna profilen inriktningen på medlemsorganisationernas studiebehov.

Endast en avdelning – SV – har beskrivit sin profil utifrån den målmedvetna satsning som avdelningen gör på lokalsamhällets kulturella och sociala utveckling.

En del avdelningar framhäver i enkäten sin profil med att ange viss cirkelverksamhet som "exklusiv".

Avdelningarnas potentiella målgrupper för den samhällsinriktade cirkelverksamheten återfinns bland de föreningar och organisationer som är medlemmar i respektive studieförbund. Indirekt kan avdelningarnas målgrupper identifieras genom cirkelarnas ämnesinnehåll. I frågeformuläret

koncentrerades vårt intresse kring en av de av staten utpekade som prioriterade målgrupper, nämligen gruppen "invandrare". Det övergripande syftet med invandrarverksamheten – där den förekommer – är att motverka främlingsfientlighet samt underlätta invandrarernas integration i det svenska samhället. Studieverksamheten för invandrare är av naturliga skäl störst bland de studieförbund som har invandrarföreningar som medlemmar. En till omfattningen ganska stor studieverksamhet för invandrare tycks vara organiserad kring särskilda "projekt" vilka finansieras med "externa" bidrag i form av arbetsmarknadsanslag och diverse projektmedel. Dessa projekt inriktas nästan uteslutande till arbetslösa invandrare och består av cirklar i samhällsorientering, svenska och datakunskap. De övriga "vanliga" cirklarna handlar mest om svensk arbetsliv och samhälle, föreningskunskap, datakunskap samt cirklar kring aktuella internationella frågor.

## **B. Bilder av en avdelnings samhällsinriktade verksamhet**

I denna del övergår presentationen av det insamlade materialet från en generell nivå till en individuell. Nedan avbildas en studieförbundsavdelnings samhällsinriktade verksamhet<sup>17</sup> – nämligen Medborgarskolan i en storstadsförort. Detta sker genom en detaljerad redovisning av svaren i formuläret och genom en porträttering – baserad på intervjuer av deltagarna och cirkelledaren i den studiecirkel som ingick i undersökningen.

Avsikten med detta tillvägagångssätt är att visa på en så komplett bild så möjligt av den valda avdelningens samhällsinriktade cirkelverksamhet. Samtidigt, och mot bakgrund av den undersökta studiecirkeln, vill vi med våra personbeskrivningar "levandegöra" de deltagande individerna genom att utgå från de bandade samtal som vi har genomfört. Alla tre medverkande deltagare samt ledaren i nämnda avdelnings studiecirkel porträtteras var för sig. Ytterligare ett syfte med porträttet är att för läsaren presentera ett "smakprov" av den information vi erhållit via enkäten och intervjuerna och som har legat till grund för analysarbetet och resultaten av denna studie.

### **"Kulturkram: Ett projekt för arbetslösa kvinnor mot främlingsfientlighet"**

Studiecirkeln som analyseras nedan ingår i ett större projekt – Projektet Kulturkram – som arrangerades av Medborgarskolan i en invandratät storstadsförort i samarbete med Länsarbetsnämnden. Projektet bestod av en rad ämnen av allmänbildande och estetisk karaktär som studerades i form av studiecirkelar. En av dessa studiecirkelar definierades av lokalavdelningen som samhällsinriktad utifrån syftet att deltagarna skall bli insatta i svenskt och andra länders samhälls- och kulturliv.

Projektet riktade sig till dels utomnordiska dels svenska kvinnor som skulle bilda en blandad multi-etnisk studiegrupp av totalt tio arbetslösa kvinnor (hälften utländskor och hälften svenskor). Den styrda rekryteringen motiverades i avdelningens annonsering på följande sätt:

---

<sup>17</sup> Valet av avdelning och cirkeldeltagare som skulle porträtteras är fullständigt "slumpmässigt". Med det menar vi att det lika gärna hade kunnat bli en annan - vilken som helst - av de sammanlagt nio avdelningar som ingår i undersökningen.

*"Vi vill använda invandrarkvinnors kulturarv och erfarenheter samt tillvarata svenska kvinnors intresse och kunskaper för att öka förståelsen för ett mångkulturellt samhälle och för att förbättra integrationen."*

Villkoren för att delta i projektets verksamhet var att deltagarna skulle vara arbetssökande vid anmälningstillfället och ha "en positiv inställning till invandrarfrågor". På ett mer handfast plan var syftet med verksamheten att på heltid och under fem månader

- lära sig olika textila tekniker, t ex sömnad, mjuka dockor, lapptäcksteknik och vävning
- få utbildning i svenska, engelska, friskvård och att söka jobb

Genom den multietniska blandningen i studiegruppen ville man åstadkomma ett erfarenhetsutbyte i avsikt att medvetandegöra invandrarkvinnorna om svenskt arbets-, samhälls- och kulturliv och ge en möjlighet åt svenskorna att lära sig mer om andra länders samhälls- och kulturliv. Det genomgående diskussionstemat skulle vara invandringens orsaker och effekter.

Projektet var ett så kallat ALU-projekt vilket innebär att deltagarna var berättigade till A-kasseersättning under studietiden. Fullgod närvaro i projektets aktiviteter skulle i sin tur leda till en förnyad ersättningsperiod från A-kassan.

Studiecirkeln i samhällskunskap<sup>18</sup> ingick i vår undersökning. Cirkelledaren och tre deltagare intervjuades och avdelningen besvarade en enkät. En av de intervjuade deltagarna lämnade studierna kort efter den första intervjun på grund av att hon blev antagen till en attraktiv specialistutbildning arrangerad av ett stort och framgångsrikt företag i samarbete med Länsarbetsnämnden.

## **Avdelningens samhällsinriktade verksamhet**

Redovisningen av avdelningens samhällsinriktade verksamhet bygger på den information som avdelningen lämnade i frågeformuläret (se s. 16).

<sup>18</sup> När intervjuerna genomfördes uppfattade jag det som om cirkeln i samhällskunskap kallades även "kulturkunskap" och att det var en och samma. I efterhand och i samband med analysarbetet av intervjuutskriften och frågeformuläret insåg jag att det handlade om två, formellt sett, olika cirklar. Cirklarna ser dock ut att gå in i varandra och utgöra en helhet i fråga om innehåll och arbets sätt. Deltagarna har definitivt inte varit medvetna om att det handlade om två avgränsade studiecirklar.

Enstaka svar förblir dock oredovisade här eftersom de bedömdes beröra frågor som sträcker sig utöver ramen för denna studie.

1. Från frågeformuläret som avdelningen besvarade framgår de villkor avdelningen ställer för att en studiecirkel skall betecknas och/eller rapporteras som samhällsinriktad. Som samhällsinriktade karakteriseras de studiecirkelar som behandlar områden inom *arbetsliv, information, kommunikation, media, juridik, samhällsplanering, samhällsekonomi, statskunskap och sociala ämnen*.

Vad avser syftet med avdelningens samhällscirkelar anges i enkäten att det är att öka deltagarnas kunskaper och insikter i aktuella ämnen.

2. På frågan om hur avdelningen resonerar i samband med planeringen av samhällsinriktade studiecirkelar fick vi svaret att

*"Eftersom Medborgarskolan har humanismen som grundval, så bygger hela vårt bildningsideal på vårt tänkande om humanismen. Vi följer upp de aktuella händelser som sker i samhället och försöker fånga allmänhetens intresse för dessa frågor".*

3. Avdelningen ställer inga krav på att studiecirkelarna skall redovisa någon formell studieplan. Detta kan i och för sig vara ett uttryck för studiecirkelns "suveränitet" vilket innebär att ledaren och deltagarna åtnjuter total handlingsfrihet i planeringen och genomförandet av studiecirkelarbetet.
4. På frågan om vilken prioritet samhällsinriktade ämnen har inom avdelningen erhöll vi inget svar.
5. En del frågor i frågeformuläret avsåg att kartlägga avdelningens "handläggning" av de s.k. prioriterade målgrupperna. Särskilda frågor om relationen till målgruppen "invandrare" togs upp i enkäten. Avdelningen var i sitt svar av den bestämda uppfattningen att ingen åtskillnad görs i fråga om olika grupper:

*"All vår verksamhet är riktade till invandrare och svenskar. I alla våra verksamheter är alla lika välkomna!"*

Inte heller förekommer, enligt enkäten, någon dokumentation eller registrering av deltagarnas bakgrund. Denna hållning överensstämmer väl med moderförbundets officiella hållning som "vägrar" registrering av

deltagarnas bakgrund ”oavsett handikapp”<sup>19</sup>. Principen att inte urskilja någon eller några utifrån bakgrund ruckas delvis av det faktum att cirkeln, som var föremål för vår studie, riktade sig inte minst till gruppen ”utom-nordiska invandrarkvinnor”. Det övergripande målet för avdelningens invandrarverksamhet, när sådan bedrivs, är för övrigt ”att motverka främingsfientlighet”.

6. Avdelningen har endast två föreningar som medlemmar (Moderata samlingspartiets och Aktiv Ungdoms lokala föreningar) med vilka det existerar ett samarbete kring olika verksamheter ”när de så önskar”.
7. Marknadsföringen av verksamheten sker vanligtvis via kurskatalog, flygblad och annonser i den lokala pressen. Medlemsspecifik kursverksamhet kommer till stånd på föreningarnas initiativ.
8. Ett 40-tal cirkelledare är involverade i avdelningens verksamhet som objektsanställda. Ingen av dem är för närvarande tillsvidareanställd och ganska många av dem arbetar även på andra studieförbund. Man undviker att kommentera detta förhållande. Vi får således inte veta avdelningens inställning till en principiellt viktig fråga om relationen mellan cirkelledarna och studieförbundets profil. Det vi får veta är att avdelningens grundval är ”humanismen” vilket förklaras på följande sätt:

*”Vi ställer människan i centrum och låter henne tänka fritt och ta egna beslut. Humanismens medel är också vårt mål”.*

De krav som avdelningen ställer för att en cirkelledare skall bli anställd är vederbörandes pedagogiska förmåga och kunnighet i det ämne man kommer att undervisa. Alla cirkelledare erbjuds, enligt svaret, gedigna utvecklingsmöjligheter genom cirkelledarutbildning i olika ämnen.

9. Avdelningen redovisade i frågeformuläret de samhällsinriktade studiecirkelar som arrangerades under de senaste tre verksamhetsperioderna genom att uppge cirkelns *rubrik, målgrupp, antal deltagare fördelade efter kön, arrangör* och *var cirkeln var förlagd* (i egen eller annan lokal). Redovisningen illustreras i tabell 5 nedan<sup>20</sup>.

---

<sup>19</sup> Se artikel *Studieförbund - en kulturkraft* i Medborgarskolans tidskrift TIDS-SPEGEL, Nr 2/94, s. 6-8.

<sup>20</sup> Förekommande ortsnamn ersätts med omskrivningar för att undvika identifieringen.

**Tabell 5. Avdelningens samhällsinriktade studiecirklar under verksamhetsperioderna 1992/93, 1993/94, 1994/95.**

Cirkelns rubrik	Målgrupp	Antal deltagare	Män	Kvinnor
1992/93				
Paris	Pensionärer	25	15	10
Minnesträning	Senildementa	10	5	5
Din kommun är Din	Moderater	6	6	–
EG – Ja eller Nej	Personalen	4	–	4
Minnesträning	Senildementa	10	5	5
Kandidatskolan	Moderata förtroendevalda	17	11	6
Sverige i Europa	Moderater i (storstadsföret)	11	9	2
Sverige i Europa	Moderater i (storstadsföret)	10	6	4
Sverige i Europa	Moderater i (storstadsföret)	11	8	3
Sverige i Europa	Moderater i (storstadsföret)	11	6	5
1993/94				
Wien	Pensionärer	30	13	17
London	Pensionärer	13	7	6
EG-kunskap	Moderater	12	6	6
Din kommun är Din	Moderater	6	6	–
I Europa	Moderater	18	12	6
Kandidatskolan	Moderata förtroendevalda	15	10	5
Argumentationsteknik	Moderata nämndemän	4	4	–
1994/95				
Mervetare	Kvinnor	4	–	4
Din kommun är Din (Storstadsföret)	Moderata nämndemän Invandrarkvinnor/ Svenska kvinnor	6	6	–
		8	–	8
Samhällskunskap/ Invandrarkunskap	Invandrarkvinnor/ Svenska kvinnor	8	–	8

Övervägande delen av den samhällsinriktade verksamheten förefaller ske inom medlemsorganisationer och verkar i första hand uppfylla dessa organisationers behov av ökad representationskompetens.

En annan grupp deltagare som förekommer i redovisningen av den samhällsinriktade verksamheten är pensionärerna. Den studiecirkelverksamhet de deltar i ser dock ut att vara av ett speciellt slag, t.ex. studier om platser man sedan besöker/reser till, där det personliga välbefinnandet under sällskapliga former verkar vara det primära motivet.

Framträdande plats under perioden 1992–94 intar studiecirklar om Sverige och den Europeiska Unionen vilket förklaras av frågans aktualitet under samma period.

En fråga i frågeformuläret handlade om var studiecirkelarna brukar äga rum. Nästan alla studiecirklar som består av deltagare från medlemsorga-



nisationerna har sina sammankomster i andra lokaler än studieförbundets egna studielokaler. Med avseende på cirkelverksamhetens omfattning tyder detta på en inbyggd flexibilitet i studieförbundens förmåga att organisera studier när behov föreligger.

## Deltagarporträtt

### "Sarah, 29 år"<sup>21</sup>

När första intervjun gjordes hade Sarah varit borta från arbetslivet i två och ett halvt år p.g.a. arbetslöshet eller föräldraledighet. Senast hon arbetade var hon anställd hos en "storstädare" i fyra år. Dessförinnan hade hon arbetat på olika ställen och har numera erfarenhet av barnpassning, vaktmästeri, arbete i korvfabrik samt yrkesintroduktion vid en skivaffär och ett socialkontor. Vid 16 års ålder flyttade hon från (medelstora staden) till (storstad) och bosatte sig så småningom i (storstadsförorten A) hos sin bror. Sin första egna lägenhet fick hon i (storstadsförort B) när hon började arbeta på en hamburgerrestaurang. Sedan mitten av 80-talet flyttade hon tillbaka till (storstadsförorten A) igen där hon nu bor med sina två småbarn.

Sarah har bara gått nio år i grundskolan och sen hon avbröt gymnasiet efter bara tre veckor har hon inte gått någon utbildning alls. Hon slutade studera för att hon inte orkade, för att hon var "skoltrött". Inte heller idag kan hon tänka sig att studera på något mera systematiskt sätt som att ta igen grundskolekompetensen.

*– Då är det att plugga, plugga, plugga. Jag skulle inte ens orka, för jag har två små barn hemma. Jag skulle inte kunna sätta mig och plugga förrän de har gått och lagt sig och då är jag så trött så då orkar jag inte. Jag är inte så mycket för att plugga på det här viset. Jag är en riktig arbetarkvinna. Jag vill jobba och jobba med kroppen, känna att jag gör nånting.*

Eftersom Sarah inte hade någon barnomsorg kunde hon inte få något arbete direkt. Därför letade hon efter lämpliga ALU-projekt på arbetsförmedlingen. Hon blev intresserad när hon fick syn på projektet "Kulturkram" och tog kontakt med Mbsk som stod för arrangemanget. Det som lockade hennes intresse för utbildningen var att hon skulle

---

<sup>21</sup> De porträtterade individernas namn är fingerade. Ortsbenämningarna ersattes med omskrivningar i parentes.

*"lära sig olika tekniker i att sy och väva och få träffa tjejer från andra länder också, inte bara svenska kvinnor. Det är intressant att få höra om deras kulturer, vilket man inte vet så mycket om. Man växte med olika kulturer och har fått lära sig olika saker".*

Sarah har inte riktigt klart för sig vilken utbildning hennes föräldrar har. Hon tror att mamma har gått på barnskötarutbildning och att pappa som var sjöman så småningom arbetade upp sig till ingenjör. Att utbilda sig var det inget som hon minns förekom i familjen.

*– Det fanns helt enkelt inte tid och rum för det. Jag tror att mamma gick nånting sen, när vi blev stora. Då klarade vi oss själva. Gjorde keramik och såna saker.*

Erfarenhet av studiecirkel saknar Sarah helt. Hennes fritidsintressen är också obefintliga inte så mycket för att fritidsutbudet saknas – (att gå på teater är hon inte så intresserad av) – utan för att hon är fullt upptagen med sina barn. Socialt sett placerar hon sig inom arbetarklassen utifrån helt ekonomiska kriterier. Hon räknar sig inte bland de "finare" som, enligt henne, har råd att köpa kläder, åka i fina bilar, bor i fina villor. Hon tillägger att en del av dem "är väldigt nedlåtande mot oss som bor i förorterna och inte har så mycket pengar".

Cirkeln i samhällskunskap-kulturkunskap betraktar hon inte som oviktig för "man vill ju veta saker och ting om sin kommun". Men hon föredrar att hålla på med praktiska saker som roar henne som att sy, väva och liknande för att hon inte har "läshuvud". Fast i skolan tyckte hon om engelska och konst..

*F. Innan du kom till den här cirkeln eller kursen, hur trodde du att arbetet skulle gå till?*

*S. Det är svårt... Jag tänkte nog inte direkt på hur det skulle bli. Jag är en sån att jag tar tag i saker när jag kommer dit. Då får jag reda på saker och ting.*

*F. Men någon tanke hade du säkert. Förväntade du dig att det skulle stå en lärare där och undervisa, eller vad?*

*S. Jag hade nog inga speciella förväntningar på hur det skulle bli.*

Trots att allting var planerat och bestämt i förväg tycker Sarah att de arbetar efter ett bra schema.

*F. Nu har du lite erfarenhet av att vara i en studiecirkel. Försök att tänka ut hur det skulle kunna vara med själva arbetet i studiecirkeln. ... När man träffas första gången, hur skulle man då gå till väga för att planera studiecirkeln? Vilket vore det bästa sättet?*

*S. Jag tycker inte att det är något fel som det är nu. Jag vet inte riktigt vad du menar.*

*F. Vi pratade innan om att kanske Margot (cirkelledaren) hade bestämt schemat på något sätt...vad som skulle tas upp i varje lektion. Tycker du att det skall vara så?*

*S. Jo, då händer ju hela tiden nya saker. Man får lära sig nya saker hela tiden, inte bara att man tragglar på med samma sak, utan man får lära sig nya saker, att det tas upp nya saker. Sen är det mycket det här att vi ska lära oss prata inför publik. Det är någonting som jag alltid har haft svårt för. Jag blir kallsvett och tänker 'nej, gud, skall jag prata inför alla de här?' Det ska vi komma över.*

Cirkelledaren, enligt Sarahs övriga uttalanden, skall "kunna lära ut saker så att man förstår och lyssna på eleverna". En cirkelledare skall ta hänsyn till olika deltagares förutsättningar och kunna mer än deltagarna. Det är vad hon förväntar sig. Men när det gäller cirkelledaren i kulturkunskap, tillägger hon, kan man inte begära att hon skall kunna hur mycket som helst för "hon bor inte ens här". I det fallet tycker hon att cirkelledaren skall lära från deltagarna om hur det är att bo och leva i (storstadsförorten).

Hennes uppfattning om Medborgarskolan är att det är en skola men "ingen vanlig skola" och hon tror att den finansieras med statliga bidrag. För övrigt har hon ingen aning om vilka medlemsorganisationer som står bakom studieförbundet och att hon hade kunnat välja vilken annan studieorganisation som helst bara de erbjöd samma kurs. Men hade Sarah valt cirkeln i samhällskunskap-kulturkunskap om hon inte var beroende av Akasseersättningen som det aktuella projektet berättigade till?

*S. Om jag hade gjort det om jag hade arbetat? Då hade jag inte haft behov av att studera så här. Förstår du vad jag menar? I så fall skulle jag göra det efter arbetstid och då skulle jag inte behöva det. Nu gör jag det för att jag har något att göra och jag har något bakom mig när det här är slut. Jag har vissa kunskaper som jag har fått här.*

*F. Men om du skulle få lära dig de här kunskaperna fast du hade arbete?*

*S. Jag hade inte orkat. Jag är så trött på kvällarna. Det räcker med att jag går och gympar för att hålla kroppen i gång. Man kan inte vara borta jämt.*

Begreppet studiecirkel är för Sarah inte helt okänt. Studiecirklar, säger hon, finns överallt och man får hem reklamblad där man kan läsa om

dem. Hon tycker att studiecirkelverksamheten är bra och därför skall samhället fortsätta ge sitt ekonomiska stöd. Skall då samhället finansiera alla möjliga studiecirklar?

*– Det är svårt att säga. Man vet ju inte allting som finns. I och med att jag inte har gått på någonting tidigare... Men det här är någonting bra. Är det inte bättre att de som går hemma och är arbetslösa får göra någonting, i stället för att bara gå och dra och tycka att livet är hopplöst för att man inte får något jobb. Det mår ju ingen bra av.*

När hon utfrågas om sin inställning till studiecirkelavgifter svarar hon:

*– Det beror. Vissa saker, som man kanske egentligen skulle vilja göra, kanske är för dyrt. Man anser sig inte ha råd. Du kanske ska betala 600 plus studiematerial. Det är mycket pengar, beroende på vem man är. Man kämpar för de pengar man har.*

Att delta i en studiecirkel med deltagare från olika nationaliteter, tycker Sarah, är "kul" för sådan kontakt får en att se saker på olika sätt och lära om andra kulturer. Diskussionerna i en "blandad" grupp blir av en annan karaktär och man får reda på mycket eftersom alla kommer från olika kulturer och har åtskilliga åsikter. Sammanhållningen i gruppen har varit bra för att alla accepterade varandra med sina egenskaper. Det kan dock bli svårt, säger hon, "för mig som är svensk att förstå en muslim och deras religion, att man trycker ner kvinnorna och så vidare". Men för övrigt, berättar Sarah har gruppen pratat mycket om fördomar.

Sarah visste inte vad som skulle hända innan hon började utbildningen. Men nu när det hela närmar sig sitt slut anser hon att hon har lärt sig en del. Hon är lite osäker när det gäller speciellt samhällskunskapsdelen eftersom den omfattade "en så liten bit av alltihopa". Och hon fortsätter

*– Vi har ju lärt oss att väva...och vem av oss har suttit i en vävstol förut? Jag trodde att det bara var att gå dit och sätta igång och väva, men det är det inte. Du ska sätta upp en varp och alla trådar. Det är ju meningen att man skall ha grundkunskaperna i vävning, att man ska veta hur man gör och hur man räknar. Vi har fått lära oss att sy och brodera och förbättra engelskan lite.*

Hon berättar också om att de har haft möjlighet att öva i att använda datorn för att bli skriva meritförteckning och ett personligt brev.

Deltagandet i studiecirkelverksamheten har för Sarah inte enbart gett henne nya kunskaper och färdigheter. På det rent personliga planet har kontakten med de andra deltagarna betytt att hon har fått nya vänner, fått bryta sig loss ifrån sin ensamhet och upplever sitt gamla jag igen.

*– Jag började känna mig lite tillbakadragen i och med att man inte hade någon kontakt med folk längre. Man gick hemma med ungar-na. Nu är jag mitt gamla jag igen, pratar om allt med alla.*

De lärdomar Sarah har fått från dessa studiecirklar, hon för första gång i sitt liv deltagit i, är att man "lär sig utav varandra" och att det är ett bra sätt för folk att träffas och umgås. Men samtidigt uttrycker hon en viss tvekan om i fall hon själv skulle vilja fortsätta att umgås i studiecirklar eller tänka sig fortsätta inom det område hon har studerat under våren. Men hon är intresserad av att gå en grundutbildning i data i hopp om att

*"sen kanske få ett bättre jobb än att gå och städa. Det sliter på kroppen. Jag menar att städjobb är ett jobb precis som alla andra. Jag jobbade med det i åtta år, men jag orkade inte längre. Det är väl mina framtidsutsikter". /.../*

*F. Kommer du att sakna någonting nu när utbildningen tar slut och i så fall vad?*

*S. Gemenskapen kommer jag nog att sakna."*

### **"Ludmilla, 50"**

"Jag är ett krigets barn", svarar Ludmilla, när hon ombeds att berätta om sin bakgrund. Hon föddes i Moskva vid andra världskrigets slut i en rysk "segrarfamilj". När föräldrarna träffades var fadern officer i Röda armén och modern tjänstgjorde inom det militära sambandsenheten. Hon växte upp och uppfostrades i efterkrigets Sovjet som ett privilegierat barn utan "sådana problem som kanske många andra har". Morfar var dessutom domare.

Efter gymnasiet fortsatte Ludmilla studera vid universitetet på kvällstid på matematiklinjen "med data som spetskurs", samtidigt som hon var tvungen att arbeta på dagarna. Anledning till kvällstidstudierna var inte en fråga om val utan om en politik som gav studenterna födda på landet företräde att läsa på dagtid. Redan vid 20 årsåldern, när hon fortfarande var på sitt tredje studieår, fick hon undervisa matematik på universitetet. Vid samma tid träffade Ludmilla den man som hon senare gifte sig med och fick tvillingar, en pojke och en flicka. Han var en gäststudent, ditskickad av (U-landets) befrielse regering efter kolonialmaktens sammanbrott, för att praktisera på en charkfabrik under en kort period. De gifte sig efter fem år när hon var klar med sina studier. Efter ett halvt års kamp med den sovjetiska byråkratin lyckades hon utverka utresetillstånd och flyttade till (U-landet). Där försörjde hon sig som lektor i Matematik på secondary school och ett Maritimt institut (sjöfolksutbildning). Fem år klarade

Ludmilla av att leva i (U-landet), ett muslimskt land med seder och bruk hon ibland haft svårt att rätta sig efter, som t ex omskärelse av flickor. När även det ekonomiska läget förvärrades bestämde hon sig att flytta med barnen till Moskva utan sin man.

Ludmillas man flydde efter tre och ett halvt år (U-landet) p g a regimskyfte och via Saudiarabien kom till Italien där han sökte och fick asyl i Sverige. Han tog kontakt med familjen och bad dem följa med honom till det nya landet. Året var 1980 och förläggningen hette Flen.

Sin första utbildning i svenska fick hon redan på förläggningen. Hon fortsatte inom AMU när hon flyttade till storstadsförort X. Sedan försökte hon skaffa sig ett arbete – ”men ingenstans tog de emot mig. Inte ens där det inte behövdes någon utbildning alls”. Kontakten med den svenska arbetsmarknaden blev för henne en chockartad upplevelse. Hon var med andra ord ”överkvalificerad”.

*– Och sen för att komma på marknaden som jag har utbildning för, det var omöjligt. Jag kunde inte så bra svenska. Jag kunde inte undervisa i matematik på svenska.*

Hon rekommenderades därför att söka sig till KomVux för att få gymnasiekompetens.

*– Först var jag så dämpad. Hur kunde de förolämpa mig och sätta mig på en sån utbildning? Jag har redan undervisat på högre nivå, och jag måste göra så...*

Ludmilla försökte se det positiva i det och klarade av sina kurser på gymnasienivå på en termin. Strax efter fick hon via arbetsförmedlingen ett beredskapsarbete på (högskolan A) med uppgift att korrigera facit på en ny studenträknebok. Via en annons i DN lyckades hon till slut hitta ett fast arbete som datakonsult på ett företag. Och där har hon varit i 10 år när hon p g a arbetsbrist blev arbetslös förra året.

På arbetsförmedlingen frågade hon om någon lämplig utbildning. Hon erbjöds ingen, men hon råkade ”bläddra” i ett annonsblad från Medborgarskolan och fastnade för rubriken ”ALU-utbildning”.

*– Det var om textilteknik – det är min hobby. Då läste jag det. Va? De ska lära mig väva. Och sen engelska och svenska och textilteknik... Jag trodde inte mina ögon. Jag ringde Margot (cirkelledaren).*

Samtidigt med detta fick hon information via Internationella ingenjörer om en 24 veckors PC-utbildning med praktik som ett framgångsrikt exportföretag inom elektronikbranschen var i färd med att arrangera. Av 50 erbjudna skulle 15 väljas. Ludmilla var ensam kvinna och bland dem som till sist valdes ut. Detta inträffade efter vår första intervju när hon fortfa-

rande deltog i Medborgarskolans kurser. Man kunde då ana en viss klivenhet inför den nya utbildningen.

*– Jag kan inte ens förutspå vad som är bäst för mig. Jag kan bara gissa att det skulle vara bra om jag fortsätter här. Jag har så roligt och så fin miljö och jag lär mig. Det är som på dagis. Jag går på dagis. Jag har aldrig varit på dagis. Det är så roligt. Man lever faktiskt. Förut jobbade och jobbade man, men idag lever jag. (...) Jag kan inte påstå att jag är glad om jag får det, eller jag är inte glad om jag inte får det.*

Citatet ovan ger oss även en antydning om vad hon lägger in i begreppet studiecirkel och hur hon uppfattar den.

*–Man höjer sin kunskapsnivå på ett ledigt, avslappnat och roligt sätt. /.../ Cirkeln ska vara ett sätt att umgås, ett sätt att utveckla sig själv. Hur kan man utveckla sig? Jo, då måste man lyssna på andra.*

Ludmilla har egen erfarenhet av den svenska folkbildningen och har t o m genomgått en cirkelledarutbildning i ABF:s regi genom den lokala hyresgästföreningen hon är kassör i.

*– Man måste ju på något sätt involvera folk runt omkring. (...) Då måste man bilda dem på något sätt. Så fick vi möjlighet att studera och lära oss att vara kursledare.*

När hon ombeds att reflektera kring folkbildningen i Sovjet och i Sverige berättar hon:

*– Folkbildning, som hyresgästföreningen eller studieförbunden har här, fanns inte. Man kan lära sig sticka eller sy, men det var mera kommersiellt än folkbildning. (...) Egentligen vill man [i Sverige] hålla traditionen i livet, eller hur? Det är inte för att jag väver matta och det blir billigare än att köpa. Men där var det på så sätt att det var billigare att sy egna kläder än att köpa. Det var på något sätt ett ekonomiskt intresse./.../*

*Jag kommer ihåg att min mamma betalade för min utbildning, när jag ville sy.*

Det Ludmilla förväntade sig av kulturkram-projektet var att tillfredsställa sin nyfikenhet på hur man väver. ”Jag ville väva, men det är dyrt. För länge sen ville jag väva”.

*F. Du pratar ganska mycket om vävning och textil, men det finns också en kurs i kulturkunskap?*

*S. Ja, men det är lyx för mig.*

*F. Vilken information fick ni om kulturkunskapscirkeln? Hur gick det till när ni träffades för att prata om kulturkunskap?*

*S. Inte så mycket. Jag kan inte påstå att jag fick mycket information. Okej – (Storstadsförortens) kultur. Men det var inte preciserat. /.../*

*F. Så det var på något sätt bestämt i förväg?*

*S. Ja, man måste ju ha något att börja med. Sen var det idé att det bästa sätt är att gå och leta i bibliotek i (Storstadsförort). Vad har vi för information därifrån? Det var inte så att vi fick en bok att läsa. Vi fick leta själva.*

Att lära sig om (storstadsförorten) tycker hon är bra för "vi bor här och vet ingenting". Vad gäller gruppsammansättningen anser hon att det är utmärkt för man lär sig "andra sätt att leva, att prata...". För Ludmilla är detta ett sätt att umgås som man i normala fall saknar.

*– Jag kan inte påstå att jag umgås [med svenskar], men jag stänger inte dörren. Jag kan inte påstå att jag har en svensk vännina som kommer till mig varje dag och vi bakar bullar. (...) Men bekanta har jag... Men problemet är att man har inte tid. Man måste vara här och sen går jag på komvux på kvällen. Jag har inte tid i dag för mitt barnbarn.*

Cirkelledaren, tycker Ludmilla, skall vara "snäll" mot gruppen, intresserad av sitt ämne, allmänbildad och inte uppleva sitt arbete som tvång bara för att tjäna pengar. Cirkelledarskapet uppfattar hon som en hobby och inte som ett yrke.

Om studieförbundet som arrangerar cirklarna hon deltar i kan hon bara gissa om vilka som står bakom:

*– Jag tycker om namnet "Medborgarskolan", skolan för medborgare...*

För övrigt spelar det för henne ingen roll om vem som gör kursen:

*– Men däremot spelar det roll vilken lärare man får. Kanske det är viktigt, kanske de som är fattiga inte har råd med en bättre lärare. Jag vet inte...*

När vi träffades för den andra intervjun gick Ludmilla på sin datautbildning vilken hon och de övriga i (data)gruppen är väldigt besvikna över. Praktiken däremot hade hon haft tur med eftersom hon fick göra den inom (ett dotterbolag till nämnda företag) där det finns stort utvecklingspotential som kan leda till eventuell anställning. Kulturprojektet var hon



tvungen att lämna efter att ha deltagit där i cirka en månad. Där trivdes hon jättebra. Det hon hann med i samhällskunskap var att jobba med en grupparbetsuppgift kring ämnet ungdom och arbetslöshet i storstadsförorten samt prata lite om hur man söker jobb och betar sig på en anställningsintervju. Hennes omdöme om cirkelledaren är att hon var kunnig och duktig diskussionsledare som kunde "styra på ett smidigt sätt". Hon kan inte uttala sig på något mer konkret sätt kring hur saker och ting utvecklades i cirkeln, men informerad höll hon sig om gruppens framsteg via sin ryska vännina som var kvar i cirkeln.

Ludmillas uppfattning om vilket som är det bästa sättet att lära sig är när man kommer till en lärare som kan berätta för en och hålla ens intresse vid liv. Det handlar för henne om en speciell sort av förmedling

*–Om du kan förmedla det som jag inte kan läsa själv är det viktigt, för det är inte all information man kan läsa själv.*

Studiematerialet tycker hon också är viktigt under förutsättning att det är genomtänkt och koncentrerat för man inte alltid orkar "gå till biblioteket och rota i alla böckerna". Självstudier ger hon inte mycket för eftersom det förutsätter att

*"Man måste vara utan familj och utan hobbies och allt sånt. Man måste vara galen på något sätt för att studera själv nånting. Eller man kan kanske ha ambitionen att skriva en doktorsavhandling. Men för vanliga människor som vill leva och uppleva – då räcker det på arbetstid."*

Gruppens betydelse för det man lär sig värdesätter hon däremot högt eftersom de andra i gruppen kan uppmärksamma en på saker man inte ser. Särskilt föredrar hon blandade grupper med avseende på kulturbakgrund.

För "rena grupper skapar oskrivna regler" medan i blandade grupper där såna regler inte existerar "beter man sig naturligt".

*– Det blir lättare att leva i ett samhälle om man har kunskap om hur det fungerar, vad det är för oskrivna regler. Det finns regler som är oskrivna, som alla svenskar känner till. Men vi känner inte till dem. Det är det som är viktigt med samhällskunskap.*

*F. Har folkbildningen och studiecirkeln någon funktion här?*

*S Ja. Inte bara folkbildningen har en funktion. Även stora tvättstugor har en social funktion, som idag avskaffas mer och mer i Sverige. (...)*

*F. Du menar att studiecirkelns funktion och även andra såna offentliga platsers ska vara att göra folk medvetna om oskrivna lagar?*

*S Ja. Jag tror svenskarna blev som de blev på grund av sån verksamhet i historien. Det misstänker jag. Varför har vi inte såna [verksamheter] där borta? (...) Kanske på grund av det hade vi inte ett sånt system som har skapats här. Det är min teori.*

Ludmilla ombads även att fundera över och ta ställning till eventuell social tillhörighet utifrån hur hon upplever sin situation. Hennes svar kom snabbt och var kategoriskt:

*– Ekonomiskt är jag arbetarklass. (...) Utbildningsmässigt överklass.*

Ludmilla lämnar inga tvivel om vilka värderingar hon bekänner sig till:

*– Mina barn fick uppfostran som arbetarklassbarn. Det är inte överklassvärderingar, där man utnyttjar andra och bara hittar på sätt att leva bättre på andras bekostnad. Man kan inte leva bättre utan att utnyttja andra. Det går bara inte.*

### **"Sirpa, 54"**

Sirpa växte upp i Finland i en familj med sju syskon, två pojkar och fem flickor. Hon var 23 år gammal och redan mor till ett litet barn när hon följde med sin man till 60-talets Sverige som ropade efter arbetskraft. Hennes man började arbeta med detsamma han satte sin fot på svensk mark. Hon tog hand om hemmet och ytterligare två barn som föddes i det nya landet. Efter tio år bestämde hon sig att gå ut på arbetsmarknaden och fick under fyra år arbeta på deltid som kassörska i en livsmedelsbutik. Sen trivdes hon inte längre så bra. Hon sa upp sig och gick till komvux för att skaffa sig grundskolekompetensen. Utbildningen hon hade med sig från Finland var kort, sju år i folkskolan och ett års kontorsutbildning. Var jätteduktig på skrivmaskin och fick så småningom jobb på en ingenjörsfirma som kontorist. Under tiden hon arbetade på kontoret (i Finland) försökte hon på kvällarna läsa bl a svenska och matematik. Det hon lärde sig på svenskkursen var i princip hennes enda språkkunskaper i det nya landets tungomål. Svenska började hon läsa igen mer systematiskt mot slutet av den tid hon var hemma.

Första sommarlovets på komvux fick hon ett vikariat som städerska på SE-banken. Vikariatet utvecklades till en fastare anställning för att efter några år upphöra p g a omorganisering. Så småningom fick hon ett erbjudande som innebar uppflyttning till bankens huvudkassa. På två år lyckades Sirpa arbeta upp sig till huvudkassörska med ansvar för kassetuppräknningen och sedelbuntarna samt bankens mottagning och utskick av valuta från

och till Sverige. Kort tid efter drabbades Sirpa av en ny omorganisering och arbetsplatsen lades ned. Hon flyttades till ett annat ställe inom banken som låg långt hemifrån där hon återigen räknade upp "kassetter".

*"Det var ganska tråkigt och resan var jättelång. Man fick stå och vänta på bussar och tåg och sen tänkte jag att jag tar det där avgångsvederlaget."*

Bortsett från en kort allmän introduktion erbjöds hon aldrig någon utbildning under alla sina år på banken, varken för de uppgifter hon arbetade med eller för att skolas in i nya.

Sirpa verkar vara osäker om var hon bör placera sig rent socialt.

*"Arbetarklass är i alla fall de som jobbar på verkstäder. Överklass är såna där som har fått mycket utbildning, tycker jag. Men i Finland jobbade jag på kontor och här har jag jobbat i livsmedelsaffären och i banken. Jag vet inte riktigt om jag hör till arbetarklassen eller medelklassen."*

Som arbetssökande besökte hon arbetsförmedlingen "Finans och Ekonomi" när hennes A-kasseperiod närmade sig sitt slut. Där, mer eller mindre, talade de om för henne att hennes chanser till arbete var nästan obefintliga med tanke på att många fler i hennes situation hade bättre utbildning än hon själv. Hon hänvisades därför till sin lokala arbetsförmedling i (storstadsförort):

*"Och här blev det sen klart direkt. Hon visade den där blanketten [om ALU-projektet] och jag tyckte att det var så trevligt... Jag känner mig lite osäker annars, att ta något riktigt jobb... Jag har redan varit borta ganska länge... och man behöver ha data nästan jämt, fast vi hade ingen data där i huvudkassan..."*

*Jag blev arbetslös på hösten och 10 januari började jag ordbehandling och bokföring, en snabbkurs på tre veckor vardera. Men jag är inte så... Jag gillar inte riktigt maskiner. Jag tycker att det där data...det går inte för mig. Om jag aldrig förut har använt data och sen på tre veckor gå igenom allt... Jag vågar bara inte. Om man går till en arbetsplats tycker jag att man borde kunna sen... Samma sak med bokföring... Men för det andra så verkar inte vara så mycket problem, för de vill inte ha en när man så gammal. Det spelar nästan ingen roll om man kan eller inte."*

Sirpa blev glad när hon såg vad "kulturkram"-projektet gick ut på. Det som lockade mest var handarbetsdelen som hon tror kommer att vara till nytta den dagen hon blir pensionär. Hon skulle också träffa och lära känna kvinnor från andra länder:

*"(...) och de verkar ju vara alldeles vanliga och trevliga. Man tycker i TV ibland att de gillar inte varandra och kanske de bråkar..."*

Att bilda studiecirkel med folk av olika bakgrund finner Sirpa vara en bra lösning inte minst för invandrarna som då lättare lär sig svenska.

*"Det blir alltid att man pratar på rasterna med varandra och smälter ihop mycket bättre, när det nu har blivit så att det är mycket invandrare i Sverige. Det är bättre att man inte isolerar sig utan att man är ihop".*

Sirpa har aldrig själv deltagit i en studiecirkel tidigare. När hon ombeds att berätta vad är det första hon tänker på när hon hör ordet "studiecirkel" svarar hon:

*"Att man går och... Att man har lärare... Om man nu läser engelska eller svenska med läraren och sen brukar man få hemläxor och så där."*

Om studieförbundet hon studerar på vet hon inte särskilt mycket, inte heller om det finns andra liknade utbildningsanordnare. Men hon har för sig att hon har fått "några reklamlappar hem" som hon nu inte kommer ihåg vad och av vem. Hon hade för övrigt kunnat studera samma ämnen hos en annan arrangör bara det inte var "hur långt bort som helst". Men skulle Sirpa kunna alls tänka sig söka samma utbildning om det inte var ett ALU-projekt och hon inte var arbetslös?

*– Om jag jobbade på heltid så ingen kurs för mig. Då är det ändå så mycket att göra. Men om jag inte behövde jobba alls, om man var så rik, så visst skulle jag kunna lära mig att väva och de här andra sakerna. Man ska ju kunna engelska och svenska. Men inte gå hela dagen, utan kortare... Jag tycker att allting är bra... Sen vet jag inte om jag har någon nytta av det här...om jag får något arbete. Det här är inte precis sånt som jag har nytta av då... Men jag gick ju den där korta ordbehandlings- och bokföringskursen...men det har inte hjälpt heller.*

Sirpas inställning till studiecirkel är positiv, inte minst för de unga.

*"Visst är det bra att folk går på kurser och lär sig. Kanske många yngre som inte går så mycket på kurser är där ute och klottrar och slår sönder och allt möjligt".*

Positivt inställd är hon också i fråga om deltagaravgifter, men endast om det skulle handla om mindre summor.

*"men om det blir för dyrt är det inte många som går. De har ju inte råd".*

I samhällskunskapscirkeln informerades hon om att de i första hand skulle lära känna storstadsförorten och sedan olika länder. Från början fick de inte säga så mycket om vad de skulle ta upp i cirkeln. Fast helt "fastspikat", säger hon, är det heller inte utan möjligheten finns att göra även annat som kan vara intressant, som t ex när de föreslog att göra ett studiebesök i storstadsförortens kyrka. Personligen är hon nöjd med innehållet och arbetssättet i kulturkunskapscirkeln. Hon tillägger samtidigt att hon är "väldigt dålig" på att komma med egna önskemål och känner sig lite "nervös och spänd" inför redovisningen av de uppgifter som grupperna skall göra. Men å andra sidan anser hon att det är bra för dem alla att de skall lära sig uppträda framför andra och inte vara så spända. Att lära sig hur man söker arbete hör också till cirkelns mål.

Kunskaper, anser Sirpa, kan man skaffa sig genom att själv vara aktiv men ibland skulle hon vilja veta "hur man skall göra om man vill veta nånting". Hon kan tänka sig att besöka de platser man studerar och biblioteket kan ge henne mer kunskap för "när man själv söker kommer man kanske ihåg det mycket bättre sen". I den frågan uttrycker hon dock en viss skepsis i fall det är gångbart och praktiskt att alltid söka allting själv, särskilt när man har familj att ta hand om. Cirkelledaren, anser Sirpa, skall kunna det hon lär ut och även klara av att väcka deltagarnas intresse:

*"Det är hon som liksom drar...och ordnar lite. Annars skulle det väl inte bli så mycket av. Hon leder det hela...ja som lärare."*

Cirkelledaren skall också vara som en handledare som ser till att ordet fördelas till alla, även till sådana som hon som är mycket blyg och kanske inte alltid vågar säga vad hon tänker.

Bilden av hur en cirkelledare skall vara, tycker Sirpa, stämmer ganska bra med cirkelledaren de har haft i samhällskunskap.

Vid vårt andra samtal bad jag Sirpa tänka tillbaka på hela den tid hon har varit med i samhällskunskapscirkeln och berätta om sina upplevelser och erfarenheter av att ha deltagit i denna studiecirkel. "Det har varit trevligt att komma hit" till sammankomsterna, säger hon. De har gett henne en chans att träffa andra kvinnor som hon annars inte umgås med på fritiden, för det finns varken tid eller ork utöver familjelivet. Hon har också lärt sig att berätta inför andra om något hon har läst om. Om nyttan av det hon har lärt sig i arbetslivet låter hon vara osagt, men tycker istället att "det är alltid trevligt om man vet lite mer, att man inte bara lever som i en glasburk". Hade Sirpa då valt en samhällscirkel om hon gavs möjlighet att välja bland de cirklar som omfattades i kulturkramsprojektet?

*"Jag skulle nog ha valt handarbetet och vävningen. Jag tycker att jag nu har klarat mig hittills utan engelska... Det kanske är bra om*

*man vill resa att kunna engelska, men kulturen tror jag hade kommit i sista hand. Men visst är det intressant. Jag vet så lite om de här sakerna. Jag har inte haft ork och tid att vara intresserad. Många gånger har jag knappt tittat på nyheterna”.*

### **”Margot, Cirkelledare”**

Det var av ren slump Margot blev cirkelledare. Det var också samma slump som avgjorde varför det blev Medborgarskolan som kom att bli hennes arbetsplats under hela hennes verksamma liv.

Margot läste på universitetet när hon såg en annons i tidningen om att Medborgarskolan i medelstor stad sökte personal till sin avdelning. På så sätt började hon leda studiecirklar i engelska för att så småningom övergå till administration. Idag är hon chef för avdelningen i storstadsförort, men cirkelledarskapet har hon inte lagt åt sidan. Hon försöker kombinera arbetet som administratör med uppgiften som pedagog. Sin roll som cirkelledare uppfattar hon som en bisyssla, ”men en väldigt rolig bisyssla”. Det är denna roll hon upplever som mest stimulerande och mest givande. Margot har alltid velat bli lärare, det var hennes mål. Hennes första riktiga jobb direkt efter gymnasiet var ett helt årsvikariat som lärare. Den tidens höga intagningskrav till Lärarhögskolan avvisade henne från en lärarbana. Istället vände hon sig till universitetet och lyckades så småningom skaffa sig en fil.mag. i språk och företagsekonomi. Drömmen om läraryrket ledde henne till folkbildningen.

Sedan hon kom till Medborgarskolan har hon haft möjlighet att ständigt fortbilda sig och utvecklas i egenskap av dels administratör dels cirkelledare. Hon har även hunnit med att utbilda sig under ett helt år till friskvårdare.

Båda Margots föräldrar kommer från jordbrukarfamiljer i Dalarna respektive Gästrikland. Pappa började som springschas på en sportaffär för att så småningom öppna en egen sportaffär. Mamma har jobbat i den affären. Föräldrarna brukade inte delta i studiecirklar och kurser beroende mest på att affären krävde mycket tid. Men mamma gör det nu när hon har mer tid som pensionär.

När Margot tänker på begreppet ‘studiecirkel’ ser hon framför sig en grupp människor som sitter tillsammans för att lära sig någonting och som kanske har möjlighet att själva påverka sin situation, vilket man kanske inte har annars.

Folkbildningen som en bildningsrörelse, fortsätter Margot, står för andra uppgifter idag än för kanske femtio år sedan, när Medborgarskolan bildades. Då handlade det om att erbjuda möjligheter ”att lära sig något

som man inte lärde sig i skolan direkt". Idag gäller det att göra folk medvetna om olika aktuella frågor som t ex EU och försöka få dem att ta ställning. Där tror Margot att folkbildningen fyller en viktig uppgift: "Att få den vanliga människan att engagera sig i stora frågor". Men vad är det som skiljer studiecirkeln som studieform från studier i mer skolmässiga sammanhang? Margot utpekar som mest framträdande skillnad att studiecirkeln är en fri och frivillig studieform som inte har slutbetyg som yttersta mål. Men man söker sig till studiecirkeln, säger hon, inte enbart för att stilla sitt kunskapsbehov utan även för att delta i en social gemenskap.

Det kanske mest framträdande med studier i studiecirkel, tänker Margot, är "att du har väldigt stor möjlighet att påverka inriktningen på utbildningen", medan i det traditionella skolväsendet är man som lärare bunden av läroplan som anger när, hur och i vilken omfattning olika ämnesområden skall behandlas.

En bra cirkelledare, säger Margot, skall ha någon form av utstrålning. Naturligt nog kan hon inte definiera mer exakt vad hon egentligen menar med det. Cirkelledaren måste också tycka om människor och ha "viss pedagogisk insikt i hur folk reagerar och inte reagerar på olika sätt". Men skall cirkelledaren ha någon särskild utbildning? Det är avhängigt det ämne man undervisar i, svarar Margot, och tar som exempel upp en cirkel i vävning och en sk diskussionscirkel om EU. I vävningscirkeln, tillägger Margot, är det en stor fördel om ledaren vet hur vävning går till, "annars är det hopplöst". När det gäller den andra cirkeln behöver cirkelledaren inte vara "den som vet mest på alla områden". I sådana fall kommer deltagarnas kunskande och erfarenheter att utgöra en resurs. Ledaren omvandlas då till en "diskussionsledare som kan dra fram det som är mest positivt hos varje deltagare"

Margots motiv att ställa upp som cirkelledare i ämnet samhällskunskap/kulturkunskap har varit själva ämnet som ligger henne "väldigt varmt om hjärtat". Hon anser det vara mycket angeläget att arbeta mot främlingsfientlighet, särskilt i en kommun med många invandrare och stora problem. Att hon har varit med om samma utbildning en gång tidigare och i kombination med "ett material som är väldigt bra att jobba med just när det gäller de här frågorna" gör att det är naturligt för henne att ta hand om just den delen av projektet. Margot är nästan lyrisk när hon pratar om sina erfarenheter från den tidigare gruppen.

*– Jag ser en så fantastisk skillnad när folk lär känna varandra, oavsett var man kommer ifrån. Det är människan som betyder och det är jättekul, man blir så lycklig.*

Arbetsättet som Margot tillämpar i den aktuella cirkeln har sin utgångspunkt i målet att lära känna den egna kommunen. Deltagarna fick som

uppgift att besöka kommunalhuset och samla på all den information som riktas till de boende i storstadsförorten. När deltagarna kom tillbaka satte de sig ner och delade upp informationsmaterialet på olika områden. Avsikten var att parvis välja ett ämne som de sen skulle jobba med och presentera för de övriga i gruppen.

*– Baktanken jag har med det är att jag vill att de skall lära sig att tala inför andra människor utan att vara blyga, för det ingår också sen när de ska söka jobb. Att man inte ska få hjärtklappning när man ska sitta hos en arbetsgivare och berätta vem man är.*

Som cirkelledare är hennes uppfattning om deltagarna att de skall vara intresserade av det de har anmält sig till. Om de sen skall befinna sig på samma kunskapsnivå eller inte avgörs av ämnet. I samhällskunskapscirkeln är det t o m en fördel om deltagarna har olika bakgrund och erfarenheter för då får man "liksom en annan insikt", som när de berättar om hur de har bott och levt i sina länder.

*– Vad en del av tjejerna som är från andra länder beskriver är att de kanske har samma bakgrund som mina föräldrar. De kommer lite efter på något vis, i bekvämlighet och utveckling osv. Man hör hur de hämtar vatten ute på gården – det gjorde min morfar och mormor fram till 1968.*

Målet för cirkeln faställdes genom att Margot presenterade ett förslag till deltagarna angående uppläggning och arbetssätt. Dessa uppmanades att inkomma med eventuella synpunkter och önskemål till ändringar, under cirkelns gång. Studiecirkelns arbetsform är för Margot "fantastisk" på att anpassa sig till nya uppkomna situationer. Detta kräver från cirkelledaren en vis beredskap till flexibilitet. Och just sådan beredskap har Margot fått utveckla under alla de cirklar hon har administrerat och – framförallt – lett inom Medborgarskolan. Men kan hon tänka sig som cirkelledare att arbeta på något annat studieförbund?

*– Jag det kan jag göra. Det är sant. Som cirkelledare skulle jag kunna jobba för ett annat studieförbund. Den här cirkeln är inte bunden speciellt till Medborgarskolan. Nu har jag visst material som är Medborgarskolans, men uppläggningsen och inriktningen kan vara likartad inom ett annat studieförbund. /.../*

*F. På vilket sätt märker en deltagare i en studiecirkel på Medborgarskolan att detta är 'Medborgarskolan'?*

*– Jag tror att det många gånger är så att en deltagare som anmäler sig till en kurs i engelska oftast i första hand anmäler sig till en bra kväll, en lokal i närheten och kanske också tittar lite på priset.*



Att betala avgifter för att delta i studiecirklar, tycker Margot, är ganska naturligt eftersom verksamheten inte bedrivs helt ideellt idag. Samhället säger Margot skall ekonomiskt stödja studiecirkelverksamheten och studieförbunden eftersom dessa

*"fyller en viktig funktion för dem som är "resurssvaga", som går på sån här verksamhet och som kanske vågar sig ut därför att det är just en studiecirkel..."*

Rent generellt betraktar hon studiecirkelverksamheten som den bildningsform som "väldigt många människor" vänder sig till som annars

*"inte skulle gå ut och träffa andra människor och förkovra, utan de skulle bara sitta hemma."*

Margot anser också att studiecirkelverksamheten bör vara tillgänglig "för alla". Att man skall avsätta medel för insatser som är inriktade till behövande grupper.

*"F. Ska vissa grupper prioriteras mer än andra när det gäller folkbildning?"*

*– Vi vill inte rapportera hur många deltagare tillhör den ena eller den andra gruppen utan istället vill vi rapportera om verksamhetens innehåll och miljö varit tillgängligt för alla...Jag tycker att verksamheten skall vara integrerad, för det är roligast så när man är cirkelledare."*

## 4 Cirkeldeltagarna och deras studiemotiv

I detta och följande kapitel kommer resultaten av intervjustudien att presenteras. De intervjuade cirkeldeltagarnas motiv för sitt deltagande samt deras uppfattningar om studiecirkeln som studieform redovisas i de två första kapitlen (kap 4 och 5). I det därpå följande kapitlet 6 redovisar vi de resultat som rör det inre arbetet i studiecirkeln – vad har hänt under sammankomsterna, sett utifrån deltagarnas perspektiv. Deltagarnas uppfattningar om det egna lärandet presenteras i kapitel 7 och slutligen de effekter de intervjuade kan se att deltagandet har lett till eller kommer att medföra (kapitel 8).

Tolkningsarbetet har inneburit att vi försökt att bryta utsagornas helhetliga "naturalistiska" bildmotiv mot en "kubistisk" version där uppfattningarnas säregna drag tydligare fått ge sig till känna i distinkta mönster. Redovisningen av dessa mönster har formen av en framställning som samtidigt också är kommenterande och analyserande.

### Cirkeldeltagarnas bakgrund

Av de sammanlagt 25 cirkeldeltagare som intervjuades i denna studie är 14 kvinnor och 11 män.

- Åldersmässigt representerar deltagarna i vårt material en stor spridning som täcker flera generationer. Den yngsta kvinnliga deltagaren är endast 16 år och den yngste manlige 17, medan de äldsta är 59 respektive 62 år gamla.
- När det gäller utbildningsbakgrund har fem av kvinnorna högst 9-årig grundskola och tre erfarenheter av studier på högskolenivå. De övriga sex har minst 2 års utbildning på gymnasienivå.

Fem av de manliga deltagarna har en utbildning som ligger på eftergymnasial nivå, huvudsakligen yrkesinriktad, som t ex lärarutbildning, fysioterapeututbildning eller idrottsinstruktörsutbildning. De övriga sex har en utbildning som motsvarar antingen 2- eller 3-årigt gymnasium. Att anmärka är att ingen av de manliga deltagarna i materialet tillhör kategorin "lågutbildad".

- Med avseende på de intervjuades ställning på arbetsmarknaden var fem kvinnor och tre män – vid båda intervjutillfällena – långtidsarbetslösa. En kvinnlig deltagare som var deltidsarbetslös när hon började i studie-

cirkeln avbröt efter mer än halva tiden på grund av att hon erbjöds anställning på heltid. Så blev också fallet med en manlig deltagare som fick ett tidsbegränsat vikariat på en trädgårdsskola. Alla arbetslösa identifierade sig mer eller mindre med arbetarklassen fast två av de kvinnliga hade svårighet med placeringen eftersom de tror att de har inlett en resa mot medelklassen. Generellt sett identifierar sig männen i större utsträckning med arbetarklassen än vad kvinnorna gör även i de fall de har likvärdiga positioner på arbetsmarknaden.

Både männen och kvinnorna – med undantag för gymnasieeleverna – uppvisar en omfattande meritlista av arbetslivserfarenhet från skilda sektorer.

- Sju av de intervjuade – fem kvinnor och två män – hade ingen direkt erfarenhet av studiecirkel innan de anmälde sig i den aktuella studiecirkeln. Bland dessa fanns två flickor och en pojke som fortfarande gick i gymnasiet. Den andre manlige deltagaren var nyinflyttad i landet.

När vi betraktar deltagarnas bakgrund med avseende på fritidsintresse och föreningsaktivitet finner vi två kvinnor som varken utövade ett fritidsintresse utanför familjen eller var medlemmar i en förening. Dessutom ingick dessa två kvinnor bland dem som inte tidigare hade deltagit i en studiecirkel. Alla de övriga hade erfarenheter av både förenings(samfunds-, organisations-)livet och studiecirkelverksamhet. Även de tre gymnasisterna utan tidigare studiecirkelerfarenhet var engagerade i föreningslivet.

- Sammanlagt åtta deltagare, lika många kvinnor som män, har en utländsk bakgrund. Nästan alla kan dock anses vara "väletablerade" i Sverige med tanke på att de har bott i landet länge eller till och med är födda här. Endast två av dem har ett utomeuropeisk bakgrund. En är uppvuxen i Sverige medan den andre kom som flykting för två år sedan.

Bilden som träder fram i urvalsmaterialet är alltså att deltagarna

- har erfarenheter från många olika sysselsättningar huvudsakligen inom tjänstesektorn
- företräder en stor variation i fråga utbildnings- och etnisk bakgrund.
- är engagerade i varierande fritidsaktiviteter, som även inbegriper deltagande i studiecirkel, samt
- representerar olika åldersgrupper

Nära hälften av deltagarna i materialet är 40 år eller äldre; störst erfarenhet av studiecirkel har de med gymnasieutbildning eller högre studier. Högt cirkeldeltagande uppvisas genomgående av alla som är aktiva medlemmar i olika föreningar (idrottsliga, fackliga eller politiska), oavsett

formell utbildnings- eller etnisk bakgrund. I dessa fall avser deltagandet mest studiecirkel som föreningen erbjuder till sina medlemmar.

Som resultat av det urvalsförfarande som tillämpats av intervjuobjekten uppvisar materialet en viss "överrepresentation" av ungdomar och personer med invandrarbakgrund jämfört med alla dem som studerar i samhällscirkel. Oavsiktligt kom också arbetslösa att bli en överrepresenterad grupp (se under Urval i kapitel 2).

## Motiv för deltagande

De motiv deltagarna har haft för att delta i en samhällsinriktad studiecirkel har i denna studie bedömts vara av stor betydelse eftersom dessa antas påverka cirkelarbetets uppläggning och genomförande. De utsagor som refererar till motiv har klassificerats i två huvudkategorier, dels motiv som kan ses som sammanhängande med någon form av yttre tryck, dels motiv som kan ses som uttryck för inre behov.

### Yttre tryck

Som yttre tryck identifierar vi alla de yttre omständigheter som fungerar motiverande för en viss handling. Det är omständigheter som individen inte riktigt har kontroll över eller möjlighet att styra och anpassa till sin fördel. Tvärtom är det individen som "nödgas" anpassa sig för att detta verkar vara det mest ändamålsenliga för hennes välbefinnande. Att söka sig till en studiecirkel är en av de strategier som individen kan utnyttja för att tackla omställningsbetingelser och för att skaffa sig resurser som kan möjliggöra en förändring av just de yttre förhållanden som man för tillfället inte bemästrar. Yttre tryck kan vara sådan påverkan som har med omstruktureringar på arbetsmarknaden att göra, med en individs sociala förpliktelser, med övergripande förändringar i omvärlden eller ett tryck från den nära omgångskretsen.

### *Arbetsmarknadsskäl – sysselsättningsåtgärd*

Under denna kategori återfinns utsagor från deltagare som i stort sett var arbetssökande när de fick information om studiecirkeln. De primära motiven för deltagandet var att "göra någonting" istället för att "gå sysslös" samt utveckla kvalifikationer för arbetslivet. Två av dessa studiecir-

klar ingick dessutom i större "utbildningspaket" vilka kunde berättiga till förnyad A-kasseersättningsperiod.

Det är viktigt att understryka att ingen av deltagarna ställdes inför en direkt tvångssituation från arbetsförmedlingens sida. Snarare fungerade rätten till en förnyad A-kasseomgång som en sorts "morot".

*"Jag gick upp och kollade efter ALU-projekt som fanns i och med jag inte hade någon barnomsorg och inte fick något jobb" (Sarah)*

Under vårt samtal gav Sarah uttryck för andra motiv än själva "ersättningsstämningen" när hon berättar att hon lockades av projektets innehåll för att hon ville "lära sig olika tekniker i att sy och väva och få träffa tjejer från andra länder också, inte bara svenska kvinnor". Det är motiv som har sin grund i behoven att lära sig nya färdigheter och utveckla sociala kontakter. Trots det kan hon absolut inte tänka sig att studera om hon inte får betalt för det.

Av intervjun framgår att Sarah är medveten om utbildningens betydelse på arbetsmarknaden men hon kan ändå inte föreställa sig att på egen hand utbilda sig eller offra tid och eventuellt pengar. Att studera i största allmänhet eller delta i studiecirklar i synnerhet är något som inte ingår i hennes strategier för att påverka sin sociala situation. Hon uppfattar att samhället är skyldigt för hennes situation och därför samhället måste ställa upp och exempelvis finansiera hennes utbildning. Gör samhället det "då har jag nånting att söka på när jag söker jobb", förklarar hon. En möjlig tolkning av detta är att utstötningen från arbetsmarknaden har lett till en förlamande uppgivenhet och passivitet.

Att notera är att Sarah saknar tidigare erfarenhet av studiecirklar. Inte heller var cirkeldeltagande något naturligt inslag i föräldrahemmet. Mot bakgrund av detta blir det intressant att se vilken uppfattning hon ger uttryck för när det gäller studiecirkeln som studiefenomen. Av hennes svar framgår att studiecirkeln är något man går till för att ha någonting att göra, "istället för att bara gå och dra och tycka att livet är hopplöst för att man inte får något jobb".

Ovanstående exempel illustrerar hur olika motiv kan komma att påverka en individs beslut att delta i en studiecirkel. Nedan presenteras några utsagor som enligt vårt förmenande hör till denna underkategori av motiv för studiecirkeldeltagandet, d v s motiv uppkomna av arbetsmarknads/ sysselsättnings-skäl.

*"Det var på grund av att arbetsförmedlingen inte kunde ge mig en kurs förrän i april. Då hade jag ingenting att göra och då frågade jag om det fanns kurser. De sa att det finns i vuxenutbildning och i ABF, så jag kom till ABF och frågade om det fanns någon utbild-*

ning för arbetslösa. Då sa de att de skulle börja med en 12-veckors kurs i svenska, engelska, matte, samhälle och data" (Donald)

"F: Hur har du fått information om den här kursen?"

S: Det var genom mitt fack, eftersom jag började på 70 procent, i stället för heltid. Då ingår jag i något som heter arbetslöshetsprojektet. Då skickade de ut ett frågeformulär och frågade om man var intresserad av att läsa. Och nu när man har jobbat ett tag, så tyckte jag att det kunde vara roligt. (...). De har ju samarbete med ABF, och då tipsade de om den här 12-veckorskursen, där alla fem ämnen ingick: matte, svenska, engelska, data och samhällskunskap. Det är ju grunden i alla fall, och det kan ju vara bra att fräscha upp minnet. Då nappade jag på det" (Petra)

"Hon [på arbetsförmedlingen] visade den där blanketten [om ALU-projektet] och jag tyckte att det var så trevligt. Jag känner mig lite osäker annars att ta något riktigt jobb. Jag har varit borta ganska länge och man behöver ha data nästan jämt" (Sirpa)

"Jag känner att datorn är ett komplement i alla arbeten i dag. /.../ Arbetena jag har sökt på sista tiden har frågat om jag har någon datavana. (...) Så målet är att få det här som ett komplement till mitt arbetssökande" (Hans)

De studiecirkelar som ovannämnda personer deltar i har uppkommit som "ad hoc"-betonade utbildningsinsatser för arbetssökande. En annan skillnad mellan dessa cirkelar och övriga "öppna" som riktar sig till allmänheten är att de förra är avgiftsfria. För övrigt skall det inte finnas några som helst andra skillnader vad avser innehåll, arbetsätt och inriktning, något som de inblandade avdelningarna framhållit. I realiteten kan dock individens ställning på arbetsmarknaden skapa speciella förhållanden när det gäller studiecirkelverksamhet som inte alltid överensstämmer med vad som är föreskrivet i de offentliga dokumenten i fråga om verksamhetens "frihet och frivillighet". Som arbetssökande händer det att man blir erbjuden att delta i en utbildning bestående av flera studiecirkelar i ett studieförbunds regi. Så har fallet varit i vår studie med t ex kulturkramsprojektet som även går under beteckningen ALU-projekt. De "anställda" i ett ALU-projekt är införstådda med de regler som kringgärdar denna arbetsmarknadspolitiska åtgärd:

"Det [är] så att ALU-projekt är egentligen en slags sysselsättning för arbetslösa, men man måste söka jobb eller söka utbildning, så hela tiden måste man vara i rörelse" (Ludmilla)

Utsagan ovan yttrades apropå frågan om varför personen i fråga avbröt

cirkelverksamheten. Följande svar, som föranleddes av frågan om någon deltagare hade lämnat cirkeln, illustrerar tydligt ALU-regelverkets "obarmhärtiga intrång" i studiecirkelns "integritet":

*"Det är tre stycken, tycker jag [som har lämnat cirkeln]. En har fått jobb och en fick inte gå längre, för hon hade haft ett ALU innan. Man får bara gå fem eller sex månader och då fick inte hon avsluta kursen. Det tyckte vi var synd" (Sarah)*

Det faktum att den studiecirkelverksamhet som bedrivs i sysselsättningspolitiskt syfte (arbetsmarknadsåtgärd) är invecklad i ekonomiska aspekter kan komplicera dess relation till måldokumentens normativa formuleringar. Därmed inte sagt att detta är ett problem ur den enskildes perspektiv:

*"[Jag hade kunnat tänka mig att välja samma utbildning] om jag hade fått betalt, för jag har inte råd utan betalt. (...) Samtidigt när jag går det här så får jag 300 nya dagar[s arbetslöshetsersättning]"(Sarah)*

Det framkommer också att i utbildningar som bestod av ett "paket" studiecirkel kunde intresset för innehållet för en del deltagare vara koncentrerat primärt på vissa cirklar. Om tex "paketet" bestod av både hantverkscirklar och samhällscirklar kunde de senare uppfattas som mindre prioriterade (eller uppfattas, som en deltagare har uttryckt det, som ren "lyx"). Möjlighet att välja bort en del studiecirkel från utbildningspaketet existerade inte.

## Föreningsåtagande – föreningsutveckling

Medlemskap i en förening/organisation innebär för medlemmarna vissa förpliktelser som inte sällan regleras formellt i stadgarna. Föreningen/organisationen sörjer i sin tur för medlemmarnas skolning, vilken innefattar en socialisations- och en utvecklingsaspekt, och sin egen medlemsrekrytering. Att lära sig vissa kunskaper och spelregler som hör till ett specifikt åtagande är för en novis lika angeläget som att inlemmas i en gemenskap.

*"Jag är ny inom politiken och då kom jag in i socialnämnden som ordinarie och då skulle vi ha en studiecirkel för att lära oss mer om de sociala områdena, alla paragraferna. (...) Vi skulle lära känna varandra också" (Roland)*

*"Vi har möte med klubben varje torsdag och då diskuterar vi olika saker som vi ska göra. Bland annat studiecirkel då. Vi (...) kom*

*överens att vi skulle ha den här sossecirkeln. Den inriktar sig på att vi ska lära oss grunderna, vad socialdemokratin står för. /.../  
Det är viktigt att man gör det om man är med och vet vad de står för. Och hur man kan jobba i en klubb” (Ann Margret)*

Motivet för att ställa upp i en föreningsverksamhet som bedrivs i studiecirkelform kan vara direkt kopplat till själva syftet med att engagera sig i föreningen:

*”Det är för att komma närmare inpå handikappidrotten och försöka hjälpa föreningen så gott man kan, eftersom de ställde upp [för mig när] jag förstörde ryggen. (...) Så försöker man att ge tillbaks nu då, om man klarar av det...” (Knut)*

Lojaliteten till föreningen och omsorgen om dess bästa framhävs för övrigt i utsagorna från deltagare i föreningscirkel.

*”(...) Vi skulle köra den här cirkeln för att vi behöver få igång klubben mycket bättre. Det har inte gått så bra på ett tag” (Tora)*

*”Man vill föreningens bästa. Man kan ju komma på att man vill göra något för sin verksamhet. /.../ En inblick över vad man ska göra i framtiden. Det är svårt att veta vad framtiden innebär för föreningen” (Anna)*

*”(...) så att vi kan sitta tillsammans och diskutera kring friidrott, vad vi ska göra nästa år eller vad vi behöver göra till nästa år så att klubben kan bli bättre i Sverige” (Mafud)*

*”Jag ser mig väl lite som hjälpledare till [cirkelledaren], i och med att vi har drivit mycket av de här frågorna i klubben...att involvera de som är nya i klubbens verksamhet (...) För min egen del är det att lära känna (...) alla de här killarna. Lära mig förstå hur de tänker och liksom ta tillvara deras erfarenheter, så att vi kanske ytterligare kan utveckla vår verksamhet” (Jonas)*

## Social representation

En särskild form av yttre tryck som framträder i intervjuerna har att göra med de krav och förväntningar som är behäftade med olika samhällliga positioner och/eller förtroendeuppdrag en individ innehar. Deltagande i studiecirkel syftar till att stärka en individs förmåga och självförtroende, för att bättre lyckas leva upp till förväntningarna på sin sociala roll. Deltagare som ger uttryck för denna typ av motiv är nästan uteslutande



aktiva medlemmar i en organisation eller förening och agerar utåt i egen-  
skap av företrädare för denna. En del av dessa medlemmars handlingar är  
inriktade på förändringar som berör en mycket större krets av människor  
än enbart organisationens medlemmar. I sådana fall blir deltagandet i en  
studiecirkel ett sätt att stärka den egna handlingsinriktade kompetensen  
för att tillgodose faktiska förpliktelser gentemot omvärlden samtidigt som  
man får möjlighet att "samköras" med sina medbröder/-systerar.

*"Dels är det viktigt att vi lär känna varandra /.../ ännu bättre, för  
på mötena har man oftast inte samma chans och samma dialog som  
här. /.../*

*[Dels diskutera] vårt partiprogram. Det är där vi har skrivit val-  
löften, som gäller för valperioden i kommunen /.../ och hur vi ska  
förverkliga det. Vi är ju så många olika och många nya. Man kan-  
ske har ett program och man kan tolka det på olika sätt" (Josefin)*

*"[Att få] bättre insikt i det som vi ska besluta om [i kommunfull-  
mäktige]" (Lena)*

## Omvärldsförändringar

Att leva i ett öppet samhälle som är under ständig utveckling ställer krav  
på individuell eller institutionell omställning. Behovet av anpassning till  
omgivningen accentueras inte minst av nya villkor orsakade av politiska  
beslut eller av strukturella förändringar som kan vara en följd av tillta-  
gande internationalisering av näringslivet. Att söka sig till en studiecirkel  
ingår i en individs eller organiserad grupps anpassningsstrategi för att ori-  
entera sig i "det nya" och samtidigt få tillfälle att bearbeta och få struktur  
i omdaningsprocessen med andra i samma situation.

*"Det måste väl vara allt det här nya inom jordbruket som kommer  
i samband med [EU]. (...) Man måste liksom följa med i utveck-  
lingen. Det var mycket nytt inom lantbruket i samband med det"  
(Mats)*

*"Vi spelar boccia. Det var SM förut men 1992-93 så tog de bort  
det. De fick inte ha SM nå t mer. Så, så fort kursen började gick vi  
igenom och kollade vad som stod i boken om vad man skulle säga  
och tala om vad man tyckte och så här...och så riv i om inte det pas-  
sar./.../ Det största målet var ju att försöka få SM tillbaks, i boccia"  
(Knut)*

*"[Vi försöker att få kommunen att dra] tillbaka det här med ålders-*

gränsen. För åldersgränsen för att få pengar från kommunen har varit över 25 år tidigare för handikappföreningar. /.../ Det är mycket inom det kommunala som jag tycker att man måste engagera sig lite mera i" (Madelene)

## Umgängestryck

Att bli deltagare i en studiecirkel är inte alltid resultatet av en målmedveten individuell "behovsanalys". Detta betyder på intet sätt att intresset för studieämnet saknas men det primära är att sluta upp bakom den nära omgivningens gemensamma aktiviteter.

*"F. Hur bestämde du dig för att gå på den cirkeln som du deltar i?"*

*S. Ja...bestämde och bestämde... Det var mamma som hade sett en annons i tidningen och frågade mig om jag var intresserad av att följa med då, eftersom de redan hade bestämt sig att de skulle gå med. Och eftersom jag har redan intresset hemifrån, lite innan då, och var ganska intresserad [av ämnet] själv så tyckte jag att det lät intressant..." (Claes)*

*"Redan på ett tidigt stadium fick vi veta att den här kursen fanns och att man rekommenderade oss att gå den. Eftersom jag också satt med i klubbstyrelsen så gick vi också ut till våra medlemmar och informerade dem om den här utbildningen och rekommenderade dem att ta den" (Rolf)*

## Inre behov

De motiv vi fört till denna kategori handlar om motiv som den enskilde individen styrs av och där syftet i första hand synes vara att tillfredsställa egna upplevda behov av t ex social gemenskap eller personlig utveckling.

## Socialt behov

Studiecirkeln är per definition ett "rum" för socialt umgänge. Resultaten i denna undersökning avviker inte från tidigare studier på den här punkten.

*"Att komma ut bland medmänniskorna" (Anna)*

*"Jag tyckte att det är väl trevligt att träffa lite [kvinnor] från andra länder också, att lära känna dem närmare" (Sirpa)*

Förutom att studiecirkeln i sig är ett sätt att umgås kan den också fungera som ett instrument för att utveckla den enskildes sociala kompetens för den privata och offentliga livssfären.

*"När jag jobbar som avbytare är jag hos olika bönder och sen har vi jordbruk hemma, så det är intressant att veta vad som händer och utbyta erfarenheter och åsikter med andra bönder. Det är ganska trevligt" (Vera)*

### Allmänbildning: kunskaps-, färdighets- och personlighetsutveckling

Varför en individ söker kunskap verkar vara en företeelse som har såväl subjektiva som objektiva grunder. Den subjektiva utgår från existerande erfarenheter och intressen för ett visst ämne medan den objektiva handlar om att tillägna sig "bildningsgods" i form av omistliga kunskaper.

Motivet bakom ett studiecirkelval är ibland uttryck för en instrumentell hållning till kunskap, där nyttoinriktningen är framträdande. Men det förekommer också utsagor från enstaka deltagare, vilka ger uttryck för både nyttan av studierna – för exempelvis arbetslivet – och ett personligt/medborgerligt bildningsintresse där kunskapandet har ett värde i sig.

### Kunskap som instrument

Till denna kategori har förts utsagor som enligt vårt förmenande tyder på en instrumentell kunskapssyn, d v s syftet med cirkelstudierna är att få kunskaper och utveckla färdigheter som gör det möjligt för individen att hantera olika uppgifter nu eller i framtiden. Det kan t ex röra sig om kunskaper i datoranvändning för att minska beroendet av andras hjälp eller för att självständigt kunna orientera sig och ta ställning i olika angelägenheter:

*"Jag har tänkt länge att jag skulle vilja lära mig data. Både min bror och min pojkvän är duktiga och det är de som har lagt upp budget åt mig när jag skulle flytta hemifrån. (...) Men sen också att man söker jobb och skriver ansökningar. (...) Men jag är inte egentligen intresserad av data (...) Det är först nu (...) jag kände att det var kul" (Margareta)*

*"Jag vill lära mig hur man snirklar sig... Hur man fyller i blanketter. Det är så mycket nytt nu så det är bra att man får lära sig"* (Vera)

*"[Jag vill ha mer] kunskap om antikviteter. Vad som är gammalt och vad som är nytt. Hur jag ska kunna förhoppningsvis fynda på auktioner och sånt"* (Ingegärd)

En särskild typ av instrumentellt beteende är när studiecirkelstudierna utnyttjas i avsikt att "sondera" den egna förmågan att studera på ett mera systematiskt sätt:

*"Jag vill (...) se om jag tyckte att det var roligt att plugga igen, för att kanske sedan söka någon skola, när jag vet vad jag vill bli. Jag hade inga förväntningar eller någonting. Det blir som det blir – jag hade inget direkt mål. Jag ville gå klart den, för jag tyckte att det var roligt att läsa i höstas. Jag tyckte att jag ville gå klart de här fem veckorna"* (Petra)

*"Mina motiv är att känna mig för hur det känns att studera teoretiska ämnen efter så lång tid, som det har gått för mig sedan jag gick i skolan. I en vidareutveckling tänker jag mig att eventuellt fortsätta studera"* (Roine)

### Kunskap som egenvärde

För en del individer erbjuder studiecirkeln möjligheter att förkovra sig i största allmänhet oavsett dess direkta nytta. Att veta mera är målet i sig och det som ger den stora tillfredsställelsen. Upplevelsen av att hänga med är den som skänker tilltro till den egna förmågan:

*"Man måste hänga med i utvecklingen. Det är personligt, att känna att man...ungefär som att kunna få in historia eller lära sig samhällskunskap. Det tillhör allmänbildningen, att man inte känner sig utbildad (...) Att man känner att man hänger med"* (Margareta)

*"Jag ville veta mera om data, från grunden. /.../  
Jag tycker att mina barn har haft en väldig fördel när de har fått välja om de vill studera eller inte. Man hade själv velat studera, men man var för fattig. Jag kommer från en familj där vi var nio barn. Sen fick man själv barn och då hade man inte heller råd att studera och inte tid på kvällarna"* (Katie)

### Fritidssysselsättning (– att förädla ett fritidsintresse)

De utsagor som ryms under denna kategori härstammar från deltagare i en antikvitetscirkel. Cirkeln har uppfattats som samhällsinriktad från såväl studieförbundsavdelningen som deltagarna<sup>22</sup> och även rapporterats som samhällsinriktad i avdelningens statistik.

Intresset för antikviteter verkar prägla deltagarnas fritidsaktiviteter genom museibesök, auktionsvistelser och läsning av speciallitteratur. Antikviteter är för dessa deltagare en hobby som avspeglas i den egna hemmiljön. Följande citat belyser på ett elegant sätt motivet bakom det aktuella studiecirkelvalet:

*”Min fru och jag sysslar med antikviteter. Vi har en prylmarknad, kan man väl säga, som är ganska stor sådan som vi har i egen regi helt och hållet. Det är ganska stora lokaliteter och det måste då generera lite grann för att det ska vara försvarbart att ha en sådan fastighet ute på landet (...) Och då har det blivit så att man lär sig undan för undan och vill ha reda på saker och ting. Det här var ett bra tillfälle att starta upp även om cirkeln är alldeles för kort för att man ska kunna komma på djupet. Men det var ett bra tillfälle, tyckte vi, att sätta av tid till att verkligen titta lite systematiserat på vad man håller på med” (Göran)*

*”(...) Antikviteter är ju ett (fritids)intresse jag har” (Ingegärd)*

## Sammanfattning

De studiemotiv som framkommer har grovt kategoriserats som sammanhängande med yttre tryck eller inre behov. Detta är naturligtvis inte två helt skilda kategorier, inte heller kan deltagarna alltid klassificeras som

<sup>22</sup> Vid andra intervjutillfället med deltagarna i antikvitetscirkeln togs frågan om cirkeln (samhälls)inriktning upp. Följande sekvens ur intervjun med Göran är illustrativ för de intervjuade deltagarnas uppfattning:

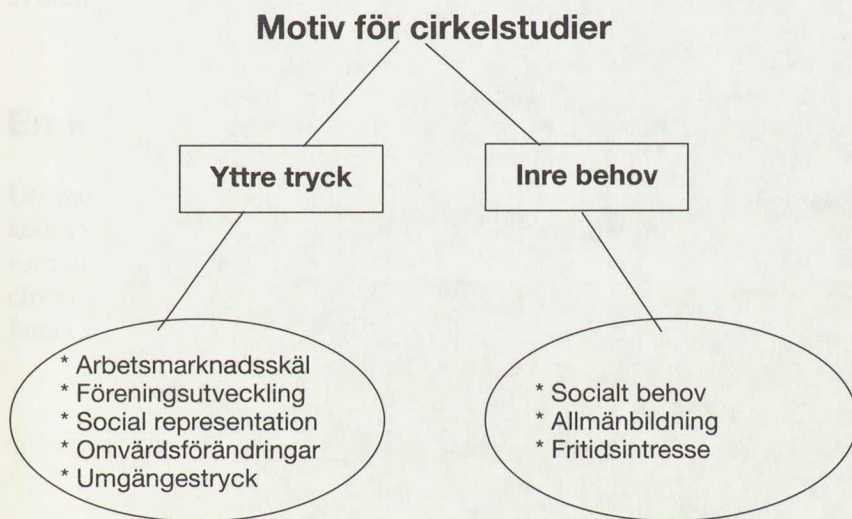
”F. Har du uppfattad denna cirkel som samhällsinriktad?

S. Ja...det tycker jag faktiskt. På något sätt så tycker jag att den här lördagsföreläsningen knöt ihop det hela väldigt fint därför att det gav ett perspektiv åt att vi är alldeles för vårdslösa med vårt kulturarv när det gäller möbler och såna delar. Om vi ser de här gamla möblerna typ utdragssoffor och byråar och sånt här de håller på att försvinna ur Sverige. Det är grossister så köper upp det, det handlar om hundratal, det kan vara upp till tusen och sen så går det på export i stora konteiners. Och i och med att vi har gått med i EU nu så finns det inget exportförbud längre på de här delarna. Det kommer att tömmas...”(Göran)

motiverade av antingen yttre tryck eller inre behov. Ofta motiveras cirkeldeltagaren av flera faktorer, både yttre och inre. Inte sällan har det dock varit möjligt att ur intervju svaren uttolka en viss aspekt som mer betydelsefull än en annan.

De samhällsinriktade studiecirkelarna lockar deltagare utifrån vitt skilda utgångspunkter. Motiven att delta spänner över ett brett spektrum. Det handlar om behov av kompetens för arbetslivet, kompetens för förtroendeuppdrag, behov av kunskaper för att utveckla eller lösa problem i sin förening eller i sin vardag. Vidare handlar det om behov av att utvecklas själv, behov av gemenskap med andra människor och att göra något på sin fritid. Motivbilden sammanhänger med studiecirkelns inriktning och ämne. I figur 3 visas i punktform de i analysen presenterade cirkeldeltagarmotiven.

Figur 3. Deltagarnas motiv för studier i samhällscirklar.



Verksamheten med studiecirklar som riktar sig till arbetslösa innebär sannolikt att många människor för första gången upptäcker cirkeln som studieform och som annars inte skulle sökt sig till sådana studier. Samtidigt innebär denna verksamhet vissa problem genom att de speciella villkor som gäller inte alltid harmonierar med premisserna om studiecirkelns frihet och frivillighet.

Vad gäller föreningscirklar har vi under analysens gång kommit att fundera över relationen mellan en individs motiv för cirkeldeltagande och dennes motiv för medlemskap i föreningen. Från materialet kan vi inte direkt avläsa detta eftersom frågan inte avhandlades som sådan under in-

tervjuerna. – I en del exempel har vi dock kunnat konstatera att motivet för en föreningsmedlem att delta i en studiecirkel som arrangeras inom ramen för en förenings ordinarie verksamhet synes vara underordnat det ursprungliga motivet att söka sig till det sociala sammanhang som föreningen i fråga konstituerar.

## 5 Studiecirkeln som studieform

I detta avsnitt redovisas deltagarnas uppfattningar om studiecirkeln som studieform. Dessa uppfattningar bör ses i relation till deltagarnas motiv, eftersom det ofta tycks finnas distinkta samband mellan å ena sidan motiven och å andra sidan deras uppfattningar om studieformen som sådan. I vissa fall kan deltagarnas resonemang om studiecirkeln tolkas som att valet av denna studieform har varit en förutsättning, nästan ett motiv i sig, att studera det aktuella ämnet.

De olika uppfattningarna om studiecirkeln redovisas under rubrikerna a) kollektiv lärandemiljö, b) informell utbildningssituation, c) språngbräda för vidare (formella) studier, d) arbetslivsanpassad bildningsform samt e) arena för samhällsorienterad kommunikation.

### En kollektiv lärandemiljö

Utsagor som utmålar cirkeln som en miljö för lärande tillsammans med andra tar fasta på diskussionen/samtalet och dess centrala funktion för informationsflöde och bearbetning av detsamma i studiegruppen. De andra cirkelkamraternas kunskaper, erfarenheter och även konkreta stöd uppfattas som en "sine qua non"-förutsättning för det egna lärandet.

*"Man kommer ju till en studiecirkel för att lära sig någonting./.../ Jag är ny i cirkeln och det är många nya saker man måste lära sig och läsa in. Då tycker jag att det är trevligare att genom att prata och diskutera med andra människor få information" (Lena)*

*"[Man kommer till en cirkel för] att träffa andra människor och få umgås med andra människor och höra hur de är och hur de lär sig. Man kan diskutera med varandra och få hjälp av varandra att studera" (Katie)*

*"Naturligtvis är [studiecirkeln] bra för alla har olika idéer...och efter att vi har presenterat dem kan vi komma fram till en bra idé och nå goda resultat" (Mafud)*

*"När man läser något själv blir det en annan sorts inläring, en tyst inläring. Man får in det i hjärnan genom att läsa, men när man är i en studiecirkel får man det lite mer muntligt. Man kan prata lite om det och kommunicera om själva ämnet" (Donald)*



*"Jag söker en studiecirkel för att jag ska lära mig någonting inom det./.../ Det är inte betyg eller så [utan] gemenskapen med andra personer som har samma intresse som jag "* (Roland)

Flertalet intervjuade deltagare hade direkta erfarenheter av cirkelstudier sedan tidigare. En deltagare (Margareta), som inte hade någon studiecirkelerfarenhet, berättade att hennes föreställning om studiecirkeln var att där "... sitter man tillsammans, som i en syjunta kanske, och sticker. Eller att man träffas mera för att ha trevligt än för att lära sig någonting ... socialt umgänge."

Man kan dock inte utesluta att just denna föreställning har fått henne att vända sig till en studiecirkel med tanke på den inställning och det "otrygga" förhållande hon hade till studieämnet "dator". Genom att gå på en studiecirkel skulle hon slippa känna eventuella krav på prestation och konkurrens. Redan efter ett par sammankomster insåg hon stora fördelar med studiecirkeln genom att den har överträffat, som hon beskriver det, "mina förväntningar. Man lär sig mer än man tror genom att träffas."

## En informell studiesituation

Att studiecirkeln är en naturlig studiesituation, dit man går för att "lära sig" under ordnade former, uppges av alla intervjuade. Det unika och särskiljande med studiecirkeln gentemot andra lika naturliga studiesituationer säges vara dess informella, nästan lättsamma stämning, dess smidighet i uppläggning och arbetsformer samt frånvaron av studiehets och konkurrens mellan deltagarna.

*"Gemenskap och att lära sig saker. En stunds avkoppling. Någonting som man har nytta av i framtiden. Och att göra något annat än det vardagliga och träffa folk. /.../*

*Det är att man får [lära sig saker] i sin egen takt och slipper stressen. Och inte har hotet att man ska lära sig på en viss tid"* (Madelene)

*"Det är väldigt smidigt, framförallt. Speciellt nu sen man reformerade det hela. Det finns inte så mycket formella krav för hur en studiecirkel ska gå till. (...) Just den smidigheten ser jag som styrkan i det hela"* (Jonas)

*"Man höjer sin kunskapsnivå på ett ledigt, avslappnat och roligt sätt"* (Ludmilla)

Under intervjusamtalen jämför deltagarna studiecirkeln med den formel-

la skolutbildningen i ett försök att framhäva cirkelns "överlägsenhet" och inte minst för att motivera varför de väljer att studera i studiecirkelform. Studiecirkeln är underlägsen skolan när det gäller studiernas intensitet men för övrigt poängterar deltagarna cirkelns fördelar vilka är gemenskapen, den tvåsidiga kommunikationen, det gemensamma intresset och de "otvungna", fria arbetsformerna:

*"Jag uppskattar cirkelformen. Gärna lite intensivare studier. /.../  
Det är mer otvunget, lite mer lättsam stämning på en studiecirkel./.../*

*Det är mycket lättsammare och friare former än när man går på en traditionell skola. Men det är frihet under ansvar" (Rolf)*

*"Något som man ska lära sig, kanske tillsammans med andra med samma intressen. (...) Det är väl det man tänker på, att man ska studera tillsammans...lära sig någonting på ett roligare sätt än i skolan" (Vera)*

*"Dels är det här frivilligt. Även fast komvux är frivilligt så märks det att det här är en studiecirkel. Vi har mer kommunikation med varandra än när man går i komvux eller i vanliga skolan. (...) Det är mer ensidig kommunikation i den vanliga skolan" (Margareta)*

*"Jag söker en studiecirkel för att jag ska lära mig någonting inom den.(...) Det är inte betyg eller så, utan det är för att jag är intresserad" (Roland)*

Studiecirkelns överlägsenhet som träffpunkt för social samvaro och informellt lärande framhävs även i jämförelse med den "strikt" föreningsmöteskulturen:

*"[I studiecirkeln] blir det mer frisläppt diskussion (...). Det är inte så formellt och strikt./.../ Det blir en bättre social samvaro mellan oss allihop./.../*

*Det blir mer strikt på ett möte. När man är mindre folk så är det lättare att alla säger vad de tycker" (Ann Margret)*

## Träning för vidare (formella) studier

En intressant aspekt är studiecirkelns betydelse för individer som "har lite skola bakom sig" eller som "inte tyckte det var roligt att läsa i skolan". Den träder fram i några deltagares motivering för att föredra cirkeln som studieform. Studiecirkeln uppfattas då som en "inkörspport" till vidare formella studier:

*"I studiecirkel kan du börja från grunden och ta en bit i taget för att få den här grundkunskapen som du behöver för att komma vidare" (Katie)*

*"Jag vill (...) se om jag tyckte att det var roligt att plugga igen, för att kanske sedan söka någon skola, när jag vet vad jag vill bli" (Petra)*

## En arbetslivsanpassad studieform

Ett typiskt mönster i deltagarnas berättelser kring studiecirkeln är att den uppfyller en rad funktioner samtidigt. Om detta vittnar alla de citat som presenteras i detta kapitel. Så är även fallet med citaten nedan; de framställer dessutom studiecirkeln som en studieform anpassad för yrkesverksamma:

*"Att man kan jobba och gå [studera] på kvällarna. Jag kommer inte på något mer" (Petra)*

*"I en studiecirkel så kan man jobba samtidigt och komma ut bland andra människor. Och få lära det man vill i sin egen takt. /.../ Man får billigare studiematerial och så får man kanske bättre lokaler än om man skulle samlas hemma hos någon" (Anna)*

## Arena för samhällsorienterad kommunikation

Det har redan framhållits i deltagarnas uppfattningar att navet i de samhällsinriktade cirklarnas arbetssätt är det jämlika, symmetriska samtalet i vilket alla deltar och bidrar med sina specifika kunskaper och erfarenheter. I ett sådant samtal existerar inga hierarkier mellan de olika deltagarna oavsett vilken deras position är, antingen inom eller utanför studiegruppen. Samtalet/kommunikationen i studiegruppen uppfattas som ett nödvändigt villkor att orientera sig i den sociala verklighet man är en del av. Studiecirkelsammanhanget är i det avseendet ännu mera fruktbart än till och med en förenings ordinarie träffar som regleras av stadgar och bestämmelser:

*"Tanken var att när allting är så nytt, att man borde kanske gå en cirkel och få större inblick i det. Och när man är många blir det olika... Jag har mina frågeställningar och någon annan kanske tänker på sitt sätt. Man får bredare vyer" (Mats)*

*"På mötena har man en dagordning som man följer och så är det mycket saker som inte har med politik att göra. Vi har ju haft mycket diskussioner om innebandy förut. Men på cirklarna är det mer politik och samhällsinriktat" (Tora)*

## Sammanfattning

Bilden som träder fram av de intervjuade deltagarnas uppfattningar om studiecirkeln är variationsrik och nästan oreserverat positiv. Uppfattningarna om studiecirkeln ger oss en antydning om denna studieforms "marknadsvärde" och dess fördelar gentemot andra bildningssammanhang.

Våra resultat ligger helt i linje med andra studier som också visar den stora variation i betydelser som studiecirkeln har<sup>23</sup>. Tre karaktäristika hos cirkeln framträder som särskilt väsentliga när det gäller att förstå den positiva bild som våra intervjuade deltagare ger:

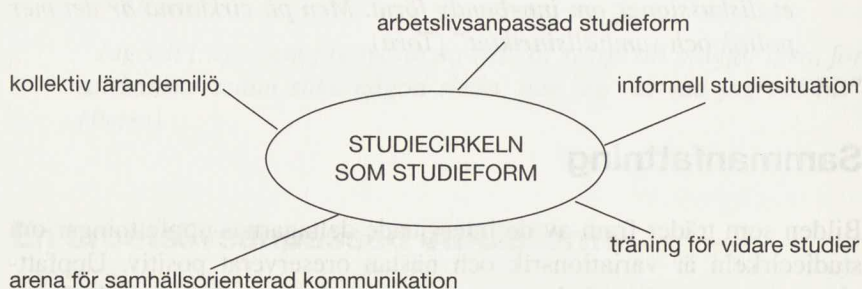
1. den kollektiva lärandemiljön – att man studerar tillsammans med andra som man hela tiden kommunicerar med,
2. den informella karaktären hos studiesituationen – den lättsamma stämningen, frånvaron av stress, de fria arbetsformerna,
3. det gemensamma och genuina intresset för cirkelns ämne – där finns varken betygshets eller meriteringsbehov.

Kombinationen av dessa karaktäristika tycks skapa en studieform som svarar mot många människors skiftande behov och som också har pedagogiska fördelar genom att den möjliggör bearbetning av ett stoff utifrån flera olika vinklingar. Kanske ligger studiecirkelns särart i den balansering mellan målinriktat lärande och informell samvaro som är möjlig att åstadkomma i denna speciella studieform. Följande figur illustrerar deltagarnas uppfattningar om studiecirkeln som arbetsform:

---

<sup>23</sup> Jmf Cirkelsamhället, SOU 1996:47.

Figur 4. Deltagarnas uppfattningar om studiecirkeln som studieform.



## 6 Studiecirkelns inre liv

Alla deltagare i undersökningen fick frågor som avsåg deras upplevelser av cirkelarbetets "inre liv". I detta kapitel kommer deltagarnas medverkan i planeringen att belysas, hur de uppfattar genomförandet av studiecirkeln samt deras erfarenheter av arbetsformerna/ studieaktiviteterna under sammankomsterna. Från intervjumaterialet har utsagor valts ut och bearbetats inom tre områden: *initiering och planering* av studiecirkeln, *inlärningsfaktorer* samt *arbetsätt*.

### Initiering och planering av studiecirkeln

Det allmänna intrycket från en första genomgång av samtliga cirkeldeltagares berättelser rörande deras medverkan i planering och genomförande av studiecirkeln är att deltagarna faktiskt upplever att de har varit med och uttryckt eller haft möjlighet att uttrycka sina synpunkter på cirkeln. Vid ett noggrannare studium framskymtar en avsevärt mer nyanserad bild över hur cirklarna tillkommit och varför man valt att delta i dessa. Två skilda tillvägagångssätt tillämpas i planeringshänseende som synes bero på hur målet för cirkeln tas fram och ställs upp. Vi har valt att kalla dessa för probleminitierade respektive utbudsbaserade. De båda inriktningarna diskuteras med utgångspunkt i begreppet deltagarinflytande.

#### Probleminitierad

Cirklarna som kännetecknas av ett probleminitierat tillvägagångssätt uppkommer med anledning av ett upplevt behov hos medlemmar i en förening eller organisation. Att göra något åt ett problem eller ett åtagande blir cirkelns huvudsakliga mål kring vilket det inre arbetet formas. I denna kategori återfinns nästan alla de cirklar som genomförs inom förenings- och organisationslivet samt de som riktar sig till bestämda yrkesgrupper.

#### Deltagarinflytande

Cirklar som uppkommer på grund av ett reellt existerande problem är *inriktade på förändring*. Deltagarna är aktiva i cirkelarbetets alla faser och

det övergripande syftet är att komma till rätta med de problem eller faktorer som inverkar negativt på föreningens ordinarie arbete. Det uppfattas också som självklart och till och med eftersträvansvärt att allas ord får uttryckas fritt och att cirkelns faktiska utformning blir ett resultat av kollektivets gemensamma diskussion och behovsanalys.

I utsagorna nedan kretsar diskussionen kring t ex vilka förhållningsregler som bör gälla inom en klubb eller relationen till det kringliggande samhället vars beslut kan påverka föreningen.

*"Första kapitlet går mycket ut på att man skall få en bättre sammanhållning i klubben och vad man skall jobba med för att klubben skall jobba bra. En fråga är om man är oense är det viktigt att man håller sig till fakta och undviker känslor. Då skall man svara om det är rätt eller fel på den då. Och så gick vi igenom och diskuterade hur stämningen var i klubben just nu för oss Och försökte komma fram till hur man kunde göra den bättre och så" (AnnMargret)*

*"(...) Om vi måste ändra oss eller om det är kommunen som måste gå in och ändra sig för att vi ska må bra, så att säga" (Madelene)*

Valet av innehåll och aktiviteter under cirkelsammankomsterna är inriktat på ett visst problem. Effektiviteten i studieverksamheten är beroende av att medlemmarnas resurser utnyttjas till fullo.

*"Vi pratade med [cirkelledaren] om vad vi ville ta upp, som mjölkvoter och djurmärkning och arealer och sånt där och blankettifyllnad" (Vera)*

*"När vi träffades diskuterade vi om vad var och en kan göra och på vilket sätt han kan hjälpa" (Mafud)*

Eftersom studiecirkeln är relaterad till en konkret handlingsinriktad verksamhet upplevs den i många fall som en arena inom vilken avgörande beslut fattas. Icke-deltagande kan innebära automatisk uteslutning ur beslutsprocessen.

*"Är man inte med i diskussioner är det svårt att komma igen sedan. Man går inte dit för att bara vara där, man går dit för att påverka och göra någonting bra. (...) Även om man inte har lärt sig något så har man tillfört något i alla fall" (Josefin)*

## Utbudsbaserad

En betydande del av bildningsförbundens verksamhet består av studiecirkelklar som de själva utvecklar. Dessa marknadsförs sedan på den fria mark-

naden som färdiga produkter och riktar sig till den breda allmänheten. Varje enskild medborgare ges då möjlighet att fritt ta ställning till om man vill delta i de erbjudna cirkelarna med utgångspunkt från den innehållsbeskrivning som ges i "kurskatalogerna" eller annonserna i olika media. Målet är redan faställt när informationen når de presumtiva deltagarna. Överensstämmer målet med kurskonsumentens behov anmäler man sig till den aktuella kursen. Den enskilde fattar ett självständigt beslut och gör ett initialt val av kursen som sådan. Däremot innebär detta naturligtvis inte att deltagarna inte har möjlighet att påverka studiecirkeln arbetsform.

*" (...) Jag fick en liten tankeställare när jag såg HTF-tidningen" (Hans)*

*"Det var mamma som hade sett en annons i tidningen (...)" (Claes)*

*"Det låg en sån tidning ifrån [studieförbundet] i deras (föräldrarnas) kök när jag var och hälsade på. /.../*

*Jag hade tänkt länge att jag skulle vilja lära mig data" (Margareta)*

## Deltagarinflytande

När den enskilde blir deltagare i studiecirkeln vidtar nästa fas i individens beslutsfattande. Där får hon eller han mer i detalj veta vilket mål cirkeln har, vilket material som kommer att användas, på vilket sätt studierna kommer att bedrivas och om eventuella krav på deltagarnas aktivitet. Inte minst "känner man av" stämningen i cirkeln. Det är kutym och nästan dikterat av hövlighet mot deltagarna att fråga deltagarna om synpunkter kring presentationen och den föreslagna ordningen. Diskussionen som eventuellt följer har som syfte att antingen godkänna en redan faställd kursplan eller i bästa fall justera vissa detaljer. Dess funktion torde vara att hos deltagarna förankra en viss kunskapsstruktur och legitimera de åtföljande handlingarna för förmedling och tillägnande av densamma.

*"Vi har ju varit aktiva på det sättet att när [cirkelledaren] har frågat oss så har vi svarat. Det blir ju alltid så att ledaren styr mest eftersom det är hon som sitter inne med mest kunskap. /.../*

*Man hade förväntningar att man skulle lära sig mer. Men själva hur uppläggningsen skulle vara det var man ganska nollställd på. Men nu fick vi vara med och tala om vad vi ville helst titta på, hur vi skulle lägga upp det" (Ingegärd)*



*"F. Fick ni komma med egna synpunkter på hur ni skulle jobba och vad ni skulle ta upp?"*

*S. Nej, det gjorde vi inte" (Katie)*

*"Han frågade var och en om vad vi hade hållit på, om vi hade stött på data tidigare, så att han fick en bild av hur många som verkligen var nybörjare. Sen sa han att han hade tänkt sig att vi skulle lära oss det här från början, men kanske inte gå in så djupt på allting (...)" (Margareta)*

*"Det var väl planerat i förväg, hur schemat skulle vara. Det har inte vi varit med och bestämt, faktiskt. Men jag tycker att det är ett bra schema. /.../*

*Cirkeln är bestämd från början, att så och så ska vi göra. De som anmäler sig de anmäler sig" (Sarah)*

Varje deltagare i de utbudsbaserade cirkelarna ges förvisso möjlighet att komma med egna synpunkter angående utformningen av dessa. Steget över till att reellt utnyttja möjligheten att praktisera medinflytande i en "främmande" miljö bland okända personer kan dock vara stort, särskilt när man inte har erfarenhet av liknande situationer.

*"F. Fick ni under den första sammankomsten komma med egna förslag om hur ni skulle arbeta och vilka ämnen ni skulle ta upp?"*

*S. Egentligen inte. Han sa att vi skulle läsa lite i samhällskunskapsboken och komma med egna förslag i efterhand och se vad vi ska inrikta oss i. /.../*

*Den möjligheten finns. Det gäller bara att få med sig alla" (Donald)*

*"Jag tror inte att jag skulle bli nedtryckt av de andra för att jag kommer med en åsikt om vad vi ska göra. Men vi är ju så pass många, så alla måste ju få säga sitt. Därför tror jag att det kan vara lite svårt att göra så. Är det en lärare som bestämmer att nu gör vi så här, då ska alla göra lika. Annars kanske det blir konflikter också" (Sarah)*

Mot bakgrund av presentationen och "miljön" i cirkeln gör deltagaren ett sekundärt ställningstagande om sitt deltagande där över huvud taget.

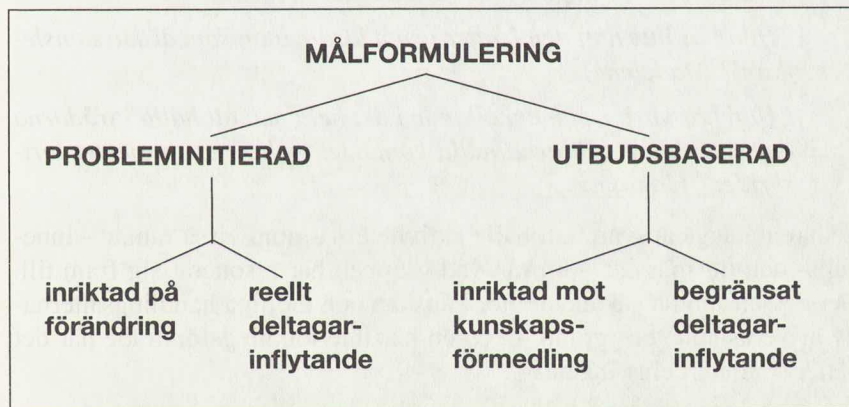
## Sammanfattning

De studiecirkelar med samhällsinriktat innehåll som studerats kan sägas ha två framträdelseformer:

1. I cirklar där målet inte på förhand är angivet är deltagarmedverkan vid utformning av mål och innehåll självskriven. Denna probleminriktade ansats har vi funnit i de samhällsinriktade cirkelarna som arrangeras inom organisationslivet eller uppkommer på initiativ av bestämda yrkeskollektiv. Bakgrunden för cirkelarnas initiering har varit ett för alla deltagare gemensamt problem eller åtagande som i sin tur utgör basen för arbetet i cirkeln. De probleminriktade cirkelarna syftar till att bearbeta detta.

2. Den andra framträdelseformen, den utbudsbaserade, har vi funnit kännetecknar studiecirkel som uppkommer på initiativ av bildningsförbunden och riktar sig till en öppen marknad. I dessa cirklar är målet redan faställt i förväg. Det är på den premissen den enskilde medborgaren fattar ett beslut att delta i sådana studiecirkel. Deltagarnas inflytande i den mån det förekommer är begränsat till perifera aspekter av cirkelarbetet som inte berör dess föreskrivna grundstruktur och inriktning. I den bemärkelsen har de förekommande planeringsdiskussionerna en delvis skenbar karaktär. De utbudsbaserade cirkelarnas huvudsakliga inriktning är att förmedla en viss kunskap eller information med hjälp av en ämneskunnig och i förväg utsedd cirkelledare. De behandlade framträdelseformerna illustreras i figur 5.

Figur 5. Studiecirkelarnas olika framträdelseformer



## Inlärningsfaktorer

Som inlärningsfaktorer definieras här alla de omständigheter, som enligt deltagarna har betydelse för att ta till sig en viss information.

De inlärningsfaktorer som i ovannämnda betydelse har kunnat identifieras i deltagarnas utsagor är *cirkelledaren*, *det tryckta studiematerialet*,

studiekamraterna, föreläsningen, studiebesöket, biblioteket. Naturligtvis kan man tänka sig att det faktiskt finns andra faktorer av betydelse, vilka deltagarna inte uppmärksammat. Inlärningsfaktorerna uppfattas i denna studie som nödvändiga förutsättningar för skapandet av en s.k. "potentiell utvecklingszon", i Vygotskys mening, för att lärande<sup>24</sup> skall kunna äga rum. Under dessa betingelser kan allehanda aktiviteter äga rum. Genom att deltagarna bearbetar informationen integreras denna och blir till ny kunskap för individerna.

### Cirkelledarrollen

Beträffande cirkelledarrollen framträder vissa skillnader mellan probleminitierade och utbudsbaserade cirklar.

Cirkelledarens roll i de probleminitierade studiecirkelarna är att vara animatör, diskussionssamordnare och kanal för gruppens förändringsvilja.

*"Det är han som ska sammankalla och se till att cirkeln blir av. Annars är det lätt att man skiter i det"* (Anna)

*"Hon har varit lite som ordförande om det blir för mycket diskussioner så har hon delat ut lite vem som ska säga vad. Det behövs ibland att det är någon som går emellan"* (Tora)

*"Han har inte haft den [rollen] som lärare utan som diskussionsledare"* (Madelene)

*"Han har varit sammankallande i det hela och att hålla i trådarna och att mellan träffarna hålla kontakten och se att projektet fortskrider"* (Jonas)

Ledaren åläggs ansvaret att hålla aktiviteterna inom vissa ramar – innehålls- och tidsmässigt – utifrån vad gruppen har resonerat sig fram till. Det gemensamma sökandet efter kunskap och möjliga handlingsalternativ är verksamhetens grund. Ledaren har inte tolkningsföreträde när det gäller studiecirkelns "agenda".

*"[Cirkelledaren] är där så att det inte spårar ur.. Men han ska inte komma med några rätta lösningar"* (Roland)

Ledaren i de probleminitierade cirkelarna grundar sin legitimitet och status på vunna erfarenheter och "relevant" bakgrund som denne delar eller har

<sup>24</sup> Det sätt på vilket lärandebegreppet uppfattas här är inspirerat av de diskussioner som bl a förs i Mattsson(1995); Mogensen (1994); Marton et.al. (1986) och (1995).

gemensam med övriga deltagare.

*"Gruppen ville ha [—] som ledare för att han är äldst, han har mer erfarenhet och han arbetar med många...och sen är han andre mannen i klubbens ledning. Han har också erfarenhet av att arbeta med invandrare och det är väldigt viktigt" (Mafud)*

*"Nu är det så bra för (cirkelledaren) har själv djur så han har eget intresse och vet själv vad han vill veta. Så det är en fördel att alla har samma intresse" (Vera)*

Ofta är cirkelledaren för denna kategori av studiecirkel en person som inom föreningen som initierar cirkeln tycks vanligen inneha en framträdande position – en demokratiskt vald ledare. I regel förutsätts att deras uppgift skall vara att ansvara för administrationen och – inte sällan – för rekryteringen av deltagarna. Cirkelträffarna uppfattas många gånger som naturliga inslag i organisationernas löpande verksamhet. Gränserna mellan en studiecirkel och ett vanligt sammanträde – under antagande att det handlar om olika ting – kan då bli suddiga. Studiecirkeln löper en fara att omvandlas till förlängt sammanträde med redan inövade roller bland deltagarna. Om detta vittnar inte minst ordvalet i utsagorna:

*"Vi var med och bestämde dagordningen gemensamt. Annars är det ingen demokrati" (Madelene)*

*"Han [cirkelledaren] är nyvald ordförande (...); hälsade oss välkomna och tyckte att det var roligt att vi hade kunnat ställa upp på så kort tid" (Josefin)*

*F. Behövs han som ledare?*

*S. Ja, han har kontakterna med (studieförbundet). Men han ska också se till att gruppen samlas, se till att alla är aktiva och om man behöver mer kunskaper så ska han ta fram de kunskaperna" (Josefin)*

*"Vi har [studiecirkeln] som en stående punkt [i dagordningen] på styrelsesammanträdet. Det får vi inte glömma" (Peder)*

I de utbudsbaserade cirklarna framträder en viss asymmetri i samtalet mellan ledaren och deltagarna. Där har ledaren i högre grad en professionell status med därtill hörande krav på både ämneskunnighet och auktoritativt ledarskap. Cirkelledarfunktionen i dessa cirklar påminner om lärarens i ett institutionaliserad utbildningssammanhang. Deltagarna använder i sina utsagor ofta ordet "lärare" när de berättar om sin cirkelledare och tillskriver honom/henne rollen av pedagog med ansvar för utläring och styrning av studiearbetet.



grundläggande funktion i alla de cirklar där man försett deltagarna med faktakunskaper. Det finns ingenting som tyder på att "boken" har utnyttjats på ett medvetet reflekterande sätt som en text bland andra, som ett uttryck för bestämda uppfattningar om verkligheten. Inläsningen av materialet skedde individuellt antingen hemma eller under sammankomsterna, eller kollektivt genom högläsning av ledaren, alternativt deltagarna.

Följande utsagor belyser de olika metoder som har tillämpats för inläsning av aktuellt kursmaterial.

*"Men vi gick väl lite efter boken och kollade och diskuterade runt där" (Petra)*

*"F. Är det viktigt att ni har böcker?"*

*S Ja, det tror jag. Även om man lär sig mycket [på studiesammanskomsterna] så är det bra att ha hemma att studera i lugn och ro" (Claes)*

*"Dels har vi en bok som de flesta har köpt, sen har vi beroende på bakgrund då – man har sysslat med det här tidigare – har man ju skaffat en del egen litteratur som vi också har kunnat använda oss utav. Sen har [cirkelledaren] gjort stencilmaterial med utgångspunkt ifrån böcker och liknande med egna kommentarer som vi har fått vid varje tillfälle. Och sen har vi haft referenslitteratur när vi själva har försatts i situationen att identifiera möbler och föremål till tid och försöka att komma fram lite grann till prismässigt var det kan ligga.(...) [Referenslitteraturen] den hade [cirkelledaren] med sig då, hon hade en del egna böcker och så hade hon lånat lite på biblioteket. Med utgångspunkt från den litteraturen så hade hon valt ut vissa...skåp, stolar...som vi skulle försöka att identifiera då tidsmässigt och prismässigt" (Göran)*

*"Vi skulle gå igenom boken men vi behövde inte ta det kapitel för kapitel. För tog ett kapitel två gånger så fick det ta den tiden. Tills det var färdigdiskuterat" (Madelene)*

*"En del har varit så att läraren har skaffat material och kopierat någonting, som har handlat om Finland eller om de andra länderna och hur de har det där. Vi har läst var sin bit och sen har vi diskuterat det. Det har varit intressant" (Sirpa)*

## Studiekamraterna

Studiecirkeln som informell studiesituation är befriad från formella prestationskrav och utvärderingar i syfte att mäta deltagarnas kunskaper. Inte

heller avger cirkelledaren betygsliknande omdömen som skulle kunna ha inflytande på deltagarnas studiebetende och påverka deras relation till varandra. Studiecirkelföreträdare har alltid framhållit den demokratiska deltagarinteraktionen och det gemensamma kunskapssökandet.

Beträffande deltagarnas betydelse för varandra i studiearbetet har vi i materialet inte funnit annat än en bekräftelse på att deltagarna faktiskt utgör en värdefull bildningsresurs och tillgång när det gäller deltagargruppens måluppnåelse. Studiekamraternas erfarenheter och kunnande är i de undersökta samhällsinriktade cirkelarna en omistlig inlärningsfaktor för den enskilde deltagaren. Ur denna aspekt kan sägas att cirkelsammanskomsterna konstituerar en offentlig arena för lärande, samtal och socialt umgänge. Det vittnar inte minst följande utsagor om:

*"Eleverna kan hjälpa varandra. Det är jättebra. Då får man själv tänka vad det var man gjorde (...) Det är bra för en själv om man upprepar det man har gjort en gång till /.../ Man lär sig mer än man tror genom att träffas"* (Margareta)

*"En del har väl kanske lite bättre svar än annan har och man lär sig den vägen"* (Mats)

*"Där [i samhällskunskap] var det mest att man försökte lära sig av andra det de kunde"* (Donald)

*"Och var och en [av kurskamraterna] rapporterar vad man har gjort för sitt ansvarsområde. Så det typiska har ju varit att vi försöker att hålla varandra informerade om hur det framskrider"* (Jonas)

*"Framförallt så tycker jag väl kanske var det roligt med formen som sådan, att man får träffa andra människor som har samma intressen. Det är ju någonting som är värdefullt. Att bara titta på bilder, lyssna på TV eller läsa det blir ju lite enkelriktat. Men just detta att man har möjligheten att kommunicera med andra, att diskutera lite grann och ha olika synpunkter och skratta ihop och så där...det är väldigt viktigt. Så gruppgemenskapen, formen för det hela har naturligtvis en stor betydelse. En slags gemenskap, som man kan skapa i gruppen"* (Göran)

### Studiebesök – Föreläsningar – Samverkande cirklar

Förutom den vanliga "traditionella" sammankomsten förekommer att studiecirkeldeltagarna gör studiebesök i t ex något företag eller myndighet som varit föremål för diskussion vid något tillfälle, deltar i en föreläsning i nära anslutning till ett ämne som har avhandlats eller samverkar med an-

dra studiecirkel kring ett gemensamt ärende. Det kan handla om att bjuda in en utomstående expert som skall föreläsa eller att behandla en aktuell fråga som är aktuell i samverkan med andra studiecirkel.

*"På något sätt så tycker jag att den här lördagsföreläsningen knöt ihop det hela väldigt fint" (Göran)*

*"Vi har nästan haft varje gång sakkunniga (...) Vi har haft två stycken [sammankomster] som inte har varit tillsammans med de andra [studiecirkelarna runt om i byarna] /.../*

*Det har gått ganska hett till. Vi pressade dem som har varit sakkunniga (...) på så mycket information så möjligt (...) Vi har diskuterat om vad man ska göra åt eländet" (Vera)*

En upptäckt i materialet är att studiecirkel som är fixerade vid och uppbyggda kring ett studiematerial är mindre benägna att variera arbetsformerna. Sammankomsttiden upptas av det innehåll som studiematerialet föreskriver som därmed begränsar aktiviteterna inom vissa ramar. Ju mindre styrd en studiecirkel är av en kursbok desto större blir flexibiliteten i planeringen av aktiviteterna och öppenheten för andra former för bildande verksamheter, som t ex att bjuda in föreläsare eller att göra studiebesök. I sådana cirkel utnyttjas också deltagarnas kreativitet i studiearbetet mera påtagligt.

*"Vi kanske har dåligt med arbetsmaterial – du såg ju att det inte var mer än några blad... Det var inga rena frågeställningar, utan man får kanske själv komma med olika synpunkter och frågor. /.../ Där kommer ju diskussionerna, det är som en annan uppläggning" (Mats)*

Inslaget av arbetsformer som föreläsningar, studiebesök och även biblioteksstudier som medveten komponent i cirkelns bildningsarbete är dock ett relativt sällsynt fenomen. En möjlig förklaring kan vara den begränsade tid en del deltagare har att disponera för studiecirkeln. En annan förklaring som nästan uteslutande gäller de utbudsbaserade cirkelarna är att formerna för arbetet redan är bestämda när cirkeln marknadsförs. Vanligen planeras inte andra inslag än nödvändigt, vilket kan bero på cirkelns budget<sup>26</sup>.

<sup>26</sup> I denna rapport kommer vi inte att beröra ekonomins (dvs cirkelbudget, deltagaravgifter osv) betydelse för utformningen av arbetssättet. Under intervjuerna har vi dock tagit upp denna aspekt och den kommer att redovisas vid ett senare tillfälle.



*"Sen var det en idé att det bästa sättet är att gå och leta i biblioteket(...) Det var inte så att vi fick en bok att läsa. Vi fick leta själva"* (Ludmilla)

*"Så varenda gång har vi haft en föreläsare. Och nu var det planerat till den 25:e att veterinären skulle komma. Det har behandlat det nya med EU med veterinär och från slakteriet och den delen. Vi hade en från lantmäteriet. Och hon från länsstyrelsen berättade ju allt om mjölkkvoter och arealer. Och olika stöd. Det har varit fakta hela tiden"* (Mats)

*"Jag tycker att det har fungerat bra. Egentligen har vi slutat vår kurs men ikväll har vi en extra gång. Ett par av våra deltagare har en prylmarknad...en sån liten antikvitets...som vi ska åka hem till idag (...) Och nästan alla ställer upp. Så det tycker jag är bra bevis på god sammanhållning"* (Ingegärd)

## Arbetsätt

Under detta avsnitt har vi behandlat utsagor som refererar till de aktiviteter som har tillämpats i de undersökta studiecirkelarna. Det skall understrykas att fokus läggs på utsagor som berättar om hur deltagarna uppfattar att arbets sättet faktiskt har varit under cirkelns gång och inte om hur de skulle vilja ha det. Med beteckningen *arbets sätt* menas här de arbetsformer som en studiecirkel begagnar sig av i sin strategi för lärande. Man skulle också kunna betrakta arbets sätten som olika former av lärandeaktiviteter.

Den mest typiska arbetsformen för studiecirkeln i denna studie har varit *den tidsbestämda återkommande sammankomsten*. Sammankomsternas "schemaläggning" antingen föreskrivs redan i kursprogrammet eller fastställs vid första sammankomsten så att möjlighet ges till alla att planera sin fritid utan att riskera missa något tillfälle. Inom de probleminitierade cirkelarna förekommer även en tredje variant nämligen att tiden för cirkelträffen bestäms från sammankomst till sammankomst eller överläts till en i gruppen (vanligtvis cirkelledaren) att bestämma.

Arbets sättet kan, som nämnts, ses som en form av olika lärandeaktiviteter. Det handlar om allt det som den enskilde gör själv eller i gruppen för att bearbeta den informationsmängd, som presenterats i cirkeln. Resultatet framträder i form av ny kunskap. Det bör erkännas att just denna aspekt av studiecirkelns arbete är ett oerhört komplicerat, mångtydigt och svårfångat händelseförlopp som i metaforisk bemärkelse kan liknas

vid ett scenarios förvecklingar i ett gammalt grekiskt drama – i svensk tappning.

*”Vi pratar och vi frågar och konfronterar dem som kommer så att man verkligen får ut någonting /.../ Vi har ifrågasatt varför det ska vara så och varför det ska vara så. Mycket av det här är så himla dumt. Det är bara nerskrivet på pappret så här ska det vara...”*  
(Vera)

De arbetssätt i form av lärandeaktiviteter som har kunnat urskiljas i de undersökta studiecirkelarna är *det fokuserade samtalet* dvs den målinriktade, tidsbestämda och strukturerade diskussionen, *gruppuppgifter*, *individuella redovisningar*, *konfrontationer*. Upprinnelsen till dessa aktivitetsformer är presentationen av ett specifikt ämne eller krav som betingas av gruppmedlemarnas verksamhet i samhället. I en och samma cirkel kan en eller flera former av lärandeaktiviteter tillämpas. En av dessa är dock gemensam för alla studiecirkel i undersökningen nämligen olika former av diskussioner eller s.k. fokuserade samtal.

### Det fokuserade samtalet

I motsats till den improviserade diskussionen betecknar termen fokuserat samtal den fas i studiecirkelns arbetssätt som följer efter ett informationspass kring ett visst ämne. Samtalet är strukturerat och tidsbestämt och syftar till att belysa ämnet utifrån deltagarnas olika synvinklar.

Studiecirkel som var inriktade på faktaförmedling kännetecknades av en interaktionsform som nästan uteslutande bestod av ett fråga/svar-mönster. Det pedagogiska förloppet skiljer sig kvalitativt sett åt beroende på varifrån stoffunderlaget hämtas. Detta kan hämtas från ett kapitel i en studiebok – *studiematerialbaserat samtal*, en kort föreläsning/inledning kring ett ämne av cirkelledaren – *ledarbaserat samtal*, ett faktiskt problem eller aktuell fråga som gruppen upplever som angelägen – *problem-baserat samtal*, samt deltagarnas egna erfarenheter – *deltagarbaserat samtal*.

### Studiematerialbaserat samtal

I nästan alla studiecirkel i studien förekommer någon form av skriftligt studiematerial. Det kan vara en för kursen specialproducerad bok att användas under cirkelsammankomsterna, en text ur en tidningsartikel eller en sammanställning av fakta ur en bok eller böcker vanligen samman-

ställd av cirkelledaren. Genomgång av innehållet i dessa texter är sammankomstens inledande sekvens. Orienteringen kring innehållet sker antingen kollektivt genom att ledaren eller deltagarna läser högt ur texten eller att ledaren, och ibland deltagarna själva, presenterar samma text på ett översiktligt sätt. Därefter följer en diskussion kring innehållet och hur man har uppfattat det.

I de studiecirkel som är utbudsbaserade avslutas sammankomsten i och med denna diskussionssekvens. I de cirkel däremot, som är probleminitierade, vidtar en tredje avrundningssekvens, där hänsyn tas till de framförda synpunkterna. Detta utmynnar sedan i ett beslut om konkreta aktiviteter som gruppen skall utföra.

*"Det finns olika kapitel om olika fall och då har läraren strukit under vad han tycker är viktigast. Så antingen läser han upp själv eller så får vi läsa det. Och sedan tar han upp det och skriver på tavlan de viktigaste punkterna och så får vi prata lite om det"* (Donald)

*"Det är en bok som det står grejer, i olika avsnitt. Då läser vi igenom den och så pratar vi igenom det när vi träffas i kommittén. Vad kan man göra så att det blir bättre...förhoppningsvis"* (Knut)

*"Det står ju i början på boken hur sammanträden ska fungera och vad som ska göras"* (Madelene)

*"Vi har blad om olika kulturer, som vi har suttit och läst. Alla har fått läsa ett stycke var och vi har diskuterat vad vi tycker om det. /.../ En gång fick vi var sin tidning, bland annat, där alla fick läsa olika saker. /.../ Vi fick presentera det där och läsa upp det. Alla hade sin bit"* (Sarah)

### Ledarbaserat samtal

Samtalet i studiecirkel som leds av en person med gediget ämneskunnande blir mera beroende av ledaren. Ledaren "tillåts" dominera sammankomsterna, ges tolkningsföreträdare och bestämmer diskussionsagendan. I kraft av sin position kan ledaren utöva makt genom att välja diskussionsämnen och avgöra när ett ämne är avslutat. Det ledarbaserade samtalet återfinns framför allt i de utbudsbaserade cirkelarna, vilka ofta i första hand är inriktade på kunskapsförmedling.

Ledarbaserade studiecirkel är nästan uteslutande fakta- och kunskapsinriktade, delvis bildande, men sällan handlingsinriktade.

Handlingsinriktade ledarbaserade studiecirkel däremot återfinns i vårt

material inom organisationslivet, där cirkelledaren även är "bossen" för organisationen som arrangerar studiecirkeln ifråga. I sådana cirklar är risken stor att det råder och utövas samma beslutskultur som inom organisationen.

*S. Han är väldigt vältalig och vill prata mycket, man får ju lyfta handen och begära ordet så att han lyssnar, han också. Han är god talare men en god talare också, tycker jag i alla fall, till de här sammankomsterna som vi har haft. Han styr inte, vi får ta upp det vi tycker och tänker" (Josefin)*

*Om cirkelledaren: "Hon delade ut fakta och sen försökte hon få med oss att bearbeta materialet som hon hade tagit fram. Hon frågade oss hela tiden om vi förstår och ville gärna få veta om vi förstått eller inte. Som en central person (...)" (Claes)*

*"Läraren tog upp ämnet för dagen och talade om det. Sen vidtog fria diskussioner" (Ronny)*

*"Ledaren är ju viktig för han har ju kunnandet i sig, som vi inte har. (...) Så man lyssnar ju till honom mest plus ens egna anteckningar" (Hans)*

*"Han visade på svarta tavlan för oss, vad vi skulle gå in på, vad som händer. Vi fick steg för steg se vad som hände. Och så väntade han alltid tills alla var inne i det innan vi fortsatte igen" (Katie)*

## Problembaserat samtal

Till skillnad från de övriga samtalstyper utgår det problembaserade samtalet från ett existerande och väldefinierat problem som gruppen skall orientera sig kring och ta ställning till hur det skall behandlas. Problemet är antingen självskrivet och behöver ingen närmare presentation eftersom alla uppfattar det, eller också är det presenterat av någon som är mera insatt. Ett symmetriskt samtal och deltagarnas erfarenheter och uppfattningar är avgörande för hur nästa sekvens i cirkelarbetet skall utformas. Ledarens roll i ett sådant symmetriskt samtal är att fördela ordet och se till att alla säger sin mening.

*"Och då har vi träffats kring ett bord som ett möte nästan. Och gått igenom vad det är som ska göras. Och var och en rapporterar vad man har gjort för sitt ansvarsområde. Så det typiska har ju varit att vi försöker att hålla varandra informerade om hur det framskrider" (Jonas)*

### Deltagarbaserat samtal

Som studieform är studiecirkeln per definition mindre formell än andra institutionella studiesammanhang. Inga formella krav ställs för deltagande och inga betyg ges. Studiecirkeln utgör dock en slags offentlighet inom vilken samtalet förs i en skärningspunkt där det personliga möter det offentliga. I denna offentlighet dryftas angelägna frågor, kontaktnät skapas och meningsskapande aktiviteter äger rum. Ju större intimitet som utvecklas mellan deltagarna desto större utrymme skapas för den informella interaktionen som en bas för lärandet. Det personliga blir offentligt och därmed upplöses varje antydning från ledarens sida att utöva social kontroll. Cirkeln omvandlas till en gemytlig tillställning. Det personliga kan handla om deltagarnas "vardagliga bekymmer" eller utgöra speciella kunskaper och erfarenheter en deltagare besitter. Detta får status av diskussions- och lärandeunderlag som styr interaktionen i gruppen. I studiecirkel, som i vår studie är uppbyggda kring ett fast ämnesinnehåll som skall förmedlas och läras in, sker det informella samtalet under kafferasten, om tiden tillåter en kafferast. Denna bild framträder i de utbudsbaserade cirkelarna.

Föreningscirkel eller probleminitierade cirkel samt cirkel där deltagarna redan känner varandra har lättare att gå över den gräns som håller åtskilt det personliga från det institutionella eller formella. Även gränsen mellan kafferastens informella samvaro och sammankomstens mera regelstyrda umgänge kan överträdas åt båda riktningarna. Vi har inte kunnat identifiera någon speciell "pedagogisk" struktur i de sammankomster där en deltagarstyrd samtalsform tillämpas.

*"Och då har vi pratat själva om vad vi vill göra, och prata lite så här vardagliga bekymmer...om vad man kan göra, för det är alltid någon som har några synpunkter" (Vera)*

*"Men när man börjar prata så kan man komma in på vad man har sett på TV och så pratar man om det. Politikerdebatt som har varit och så. EU har vi pratat om mycket och om skolan och sjukdomar" (Tora)*

*"Där [i samhällskunskap] var det mest att man försökte lära sig av andra det de kunde" (Donald)*

### Gruppuppgifter

Med tanke på deltagarantalet är studiecirkelarbetet per definition ett grupparbete. I lärande sammanhang brukar grupparbetet uppfattas som en

verksamhet, kännetecknad av att en konstellation av individer samarbetar kring ett gemensamt problem, t.ex. att skriva en uppsats eller undersöka ett fenomen huvudsakligen utanför ordinarie studietid, för att sedan redovisa resultatet. På grund av cirkelgruppernas storlek – i snitt 7 till 8 deltagare per cirkel – har hela cirkeln fungerat som ett enda ”grupparbete”. Det enda som egentligen krävdes av medlemmarna i dessa grupper var en ”disciplinerad” närvaro och ”intresse” för cirkelämnet. Inte i någon av de undersökta cirklarna har särskilda uppgifter tilldelats eller initierats av deltagarna för att besvaras i mindre grupper utanför studiesammankomsten.

Mindre gruppkonstellationer har endast förekommit i en studiecirkel, mest beroende på att antalet deltagare översteg det vanliga (ca 15). Dessa mindre grupper bildades under en viss sammankomst för att diskutera någon enstaka fråga. Men det är inte alla gånger entydigt vad en deltagare uppfattar som grupparbete. Följande utsagor från en och samma deltagare uttrycker diametralt olika uppfattningar om saken:

*”Vi diskuterade i grupp. Det var oftast grupparbeten” (Rolf)*

*”F. Har det hänt att ni fick någon särskild uppgift, individuellt eller i grupp, som ni skulle utveckla vidare?”*

*S. Nej, inte i samhällskunskap” (Rolf)*

## Individuella redovisningar

Ett vanligt inslag i våra undersökta studiecirkel är individuella redovisningar eller mindre inlägg av informativ eller reflekterande karaktär. Redovisningarna, med undantag för en cirkel, har aldrig dikterats av uppgifter som ingick i cirkelns uppläggning utan var självpåtagna. Redovisningarna, där de ingick som ett medvetet planerat inslag i studiecirkelns arbete, byggde på uppgifter deltagarna samlade in på egen hand eller efter handledning av ledaren. Syftet torde vara att utveckla deltagarnas kommunikativa förmåga samt öka självförtroendet för att kunna stå och prata inför en grupp.

*”En del lektioner har varit så att vi har haft hemuppgifter, att berätta om vårt land eller något annat, om [Storstads kommun]... Sen har vi stått framför klassen eller suttit på plats och berättat. Andra har fått fråga och vi har diskuterat” (Sirpa)*

För den enskilde förekom utforskande aktiviteter av det lärorika slaget.

*”Vi fick tema för att samla information, tex om [Storstad].*

*Information som de egentligen kastar i brevlådorna, men man brukar inte titta på den. Men däremot när man har en uppgift, då är det en annan femma. Då läser man det och jämför det och börjar fundera. "Så ung befolkning i [Storstad] och så hög arbetslöshet". Jag tycker det är jättebra" (Ludmilla)*

## Konfrontationer

Med *konfrontationer* menas här alla de medvetna aktiviteter, utöver gruppens inre interaktion, som i pedagogisk syfte utnyttjas för ett konkret sammanförande med "verkligheten". Denna verklighet kan vara sakkunniga personer, olika "föremål" (t. ex. en byggnadsritning), eller en offentlig verksamhet eller institution.

*"[Vi studerade först ritningarna som en tjänsteman presenterade för oss]. Sen har jag ju själv varit där med studiekamraterna och tittat på de här lokaliteterna" (Lena)*

*"Vi hade ett besök av en kille som kom från Uganda.*

*F. Vem bjöd in honom?*

*S. Det var läraren. Han berättade om sig själv och sitt liv. /.../ Det var väl fortsättningen på en diskussion om invandring och flyktingar" (Rolf)*

*"Det har skett med hjälp av diabilder och föremål som [cirkelledaren] och deltagarna har haft med sig. Så vi har haft lite personligt anknutna föremål också som vi har kunnat illustrera det vi håller på med då" (Göran)*

*"Det har gått ganska hett till. Vi pressade dem som har varit sakkuniga (...) på så mycket information så möjligt (...) Vi har diskuterat om vad man ska göra åt eländet" (Vera)*

## Självstudier

*Självstudier* i bemärkelsen inläsning av ett stycke ur studiematerialet inför en sammankomst lyser i stort sett med sin frånvaro i de studerade cirkelarnas arbetsrutiner. Texten som står till grund för diskussionerna läses eller presenteras på sammankomsten. Därmed inte sagt att självstudier inte förekommer överhuvudtaget. I sådana fall handlar det om frivilliga studier av eget intresse och inte dikterade av cirkelns studieuppläggning.

*"Hon har bara talat om vad vi ska ha nästa gång så om man själv ville forska vidare eller ta reda på mer så kunde man... Det är främst diabilder och diskussioner som har varit runt om allt – hur och varför" (Claes)*

*"Man tar ju en bok och lägger sig när man ska sova och då blir det ju alltid såna här från SISU" (Knut)*

## Sammanfattning – Kommentarer

Sammanfattningsvis kan konstateras att i de probleminitierade cirkelarna inte förekommer någon på förhand uppgjord studie- och arbetsplan vilken tenderar att låsa verksamheten. Förändringar och utmaningar i omgivningen bearbetas under sammankomsterna.

Det faktum att medlems- eller kamratcirkelns deltagare på ett ganska förutsättningslöst sätt är involverade i planeringen har troligen flera orsaker. En inte alltid uttalad funktion som studiecirkeln har kommit att fylla är dess betydelse för föreningslivets självbevarande och reproduktion. Här har studiecirkelns fria och informella samtalskultur kommit att tjäna ett sådant syfte. Eftersom cirkelarna har en direkt koppling till föreningsarnas ordinarie verksamhet är det inte ovanligt att deltagandet uppfattas som något som ingår i medlemskapets rättigheter och skyldigheter vilka bl a föreskriver ett fritt, frivilligt och demokratiskt umgänge.

Man kan också beskriva cirkeln som ett rum, där formella umgängets regler sätts ur spel och handlingsutrymme skapas. Här kan en bearbetning ske av eventuella spänningar mellan deltagarna, mellan deltagarna och ledningen, mellan föreningskollektivet och företrädare i maktställning som förknippas med ett visst problem.

Studiecirkelledaren har en central ställning i studiecirkeln. Ledarens funktion varierar däremot beroende på om det är en probleminitierad eller en utbudsbaserad studiecirkel.

Kombinationen av att vara ledare i en förening och samtidigt vara ledare för föreningens cirkel kan innebära vissa problem. Risken finns att de former för interaktion som råder i medlems- eller styrelsesammanträdena omplanteras till studiecirkeln. I sådana fall likställs studiecirkelns arbetsformer och pedagogik med sammanträdestekniken inom organisations- och föreningslivet.

Ett rimligt antagande är att en levande organisation eller förening kännetecknas av hög grad av flexibilitet och "professionell" improvisation. Att utveckla "omställningsberedskap" hos medlemmarna hör då till föreningens socialisationsstrategier. Är syftet dessutom att "förbättra



klubben" inriktas i regel uppmärksamheten på de interpersonella relationerna eftersom välfungerade sådana anses vara en förutsättning för uppnående av klubbens mål. Studiecirkelns aktivitetsformer utgör således ett inslag i föreningens utvecklingspotential.

Ett ganska framträdande kännetecken för planeringssamtalet i de utbudsbaserade studiecirkelarna – och för flertalet av de studerade studiecirkelarna – är att ledaren söker sammanjämka de enskilda deltagarnas önskemål och behov. Dessa försöker ledaren sedan att ta hänsyn till i uppläggningen av studiearbetet. Ledaren skall därutöver anpassa cirkelsammankomsterna till en rad yttre faktorer som reglerar cirkelverksamheten.

Det egentliga syftet är huvudsakligen att uppnå en sorts enighet kring formerna för den ytliga samvaron i gruppen och rollfördelningen i interaktionen men sällan för innehållet i samvaron. Denna uppgift överlämnas till ledarens "diskreta" hantering som därmed får ett tolkningsföreträde hela cirkeln igenom. I rollen som diskussionsledare, idégivare och intresseväckare har vi egentligen inte kunnat skönja någon skillnad hos de probleminitierade respektive utbudsbaserade cirkelarna.

Förutom cirkelledaren har studiematerialet en viktig funktion vid inläring. Den grundläggande funktionen är att förse deltagarna med faktakunskaper. Studiekamraternas erfarenheter och kunnande har varit en omistlig inlärningsfaktor för den enskilde deltagaren. Sammankomsterna utgör grunden för en offentlig arena där inte bara utbyte av tankar sker utan även ett socialt umgänge.

Det framgår ganska tydligt att de probleminitierade cirkelarna uppvisar en större frihet och flexibilitet i att variera arbetsformerna jämfört med de utbudsbaserade cirkelarna. De senare förefaller i större utsträckning ha en fastare struktur, på grund av t ex tidsaspekten, vilken kan bli en sätta gränser för bruk av icke studielokalsbaserade arbetsformer.

Arbetsättet låter sig bättre förstås om man betraktar det i termer av lärandeaktiviteter. Vi har kunnat urskilja *det fokuserade samtalet* dvs den mål-inriktade, tidsbestämda och strukturerade diskussionen, *gruppuppgifter*, *individuella redovisningar*, *konfrontationer*. I en och samma cirkel kan en eller flera former av lärandeaktiviteter tillämpas. En av dessa är dock gemensam för alla studiecirkel i undersökningen och det är diskussionen. I studiecirkeln framträder detta som olika former av ett fokuserat samtal.

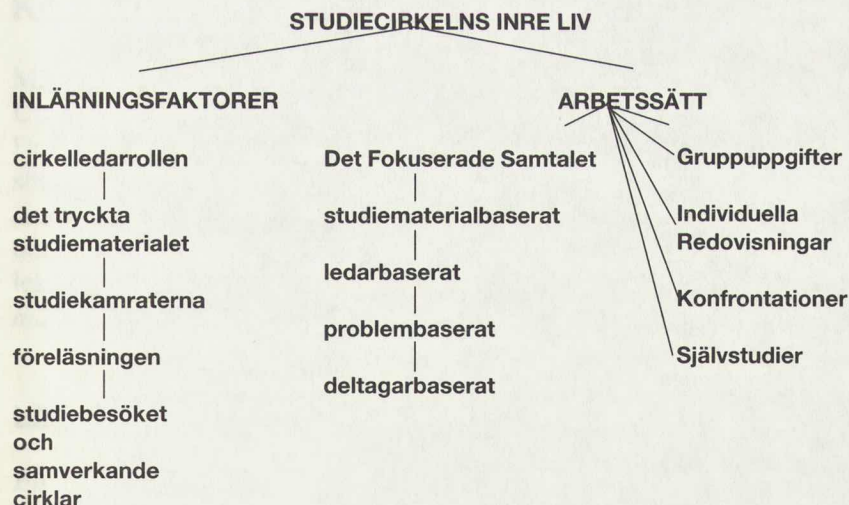
Fokuserat samtal är den fas i studiecirkelns arbetssätt som följer efter ett faktainformationspass kring ett visst ämne. Samtalet är strukturerat och tidsbestämt och syftar till att belysa stoffet utifrån deltagarnas olika synvinklar. Studiecirkel som var inriktade på faktaförmedling kännetecknades av en interaktionsform som nästan uteslutande bestod av ett fråga/svar-mönster. Fenomenet känns igen från andra pedagogiska sammanhang. Det pedagogiska förloppet skiljer sig dock kvalitativt sett åt be-

roende på varifrån stoffunderlaget hämtas. Detta kan hämtas från ett kapitel i en studiebok – *studiematerialbaserat samtal*, en kort föreläsning och inledning kring ett ämne av *ledarbaserat samtal*, ett faktiskt problem eller aktuell fråga som gruppen upplever som angelägen – *problembaserat samtal*, samt deltagarnas egna erfarenheter – *deltagarbaserat samtal*. Den pedagogiska aktiviteten synes således vara beroende av vilken utgångspunkt man väljer för dessa samtal. Våra undersökta cirklar uppvisar sålunda en variation beträffande tillvägagångssätt för hur dessa samtal genomförs. Detta gäller alla våra cirklar även om vissa sätt dominerar i enskilda studiecirklar. En rimlig tolkning är att cirkelledaren har stor betydelse vid valet av en samtalsform.

Övriga arbetsformer dvs gruppuppgifter, individuella redovisningar, konfrontationer samt självstudier, har en mer varierande förekomst i vårt material. Gruppuppgifter och självstudier i traditionell mening är något som knappast förekommer. Arbetssätten är helt enkelt inte ”sanktionerade”. När det förekommer är det mer en slump eller beroende av enskilda deltagares aktiviteter och skilt från cirkelns pedagogiska aktiviteter. Däremot är det vanligt att deltagarna får göra individuella inlägg eller presentationer både av informativ och reflekterande karaktär. Detta är något som upplevs som lärorikt eftersom man får träna sig att tala inför grupp, en viktig färdighet i ett demokratiskt samhälle. Konfrontationer är också något som förekommer i viss utsträckning, i en strävan att få närtkontakt med ”verkligheten”.

Följande figur 6 ger en översikt av de aspekter som konstituerar studiecirkelns inre liv.

Figur 6. Studiecirkelns ”inre liv”.



Figur 6 speglar de intervjusvar som återgivits rörande de pedagogiska aktiviteter som förekommit i cirkeln. Den tar inte upp den organisatoriska aspekten dvs huruvida mönstret får en annan karaktär om vi har att göra med en problemlösnings eller en utbudsbaserad studiecirkel. Det går dock att avläsa vissa preferenser beroende på hur cirkeln kommit till. Men detta har att göra med i vilket kontext cirkeln arbetar. Är det en förening eller en organisation som ligger bakom en cirkel är det antagligen inte så oväntat att man även strävar efter sk. konfrontationer med t ex. politiskt ansvariga i en kommun.

Lärandeaktiviteterna som förekommer i studiecirkelarna är varierande, men med en tonvikt på det fokuserade samtalet. Detta i sin tur kan ha olika framträdelseformer.

## 7 Uppfattningar om lärandet

I det föregående har vi redovisat studiecirkelns inre liv såsom den framträder i deltagarnas berättelser. I detta kapitel uppmärksammas utsagor som uttrycker deltagarnas uppfattningar kring lärandet i allmänhet. Frågorna som ställdes under samtalet handlade om de sätt man begagnar sig av när man vill lära sig någonting. Genom att försöka utforska deltagarnas uppfattningar har vi velat se om det går att peka ut vissa "lärstilar" hos deltagarna i de undersökta studiecirkelarna.

De individuella svaren består vanligen av utsagor som anspelar på fler än ett "lärsätt" men kommer att behandlas var för sig under respektive kategori. Följande två grundtyper kan urskiljas:

- *kollektiv bearbetning*; dvs att ingå i en studiegrupp och utbyta erfarenheter och konfronteras med olika ståndpunkter.
- *självaktivitet*; dvs man lär sig om man får möjlighet att pröva själv antingen genom att söka information på egen hand, sammanställa och redovisa den för andra eller genom att göra saker "med kroppen".

Ovannämnda grundformer för tillägnande av information och för "kunskapande", utesluter inte på något vis kombinationsformer av både enskild och kollektiv lärostil. Det betydelsefulla är sammanhanget inom vilket lärandet äger rum.

### Kollektiv bearbetning

Människan som social varelse befinner sig i ständigt umgänge med andra. Utmärkande drag i detta umgänge är kommunikationen i olika former. Den övervägande kommunikationsformen som deltagarna i denna undersökning säger sig föredraga är *samtalet* i mindre grupper kring bestämda ämnen. Samtalet utgör således grunden för den gemensamma kunskapsbearbetningen i cirkeln. Vi kunde särskilt urskilja två aspekter av den kollektiva bearbetningen nämligen *lära av andras erfarenheter* samt *lära av målinriktat samarbete*.

### Lära av andras erfarenheter

En framträdande uppfattning i intervjuerna med avseende på vilka aktiviteter som främjar lärandet är när man aktivt får bearbeta ett ämne till-

sammans med andra. Det är samtalet i den lilla gruppen som utgörs av studiecirkeln som är det betydelsefulla.

Att ingå i en grupp för att studera någonting är en omständighet behäftad med en del förväntningar på sig själv och andra. I intervjuutsagorna består dessa förväntningar av att läsa en text tillsammans, att delta aktivt i diskussioner genom att lyssna på andras synpunkter, att argumentera för egna ståndpunkter och att överhuvudtaget lära av varandras kunskaper och erfarenheter. Varje individ använder sig naturligtvis av olika strategier.

*"[Man lär sig] när vi läser tillsammans och sen diskuterar" (Sirpa)*

*"Man lyssnar och iakttar i förhållande till bilderna och försöker man vara med i diskussionen som har varit här och bidra med det man tror att man kan" (Göran)*

*"Jag tycker att det är bra när vi sitter och pratar tillsammans. Varje deltagare har idéer. För att prata om min person, jag lyssnar på alla när jag är med på ett möte och antecknar när jag fått höra något nytt.(...) Jag tar det bästa från olika idéer och skapar sen en egen uppfattning" (Mafud)*

Det är inte alla deltagare som förmår att delta aktivt i studiecirkeln eller gruppens "gemensamma angelägenheter" beroende på exempelvis bristande förkunskaper och/eller lågt självförtroende. I sådana fall söker man sig till en grupp för att lyssna till de som kan och primärt till "läraren".

*"Det kan man ha i början av en kurs, när man kommer som novis och inte kan någonting. Då kan man ha en lärare som förmedlar baskunskaper. Alltefter att man förkovrar sig mer kan man förändra studieformen till mindre grupper och rena självstudier" (Rolf)*

*"Kanske när man diskuterar riktigt. Läraren gör frågor och man är med och tänker. Men sen också om man har att göra hemma, att man måste berätta något för klassen. Då blir det också att det kanske fastnar i huvudet lite mer (...) men man tänker att även när vi läser tillsammans och sen diskuterar" (Sirpa)*

*"[Det bästa sättet att lära sig saker är] inte att läsa. Det får vara praktiskt eller lyssna på folk. Jag kan läsa en sak tio gånger och jag fattar ingenting. /.../*

*Eller om jag läser...att det finns någon som förklarar om jag inte förstår. Men om jag gör det praktiskt så lär jag mig det på en gång istället" (Petra)*

Enligt deltagarnas uppfattningar ligger styrkan i gruppsamtalet, jämfört med att studera enskilt, i den allsidiga belysningen av en frågeställning

utifrån olika infallsvinklar, i det direkta kamratstödet, i den konstruktiva responsen från gruppen.

*"Gruppens betydelse är jättestor. Om du är ensam ser du bara med två ögon. Sen kanske någon annan säger något som du inte har sett. Och sen diskussioner"* (Ludmilla)

*"Man lär sig mer än man tror genom att träffas. Man har någon som leder, som kan mer än en själ, och sen att man tillsammans kommer fram till saker och lär sig och hjälper varandra. Jag tror att det är en väldigt bra form"* (Margareta)

*"Det viktiga är vad man tycker och tänker i en studiecirkel. Har man en annan uppfattning så reagerar de och säger emot. Man lär sig hela tiden, på grund av att man kommunicerar"* (Donald)

*"Sedan tror jag att jag kommer att få mycket erfarenhet för i och med att de andra cirkeldeltagarna tycker på vissa sätt och man själv på vissa sätt så kommer man att lära sig otroligt mycket"* (Tor)

Att lära sig genom att samtala tillsammans med andra människor uppfattas av somliga som ett lämpligt arbetssätt för vuxna. Vuxnas "livserfarenheter" tillmäts och tillerkänns stort värde.

*"Diskussionsform, när det gäller vuxenutbildning. Man tar ett givet ämne och har en diskussion om det"* (Rolf)

*"Men jag tycker att bland vuxna, som har ett halvt liv bakom sig, så är det att diskutera med andra. Dryfta sina tankar med andra tror jag är jätte viktigt"* (Lena)

*"(...) att träffa nya människor för man lär sig alltid något. Folk har områden där de kan vara väldigt duktiga så man kan alltid lära sig något av sina medmänniskor"* (Göran)

## Lära av målinriktat samarbete

Som en speciell form av gemensamma grupsaktiviteter betonar en del intervjuade samarbetet med andra för att undersöka en viss fråga, att skriva en uppsats om ett ämne eller att utarbeta ett förslag om ett angeläget problem. Gruppaktiviteten är här inriktad på ett bestämd mål som kan vara en handling, en skriven produkt eller ett konkret resultat i en verksamhet.

*"Det man lär sig mycket av det är att få ett grupparbete. Med EU till exempel /.../ Så kan man sätta sig i grupper och skriva ner vad*

*man tycker. Sedan kan någon från varje grupp berätta vad hela den gruppen tycker och vad de andra tycker. Och så kan man diskutera det också och komma fram till en lösning” (Tor)*

## Självaktivitet

Ett antagande är att människor av naturen är aktiva, nyfikna och kunskapsökande. Självaktiviteten kan anta olika former hos olika individer i lärandesammanhang något som vi velat kartlägga i samtalen med studie-cirkeldeltagarna. Följande aktiviteter där den egna insatsen anses vara en förutsättning för det egna lärandet kan urskiljas från intervjuerna: *att undersöka, att framföra muntligt samt att utföra något.*

## Undersöka och framföra muntligt

Ett av de mest överlägsna sätten att skaffa sig kunskap uppges vara det egna sökandet. Sökandet kan ha sin upprinnelse i olika behov, såväl inre som yttre. I studiesammanhang kan olika ”tillrättalagda problem” användas för utvecklande genom ett undersökande förhållningssätt. Oavsett vilken bakgrunden är uppfattas det undersökande arbetssättet som en lärorik aktivitet. Undersökningsakten upplevs ofta som en tidskrävande lärandeform som innefattar en rad delaktiviteter vilka kräver olika förmågor, som t ex läsa, iaktta, anteckna och ta kontakt med människor. Stimulering av det egna tankearbetet är en annan form, vilket antas bidra till nytt lärande.

*”– Men vi kanske får uppgifter att vi ska undersöka olika saker.*

*(...) När man själv söker kommer man kanske ihåg det mycket bättre sen. /.../*

*– Läraren gör frågor och man är med och tänker. /.../*

*– Att man själv ska söka allting tar kanske så mycket tid att man inte hinner så mycket när man har familj” (Sirpa)*

*”Om man får en uppgift själv och måste göra den, då lär man sig den i och med att man måste kunna presentera den för de andra” (Sarah)*

*”Det är en viktig sak att kunna leta kunskaper själv” (Tor)*

## Att utföra något

En variant av det egna kunskapssökandet uppges vara när man får möjlighet att praktisera. När deltagarna talar om att prova saker i praktiken lägger de huvudsakligen betoningen på den fysiskt eller kroppsligt utförda verksamheten. Men gränsen mellan att göra något med kroppen eller med huvudet visar sig i de individuella utsagorna vara flytande.

*"[Det bästa sättet att lära sig saker är] inte att läsa. /.../  
Eller om jag läser...att det finns någon som förklarar om jag inte förstår. Men om jag gör det praktiskt så lär jag mig det på en gång istället"* (Petra)

*"– I första steget kanske ledaren gör en introduktion och lägger en grundplatta. Ju mer man avancerar och ju längre man kommer så tror jag att man måste göra saker själv – ta reda på själv, presentera själv. Åtminstone inom idrotten. Allting handlar om att göra saker i praktiken /.../*

*– Genom att själv prova på och ha möjligheter att göra misstag. Att prova på praktiskt arbete är oftast det bästa. Man kan lära sig en hel massa i teorin, men kan du inte utföra det rent praktiskt..."* (Jonas)

*"En kombination av praktik och teori. Sen egna idéer"* (Hans)

Av utsagorna framgår att man inte vill skilja på relationen tanke och handling. Detta kanske inte heller är så märkligt eftersom sambandet i normalfallet inte låter sig upplösas.

## Sammanfattning

Svaren på frågor om hur man lär sig och under vilka betingelser är relaterade till det faktum att intervjuerna genomfördes i studiecirkelmiljö. Man utgår vanligen från cirkeln i sina resonemang om lärandet. Två huvuddrag kunde urskiljas nämligen *kollektiv bearbetning* och *självaktivitet*. Inom den kollektiva bearbetningen framhöll man betydelsen av att ta del av andras erfarenheter och ett samarbete som initierats av en gemensam målinriktning. Det fanns också deltagare som framhöll betydelsen av självaktivitet, ett begrepp som enligt deltagarna betydde *undersökande aktiviteter, att få framföra något muntligt samt att utföra något*.

Det finns ett drag av självbildning i svaren, ett välkänt begrepp inom folkbildningsvärlden. Man är dock inte beredd att förorda det helt egna kunskapssökandet som det lämpligaste sättet att lära sig. Man vill ha en



möjlighet att pröva sin förmåga eller att diskutera tolkningen av stoffet. Det förefaller som om många deltagare anser att man lär sig bäst om lärandet omfattar någon form av faktisk aktivitet. En intressant reflektion är att denna inställning till lärande har stöd från många didaktikexperter.

## 8 Effekter av deltagandet i samhälls- inriktade studiecirklar

Efter att ha gått igenom intervjuerna och valt ut alla de utsagor som berättar om vilka effekter deltagarna upplever att cirkeldeltagandet lett till, finner vi dels ett samband mellan mål och resultat dels en social effekt.

Nedan presenteras effekterna av den studerade cirkelverksamheten i fem kategorier *individuell kompetens*, *medborgerlig kompetens*, *föreningskompetens*, *social kompetens*, *studiemedvetenhet* samt *ingen effekt*.

Med termen *kompetens* åsyftas den upplevda förmågan att utföra vissa ändamålsenliga handlingar.

### Individuell kompetens

Med individuell kompetens menas den mentala, kunskapsmässiga och färdighetsmässiga utrustning med vilken individen klarar av att ta vara på sig själv, att framhäva sin särart och sina önskemål, att syssla med sådant som ökar det individuella välbefinnandet eller att "hänga med" i utvecklingen.

*"Privat, definitivt. Man skriver ansökningar [med hjälp av datorn]. Kanske brev också, bara för att det är roligt. Kanske man gör affischer till bandet jag sjunger i. /.../*

*Man måste hänga med i utvecklingen. Det är personligt, att känna att man kan...ungefär som att kunna få in historia eller lära sig samhällskunskap. Det tillhör allmänbildningen" (Margareta)*

*"Jag tycker att jag har lärt mig väldigt mycket. Mer än jag hade trott trots att jag tycker att det är för lite. Men ändå så märker man när de har ett program om datorer på TV att man hänger med på ett annat sätt. Nu försöker man att lyssna och förstår man lite grann så känner man sig nöjd. Jag tycker jag har lärt mig mycket. Mer än jag hade hoppats" (Hans)*

Individuell kompetens avser också alla de erfarenheter individen berikas med och som kan komma till nytta i ett mindre eller större socialt sammanhang.

*"Jag har hunnit att hjälpa en gammal gubbe från Chile som har*

svårt med språket med hans dator. Jag visade honom hur han skulle göra" (Donald)

"F. När du är med din familj, med dina landsmän...händer det att du berättar för de om dina erfarenheter från studiecirkeln och vad ni gör här?"

S. Javisst. Varje gång vi träffas, och det är ofta, antingen hemma eller på gatan pratar vi om våra erfarenheter. Vi gör alltid jämförelser mellan [Land Y]<sup>27</sup> och Sverige och säger att om det eller det fanns i [Land Y] så hade vi kunnat göra så eller så...(skratt). T ex säg att vi, samma grupp, återvänder till [Land Y], och regimen förstås är bra, då tror jag att vi kan göra de bästa sakerna för vårt land med vår erfarenhet från Sverige. Om du kunde överföra samma situation som råder här till [Land Y] och med tanke på att [Land Y] är ett rikt land skulle det bli mycket lättare för människorna att bli bättre och bättre på alla områden" (Mafud)

## Medborgerlig kompetens

Med medborgerlig kompetens uppfattas den totala beredskap en individ utvecklar genom social praktik, kunskaper och erfarenheter för att orientera sig i det offentliga livet och för att effektivt och självständigt tillvarata sina egna intressen. Detta inbegriper å ena sidan en *anpassningsaspekt* till samhällets norm- och regelsystem och å andra sidan en tendens att *förändra* desamma.

"[Jag har lärt mig] hur viktigt det är att följa reglerna (skratt). Jag har lärt mig massa alltså som tiden när en massa ska fyllas in, hur det ska göras...fast vad jag inte har lärt mig än är varför, för det är ingen som kan säga varför..." (Vera)

"För i början så visste man ingenting. Då satte man sig ner och funderade över vad man skulle säga. Men nu vet man ju vad man håller på med. Vi har ju i princip gjort upp en plan. Så man vet ju vad man ska diskutera när man kommer dit. Det gjorde man ju aldrig förr./.../

Nu kan man ju vara med om det är nåt stort möte och avbryta och tala om vad man tycker är fel. Förut satt man bara och lyssna och titta" (Knut)

<sup>27</sup> Beteckningen Land Y används istället för det faktiska namnet för att undvika identifieringen.

*"Jag tror ju att man ser arbetet på kommunen på ett annat sätt. Man får en annan inblick i deras arbetsätt tror jag. Då kanske man förstår mer vad som händer och sker. Att det inte blev som det blev. /.../*

*Ja vi kommer nog att fortsätta med att försöka få bidragen. Och få bort den här åldersgränsen" (Madelene)*

*"Det blir lättare att leva i ett samhälle om man har kunskap om hur det fungerar, vad det är för oskrivna regler. Det finns regler som är oskrivna, som alla svenskar känner till. Men vi [invandrare] känner inte till dem. Det är det som är viktigt med samhällskunskap"(Ludmilla)*

## Föreningskompetens

Med *föreningskompetens* åsyftas en socialt engagerad persons förmåga att leva upp till de krav som ställs på en, antingen man är en vanlig medlem i en idrottsklubb eller en förtroendevald politiker. Individens referens i det här fallet är inte primärt den egna personliga vinningen utan utfallet av ens gärningar för medlemskollektivet eller allmänheten. Effekter liknande dessa påträffar vi av naturliga orsaker hos de probleminitierade cirkelnas deltagare.

*"Det är väldigt viktigt att vi [som politiker] kan såna här saker och har funderat kring dem. Vi ska ju informera våra väljare bland annat...och det är inte alltid så väldigt enkla frågor faktiskt, utan man måste sätta sig in i dem så att man kan lämna riktig information. Det tycker jag är det allra viktigaste som politiker, sen så vet jag inte om jag personligen har någon nytta" (Lena)*

*"Det största målet var ju att försöka få SM tillbaks, i boccia. Och det lyckades vi med. Så nu nästa mål blir att försöka få tillbaks SM i curling. De har ju tydligen tagit bort det också.*

*F. Har cirkeln betytt något mer för dig personligen?*

*S. Nej det vet jag inte. Man kanske har läst mer. Det är vad man brukar göra. Man tar ju en bok och lägger sig när man ska sova och då blir det ju alltid såna här från SISU" (Knut)*

Men studiecirkeln i en förening kan också utnyttjas rent taktiskt i syfte att skapa bättre socialisationsbetingelser för medlemmarna. Annorlunda uttryckt blir studiecirkeln ett instrument för föreningens/klubbens överlevnad:

*"Det var så att vi nästan skulle lägga ner eller gå över till vänstern för alla var så ledsna på sossarna. Vi tyckte att allt var blå. Men nu har vi läst vad vi står för egentligen" (Tora)*

## Social kompetens

En av de mest väldokumenterade effekter som studiecirkeln har för den enskilde deltagaren är det sociala umgänget, samhörighetskänslan och de sociala kontaktnäten som kan bildas eller som man kan ingå i. Studiecirkeln är ett socialt sammanhang där medborgarna får möjlighet att skapa eller utöka sitt sociala nätverk eller organisationskapital.

*"Ja största nyttan för mig är det just att jag jobbade med de här människorna att jag känner dem och att jag kommer att ha nytta av det i andra sammanhang när jag kanske jobbar med annat. (...) Men det viktiga är nog den utökade kontakten med andra idrottsledare i andra sporter. På hög nivå. Det fyller andra funktioner för mig som chefränare i Råby att ha det här kontaktnätet" (Jonas)*

*"Möjligen är väl det då att man har fått ett antal nya kontakter, personer framförallt, som man naturligtvis kommer att träffa då och då. Sânt är alltid viktigt. Ens kontaktnät har ökats" (Göran)*

*"Man får samhörighet och hittar nya kompisar. Och man får prata om sin situation" (AnnMargret)*

En samhällsinriktad studiecirkel kan i föreningssammanhang utnyttjas som ett mjukt *inskolningsinstrument* av nya medlemmar i kollektivets verksamhet genom skapandet av "vi-anda":

*"Vi är många nya som inte känner varandra. Det har varit bra /.../ man känner mer samhörighet. /.../ Kommit närmare dem som man ska jobba med i fyra år" (Josefn)*

## Studiemedvetenhet

Deltagande i en studiecirkel kan också stimulera nyfikenheten för vidare studier inom det aktuella ämnet eller något annat område. Möjligen kan detta vara ett utslag av en mognadsprocess och nyvunna positiva erfarenheter av att studera under annorlunda former än vad man är van vid. Det kan även vara så att studiecirkelns totala pedagogiska miljö erbjuder gynnsamma och av den enskilde uppskattade betingelser för lärande. Ett lärande som är motiverande i sig och sporrar till vidare studier.

*"Jag är nöjd. Den här kursen har fått en att vilja lära sig mer. När jag började så tyckte jag att jag kunde ingenting om data"* (Margareta)

*"Nu tycker jag det är roligt att läsa för det tyckte jag aldrig i skolan. Då tyckte jag att det var jättetråkigt"* (Petra)

## Ingen effekt

Endast en deltagare har gett uttryck för att deltagandet inte har gett någon effekt. Delvis kan det bero på att denne saknade motivation för ämnet men känt sig "tvingad" att delta även i samhällskunskapscirkeln som ingick i ett större kurspaket.

*"Jag tror inte att jag kommer att ha så stor nytta av den rent personligt, eftersom jag är ganska engagerad i ämnet genom mitt fackliga engagemang. Det ger ingenting extra, men det är i alla fall ett intressant ämne. /.../*

*Jag har redan innan ett fast socialt liv, så jag har inte haft känslan eller behovet av att utöka mitt sociala liv"* (Rolf)

## Sammanfattning

Deltagarnas berättelser ger ett intryck av att alla har haft stor behållning av de samhällsinriktade studierna och att verksamheten ur deltagarnas synvinkel är en stor framgång. Det vi däremot inte känner till är om ökade kunskaper som upplevd effekt också får sitt uttryck i handling eller om de leder till ett konkret socialt engagemang. Av utsagorna att döma synes dock vissa probleminitierade studiecirkelns aktiviteter ha lett till förändringar som är önskvärda för en viss förening.



**Del III**

# **Diskussion**



III 19

Diskussion

## 9 Avslutande diskussion och slutsatser

Studieförbundens samhällsinriktade verksamhet skall ha som syfte att bli *stärka människors möjlighet att påverka sina livsvillkor och tillsammans med andra förändra förhållandena enligt egna värderingar och idéer samt att ge stöd och stimulans till ett idéburet studiearbete i folkrörelser och föreningar*. Detta slås fast i folkbildningspropositionen. Innehållet i dessa formuleringar uttrycker samtidigt, i koncentrerad form, samhällets syn på folkbildningen och dess betydelse för den enskilde medborgaren och för demokratin i stort. Folkbildningen har historiskt sett alltid stått i en dialektisk relation till rådande politiska, ekonomiska och sociala förhållanden och verkat under inflytande av förekommande idéströmningar i samhället. En genomgång av tidigare offentliga utredningar vittnar om det frivilliga bildningsarbetets "nära förbindelse med den folkliga självstyrelsens idé". Grundantagandet har alltid varit att upplysta medborgare är en garanti för en välfungerande demokrati.

Den svenska folkbildningens historia är sammanflätad med de sociala rörelsernas historia. Utan överdrift kan folkbildningen uppfattas som "rörelsernas" bildningsrörelse; det civila samhällets pedagogiska instrument. Den bygger på och samverkar med frivilliga organisationer vilka har intagit en plats i den samhälleliga organisationsstrukturen. Samtidigt bidrar den till en effektivt fungerande samhällsförvaltning via ett mer eller mindre tydligt formulerat "socialt kontrakt" från vilket dess uppgifter framgår. Verksamheter som därför inte inryms i vad som föreskrivs i detta sociala kontrakt åtnjuter heller inget statligt stöd. Folkbildningen präglas på grund av sin folkrörelseförankring organisatoriskt och ideologiskt av de tillhörande folkrörelserna i fråga om "kvaliteter" som *ideologi, demokratisk värdegrund* samt *oberoende* gentemot myndigheter och kommersiella intressen. Folkbildningens huvuduppgift har alltsedan det demokratiska genombrottet varit att bibringa medborgerlig bildning. Den medborgerliga bildningen har alltid förmedlats med hjälp av inte minst samhällsinriktade ämnen. Englund (1981) har i sina studier av samhällskunskapsämnet konstaterat ett späningsfält mellan å ena sidan ämnets roll för den sociala ordningen och, å andra sidan, ämnets samhällsförändrande roll, "i termer av medel för ökat medinflytande".

Föremål för denna studie har varit de samhällsinriktade studiecirkelarna som studieförbunden arrangerar och administrerar. Över 300 000 människor (eller nästan en av fem som deltar i studiecirkel) studerar varje år ett samhällsvetenskapligt ämne i studiecirkelform. I den officiella statisti-

ken sammanförs dessa ämnen under ämnesgruppen *Samhällsvetenskap, information*. Att anordna studiecirklar i samhällsinriktade ämnen uppfattas vara en prioriterad verksamhet för folkbildningen.

Syftet med vår undersökning har varit att utifrån några studieförbundsavdelningars samhällscirklar försöka nå en ökad förståelse för den pedagogiska processen i just dessa studiecirklar.



Bland de intervjuade cirkeldeltagarna i föreliggande studie finns flera arbetslösa, invandrare och ungdomar jämfört med alla dem som studerar ett samhällsämne i studiecirklar. Alla dessa grupper brukar räknas till kategorin "resurssvaga" eftersom de många gånger saknar reella möjligheter att påverka sin utsatta situation. De statliga målen för folkbildningen utpekar just dessa grupper som prioriterade för den statligt finansierade bildningsverksamheten. Gruppen "invandrare" och hur studieförbundsavdelningarna förhåller sig till den har vi försökt att uppmärksamma mer ingående. Det vi kan konstatera är att långt ifrån alla avdelningar kunnat för den undersökta perioden redovisa någon speciell verksamhet för denna grupp. Där sådan verksamhet äger rum framskymtar ett genomgående mönster som tyder på att individer som tillhör någon av grupperna "arbetslösa" eller "invandrare" (eller både och) deltar i samhällscirklar som finansieras med "särskilda medel". Ofta anordnas den aktuella cirkeln som en del i ett större studiepaket bestående av flera cirklar i olika ämnen. Cirkelarna som i regel är avgiftsfria ingår inte i studieförbundens ordinarie cirkelutbud utan tillkommer som "ad hoc"-satsningar i samarbete med utomstående finansiärer. Dessa finansiärer kan t ex vara arbetsmarknadsmyndigheter, kommuner eller andra organisationer. Vi kan här inte uttala oss om fenomenets utbredning eller karaktär utöver det vi har haft möjlighet att studera.

Behovet av bildningsinsatser bland exempelvis arbetslösa och invandrare existerar och växer i takt med de ökade kraven på den svenska arbetsmarknaden. Uppgifter från Folkbildningsrådet visar att drygt 5 procent – 18 769 cirklar – av samtliga studiecirklar under 1994/95 anordnades som *arbetsmarknadsanpassade utbildningar* för arbetslösa och finansierades med särskilda anslag. En annan omständighet är att Folkbildningsrådet i sin budget avsätter medel i form av förstärkningsbidrag för deltagare med funktionshinder och deltagare med språkliga och sociala handikapp. Vi ser en överhängande fara i förekomsten av tillfälliga anslag för specialinriktad studieverksamhet bland prioriterade grupper eftersom dessa anslag riskerar att påverka studieförbundens verksamhet vad gäller just dessa grupper. Detsamma gäller förstås de sk "öronmärkta" förstärkningsbidragen. Enligt vår uppfattning kan dessa resursposter på ett felak-

tigt sätt signalera att verksamhet som inriktas till prioriterade grupper är någonting annat än och skild från den övriga folkbildningsverksamheten och att den kan upprätthållas endast när särskilda medel tillförs. Det kan samtidigt tolkas som att det vore nödvändigt att öronmärka resurser för prioriterade grupper trots att detta är ett uppdrag för folkbildningen. För det har visat sig att studieförbunden nästan alltid lyckas rekrytera prioriterade grupper till sin verksamhet när de har fått extra resurser.

Utan att ta ställning till huruvida öronmärkta anslag är att föredra eller ej vill vi avsluta detta vårt resonemang med följande fråga: *Är det verkligen nödvändigt att statsmakterna måste anslå särskilda medel för att studieförbunden skall leva upp till sitt uppdrag att anordna verksamhet för prioriterade grupper?*

Många invandrarföreningar samverkar med bildningsförbunden och anordnar bl a studiecirklar för sina medlemmar. I denna undersökning har vi inte haft möjlighet att närmare studera sådan cirkelverksamhet. Inte heller kan vi uttala oss om denna verksamhets omfattning och innehåll. Samtliga intervjuade deltagare med invandrarbakgrund underströk vikten av att invandrare ges möjlighet att umgås med svenskar i olika sociala sammanhang. Särskild "blandade" studiecirklar och "svenska" föreningar nämndes som utmärkta exempel på "mötesplatser". Det samlade intrycket från samtalen med cirkeldeltagare med annan etnisk bakgrund är att dessa personer deltar i studiecirklar *inte primärt* av personliga skäl, dvs av inneboende fritt intresse, utan av yttre nödvändighet. En befogad fråga är om dessa har hamnat i en "åtgärdsspiral".

Målgruppsdiskussionen är för övrigt behäftad med vissa problem av etisk natur som gör dess praktiska hantering problematisk. Ett problem när det gäller att belysa rekryteringen av målgrupperna är studieförbundens obenägenhet att registrera deltagarnas bakgrund. Ingen av de avdelningar som besvarade vårt formulär har velat kännas vid någon som helst formell registrering av cirkeldeltagarnas bakgrund.

De ungdomar som ingick i vår undersökning har antingen deltagit i cirklar för arbetslösa eller i en cirkel som arrangerades av föreningen de var aktiva medlemmar i. Utan att dra allför vittgående slutsatser av det begränsade underlaget verkar det som om ett sätt att få in ungdomar i folkbildningen är via föreningar som bedriver en stor del av sina aktiviteter i form av studiecirklar.



Ett "spänningsfält" mellan *kunskap för anpassning* och *kunskap för förändring* har vi kunnat identifiera i våra samtal med deltagarna när syftet med deltagandet i den aktuella samhällscirkeln togs upp.

Studieförbundsavdelningarnas enkätsvar rörande målet för den sam-

hällsinriktade cirkelverksamheten innehåller dels en "profil"-inriktning dels en gemensam kärna. Som profilerat tolkas ett mål som överensstämmer med de bakomliggande rörelsernas ideologiska profil och prioriteringar. Gemensamma är de mål som alla avdelningar uppger i sina svar och vilka uteslutande handlar om att öka individens kunskaper om samhället för en starkare medborgarroll. Medlems- och samverkande organisationers studieverksamhet består uteslutande av studiecirklar med samhällsvetenskapligt innehåll anpassat till dessa organisationers (bildnings)behov och ideologiska inriktning. Just dessa studiecirklar står för majoriteten av de studerade avdelningarnas redovisade samhällsinriktade cirklar medan resten riktas till allmänheten. Det typiska i sammanhanget är att studieförbundet har rollen av samordnare av verksamheten utan något inflytande på vare sig innehållet eller arbetssättet i dessa studiecirklar. Studieförbundet kan när det efterfrågas ställa upp med material och cirkelledarutbildning. För övrigt är det föreningen som arrangerar cirkeln, som "definierar" studiecirkelns pedagogiska praxis och verksamhetens "profil". Detta bekräftas av både cirkeldeltagarnas och cirkelledarnas svar.

Den övervägande delen av de intervjuade uppgav att de inte kände till om det fanns någon skillnad mellan de olika studieförbunden. Ofta uppfattar deltagarna studieförbundens profil som en fråga om visst ämnesutbud och aldrig som bärare av viss ideologi. I bästa fall nöjde de sig med att påpeka det aktuella bildningsförbundets organisatoriska anknytning till vissa rörelser.

En annan omständighet vi kunnat konstatera med utgångspunkt från vårt material är att långt ifrån alla medlems- eller samverkande föreningar i ett visst studieförbund bedriver studiecirkelverksamhet som förmedlas via studieförbundet. Långt under hälften av en avdelnings föreningar har ett fungerande samarbete med studieförbundet i fråga. Ett antagande är att antingen existerar dessa föreningar som "stämpelföreningar" och därmed är inaktiva eller så existerar inget självklart samarbete mellan bildningsförbundet och de föreningar som upptas i dess medlemsregister. Om den organiserade folkbildningen skall lyckas leva upp till sitt uppdrag att "*ge stöd och stimulans*" åt föreningslivet återstår en hel del arbete att göra från folkbildningsorganisationernas sida i föreningslivet. Undantaget från ovanstående resonemang är studieförbundet SISU som nästan uteslutande bedriver sin bildningsverksamhet bland idrottsrörelsens organisationer.

Vi har inte haft möjlighet att göra något djupare studium av ämnesinnehållet i de samhällsinriktade studiecirkelarna som avdelningarna har redovisat i enkäten. En ytlig betraktelse av ämnesbeteckningarna samt målgrupperna tyder på att det förekommer i princip tre slags samhällsvetenskapliga cirkelinriktningar.

Den första cirkeltypen utgörs av föreningscirkel och behandlar ämnen som direkt anknyter till föreningars behov av kunskaper och kompetens. Deltagarna i dessa cirklar är aktiva medlemmar i sin förening eller organisation och innehar ofta olika förtroendeuppdrag inom denna.

Den andra typen består av de sk öppna cirkelarna. Dessa vänder sig till den breda allmänheten och syftar till att uppfylla ett behov av orientering kring aktuella samhällsfrågor.

Den tredje typen av samhällsinriktade studiecirkel syftar till att meddela grundläggande samhällsorientering och medborgerlig bildning till socialt, språkligt och kulturellt svaga personer.



Det mest karakteristiska draget i all studiecirkelverksamhet är att den är fri och frivillig. Inte heller kan man föreskriva hur man skall studera i en studiecirkel. Intresset att utföra en handling, som i vårt fall är liktydigt med att delta i en studiecirkel med samhällsinriktat innehåll, kan vara den sammantagna effekten av en rad faktorer som antingen kan ha sin upprinnelse i en viss social miljö eller också komma från inre behov och motiv som kan vara mer eller mindre medvetna, mer eller mindre artikulerade. Ett motiv framträder nästan aldrig ensamt hos en och samma individ utan som en samling motiv för att tillfredställa olika behov. Denna bild har avtecknat sig i de intervjuade deltagarnas motivangivelser för att delta i en samhällsinriktad cirkel.

Det är föga originellt att påstå att individen inte existerar i något "socialt vakuum". I kraft av sin egen personlighet och olika sociala och medborgerliga förpliktelser deltar varje individ i ett samspel som ställer ömsesidiga krav. Även reglerna för detta samspel är föremål för förändring. I normala tillstånd fungerar individens relationer till sin omgivning utifrån internaliserade normsystem. Ett sådant normsystem föreskriver vad som är rätt och fel och vad som är, för att anknyta till studiecirkelverksamheten, fritt och frivilligt. Individen ställs dessutom inför ständiga valsituationer. I extrema fall påtvingar dock de yttre omständigheterna *nödval*. Med detta menas val som individen tvingas till av ren överlevnad trots att man gärna skulle vilja syssla med någonting annat. I situationer av nödval kan t ex arbetslösa riskera att hamna. Detta framkom tydligt i samtalen med de cirkeldeltagare som var arbetslösa. Om de hade en reell möjlighet att välja skulle de först och främst vilja arbeta.

Mot bakgrund av denna omständighet får deltagandet i en studiecirkel en annorlunda karaktär och olika innebörd för olika individer. Studiecirkeln fungerar då i praktiken som en kompensation för icke självförvärlad sysslolöshet, med allt vad det innebär för den egna självbilden. Om nödvalssituationen förvandlar cirkeln till en kompensatorisk sysselsätt-

ning utesluter inte detta att samma cirkel kan upplevas som en *möjlighet*; en möjlighet till personlig utveckling, till nya kunskaper, insikter och färdigheter samt till nya sociala relationer och till nya intressen. Intervjuade deltagare, oavsett motiv, har med tydlig förtjusning framhävt de positiva erfarenheter som cirkelstudierna inneburit för deras vidkommande. För några av deltagarna som aldrig tidigare hade studerat i studiecirkelform har det visat sig att studiecirkeln har blivit ett lämpligt forum för fortsatt förkovran. Det sammantagna intrycket från analysen med utgångspunkt från deltagarnas motiv och upplevda effekter är att cirkelverksamheten kan anses vara en stor framgång. Vad vi inte vet är om de nyvunna erfarenheterna från studiecirkeln har stärkt individens förmåga att aktivt arbeta för att påverka sociala förhållanden till det bättre för sig själv och för andra.



Ett av syftena med föreliggande undersökning har varit att studera de samhällsinriktade cirklarnas "inre liv" såsom det gestaltas i deltagarnas berättelser. Med avseende på hur involverade deltagarna är i studiecirkelns uppkomst, planering och genomförande framträder – i renodlad form – två skilda cirkeltyper/modeller: en som vi har valt att kalla *problemorienterad* och en *utbudsbaserad*. Kännetecknande för den problemorienterade modellen är att den uppkommer med anledning av ett upplevt behov orsakat av ett faktiskt problem av vilket deltagarna berörs direkt eller indirekt. Utifrån det gemensamma problemet utformas cirkelarbetet och är inriktad på förändring av de faktorer som orsakar problemet. Vanligen tillhör deltagarna ett organiserat kollektiv där studiecirkelformen används som en lämplig handlingstrategi. Det ligger därför i sakens natur att alla blir delaktiga i analysen av kollektivets behov och genomförandet av de beslut som fattas. Exempel på sådana beslut är att faställa ett visst arbetssätt i studiearbetet eller välja kurslitteratur. Eftersom studiecirkelarna ingår som en naturlig del i föreningarnas verksamhet uppfattas ofta deltagandet som ett medlemsåtagande.

Att vara cirkelledare i en problemorienterad cirkel ställer krav på ledaregenskaper som bygger på gedigna erfarenheter av visst verksamhetsområde, organisatorisk förmåga samt förmåga att kommunicera. Studiegruppen utser som regel en person, som innehar en ledande position, inom föreningen som initierat cirkeln. Dennes roll påminner ibland om en mötesordförandes. Eftersom det förekommer att cirkelsammanskomsterna äger rum i nära anslutning till ordinarie föreningsaktiviteter som t ex styrelsesammanträden kan det hända att gränserna mellan dem flyter in i varandra. Ett antagande rörande de problemorienterade cirklarna med anknytning till föreningslivet kan vara att gällande former för interaktionen

inom föreningen omplanteras i cirkelsammanskomsterna. Men även det motsatta förhållandet kan vara giltigt; att studiecirkelns interaktionsmönster och umgängeskultur omplanteras och påverkar föreningslivets arbetsformer. Om detta antagande vore sant ligger det nära till hands att sätta likhetstecken mellan studiecirkelpedagogik och föreningslivets sammanträdesteknik. Ett bevis på att folkbildningens och föreningslivets arbetsformer ömsesidigt har inspirerat varandra finner vi i gemensamma traditioner som har kommit att utkristalliseras i en kod vilken föreskriver och reglerar ett fritt, frivilligt och demokratiskt umgänge.

Kännetecknande för den utbudsbaserade cirkelmodellen är att den uppkommer på initiativ av studieförbunden. Cirkelutbudet är ett resultat av de analyser förbunden gör av de bildningsbehov som allmänheten eller bestämda grupper antas ha. Studieförbunden spelar här en "ställföreträdande" roll och tolkar den enskildes bildningsönskemål genom att erbjuda cirklar med olika innehåll och inriktningar. Varje enskild medborgare har i princip möjlighet att anmäla sig till en cirkel som studieförbunden marknadsför öppet. Individens beslut att delta bygger på ett redan fastställt mål som beskrivs i annonseringen av cirkeln. Som deltagare i den cirkel man har valt har individen olika förväntningar beroende på tidigare erfarenheter av studiecirklar eller studier överhuvudtaget. Förutom en fungerande social gemenskap ställs det krav på ledarens professionella status i fråga om ämneskunskap och pedagogisk förmåga. Ledarens roll är central i de utbudsbaserade cirkelarna, och då inte enbart som förmedlare av vissa kunskaper utan även som "ambassadör" för de ideal och förhållningssätt studieförbundet och folkbildningen överlag står för. Det handlar om cirkelledarens "folkbildningskompetens" och studieförbundens "profil" vilket primärt är en angelägenhet för folkbildningens organisationer. Från intervjuerna med deltagare från utbudsbaserade cirklar framkom att deltagarinflytandet i cirkelns alla faser har varit begränsat till perifera aspekter och att "samtalet" mellan deltagare och ledare är *asymmetriskt*. Ledaren är utsedd av studieförbundet och besitter formell "makt" som ofta uttrycks i termer av tolkningsföreträde och med rätt att fördela ordet i gruppen.

Jämfört med den probleminitierade cirkelmodellen uppvisar den utbudsbaserade en mindre flexibilitet i planeringen av arbetsformerna. Beträffande cirkelledarrollen kan konstateras en grundläggande skillnad som hänförs till dennes bakgrund och relation till deltagarna. För övrigt är den upplevda bilden av cirkelledarrollen samstämmig i de flesta deltagarnas berättelser. Ledaren har varit en *diskussionssamordnare*, *idégivare* och *intresseväckare*. Detta utesluter emellertid inte att interaktionsmönstret mellan ledaren och deltagarna har mycket gemensamt med den traditionella lärar-elev-interaktionen. Det kan inte förnekas att vissa män-



niskor söker sig till studiecirkel för att de vill bli "undervisade" av någon som är specialist på ett område.



Tiden fram till första sammankomsten präglas av ett informellt samtalande genom vilket individen försöker förankra sitt beslut om deltagande i studiecirkeln till sin omedelbara privata livssfär. Denna aktivitet är gemensam för både dem som i egenskap av medlemmar skall delta i en föreningscirkel och dem som anmäler sig till en öppen cirkel helt privat. I cirkelsammankomsten förs samtalet i en mer eller mindre tydligt strukturerad offentlighet styrd av regler och konventioner i syfte att skapa och omskapa den sociala verkligheten. Den typiska arbetsformen för de samhällsinriktade studiecirkelarna har visat sig vara *den tidsbestämda återkommande sammankomsten*. Analysen av arbetssättet har gjorts med utgångspunkt i dels *inlärningsfaktorer*, dvs faktorer kring vilka studiearbetet utformas, dels *lärandeaktiviteter* genom vilka det pedagogiska stoffet bearbetas och lärs in (arbetssätt). Som inlärningsfaktorer har identifierats *cirkelledaren, det tryckta studiematerialet, studiekamraterna, föreläsningen, studiebesöket* samt *biblioteket*.

Studiematerialet i form av kursbok förekommer i nästan alla studiecirkel och har haft funktionen av både faktaförmedlare och diskussionsunderlag. Det framkom inte klart i intervjuerna om "boken" har använts på ett medvetet reflekterande sätt som blott en text bland andra. Snarare verkar det som om kursboken uppfattas som normgivande för det den behandlar. I vissa fall utgör kursboken ett slags nav kring vilket sammankomsterna utformas. Det är boken som definierar cirkelns kursplan, antal träffar och även föreskriver inlärningsaktiviteter. Ju mer "pedagogiskt" upplagt studiematerialet är desto större blir fixeringen vid detta. Med pedagogiskt menas om innehållet organiseras i relation till sammankomsternas längd, om det innehåller instuderings- och diskussionsfrågor samt om det förutsätter bestämda arbetssätt. Ett sådant studiematerial står med andra ord för cirkelarbetets inramning. En skillnad tycker vi oss dock märka när deltagarinitierade och studieförbundsinitierade cirklar jämförs beträffande förhållandet till kursboken. De förra tycks vara mer flexibla på så sätt att man i mindre utsträckning är bunden till ett visst studiematerial. Flexibiliteten kan även uttryckas i större benägenhet att välja andra arbetsformer än de gängse. Som sådana identifierades i intervjumaterialet studiebesök, öppna föreläsningar samt samverkan med andra studiecirkel som behandlar gemensamma frågor. Detta förekommer dock i mycket begränsad omfattning. Ett konstaterande i sammanhanget är den totala frånvaron av elektroniska/audiovisuella läromedel i cirkelarbetet, med undantag, av naturliga skäl, för datacirkelarna.

Vid en närmare betraktelse finner man att den konkreta utformningen av cirkelarbetet har varit underställd vissa ramfaktorer, som t ex antal studietimmar per sammankomst, tillgång till studielokal och även begränsade resurser, vilka minskar gruppens pedagogiska handlingsutrymme. Trots detta visar det sig att en av studiecirkelns fördelar ligger i dess självständighet gentemot den formella utbildningens centralt fastställda studieplaner och annat regelverk. Detta förhållande gör studiecirkeln mindre sårbar av yttre ramar men mer avhängig av studiegruppens samlade förmåga och kreativitet till fungerande alternativ.

Studiekamraterna utgör för de flesta deltagarna en omistlig resurs och deras kunskaper och erfarenheter värderas högt. Frånvaron av konkurrens om betyg och kunskapskontroll skapar ett samarbetsklimat som har sin grund i ömsesidig respekt och mottaglighet för varandras bidrag till det gemensamma kunskapssökandet. *Just på grund av detta får ledarens roll ett annorlunda innehåll än den traditionella kunskapsförmedlarens med ensamrätt till sanningen.* Att deltagarna ger ledaren en medstuderanderoll – en like bland likar – kan gissningsvis vara ett särskilt framträdande drag för de samhällsinriktade cirklarna där ämnesinnehållet bygger på olika antaganden om verkligheten vilket förutsätter personliga ställningstaganden.



Människan är involverad i en lärandeprocess som varar hela livet igenom. Denna process är på grund av sin komplexitet en svårfångad företeelse. I de undersökta studiecirkelarna dominerar *det fokuserade samtalet* i form av målinriktade, tidsbestämda och strukturerade diskussioner i studiegruppens interaktion. Men det förekommer, fast i mycket mindre utsträckning, också andra arbetssätt i lärandesyfte, som dock verkar vara mera beroende av vilken typ av studiecirkel det är fråga om. Detta är individuella redovisningar av ett visst ämne, samarbete i små grupper kring en uppgift under cirkelsammankomsten (men aldrig mellan sammankomsterna) samt "konfrontationer" med "verkligheten". Gruppen ställs då inför verkliga situationer som vanligen anknyter till behandlade frågor under sammankomsterna. De intervjuade uppger därutöver självstudier och besök på biblioteket som andra sätt att "kunskapa". Självstudier i meningen inläsning av ett visst material hemma inför sammankomsten ingår inte i de undersökta deltagarnas studierutiner. Inte heller utnyttjas biblioteket i cirklarna på ett medvetet sätt i lärandearbetet. Trots detta intar biblioteket en framträdande plats i deltagarnas föreställningsvärld som en självklar resurs för självbildning.

*Samtalet* som lärandeaktivitet i de samhällsinriktade studiecirkelarna är den förhärskande metoden. Dess dominerande ställning är troligen äm-

nesbunden och har tydlig fokus på en ofta gemensam fråga. När underlaget för samtalet är förmedling av fakta kännetecknas interaktionen av ett fråga-svarsmönster. I annat fall utgår samtalet från deltagarnas erfarenheter och uppfattningar och blir därmed reflekterande till både innehåll och struktur. Beroende på det pedagogiska stoffunderlagets ursprung kan samtalet karakteriseras som *studiematerialbaserat*, *ledarbaserat*, *problembaserat* samt *deltagarbaserat*. Dessa samtalstyper skiljer sig från varandra i ytterligare ett avseende. I studiecirklar som är kunskapsinriktade handlar samtalet om att presentera och utbyta information. I de cirklar som är inriktade på handling avslutas samtalet alltid med en avrundningsspass i avsikt att, utifrån framförda synpunkter, fatta beslut om konkreta åtgärder gruppen skall utföra.

## Slutord

Vuxnas val att studera i en studiecirkel är en medveten handling som företas mot bakgrund av individens totala sociala situation och livserfarenheter. Detta anger inte enbart vilka behov individen har för att lära sig de kunskaper och färdigheter som bedöms utvecklande och ändamålsenliga i ett vidare samhällsligt sammanhang. De bestämmer handlingsutrymmet och de möjligheter som individen har till sitt förfogande för att agera. Valet av studiecirkeln som forum för lärandet torde vara avhängigt de motiv individen har med sina studier och de föreställningar man hyser om cirkelns arbetssätt. Arbetssättet förväntas motsvara den egna *lärstilen*. Deltagarnas berättelser utmålar studiecirkeln som en pedagogisk form med i vissa avseenden unika drag jämfört med andra institutionella former. Studiecirkeln är en, numerärt sett, liten social grupp som delar samma intresse. Dess fria och frivilliga karaktär, utan prestationstryck och betygshets, gör den mer lämpad att i praktiken utgå från deltagarnas förutsättningar och behov. Studiecirkeln sägs också i intervjuerna präglas av en "lättsam stämning" och en "smidighet" i uppläggningsen av studiearbetet. Där studiecirkeln uppges vara underlägsen kompetensgivande utbildningar är i studiernas intensitet vilket dock kompenseras av gruppgemenskapen och det demokratiska samtalsklimatet. För individer med kort utbildning uppfattas cirkelns pedagogiska miljö som en "inkörspport" till vidare formella studier.

Det är ett ontologiskt axiom att människan lär sig av dels anpassningen till miljön, dels av sin drivkraft att utveckla sig själv och förändra sina livsbetingelser. Hela denna process är en meningsskapande aktivitet som bygger på ständiga tolkningar av världen och av individens relation till denna. Studiecirkeln – den samhällsinriktade studiecirkeln – omvandlas

då till en arena inom vilken en meningsfull konstruktion av den sociala verkligheten äger rum. Ty lärandet sker alltid inom en bestämd kontext och i vissa sammanhang i interaktion med andra. Så ock i studiecirkel.

Sammanfattningsvis kan den samhällsinriktade studiecirkeln, såsom den framträder i denna studie, liknas vid ett offentligt torg där samtalet fokuserar på frågor som det offentliga livet betingar. Att delta i detta samtal på lika villkor blir möjligt i en studiecirkel. Studiecirkeln har kommit att delvis ersätta andra tiders offentliga mötesplatser. I mötet med andra belyses och bearbetas kollektiva problem. Med hjälp av de erfarenheter, kunskaper och värdeperspektiv som bryts mot varandra under samtalet försöker människor orientera sig i tillvaron genom att skapa en mening och eventuellt finna former för gemensamma problemlösningar. Mot bakgrund av vårt material kan, avslutningsvis, sägas att studiecirkeln utgör en yttre offentlighet inom vilken samtalet förs i en skärningspunkt mellan det personliga och det offentliga.

## Referenser

- Alvesson, Mats och Sköldberg, Kaj (1994): *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur
- Andersson, Eva; Laginder, Ann-Marie; Larsson, Staffan; Sundgren, Gunnar (SOU 1996:47): *Cirkelsamhället*. Studiecirkelns betydelse för individ och lokalsamhälle. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Englund, Tomas (1981): Samhällskunskapsämnet och medborgarfostran inför ekonomisk demokrati. I Lundgren U.P., Svingby, G., Wallin, E. (red.): *Innehållsrelaterad pedagogisk forskning*, s. 55–90. Rapport 14 från forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Institutionen för pedagogik.
- Folkbildningsnytt, nr 2/96: *Information från Folkbildningsrådet*. Folkbildningsrådets anslagsframställning för budgetåret 1997 samt Delrapport om 1995/96 års utbildningar för arbetslösa.
- Jonsson, Jan O. & Gähler, Mats (1995): *Folkbildning och vuxenstudier*. Rekrytering, omfattning, erfarenheter. SOU 1995:141: Delbetänkande av Utredningen för statlig utvärdering av folkbildningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Marton-Dahlgren-Svensson-Säljö (1977): *Inläring och omvärldsuppfattning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Marton-Hounsell-Entwistle (1995): *Hur vi lär*. Kristianstad: Rabén Prisma (andra upplagan)
- Mattsson, Peter (1995): *Generativt lärande*. En miljöpedagogisk studie av kunskapsintensiva industriföretag 1991–1993. Stockholm: Industrielitteratur.
- Naeslund, Lars (1991): *Vuxnas liv och lärande*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, Institutionen för pedagogik: Forskningsgruppen för vuxenpedagogik.
- Proposition 1990/91:82. Folkbildning.
- SOU 1993:64: *Frågor om folkbildningen*. Betänkande av Utredningen om utvärdering. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Statistik 1991/92 – 1992/93. Studieförbundens verksamhet. Folkbildningsrådet.
- Svensson, Alvar. (1994): *Vilka deltar i studiecirkel?* . Rapport från en undersökning av deltagare i studieförbundens cirkelverksamhet hösten 1992. Folkbildningsrådet.
- Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt. red (1996): *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur

- Thång, Per Olof (1984): *Vuxenlärares förhållningssätt till deltagarerfarenheter*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis (Göteborg Studies in Educational Sciences 47)
- TIDSSPEGEL (Nr 2/94). Medborgarskolans tidskrift. Uppsala.
- U 1994:03. Statens utvärdering av folkbildningen 1996 (SUFO 96). Statistiska uppgifter om studieförbund och studiecirklar.
- Årsbok om folkbildning (1995): *Forskning och Utveckling*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Ödman, Per Johan (1979): *Tolkning, förståelse, vetande*. Hermeneutik i teori och praktik. Stockholm: AWE/Gebbers.

## Bilaga

**BILAGA. Sammanställning av undersökta avdelningars samhällsriktade studiecirklar i urval efter rubrik, målgrupp, medarrangör och antal deltagare för perioden 1992–1995.**

Cirkelns rubrik	Målgrupp	Antal deltagare	Män	Kvinnor	Studieförbund
1992/93					
Paris	Pensionärer	25	15	10	Mbsk storstadsförort
Minnestråning	Senildementa	10	5	5	”-”
Din kommun är Din	Moderater	6	6	-	”-”
EG – Ja eller Nej	Personalen	4	-	4	”-”
Kandidatskolan	Moderata förtroendevalda	17	11	6	”-”
Sverige i Europa	Moderater i (Storstadsförort)	10	6	4	”-”
Föreningskunskap	Kören	12	-	12	Mbsk-medelstorsstads-kommun
”Gör en tidning”	Uppgift saknas	4	4	-	”-”
Ja till EU	Moderaterna	17	9	8	”-”
Kommunikationsteknik	Allmänheten	12	9	3	”-”
Datautbildning	Allmänheten	8	8	-	”-”
Jägarskolan	Allmänheten	10	8	2	”-”
”Bättre tider”	Idrottsklubbsaktiva	12	9	3	SISU-centralort i glesbygd
Temakvällar	Idrottsklubbsfunktionärer	10	9	1	”-”
”Samla laget”	Fotbollsaktiva	7	1	6	”-”
Utveckla ungdomshockeyn	Styrelsen	10	9	1	”-”
Snöskoterledare-steg 1	Ledare	5	5	-	”-”
”Rygghälsa för Dig”	Motionärer	13	13	-	”-”
”Hole in one”	Golfaktiva	7	7	-	”-”
”Kick off” – Fotboll	Aktiva ungdomar	9	9	-	”-”
Vår trygghet	Sjukhusanställda	8	-	8	ABF-centralort i glesbygd
Bli äldre i (-)	Pensionärer	10	4	6	”-”
”3 x rättvisa”	Handelsanställda	6	-	6	”-”
Sverige och EG	Allmänhet	7	5	2	”-”
Nycklar till arbetsmiljön	LO-medlemmar	9	7	2	”-”
Ädelreformen	Pensionärer (PRO)	12	6	6	”-”
Datorn och jobben	Allmänhet	8	4	4	”-”
Kommunalpolitik	S-ledamöter	9	8	1	”-”
Barns rätt att utvecklas	Daghemspersonal (Kommunal avd.-)	14	-	14	”-”

Cirkelns rubrik	Målgrupp	Antal deltagare	Män	Kvinnor	Studieförbund
Kompostera mera	Bybor	5	–	5	SV-norrlands-kommun
I samhället	Utvecklingsstörda	5	3	2	–”–
I Europa	Folkpartister	9	4	5	–”–
Vår rätt att äga skog	Skogsägare (LRF)	11	11	–	–”–
Kommunalpolitik	Centerpartister	10	8	2	–”–
Kvinnoliv i Norrbotten	Centerkvinnor	7	–	7	–”–
Finn Finland	SPF-föreningen	14	2	12	–”–
Tjeboken	Unga tjeer	7	–	7	–”–
Föreningskunskap	HSB bostadsförening	8	2	6	–”–
1993/94					
Wien	Pensionärer	30	13	17	Mbsk
EG-kunskap	Moderater	12	6	6	–”–
Din kommun är Din	Moderater	6	6	–	–”–
I Europa	Moderater	18	12	6	–”–
Kandidatskolan	Moderata förtroendevalda	15	10	5	–”–
Argumentationsteknik	Moderata nämndemän	4	4	–	–”–
Åland/Litteratur	Vävcirkeldeltagarna	5	–	5	Mbsk-medelstor stads-kommun
Föreningskunskap	Kören	6	–	6	–”–
Det kommunala nämndearbetet	Moderaterna	20	12	8	–”–
Landskap/Småland	Röda Korset	10	5	5	–”–
Datautbildning	Lärare	9	3	6	–”–
Kustskeppare	Allmänheten	16	13	3	–”–
Datautbildning	Arbetslösa	12	8	4	–”–
Aktiekunskap	Allmänheten	16	13	3	–”–
”Planering”	Ledare	12	10	2	SISU-centralort i glesbygd
Ny i förening	Balettföreningstyrelsen	9	–	9	
Fotbollsskolan	Ledare	5	5	–	
Ansvar för personal/ledare	Valberedningen	4	4	–	
En cup	Föräldrar till U-spelare	6	5	1	
”Se om Din klubb”	Styrelsen i HIF	8	5	3	
Strategi och framtidsvisioner	Folkets hus styrelsen	12	7	5	ABF-centralort i glesbygd
Föreningskunskap	FMLS-medlemmar	6	5	1	
DATA-fortsättning	Almänheten	8	3	5	
Våra 6-årigar – På väg till skolan	Daghemspersonal (Kommunalsektionen)	13	–	13	



Cirkelns rubrik	Målgrupp	Antal deltagare	Män	Kvin- nor	Studie förbund
På färd mot framtiden Sverige och EG	Kommunalanställda Pensionärer (PRO)	8 9	3 4	5 5	
Kyrkopolitik	S-medlemmar	17	5	12	
Deklaration	Metallanställda (Metall)	8	8	–	
DATA steg 4	Metallanställda (Metall)	8	8	–	
Ny i förening	Utvecklingsstörda	6	2	4	SV- norrlands- kommun
Lokal handl.program	Centerpartister	7	3	4	–”–
Presentera politiken	Centerpartister	9	7	2	–”–
Presentera politiken	Folkpartister	9	5	4	–”–
Kvinna Du vågar	Centerkvinnor	8	–	8	–”–
Kulturvård i skogen	Skogsägarna	14	12	2	–”–
Föreningskunskap	SPF:s styrelse	4	2	2	–”–
EU	Centerpartister	7	6	1	–”–
1994/95					
Mervetare	Kvinnor	4	–	4	Mbsk
Din kommun är Din	Moderata nämndemän	6	6	–	–”–
SamhällskunskapI	Invandrarkvinnor/	8	–	8	–”–
Invandrarkunskap	Svenska kvinnor				
Föreningskunskap	Kören	10	–	10	Mbsk- medelstor stads- kommun
Konsthistoria	Allmänheten	10	–	10	–”–
Landskap/Åland	Vävcirkeldeltagarna	5	–	5	–”–
Guideutbildning	Guideföreningen	8	–	8	–”–
Kina	Allmänheten	14	7	7	–”–
Datautbildning	Allmänheten	8	5	3	–”–
Yrkesskeppare	Allmänheten	5	3	2	–”–
Föreningsutveckling	Ishockeyklubbstyrelse	10	9	1	SISU- centralort i glesbygd
Sponsorboken	Marknadsföringsboken	4	4	–	–”–
Att arrangera alpina tävlingar	AK:s arrangörsgroup	6	6	–	–”–
”Sätt framtiden på dagordningen”	SK:s styrelse	7	7	–	–”–
Idé blir verklighet	DK:s musiktv.grupp	5	2	3	–”–
Generation 2000	Balettföreningens dansråd	10	–	10	–”–
Idrotten och skatten	Balettföreningens ekonomisektion	4	–	4	–”–
Att fånga buskryttare	Ridklubbens U-sektions- medlemmar	4	–	4	–”–
Korpen mot 20-hundra	Styrelsen	7	4	3	–”–

Cirkelns rubrik	Målgrupp	Antal deltagare	Män	Kvinnor	Studieförbund
Arbetsglädje och effektivitet	Kommunalanställda	15	–	15	ABF-centralort i glesbygd
EG och maten	Koop.medlemmar (Konsum)	8	–	8	–”–
Utvärdering av kommunens skolplan	S-lokalpolitiker	9	4	5	–”–
Löneavtalet	Kommunalanställda	8	1	7	–”–
Föreningskunskap	LO-styrelse	15	10	5	–”–
DATA steg 1	Allmänheten	9	6	3	–”–
Praktisk samhällskunskap	Allmänheten	8	3	5	–”–
Styrelsens samordnade arbetsuppgifter	ABF:s styrelse	11	5	6	–”–
Styrelsen i arbete	HSB:s styrelse	5	4	1	–”–
Föreningskunskap	SPF:s styrelse	6	4	2	SV-norrlands-kommun
Presentera politiken	Centerpartister	11	7	4	–”–
Synen på äldre dar	SPF:s styrelse	15	5	10	–”–
Alla tiders skog	Skogsägare (LRF)	10	10	–	–”–
Byns utveckling	Bybor	7	2	5	
Att stödja människor i kris	Brottsofferjourens medlemmar	8	5	3	
Din gård i EU	Lantbrukare	8	7	1	–”–
Känslor	Arbetslösa kvinnor	7	–	7	–”–

\* Tyvärr har inte alla avdelningar lämnat de uppgifter som efterfrågades i ”frågeformulär B”. Istället för en detaljerad cirkelvis framställning valde en del att redovisa sin samhällsinriktade cirkelverksamhet ämnesvis. Utan att utesluta ett eventuellt missförstånd om vad formuläret efterlyste antar jag att orsaken till den uteblivna informationen har varit det tidskrävande arbetet i att leta bland gamla listor i avdelningarnas arkiv.

ABF-avdelningarna i storstadsförort och i medelstor stadskommun redovisade sina samhällscirklar för de aktuella perioderna i ämnesgrupper, dock utan att ange målgrupper. I tabellen nedan visas, som ett exempel, en sammanställning av de samhällscirklar som ABF-avdelningen i storstadsförort har angivit.

**Sammanställning av ABF-avdelningens i storstadsförort samhällscirklar under perioden 1992–1995.**

Ämne	Antal cirklar		
	92/93	93/94	94/95
Arbetsmiljö	2	3	3
Avtalsfrågor	–	1	16
Fackliga frågor	10	6	3
Arbetsliv	–	1	1
Företagsdemokrati	4	–	–
Info, media	6	2	–
Juridik	1	–	–
Folkrörelser	–	1	2
Föreningskunskap	10	10	9
Internat. frågor,EU	49	27	19
Kommunala frågor	5	6	6
Politiska ideologier	6	5	–
Invandrarna och valet	–	–	7
Handikappfrågor	3	2	1
Övr. sociala ämnen	5	10	13
Samhällskunskap	2	3	4
Miljövård	14	12	14
Arbetslivsorientering	5	1	–
Svenskt samhällsliv	–	–	5
Deklaration	2	1	–
<i>Totalt</i>	124	91	103
<i>Antal timmar totalt</i>	3.873	3.468	3.329
<i>Timmar per cirkel</i>	31,2	38,1	32,3
<i>Antal deltagare</i>	935	667	768
<i>Kvinnor</i>	509	334	449
<i>Deltagare per cirkel</i>	7,5	7,3	7,5

En annan avdelning – SISU i medelstor stadskommun – valde, istället för den begärda detaljredovisningen av sina samhällscirklar under de senaste verksamhetsåren, att skicka endast en sammanställning av studiecirklar riktade till gruppen "invandrare" under 94/95. Dessa cirklar arrangerades av en enda idrottsförening och en antydan om vad de innehöll kan man exempelvis få av följande rubriker: "Att vara flykting", "Svenska seder och bruk", "Att leva med islam", "Tillsammans i det svenska samhället".

# **Rockmusik som folkbildning**

**en kvalitativ undersökning av studie-  
förbundens musikverksamhet**

**av Thomas Öhlund**

...och som ett resultat av detta har de blivit mer och mer populära bland ungdomarna. Detta är en utveckling som vi ser som positiv och som vi vill fortsätta att stötta.

...

...och som ett resultat av detta har de blivit mer och mer populära bland ungdomarna. Detta är en utveckling som vi ser som positiv och som vi vill fortsätta att stötta.

# Rockmusik som folkbildning

en kvalitativ undersökning av studier  
förbundens musikverksamhet

av Thomas Östlund

...och som ett resultat av detta har de blivit mer och mer populära bland ungdomarna. Detta är en utveckling som vi ser som positiv och som vi vill fortsätta att stötta.

...och som ett resultat av detta har de blivit mer och mer populära bland ungdomarna. Detta är en utveckling som vi ser som positiv och som vi vill fortsätta att stötta.

...och som ett resultat av detta har de blivit mer och mer populära bland ungdomarna. Detta är en utveckling som vi ser som positiv och som vi vill fortsätta att stötta.

## Förord

Denna rapport är en redovisning av en studie utförd inom ramen för den statliga utvärderingen av folkbildningen SUFO 96 (Dir 1994:12). Studien är en kvalitativ undersökning av studieförbundens öppna verksamhet för populärmusik. Studien syftar till att fördjupa kunskapen om vilka läroprocesser som ingår i rockspelandet beroende av hur studieförbunden har organiserat musikverksamheten och hur deltagarna, rockbanden, upplever musicerandet i en studiecirkel i studieförbundens regi.

Projektet är en självständig del i statens utvärdering av folkbildningen och utgör tillsammans med övriga projekt ett underlag till Utbildningsdepartementets utvärdering. Projektet påbörjades 1 februari 1995 och avslutades i augusti 1996.

Jag vill ge ett stort tack till Agneta Charpentier och Lars Göransson för deras insatser och stöd. Jag vill även tacka referensgruppen för de lärorika diskussioner och synpunkter som de har gett under studiens gång och då speciellt professor Roger Säljö för en aldrig sinande intellektuell skärpa.

Stockholm, augusti 1996.

*Thomas Öhlund*

## Författaren

**Thomas Öhlund**, f. 1959. Fil. Lic och doktorand vid institutionen för Socialt arbete, Umeå Universitet. Innehavare av HSFRs doktorandtjänst i ungdomskultur 1990–1993. Ungdomsforskare, utredare och sakkunnig vid Ungdomsstyrelsen (fd. Statens ungdomsråd) 1993–1996. Arbetar som konsult och håller på att slutföra sin avhandling om ungdomar med sociala problem, deras kulturer och möte med socialarbetare i boken *Normaliseringspraktiker i det moderna samhället*. Har sedan mitten av 1980-talet forskat om ungdomar med inriktning på ungdomskultur, rockmusik och sociala problem. Publicerat en rad artiklar inom dessa forskningsfält. 1988 publicerades *Rockbandet – kultur och läroprocess hos en kamratgrupp i yngre tonåren* (lic. avh.). Fungerat som redaktör för antologierna *Ungdomsforskning – kritik, reflektioner och framtida möjligheter* (1994) och *Krokig väg till vuxen – Fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete* (1996). Projektledare och utredare för ett regeringsuppdrag redovisat i rapporten *Svensk ungdomsforskning – inriktning, organisation och finansiering* (Dnr 39-284/95).

# Innehållsförteckning

<b>Förord</b>		203
<b>Del I</b>	<b>Ungdomars uppväxt i det moderna samhället</b>	207
<b>1</b>	<b>Inledning</b>	209
	– ungdomstiden i det moderna samhället	209
	– ungdomskulturernas framväxt	210
	– ungdomars identitetsarbete	211
	– fritidens betydelse under ungdomars uppväxt	212
<b>2</b>	<b>Undersökningen</b>	215
	– syfte	215
<b>Del II</b>	<b>Forskning om rockmusik</b>	217
<b>3</b>	<b>Rockmusik – adolescens och modernitet</b>	219
	– ett perspektiv på samhällets modernisering	219
	– rockmusikens funktion i ungdomars identitetsarbete	222
	– läroprocesser i rockmusiken	223
	– olika typer av lärande	224
<b>4</b>	<b>Rockmusik som alternativ läroprocess och kommunikation</b>	227
	– gruppens kultur	227
	– repetitionerna	229
	– relation till ungdomskulturen	230
	– relation till föräldrar och skola	231
	– alternativt lärande	232
<b>Del III</b>	<b>Studieförbundens musikverksamhet</b>	233
<b>5</b>	<b>Folkbildningsperspektivet och organiseringen av musikverksamheten</b>	235
	Medborgarskolan	235
	Studiefrämjandet	243
	ABF	249



<b>6</b>	<b>Musikverksamhetens utformning</b>	255
	Medborgarskolan	255
	Studieförbundet, musikhuset Tryckeriet i Sundbyberg	259
	ABFs musikverksamhet i Fryshuset	266
	Musikverksamheten i Fryshuset	270
	Rockgruppen WOOD	282
<b>Del IV</b>	<b>Avslutande diskussion</b>	291
<b>7</b>	<b>Rockmusik som folkbildning</b>	293
	<b>Referenser</b>	299
	<b>Bilaga 1</b>	301

Del 1

# Ungdomars uppväxt i det moderna samhället

1	Deutscher Werkzeithandel e.V. (DWH)	241
2	Mitgliederliste	241
3	Gründungsversuch, marktliche Zusammenfassung	242
4	DWH's medlemsbaserede tilbud	243
5	Deutscher Werkzeithandel e.V. (DWH)	243
6	Programmet WCO	243

# Ungdomsret i det moderne samfund

1996. 1. udgave. 1. oplag. 124 sider. 14,95 kr.

ISBN 87-02-24124-1

Ungdomsret i det moderne samfund

af

1996. 1. udgave. 1. oplag. 124 sider. 14,95 kr.

ISBN 87-02-24124-1

Ungdomsret i det moderne samfund

1996. 1. udgave. 1. oplag. 124 sider. 14,95 kr.

ISBN 87-02-24124-1

Ungdomsret i det moderne samfund

# 1 Inledning

Populärmusik spelar en viktig roll i ungdomars vardagsliv. Studier visar att över 90 procent i åldersgruppen 16–25 år har ett starkt eller mycket starkt musikintresse (Bjurström 1993). Detta kan ställas emot de 71 procent av ungdomarna i samma åldersgrupp som svarade att de var mycket eller ganska intresserade av idrott och sport. Musikintresset särskiljer sig även från idrottsintresset genom att vara jämnt fördelat mellan könen. Idrottsintresset, inklusive medlemskap i idrottsföreningar domineras alltså av pojkar (Nilsson, 1994).

När det gäller ungdomars musikutövande är även detta relativt jämnt fördelat mellan könen. I Bjurström (1993) svarade 19 procent av flickorna och 20 procent av pojkarna att de spelade något instrument. I en annan studie utförd av Trondman (1989) svarade 56 procent av flickorna mot 44 procent av pojkarna att de spelade ett instrument. Skillnaderna vad gäller ungdomars musikutövande är emellertid större när man tar hänsyn till socio-ekonomisk bakgrund, vad som spelas och hur spelandet är organiserat. Den största andelen musikutövare är barn till tjänstemän och akademiker (Nilsson, 1994). Flickor utövar även musik i större utsträckning under organiserade former, tex i musikskolans regi. Pojkar, främst från arbetarklass, spelar i högre utsträckning under "spontana" former (Nilsson, 1994). Även valet av instrument är könsspecifikt eftersom trummor och gitarr främst attraherar pojkar medan piano föredras av flickor.

Sångintresset bland ungdomar ska inte glömmas bort i detta sammanhang. Andelen ungdomar som är med i en kör eller sånggrupp har en del viktiga karakteristika. För det första är sångutövning en flickaktivitet, hela fem gånger fler flickor än pojkar deltar i en kontinuerlig sångaktivitet. För det andra verkar det organiserade sångintresset främst attrahera ungdomar (flickor) under unga år för att avta från 15-års åldern (SCB, 1993).

## ungdomstiden i det moderna samhället

Ungdomstiden har förändrats dramatiskt sedan mitten av 1800-talet till 1990-talet. Genom en rad skolreformer, tex folkskolans genomförande 1842, grundskolans genomförande 1962 till dagens skola där 98 procent av alla elever går t.o.m. gymnasiet, har ungdomars uppväxt *institutionaliserats* samtidigt som ungdomars direkta kontakt med arbetsmarknaden har gått förlorad. Denna förändring har lett till att ungdomar kan ses som

en egen social kategori som på en strukturell nivå delar en hel rad livsvillkor i det moderna samhället. Ungdomstidens ihopkoppling med skoltid och barndomens parallella ihopkoppling med förskola har även lett till en *pedagogisering* och *formalisering* av unga människors uppväxt. Nya yrkesgrupper har under 1900-talet vuxit fram för att arbeta med ungdomar, till exempel lärare, fritidsledare, kvarterspolis och socialkurativa yrkesgrupper. I och med dessa gruppers intåg i fostrandet av unga människor har tidigare traditionella fostringspraktiker ersatts av ett professionellt och vetenskapligt närmande till fostran. Under hela 1900-talet har en *socialisationskunskap* sammankopplats med vetenskapliga teorier och metoder från en rad akademiska discipliner t.ex. psykologi, socialpsykologi och sociologi samt från mera pragmatiska discipliner som pedagogik och socialt arbete. I och med att ett vetenskapligt tänkande har kommit att genomsyra arbetet med ungdomar kan man även hävda att ungdomstiden har *vetenskapliggjorts*.

### **ungdomskulturernas framväxt**

Ungdomskulturer har funnits så länge som begreppet ungdom använts. I bondesamhället utvecklades ungdomskulturer bland drängar och pigor och generationsskillnaden synliggjordes bl.a. under lördagsdansen. De pojkar från den borgerliga klassen som fick studera utvecklade likaså ungdomskulturer och då utifrån deras specifika sociala position. Alltefter som fler ungdomar omfattades av skolsystemet blev detta en viktig social bas för utvecklandet av ungdomskulturer.

Det är emellertid först under 1950-talet som ungdomstiden blev allmän för unga människor oavsett kön och social-klass genom skoltidens förlängning och att levnadsförhållandena förbättrades. I och med dessa förändringar uppstod även vad som brukar betecknas som de moderna ungdomskulturerna. Kännetecken för dessa ungdomskulturer var den starka bindningen till olika populärmusikaliska genrer och expressiva stilexperiment. I de olika ungdomskulturerna har ungdomar på en symbolisk nivå bearbetat förändringar i det moderna samhället. Förändrade relationer mellan könen, vissa ungdomars sociala utsatthet och missgynnade gruppers position i skolan har blivit föremål för ritualiserade bearbetningar inom ungdomskulturerna.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Internationell forskning som behandlat ungdomskulturers eller subkulturers tillkomst är tex Cohen S. (1972/1980) Willis P. (1977/1983, 1990) och Hebdige (1979, 1988) samt Hall & Jefferson (1976).

I och med 1950-talet växte en speciell tonårsmarknad fram över hela västvärlden. Genom att det "ungdomliga" kommersialiserades hade även ett annat system, marknadens, trätt in på ungdomarnas område och förändrade livsvillkor och uppväxtförhållanden. Populärkulturens betydelse för ungdomar har sedan ytterligare stärkts genom skivindustrins och etermediernas expansion, här spelar inte minst digital-teknik och kabel- och satellit-TV en viktig roll.

För att förstå ungdomars uppväxt i det moderna samhället måste man idag analysera statens och marknadens påverkan och inflytande på ungdomars uppväxtvillkor. I Sverige har staten allierat sig med förenings- och organisationslivet mot den kommersiella tonårskulturen. En allians som har skapat en uppdelning mellan föreningsaktiva och föreningslösa ungdomar. Denna uppdelning av ungdomsgruppen har sedan under 1900-talet varit en viktig utgångspunkt för det förebyggande ungdomsarbetet.

Organisationer, idrottsrörelsen och folkbildning som har riktat sig mot ungdomar har verkat för att den fria tid som förut fanns utanför "de fostrande institutionerna" har organiserats och blivit till fritid.

## ungdomars identitetsarbete

Ungdomars sökande efter en identitet kan beskrivas som en problemfylld och komplex process, där krav och intentioner från å ena sidan föräldrar, skola och föreningsliv och å andra sidan populärkulturen och tonårsmarknaden existerar samtidigt. Många forskare bland annat Ziehe, 1986, Fornäs, 1988, Öhlund, 1988 menar att ungdomars uppväxtvillkor i det moderna samhället måste förstås mot bakgrund av en *kulturell friställningsprocess*. Kulturell friställning innebär att tidigare traditioner eroderar och försvinner inom livets alla områden. Med detta följer en individualiseringsprocess där den enskilda individen blir personligt ansvarig för sitt liv. Den kulturella moderniseringen har lett till att ungdomars *identitetsarbete* kan karakteriseras som en komplex och föränderlig process. Att växa upp i en kultur där inga givna svar ges eller där traditionens trygghet inte längre existerar skapar nya slags problem som den enskilda individen måste lösa. Men det uppkommer samtidigt nya möjligheter genom att livsprojektet inte längre är förutbestämt. Denna känsla av "görbarhet" upplevs på en individuellt subjektiv nivå och är lättare att förverkliga för vissa ungdomar än andra beroende på vilken socialgrupp man tillhör.

Massmedia har fått en betydelsefull roll i den moderna kulturen. Massmedia kan sägas utgöra en kulturell arena som impulsgivare och symbolförmedlare när föräldrars erfarenheter och traditioner inte längre uppfat-

tas som giltiga eller relevanta. Den moderna kulturen erbjuder människan en rad "element" som används för att tematisera och kommentera den egna identiteten. Mediernas roll som förmedlare av omvärldskunskap har lett till att vi drar en större mängd erfarenheter på ett förmedlat och sekundärt sätt. Individer har genom dessa processer skapat ett reflexivt förhållningssätt gentemot den egna identiteten, relationer och i förhållande till omgivningen. Vi kan alla genom självreferenser problematisera, tematisera och förändra allt fler livsområden. Olika "områden" som kroppen, utseendet, och kommunikation samt relationer har blivit "disponibla" och därigenom möjliga att förändra. Dessa kulturella processer leder dels till en möjlighet att förändra olika livsområden genom att inget upplevs ödesbestämt längre, och dels till en svårighet genom att ansvaret för olika förändringar har lagts på den enskilda individen.

### **fritidens betydelse under ungdomars uppväxt**

Fritidens betydelse för ungdomars identitet har ökat i takt med att ungdomstiden har förlängts. Den har samtidigt differentierats så att fritidsstilarna har kommit att bli individualiserade samtidigt som olika grupper av ungdomar använder sina fritidsvanor till att särskilja sig från andra grupper. Olika fritidsvanor skapar olika livsstilar och livsprojekt hos olika grupper av ungdomar. Fritiden har därmed blivit en arena där olika gruppers kulturella inriktningar får betydelse för deras kommande vuxenidentiteter.<sup>2</sup>

I dagens moderna samhället kan särskilt tre olika typer av fritidsvanor utkristalliseras. Den traditionella formen av fritid för ungdomar har under 1900-talet varit inriktad mot fysisk aktivitet inom idrottsrörelsen. Ungdomars aktiva medlemskap inom idrottsrörelsen ökade till i början av 1990-talet för att sedan minska.<sup>3</sup> Sedan 1970-talet har ungdomars intresse och utövande av estetiska verksamheter ökat markant. Det är till denna grupp av ungdomar studieförbundens verksamhet riktar sig. Den senaste utvecklingen av fritidsvanor kan sägas utgöra ett ökat intresse för symboliska fritidsaktiviteter. Denna form av fritidssysselsättning har ökat sedan 1980-talet och utgörs av datorintresserade ungdomar (mestadels pojkar) och ungdomar som under fritiden skapar symboliska världar som de kan kontrollera och uttrycka till exempel genom att spela fritidsrollspel.<sup>4</sup>

<sup>2</sup> Nilsson (1996).

<sup>3</sup> Nilsson (1993).

<sup>4</sup> Fine (1983), Nissen (1993).

Fritidens utveckling mot en organiserad och rationellt planerad verksamhet har varit stark sedan 1960-talet. Det är dock bara den ena sidan av dess utveckling. Parallellt med att fritiden har organiserats, har ungdomar i ungdomskulturer haft en ökad samvaro utanför vuxensamhällets kontroll där populärkulturens symboler används i identitetsarbetet. Dessa ungdomar är de som brukar kallas för de föreningslösa och som brukar väcka vuxenvärldens oro eller avsky. En stor del av de ungdomar som ingår i studieförbundens musikverksamhet kommer från denna grupp. Ungdomars musikintresse handlar bland annat om det ökade intresset för icke-verbala symboler och tecken där autenticitet och emotioner kan uttryckas och bli språkliggjorda.





## 2 Undersökningen

För att kunna analysera studieförbundens musikverksamhet gjordes en empirisk undersökning under 1995. Den baseras bland annat på intervjuer, skriftliga dokument och utvärderingar från de tre studieförbunden, Studieförbundet, Medborgarskolan och ABF. De intervjuade har varit ansvariga för musik- eller kulturverksamheten på riks- och distriktsnivå samt ansvariga musikhandläggare på musikhusen Tryckeriet och Fryshuset (se bilaga 1). Intervjuerna har bandats för att sedan skrivas ut, de har varit tematiska, det vill säga de har utvecklats som samtal kring de olika teman som undersökningens frågeställningar bildar.

I rapporten presenteras även forskning om rockmusik och dess läroprocesser. Ett perspektiv på ungdomars uppväxtvillkor och ungdomskulturer presenteras för att ge en bakgrund över fritidens och musikens betydelse i det moderna samhället.

Det empiriska urvalet är tänkt att exemplifiera hur verksamheten bedrivs och utgör dessutom en ambition att fånga studieförbundens egen bild av musikverksamhetens inriktning. Studien ska därmed inte ses som en utvärdering av musikverksamheterna i studieförbundens regi, utan som en kvalitativ analys av hur mötet mellan de rockspelande ungdomarna och studieförbunden kan se ut, vilka folkbildningsmässiga inslag som finns samt hur de läroprocesser som finns i rockspelandet kan förstås. Jag har därför medvetet lyft fram, illustrerat och tydliggjort de läroprocesser som ingår i spelandet och dess organisering. Rapporten koncentreras därmed på ungdomarnas och de inblandades läroprocesser, vilka problem och möjligheter som följer med den nuvarande organiseringen snarare än att i detalj försöka beskriva verksamhetens omfång.

### syfte

Studien syftar till att kvalitativt undersöka och analysera folkbildningsförbundens studiecirkelverksamhet avseende improviserad populärmusik, de läroprocesser som ingår i rockspelandet samt hur deltagarna utvärderar sin egen hobby i form av banddagböcker etc. I studien undersöks studieförbundens folkbildningsideologiska perspektiv, det vill säga vilka fostrande och bildningsmässiga mål som finns i verksamheten. Det är även av vikt att beskriva de pedagogiska metoder som används i musikcirkelarna samt hur de påverkar läroprocesserna hos cirkeldeltagarna. Jag har



**Del 2**

**Forskning om  
rockmusik**



### 3 Rockmusik – adolescens och modernitet

I boken *Under Rocken – Musikens roll i 3 unga band* (1988) undersöks tre olika rockband av forskarna Fornäs, Sernhede och Lindberg. Fokus i denna studie är att söka efter och analysera senmoderna uttryck och behov som synliggörs i musikutövandet och ungdomarnas gemenskap i tre informella grupper. De olika gruppernas estetiska uttryck i musik och texter analyseras i förhållande till socio-ekonomisk bakgrund och som subjektiva uttryck för narcissistiska behov under adolescensen i en senmodern kultur. Jag kommer dock i min framställning att presentera undersökningens teoretiska utgångspunkter om det moderna samhället och läroprocesser som är kopplade till musikutövandet.

#### ett perspektiv på samhällets modernisering

Det moderna samhället kan indelas i olika fält som bildar yttre villkor och griper in i våra livsvillkor. I fältet mellan stat och kapital och människors vardagsliv (familj, kamratgrupp, etc) verkar en rad olika institutioner. Institutionerna, till exempel arbete, media, fritidsorganisationer och skola skapar olika handlingsutrymmen för individer i relation till de regler och former, gränser och möjligheter, krav och resurser som existerar. I en annan dimension återfinns olika kommunikativa verksamheter eller praktiker som också har differentierats genom moderniseringen. De kommunikativa huvudaspekterna handlar om den yttre objektiva världen, frågor som har med sanningen att göra, och den sociala världen, frågor om normativ riktighet och rättfärdighet, samt den subjektiva världen, frågor om autenticitet och uppriktighet.

Det existerar en dynamik mellan de olika fälten i det moderna samhället. Ett problem är statens och kapitalets stora inflytande över andra områden. Tillvaron riskerar att inriktas mot effektivitet utifrån en tendens till teknokrativering och ensidig målrationalitet. Risken finns därmed att kommunikativt handlande, som är nödvändigt för kulturens, samhällets och individernas fortbestånd, hotas av det instrumentella förnuftets dominans. Från staten utgår krav, regler och styrformer som hotar att byråkratisera olika handlingsfält och livsområden. Från marknaden utgår tendenser till kommersialisering av allt fler livsområden. Ett exempel på

detta inom denna rapportens område är den moderna populärkulturen och populärmusiken.

Det uppstår därmed friktion och konflikter mellan det moderna samhällets system, olika fält och individers och mikrogruppers vardagsliv och mellan den instrumentella målrationaliteten och de olika kommunikativa behov individer har i sitt vardagsliv.

Ungdomar växer upp och lär sig att hantera dessa dynamiska och många gånger motstridiga livsvillkor. Det har utvecklats en rad institutioner i det moderna samhället som har till uppgift att fostra och förbereda den unga människan inför vuxenlivet, skola, det organiserade föreningslivet, och exempelvis arbetsmarknadsåtgärder för ungdomar.

Ungdomar träder in i de olika institutionellafälten som handlande subjekt, som pojke eller flicka, någon som lär sig att läsa eller som spelar ett instrument. Ungdomarna fungerar dock samtidigt som objekt för olika yrkesgruppers rationalitet, som elever, konsumenter eller som cirkeldeltagare.

Den förlängda skolgången som inbegrep ungdomar från alla sociala skikt tillsammans med den framväxande masskulturen under 1950- och 60-talen bildar grunden för den moderna ungdomskulturen. Det är i olika ungdomskulturer som ungdomar kan bearbeta, svara på och/eller försvara olika sociala och kulturella förändringar i samhället. Ungdomskulturerna kan ses som symboliska försök till att bearbeta en utsatt social position, förändringar i könsrelationer eller förändringar inom skola och arbetsmarknad. Ungdomskulturerna ritualiserar, på ett symboliskt plan, kulturella och klassmässiga motsättningar som skär igenom ungdomsgenerationen och har därmed ett starkt inflytande på hur ungdomars gängkonstellationer ser ut. Gruppen – mikrokulturen – utgör en väsentlig del av den unges sociala värld. I kamratgruppen umgås man med dem som man har valt och vill tillhöra och många gånger i större utsträckning än med sina föräldrar. Det är under fritiden och många gånger utan vuxenblandning som gänglivet levts. Gänget och de jämnåriga kamraterna får därmed en stor emotionell betydelse för individen. I gänglivet experimenterar individerna med olika identiteter, attityder och värderingar. Gruppen har i det senmoderna samhället blivit ett övergångsmedium där mycket av frigörelsearbetet (från barndom och föräldrar) och identitetsbildningen äger rum. Gruppen ger även trygghet och fungerar som ett skydd gentemot krav från föräldrar och skola. Gruppen har därmed två sociala funktioner, dels som en plattform för sökande, ifrågasättande och kritik, dels som en gränssättande instans där medlemskapet kräver olika former av inordning och till och med begränsar individens utrymme.

Ungdomars identitetsprocesser kännetecknas i det senmoderna samhället av en föreställning om *görbarhet*, när identitet inte är av naturen gi-

vet utan något som måste erövas. Det som inte är givet är görbart och att detta sker är den enskilda individens ansvar. Görbarhetshorisonten täcker in de allra flesta livsområden i det senmoderna samhället, det är möjligt att tänka sig att förändra karrär och utbildningsalternativ, relationer eller den egna personen och identiteten. I det senmoderna samhället har det samhälleliga vetandet trängt in i människors vardagsliv och på så sätt ökat tillgången till distanserande självreferenser vilket har lett till en ökad *reflexivitet*. Det kulturella tvånget till reflexivitet har å ena sidan lett till nya former för självförståelse och å andra sidan minskat möjligheterna att göra primära erfarenheter – världen är redan känd innan den upplevs.

Utbudet av livsstilar genom media och populärkultur samt de identitetsförslag som föräldrar och skola levererar gör att ungdomar ställs inför ett svårt val. De måste finna en balans i sitt identitetsarbete mellan bild-explosionerna i det inre och den sociala världens realiteter. Det finns därmed en tendens till *individualisering*, ett uppbrott från familjens livsstil, och till att individen blir personligt ansvarig för sina resurser och tillkortakommanden.

De tre olika kulturella tendenserna görbarhet, reflexivitet och individualisering bildar en ram och en utgångspunkt för de villkor som identitetsarbetet har att verka under när inte tidigare handlingsmönster längre är giltiga. Hur svarar och försvarar sig då ungdomar mot de senmoderna villkoren? Ungdomar – men även vuxna för den delen – söker efter en närhet och intimitet som balans till de olika systemens och institutionernas anonyma rationalitet. Denna orientering mot autentiska uttryck och intimitet kallas av den tyske ungdomsforskaren Thomas Ziehe för *subjektivering*.<sup>5</sup> I ett annat orienteringsförsök försöker man hantera det moderna samhällets snabba och föränderliga karaktär genom att orientera sig mot visshet – och då många gånger en ahistorisk sådan – som försvar till den meningsförlust som kan upplevas då allting förändras. Detta kulturella orienteringsförsök kallas av Ziehe för *ontologisering* och gäller framförallt nyandliga och fundamentalistiska grupperingar.<sup>6</sup> Ett tredje orienteringsförsök som kanske framförallt inkluderar ungdomar i estetiska verksamheter, kallar Ziehe för *potensiering*.<sup>7</sup> Här eftersträvas en laddning av vardagen med intensitet, estetiserande självframställning och ett intresse för datorteknikens symboliska universum.<sup>8</sup>

---

<sup>5</sup> Ziehe (1986).

<sup>6</sup> Ziehe (1986).

<sup>7</sup> Ziehe (1986).

<sup>8</sup> Jfr. Nissen (1993).



## rockmusikens funktion i ungdomars identitetsarbete

Ungdomars identitetsprocess kan beskrivas utifrån tre olika källor eller råmaterial, objektiva, språkligt-sociala och subjektiva. Dessa råmaterial möts och används i varje gängs aktivitet så att sökandets form och resultat bestäms av den totala kombinationen. Detta gör att varje gäng är en mer eller mindre unik förutsättning för identitetsprocesserna.

Gängen, eller kamratgrupperna lever under olika geografiska och socio-ekonomiska livsvillkor. Livsvillkor sätter en gräns för vad som är görbart samtidigt som de förser ungdomarna med handlingsmöjligheter. Objektiva villkor när det gäller gäng som spelar rockmusik handlar till exempel om tillgång till rep-lokaler, utrustning och musikalisk handledning (organiserat spelande) samt möjligheter att uppträda inför en publik. Det finns därmed objektiva skillnader mellan olika ungdomar, vilka gör att vissa har lättare än andra – större möjligheter – att förverkliga sina intressen och tillfredsställa sina behov.

Studier visar att ungdomar från medelklassen utnyttjar olika kommunala och organiserade fritidsaktiviteter i större utsträckning än barn till föräldrar med arbetaryken.<sup>9</sup> Studieförbundens musikverksamhet verkar dock spela en viktig roll genom att de har gjort det möjligt för ungdomar som vanligtvis inte blir aktiva i det organiserade föreningslivet att ha en fritidssyssla.

De språkligt- sociala källor som är resurser i ungdomars identitetsarbete verkar på två nivåer, dels de normer och handlingsdispositioner som vi bär med oss, dels den teckenvärld, det symbolsystem och det språk som omger och används av oss. Jag kommer nedan att koncentrera framställningen till de aspekter som kan relateras till rockens teckensystem.

Det finns en skillnad mellan de språkliga symboler som är diskursiva, som genom talet påtvingar våra föreställningar en linearitet som inskränker det betecknade.<sup>10</sup> Å andra sidan är konstnärliga symboler presentativa, de artikulerar sådana upplevelser som är otillgängliga för det diskursiva språket. I det moderna samhället dominerar det verbala språket som står i förbindelse med makt, offentlighet och rationalitet vilket leder till att vissa upplevelser bortträngs eller aldrig blir symboliserade. Symboler innefattar både kommunikativa och expressiva, rationella och driftsmässiga, innehållsliga och formella aspekter. Rockmusiken har i det moderna samhället blivit ett medierande fält där sådana symboler – av icke-språklig

<sup>9</sup> Detta ojämlika förhållande diskuteras tex i Nilsson (1993).

<sup>10</sup> Se i Öhlund (1992) för en diskussion om hur en sociologiskt förankrad språkfilosofi kan utgöra en grund för förståelsen av identitet och makt.

karaktär – kan komma till uttryck. Symbolerna inom rockmusiken bygger dock på ”ofullbordade” symboler vilket skänker musikspråket en grundläggande ambivalens. Detta tycks dock underlätta kontakten med djupare och underliggande känslonivåer. Rockens symboler är i denna mening något annat än det verbala språkets linjära rationalitet. Rockmusik – trots att det är frågan om en massproducerad vara – kan därmed uttrycka gemensamma behov hos människor och samtidigt kritisera härskande rationalitets- och socialisationsformer. Detta möjliggörs av rockens förmåga att föra samman livsområden som splittras i det moderna vardagslivet, de individuella och känslomässiga samt det sociala och förnuftsmässiga. Musikens olika nivåer – beat, sound, komp och sång samt soloprestationer – bildar ett komplext nätverk som på ett symboliskt plan sammanför och bearbetar olika erfarenheter gjorda i den moderna kulturen. Rockmusik är därmed en form av kollektiv kommunikation som för samman människor och den utgör en plattform för konstnärlig kommunikation i större utsträckning än andra konstarter för ungdomar ur arbetarklassen, för de ungdomar som saknar finkulturellt kapital och är orienterade mot kollektiva sociala relationer och kulturer.

### **läroprocesser i rockmusiken**

Läroprocesserna i rockbandet skiljer sig starkt från skolans pedagogiska aktiviteter. I rockbandet bearbetas och förändras den individuella och den kollektiva identiteten genom skapandet och sökandet i musiken. Rockbandet – likväl som skolan – är ett fält där individer socialiseras in i vissa färdigheter och kunskaper, normer och livsstilar samt uttryckssätt. Socialisationen, den process som dels leder till socialitet (förmågan att klara av sociala relationer och kompetenser som tillhör vuxenlivet), dels leder till individualitet (en unik identitet) som baseras på olika läroprocesser.<sup>11</sup> Det är ingen särskild typ av verksamhet utan snarare en aspekt av mänskligt liv i vardagen. Läroprocesser är alltid individuella och kollektiva, individer lär sig något av att ingå i eller att tillhöra en grupp. De kan vidare antingen vara obligatoriska i skola eller frivilliga (baserade på fritidsintressen) och dessutom antingen vara institutionaliserade eller spontana och informella. Att spela rockmusik kan ses som en frivillig och informell form för lärande, medan skolan exemplifierar det institutionaliserade och formaliserade lärandet. Vidare kan läroprocesser vara slutna

---

<sup>11</sup> I nästa kapitel kommer jag att koncentrera mig på att beskriva olika läroprocesser som kan finnas i ett rockbands informella kultur.

eller öppna, vara inriktade mot ett specifikt mål med angivna läromål och studieplaner (slutna), eller som gängens lärande är, föränderliga och utan ett angivet slutmål (öppna). Rockspelandet i en kamratgrupp har därmed annorlunda läroprocesser än skolan.<sup>12</sup>

### **olika typer av lärande**

Att spela rockmusik i grupp leder till en rad olika typer av lärande. En typ är ett *lärande om den yttre världen*. Aspekter av lärandet riktar sig från individerna och gruppen mot de objektiva livsvillkoren och de samhällsliga institutionerna. Lärande handlar om införlivning, där något yttre görs till inre kunskaper och färdigheter, men denna första typ av läroaspekt handlar inte i första hand om införlivning utan snarare om ett lärande om bilder och förhållningssätt gentemot den yttre världen. Specifikt för musicerandet handlar denna aspekt om att begripa och hantera instrument och uttrycksmedel, att få kunskaper om aktiviteter runt musiken, kunskaper i elektronik, att hantera studiecirkelekonomi, etc.

Denna första lärotyp kan indelas i tre delaspekter. Genom att spela musik får man *praktiska färdigheter*, att spela ett instrument, spela in och sköta ljudteknik. Att spela musik, och då speciellt under organiserade former, leder även till *administrativa förmågor*. Man lär sig att sköta bandets ekonomi, marknadsföring och kontakter för spelningar. Man får även *kunskapsmässiga insikter*, man utvecklar och får medvetna, kognitiva begrepp för saker och ting. Denna aspekt leder till kunskaper om något snarare än ett kunnande, det är en skillnad att lära sig begrepp om föreningsarbete och att ha ett praktiskt eller administrativt kunnande om studieförbundet. Ett ständigt lyssnande på och skrivande av texter ger en omvärldskunskap där olika angelägna aspekter på den sociala verkligheten beskrivs.

Vissa läroprocesser är beroende av och förutsätter ett intersubjektivt förhållande, något som måste bli både yttre och inre, ett område som delas av de lärande själva. Denna del av läroprocesserna handlar om den gemensamma sociala världen och återfinns på en gruppnivå och mot omgivningen och publiken. Även denna "nivå" av *läroprocesser som riktar sig mot den delade världen*, delar Fornäs, Lindberg och Sernhede in i tre aspekter. Rockspelandet ger *språkliga färdigheter* när de symboler, tecken och genrer som gruppmedlemmarna använder sig av får en intersub-

<sup>12</sup> I nästa kapitel kommer jag att diskutera begreppet alternativa läroprocesser till skillnad mot annorlunda läroprocesser.

ektiv giltighet. Varje kommunikativ handling (både språklig och konstnärligt symbolisk) förutsätter ett mer eller mindre gemensamt referenssystem. Språkliga symboler kan bara fungera om de är giltiga i den sociala världen och i individernas inre. Det är på den intersubjektiva nivån, förmågan att tolka och uttrycka olika symboler, som språksystem förverkligas. Språken internaliseras i individer och i gruppen från kulturens totala utbud av stilar och uttrycksformer. Lärandet består ofta av ett s.k. *bricolage*, dvs rockbanden tillägnar sig och lär sig olika musikaliska genrer där olika symboler blandas för att skapa nya betydelser. Den informella gruppen skapar ett behov av att förhandla om vilket normsystem som ska gälla. Läroprocessen leder därmed till *normativa förmågor*. De regler och normer som utvecklas i rockbandet måste delas av dess medlemmar. Genom interaktion visar eller tydliggör de hur man ska hantera konflikter eller hur ett samarbete ska utföras. Gruppgemenskapen, som i rockband ofta förefaller vara av "sybiotisk karaktär", att gruppen är viktigare än den enskilda individen, leder till *relationsförmågor*. Det handlar inte, i denna aspekt, om att lära sig vad som är rätt eller fel utan att lära sig hur man relaterar till andra individer.

Den tredje aspekten i läroprocessen handlar om ett *lärande i den inre världen*, ett lärande om privata känslor, behov och drivkrafter. Genom att dela den sociala världen med en grupp individer får man reflexiva insikter om den egna identiteten. Man får *självkänedom* om sin sociala position, könets betydelse, ålder, ort, etnicitet och tid. Genom att i en grupp pröva ideal och åsikter och genom att släppa fram egna känslor, lär man känna sig själv. Självkänedom riktar sig inte enbart till den verbalt språkliga nivån utan också till den visuella stilen, vilken ungdomskulturs symboler man använder och uttolkar. Musiken handlar även om att skapa mening och betydelser som säger något om medlemmarnas subjektiva identiteter. Gruppprocessen ger även utrymme för en *idealbildningsförmåga*, man skapar önskeföreställningar och mål för den egna identiteten genom att använda sig av sociokulturella bilder och språk, via idoler. Genom ett idolskap uttrycker och/eller projicerar individer sina egna ideal. Genom att egna känslor uttrycks i musicerandet, utvecklas även individens *expressiva förmåga*. Expressiviten riktar sig dock både mot en social nivå med ett gemensamt socialt språk och en subjektiv identitet, där individen upplever inre tillstånd och impulser. Rockbandet kan i detta avseende fungera som en social trygghet där individerna kan utforska subjektiva känslor via musikens symboler för att de skall ges en språklig form och därmed uppnå ett socialt erkännande. De musikaliska aspekter som relaterar sig till dessa expressiva handlingar är volym, puls (beat) och klangfärg (sound). Genom olika sång- och spelsätt utforskas olika expressiva uttrycksformer vilka är föremål för reflexiva processer inom bandet.

Lärandets olika aspekter sammanfattas i Fornäs (1988) på följande sätt:

**Modell över lärandets olika aspekter:**

<i>Världar</i>	<i>Beståndsdelar</i>	<i>Typer av lärande</i>
Objektiv (yttre)	Natur	Praktiskt (färdighet)
	Samhälle	Administrativt (organisation)
Social (delad)	Begrepp	Kognitivt (kunskaper)
	Språk	Språkligt (stil)
	Normer	Normativt (moral)
	Grupper	Relationellt (tillhörighet)
Subjektiv (inre)	Identitet	Reflexivt (självkänedom)
	Ideal	Idealbildande (motivation)
	Drifter	Expressivt (utlevelse)

I den sociala praktiken är alla aspekter av läroprocessen mer eller mindre inbegripna i varandra och kan inte särskiljas från varandra. Rockspelandet berör därmed många livsområden och knyter samman dem i en verksamhetsform där yttre, delad och inre värld, tanke och känsla, kunskapsinläring och utlevelse tillsammans bidrar till läroprocesserna. Rockspelandet ger därmed följande kvalifikationer:

”Det ger kompetenser både för musiklivets fält och för livet i övrigt. Musicerandet för in grupperna i musikfältet, vars regler och processer, krav och resurser, leder till läroprocesser som förmedlar mellan individerna och samhället i övrigt. Att lära sig kompromissa, ta hänsyn till andra, hantera grupprelationer, uppskjuta behovstillfredställelse, leva ut känslor, leka med olika stilar och språk, utveckla sin flexibilitet och identitet osv, allt detta förbereder för a) personliga relationer i en framtida familj (den familjebaserade intim- och reproduktions sfären), b) utbildning och framtida yrkesval (den skol- och arbetsbaserade sfären), och c) kulturliv, skapande och rekreation (den fritids- och mediebaserade sfären för konsumtion och estetik).”<sup>13</sup>

<sup>13</sup> Fornäs J. mfl. (1988) Citat s. 256.

## 4 Rockmusik som alternativ läroprocess och kommunikation

I boken, *Rockbandet*, (1988) studerar Öhlund ett heavy-metal band bestående av fem pojkar i åldern 14–17 år.<sup>14</sup> Fokus för studien är att beskriva och analysera de läroprocesser som är inbegripna i den informella gruppens rockspelande. Läroprocesserna återfinns på en rad olika nivåer i det gemensamma projektet. De är kognitiva, pojkarna lär sig en musikalisk genre och får generella kunskaper som kan användas utanför själva spelandet. Genom att pojkarna spelar inom heavy-metal genren i gränstrakterna mot speed-metal, kan de inplaceras i hårdrock-kulturen. Med detta följer ett aktivt användande av just denna specifika kulturs symboler och stilelement. Användandet av massmedier, exempelvis skivor och rockvideos, är intimt ihopkopplat med utvecklandet av en ungdomskulturell stil. På detta sätt utvecklar pojkarna i rockbandet en gruppidentitet som är annorlunda än den som tillskrivs dem av både föräldrar och skola. Läroprocesserna är dessutom sociala, genom samvaron i den informella kulturen (gruppen) tvingas pojkarna utan formella regler eller ledare att samarbeta samt hantera och lösa konflikter. Dessa sociala läroprocesser beskrivs och analyseras som alternativa läroprocesser i förhållande till skolan och den äldre föräldragenerationen.

### gruppens kultur

I ett av fritidsgårdens rum återfinns bandets replokal.<sup>15</sup> Rummet är ungefär 4 X 5 meter. På väggarna finns bilder tagna vid bandets tidigare uppträdanden, äggkartonger som fungerar som akustikplattor och en stor röd affisch föreställande IRON MAIDEN, bandets favoritgrupp. Rummet är fullt av instrument, trummor och en liten sånganläggning. På golvet ligger gitarrerna tillsammans med sönderspelade strängar, textblad och tom-

<sup>14</sup> Följande kapitel baseras på en sammanfattning av *Rockbandstudien*.

<sup>15</sup> I Economou (1994) utforskas hur fritidsgårdens kultur påverkar två band med olika projekt på ett olikartat sätt. Medan *Rockbandsstudien* fokuseras på den informella gruppens läroprocesser under rockspelandet är perspektivet utökat i Economous studie till att beskriva och analysera fritidsgårdens lokala socialisationsprocess på ett utförligt sätt.

ma coca-cola burkar. I denna miljö tillbringar de ca 10 till 15 timmar av sin fritid varje vecka. Stämningen under repetitionerna är på något sätt "ordnat kaotisk". Det är alltid något på gång, antingen diskuterar man vilka låtar som ska spelas, om den föreslagna låten är bra eller dålig. Kommunikationen är ofta skrikig och fragmentariserad genom att någon i bandet alltid spelar på sitt instrument mellan låtarna.

Gruppens informella kultur kan beskrivas genom en rad olika teman. En första iakttagelse är att den är kamratorienterad och i stort sett enkönad. Det är bara en bandmedlem som har fast förhållande. Gruppen kan i den meningen ses som ett "grabbprojekt" men med en förberedande funktion inför mötet med det andra könet.

Repetitionerna kan beskrivas som en helhet där själva spelandet blandas med snack om vad som har hänt under skoldagen, vilka tjejer som var på helgens diskotek och drömmer om en kommande framtid som musiker. Samvaron i den informella kulturen skiljer sig starkt från verksamheter där man träffas för att utföra ett väldefinierat arbete som ska leda till ett i förväg bestämt mål. Samtidigt som gruppen skapar sin musik, i en melodiös heavy-metal stil, fungerar "repen" som en sammanfattning av motstridiga sociala erfarenheter gjorda under dagens lopp. Detta gör att lärandet hela tiden pendlar mellan att lära sig nya saker, en ny låt, att gå tillbaka till gemensamma minnen och att "slappa". Läroprocessen i bandet bygger å ena sidan på en progressionsprincip, att den enskilde och gruppen som helhet ska bli bättre som musiker. Å andra sidan existerar en regressionsprincip, att de enskilda individerna kan vila ut psykiskt genom att gå tillbaka till tidigare gemensamma och positiva minnen.

Själva spelandet bygger på en demokratisk princip, den som för tillfället har något att komma med ges utrymme att fungera som ledare. Ledarskapet kan med andra ord karakteriseras som tillfälligt auktoritetsgrundat.

Att det är möjligt för bandet att ha en sådan kulturell profil beror på att samvaron och spelandet är en företeelse i nuet. Den är värderationell i den meningen att spelandet främst har ett värde i sig. Givetvis existerar drömmen om att bandet ska slå igenom i framtiden. Men "Målet" tillåts inte att strypa upplevelsen här och nu.

Det finns två kulturella drag som är värda att särskilt belysas. För det första kan spelandet sägas vara en alternativ men traditionell karriärväg för grabbar från arbetarklassen. Kulturellt innebär den att man omformulerar samhällets ideologi om att lyckas. Istället för att satsa på skolan, satsar man på musiken eller idrotten. För det andra utgör bandkulturen ett forum där en rad viktiga frågor gällande ungdomarnas framtid bearbetas. Ska de i framtiden göra som andra vill, eventuella skivbolag, eller ska de bestämma själva vad de ska spela? Denna frågeställning handlar på ett

underliggande plan om man skall svika sina rötter eller ej. Ska de som vuxen arbetskraft arbeta för andra eller sig själva?

Rockgruppen är ett kollektivt projekt. Gruppen som helhet är viktigast. Det finns med andra ord inte någon formell ledare att spela för, man spelar för bandet. Avsaknandet av en formell ledare innebär att samtliga i bandet är med vid skapelseprocessen av en låt. Givetvis finns det medlemmar i bandet som har mer auktoritet än andra men den anses som självklar, medlemmarna accepterar varandras musikaliska ojämlikheter därför att de alla efter förmåga tillåts dra sitt strå till stacken. Detta möjliggörs säkert genom att man som medlem i ett band är en viktig del för helheten.

Bandet har haft samma medlemmar i ett och ett halvt år när undersökningen gjordes, en ganska lång tid för att vara ett ungt rockband. En trolig orsak till det är att bandets medlemmar har valt varandra. Medlemskapet i bandet har bestämts genom kamratskap och inte av musikaliskt kunnande. Denna urvalsprincip kommer säkert att skapa problem om spelskickligheten kommer att variera mer i framtiden.

## repetitionerna

När man i bandet ska "repa in" en ny låt, startar en lång och intensiv process. Oftast är det någon av bandets två gitarrister som har kommit på ett nytt verskomp. Först presenteras det nya temat för de övriga i bandet, sedan försöker man spela igenom "låten" tillsammans, med alla fel och tveksamheter. Efter ett par gånger börjar låtens struktur att ta form. Då börjar den verkliga tillblivande processen. Alla är med och diskuterar hur det ska låta i olika partier och när det ska vara refräng eller eventuella "stick". Under den här fasen kan det bli mycket kritik och bråk om hur man spelar eller borde spela. Bandmedlemmarna berättar att det är sällan de på allvar blir "förbannade" på varandra. När det händer, glöms det ganska snart bort. Konflikthanteringen i gruppen tyder på att de använder sig av en traditionellt manlig form att handskas med konflikter. Först blir de arga, sedan glömmes de för att till sist omformulera händelsen till ett gammalt roligt minne.

När bandet har enats om ett "sound" för låten repeteras den varje kväll under kanske tre till fyra veckors tid. Under den tiden är det endast sångaren som hela tiden förändrar både melodistämman och text. Denna förändring är oftast i samklang med hur han mår just den speciella dagen. Om han är glad eller kanske trött eller arg. Texterna behandlar centrala motiv från rocklyriken, manlighet, frihet och kärlek. Min tolkning är att bandet genom texterna på ett indirekt plan behandlar och uttrycker viktiga kän-



lomässiga funderingar som pojkar i den här åldern har svårt att uttrycka i ord. Sångernas innehåll kan alltid försvaras genom att de är just bara sånger.

Efter det att bandet har gjort ett uppträdande med sin repertoar, brukar de "spola" de flesta av låtarna för att göra nya till nästa uppträdande om kanske sex månader. Uppträdandet har emellertid en viktig funktion för gruppens informella kultur. Det är genom att spela för publik bandet får en chans att bedöma den individuella och gruppmissiga utvecklingen genom publikens feedback. Uppträdandena fungerar även som en ritualisering av kulturen. Tidigare uppträdanden blir hållpunkter i bandets historia. För det är genom "speglingen" i andra, i det här fallet publiken, bandet erhåller en kollektiv kunskap om sin förändring och utveckling.

### **relation till ungdomskulturen**

Det flitiga spelandet och den ständiga samvaron med de övriga i gruppen skapar och återskapar en social identitet som hårdrockare. Till det yttre syns detta på den klädstil som gruppmedlemmarna använder sig av. De har samtliga långt hår, som ibland "våfflas". Slitna jeans, högskaftade gymnastikskor, t-shirt-linnen och ibland tajta byxdressar hör också till. Bandmedlemmarna använder sig även av symboler från det kvinnliga området, kajal-penna (vid uppträdanden), är måna om sitt utseende. Detta kan förstås som ett försök av bandet att bredda de symboler som ingår i en manlig könsidentitet.

Stilen är emellertid inte given, den förändras och stiliseras allt eftersom nya impulser och idéer dyker upp. Viktiga idégivare är andra hårdrockare på skolan, rockvideos, skivomslag och olika affischer. Med andra ord kan man säga att bandets hårdrockstil ständigt skapas och återskapas. Det här förhållandet tyder på att hårdrocken har förmedlats via en diffusionsprocess genom medier och andra ungdomar. Denna process innebär att hårdrockkulturen har nått bandet efter att en del ursprungliga betydelser har avskalats. Bandet avkodar istället hårdrocken utifrån de symboler som de upplever svara mot deras verklighet. Dessa kulturella inslag omformuleras sedan i sin tur till kommentarer och kommunikation med andra betydelsefulla "punkter" i pojkarnas tillvaro. Skolan kritiseras indirekt via hårdrockskulturen i flera avseenden, bandmedlemmarna är kritiska mot de elever som vill vara duktiga i skolan. De är änglarna, de som är "mammans lilla pojke", de som inte har några kompisar för att de alltid studerar på fritiden.

Gruppen har en nära relation till den kommersiella ungdomskulturen. Olika symboler och produkter används för att förstärka och utveckla

hårdrocksidentiteten. Bandet använder sig av skivor och hårdrocksvideos för att lära sig att spela olika låtar. Förutom den kognitiva sidan av lärandet används de även för en rad subjektiva syften. Genom den visuella informationen kan gruppen lära sig hur de kan se ut och hur de ska agera under uppträdanden. Även attityder och hårdrockens livsstil kan avkodas på detta sätt. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att det inte är fråga om en passiv manipulation av ungdomarna. Tvärtom skapar ungdomarna egna betydelser som svar på och försvar mot sin lokala verklighet, skolan.

### **relation till föräldrar och skola**

Bandmedlemmarnas förhållande till föräldrarna visar inte på några konflikter. Den mest tydliga aspekten är att ungdomarna och deras musikval synliggör generationskonflikten. Föräldrarna tycker att det är bra att ungdomarna "har något att göra på fritiden", men samtidigt förstår de inte musiken. Hårdrock är för dem mest skrik. Musiken visar i det avseendet hur frigörelsen möjliggörs, ungdomarna kan något och förstår något som inte föräldrarna förstår. Det finns flera saker i relationen ungdomarna – föräldrarna som är värda att notera. Flera av föräldrarna har själva spelat eller spelar i band (oftast papporna). I den meningen kan valet att uttrycka sig genom musiken vara en del av identifikationen med pojkarnas pappor. Den döljs bakom en upplevelse av att de spelar en annan sorts musik. På en annan nivå kan man fråga sig om inte föräldrarnas betydelse som kulturella identifikationsobjekt minskar. Bandets medlemmar har introducerats till ungdomskulturen – först punken och sedan hårdrocken – av sina äldre bröder, kompisar och media.

Genom att skolan tillhör bandmedlemmarnas vardag är det inte så konstigt att den blir kritiserad: "Skolan är inte som rockbandet och rockbandet är inte som skolan". Läroprocessen i skolan skiljer sig starkt från gruppens, det är läraren som bestämmer och påverkar vad som ska läras. Den läroformen har svårt att konkurrera med rockbandets, där läroprocessen hela tiden utgår från de enskilda grabbarna i bandet. Skolans grupparbeten skiljer sig också från bandets grupparbeten. I rockbandet har alla en självklar del i helheten.

Det finns dock en ytterligare aspekt av bandmedlemmarnas kritik av skolan som är långt allvarigare. Den bild av samhället som skolan presenterar överensstämmer dåligt med de erfarenheter grabbarna har från sina liv. Hårdrockskulturen med dess uppror, manlighet och aggressivitet blir till en dold kritik av lärarnas medelklasskultur. Denna konflikt utmynnar i återkommande konflikter där grabbarna slöar under lektionerna och där lärarna försöker få grabbarna att t.ex. gå och klippa sig.

Hårdrockskulturen, som är en informell kultur, har naturligtvis små möjligheter att göra intrång i skolans formella kultur. Det är under raster-  
na som hårdrocksmusiken ekar i uppehållsrummets högtalare, som en symbol för det som bara tillfälligt går att kuva.

Musiken, eller snarare de positiva värden rockbandet ger de enskilda ungdomarna påverkar dem mycket i deras åsikter om kommande yrkesval. Alla i bandet drömmer om att bli professionella musiker. Om inte det lyckas vill de arbeta inom yrken som ingår i musikens område. El-telelinjen på gymnasiet kan ge sådana arbeten. Som sista alternativ finns de "vanliga yrkena", de yrken bandets medlemmar försöker komma ifrån. Deras tankar om det kommande yrkeslivet visar hur viktig musikkulturen är för deras identitet. Samtidigt visar det på vad grabbarna indirekt försöker kritisera, att de är den kommande arbetarklassen.

### **alternativt lärande**

Rockbandets kultur utgör en viktig komponent i ungdomarnas socialisationsprocess. Bandets kultur utgör därmed ett alternativt lärande om samhället och därigenom ett lärande om dem själva. Det alternativa inslaget i läroprocessen utgörs av det faktum att medlemmarna tar sig ett utrymme att göra en självständig tolkning av samhället. En tolkning som är annorlunda än vad skola, föräldrar men även musikindustrin tillskriver dem. Att starta ett band innebär samtidigt att starta ett projekt: vi är ett band. Den kollektiva gemenskapen och de enskilda individernas behov i detta projekt inrymmer både en trygghet och en förutsättning för reflexiva och tematiserande möjligheter i ungdomarnas identitetsarbete. Den informella kulturen ger en viktig plattform för den enskilda individens kunskapsinhämtning om sig själv.

**Del 3**

**Studieförbundens  
musikverksamhet**

The first of these is the fact that the music of the 19th century is not a homogeneous whole, but a collection of different styles and genres, each with its own characteristics and history.

Secondly, the music of the 19th century is not a static entity, but a dynamic one, constantly evolving and changing over time.

Thirdly, the music of the 19th century is not a purely artistic phenomenon, but a social one, reflecting the values and attitudes of the society in which it was created.

Finally, the music of the 19th century is not a purely European phenomenon, but a global one, with influences from other cultures and traditions.

These four points are the main reasons why the study of 19th-century music is so important and interesting.

The first of these is the fact that the music of the 19th century is not a homogeneous whole, but a collection of different styles and genres, each with its own characteristics and history.

Secondly, the music of the 19th century is not a static entity, but a dynamic one, constantly evolving and changing over time.

Thirdly, the music of the 19th century is not a purely artistic phenomenon, but a social one, reflecting the values and attitudes of the society in which it was created.

Finally, the music of the 19th century is not a purely European phenomenon, but a global one, with influences from other cultures and traditions.

These four points are the main reasons why the study of 19th-century music is so important and interesting.

The first of these is the fact that the music of the 19th century is not a homogeneous whole, but a collection of different styles and genres, each with its own characteristics and history.

Secondly, the music of the 19th century is not a static entity, but a dynamic one, constantly evolving and changing over time.

Thirdly, the music of the 19th century is not a purely artistic phenomenon, but a social one, reflecting the values and attitudes of the society in which it was created.

Finally, the music of the 19th century is not a purely European phenomenon, but a global one, with influences from other cultures and traditions.

These four points are the main reasons why the study of 19th-century music is so important and interesting.

The first of these is the fact that the music of the 19th century is not a homogeneous whole, but a collection of different styles and genres, each with its own characteristics and history.

Secondly, the music of the 19th century is not a static entity, but a dynamic one, constantly evolving and changing over time.

## 5 Folkbildningsperspektivet och organiseringen av musikverksamheten

I detta kapitel kommer de tre studieförbunden på förbunds nivå och deras perspektiv på rockmusik att presenteras. Här redovisas även hur verksamheten är utformad och vilka folkbildande och pedagogiska metoder som används.

### Medborgarskolan

Totte Freidenfelt har arbetat som musikansvarig i mer än fyra år på riksnivå. I arbetet ingår att marknadsföra musikverksamheten på avdelnings- och distriktsnivå genom att bl.a. försöka visa på samhällsnyttan genom att Medborgarskolan satsar på ungdomars musikutövning. Han kan också erbjuda deltagande i Medborgarskolans återkommande rocktävling och utgivning av samlingsskivor.

Medborgarskolans musikverksamhet ser olika ut beroende på om den bedrivs i större eller mindre avdelningar, på landsorten eller i större städer. Musikverksamheten är dock beroende av att konsumenterna och handläggarna är intresserade av ungdomar i allmänhet och av musik i synnerhet samt att ekonomiska resurser för den relativt dyra musikverksamheten finns:

*"Det finns handläggare som ser förbi sina egna intressen och ser samhällsnyttan med musikverksamheten i vår organisation".*

Medborgarskolan har kö till de flesta rep-lokalerna i hela landet. Detta kan vara beroende av att Medborgarskolan inte har ökat volymen under de senaste åren.

Freidenfelt menar att dagens musikverksamhet är mer kontrollerad och att de pedagogiska kraven är på en mer adekvat nivå idag jämfört med tidigare då det var betydligt "slappare". Orsaken till detta är de ekonomiska nedskärningar som har drabbat musiken:

*"Vi tar inte mot och ansluter band i lika stor utsträckning som tidigare och det beror på de stramare ekonomiska villkoren."*

Under 1980-talet krävdes det att varje deltagare hade ett eget exemplar av

studiematerialet. Nuförtiden krävs att varje grupp har tillgång till ett studiematerial. Denna tendens, att studiematerial blir mer sällsynt, kommer att fortsätta:

*"Man kan inte tvinga folk att läsa."*

Dagens studiecirkel baseras på deltagarnas behov, vilket gör att musikverksamheten måste vara flexibel. Ett exempel på detta är att man har producerat en sånginstruktionsvideo som har sålt i 700 exemplar och som är flitigt efterfrågad. Produktionen baserade sig på ett iakttaget behov hos bandens sångare att få hjälp med att utveckla sången.

När ett band startar en musikcirkel ger Medborgarskolan ett bidrag till rep-lokalens hyra och ibland till en resa så att banden får en möjlighet att uppträda på annan ort. Friedenfelt anser att det är viktigt att uppmuntra banden att resa för att uppträda och möta andra musispelande ungdomar.

Medborgarskolan anordnar en rikstäckande rocktävling och en festival vartannat år. Motivet till rocktävlingen är att uppmuntra banden:

*"Viktigt att uppmuntra helhet, eget material och skapande".*

Det är en ypperlig och viktig form av folkbildning när några 17-åringar sätter igång och spelar tillsammans, säger Friedenfelt:

*"Stödet kan hjälpa en att gå vidare. Vi hjälper många att komma förbi de svåra åren. De får nåt att hänga upp sitt liv på. Folkbildning är att ta lärdom av varandra att testa idéer att utveckla med andra".*

Musikindustrin tar många gånger åt sig äran när det går bra för svenskt musikliv. Det är dock studieförbunden som har grundlagt detta genom sina resurser, lokaler och bidrag till musikinstrument. De flesta av de kända musikerna har något slags relation till något studieförbund. Mötet med musikbranschen kan dock vara hårt och kyligt för ungdomarna:

*"Ungdomarna kritiserar ofta skivbranschen för dess bristande intresse att ge positiva eller negativa svar på inskickade demos. Personliga omdömen saknas".*

Friedenfelt tycker därför att det är viktigt att studieförbunden förbereder banden på hur musikbranschen fungerar. Medborgarskolan har en endagskurs om musikbranschen som behandlar avtal och rättigheter etc:

*"Genom att branschen blir mer och mer professionell och vi står för folkbildningen, måste ungdomarna vara redo att möta den verkligheten. Där har det förändrats, tidigare var rockspelandet mer av en lek, idag är många band – men givetvis inte alla – inriktade mot att*

*bli nåt. Vart det leder vet man aldrig, det viktiga är dock att man har kul under vägen. Det är det viktigaste. Jag tycker att jag märker att dagens 17-åringar är nog mer inriktade så, tror jag, att lyckas”.*

Musikbranschen är idag så bred att ungdomarna som deltar i musikverksamheten i framtiden kan komma att använda sina kunskaper inom olika arbetsfält som är inriktade mot kultur, medier eller ungdomskultur. På så sätt kan deltagandet i en musikcirkel bli grunden till ett kommande yrkesval.

### **folkbildning och musik**

Freidenfelt menar att folkbildningstanken varierar från ämne till ämne och bland olika åldersgrupper. När det gäller rockmusik handlar det om att kunna fungera tillsammans i en grupp, att samverka och skapa i grupp, att skapa nåt gemensamt. Och att jobba mot ett mål. Att utvecklas som individer. Ett exempel från en utbildning när inte gruppsamarbetet fungerade och ledarna indirekt kunde hjälpa några ungdomar att gå vidare för att finna ett nytt sammanhang där de kunde utveckla ett fungerande samarbete är följande:

*”Vid en kurs såg jag att bandets medlemmar inte var medvetna om de roller som de hade, olika idéer om musiken etc. De var som ett samhälle i miniatyr. Efter första kursdagen hade de unga människor suttit och diskuterat bandet under natten, vilka personer de var, vad dom ville, vilka mål som de hade. Framtidsvision. De kom fram till att de inte skulle fortsätta tillsammans. Jag tyckte att det var bra för sedan hittade de nya konstellationer som fungerade bättre”.*

Freidenfelt har många exempel på hur han i sitt arbete på Medborgarskolan kunnat se hur ungdomar växer i och genom sitt musikengagemang. Nedan är ett exempel som handlar om de sociala vinster som kan fås genom att lära sig att uttrycka känslor via musiken:

*”På de fyra och ett halvt åren som jag har jobbat har jag märkt hur många band har utvecklats enormt både som grupp och individer. I en grupp fanns det en kille, han sa verkligen ingenting första gångerna jag träffade dem. Efter fyra år och då sa hans pappa att den här gruppen har varit guds gåva till oss, han har lärt sig att kommunicera, att uttrycka sina känslor. Vad han vill, hans känsloregister har berikats. Via sin gitarr kunde han uttrycka sig. Och det kanske hjälpte till det sociala uttrycket. En sådan utveckling måste ge en samhällsvinst”.*



## rockbandsutbildningarna

Utbildningarna bygger på att ledarna hellre ska kunna nå ungdomarna, att ha kontakt med ungdomsvärlden, än att främst vara kända musiker. Utbildningen börjar med att ungdomarna får ge en presentation av vilka de är, vilka musikstilar de gillar. Detta ger utbildningsledarna möjlighet att stämna av vilka som går kursen och bedöma vad de kan tänkas vara intresserade av att lära sig. Utbildningarnas röda tråd är dock gruppernas egna material och låtar. Detta varvas med sångpass, ett pass om musikbranschen (avtal, rättigheter, STIM och skivbolagsrelationer). Kunskap om hur man gör demo-inspelningar är också ett viktigt och efterfrågat inslag i utbildningarna.

Under spelmomenten går ledarna in och ger synpunkter när banden spelar sina egna låtar, hur de kan prova ett alternativt spelsätt, kan basen spela med trummorna på detta sätt? Banden brukar låta mycket bättre efter den andra dagen. Utbildningarna ökar dessutom bandens aktivitet efteråt, de fungerar som en injektion. Som mest har det varit omkring 40–45 personer på utbildningarna. De två utbildningsdagarna avslutas med en konsert som videofilmas så att banden kan se sig själva när de agerar på scenen. Scenframställan är ett viktigt inslag i dagens musikspelande.

Medborgarskolan har även startat en bandledarutbildning, där ledaren i ett rockband får utbildning i hur man leder ett band, sätter upp mål, jobbar med rep-tider och hur man för bandet framåt, både musikaliskt och organisatoriskt.

Deltagare i musikcirkelarna värvas många gånger av Medborgarskolan som instrumentlärare och till och med som datalärare genom att man idag arbetar med datorer vid inspelningar och därigenom lär sig att hantera dessa. Efter en flerårig kontakt känner studieförbundet till killarna och deras kunskaper.

## musikverksamhetens låga status

Freidenfelt menar att musikverksamheten klarar sig i konkurrens med andra ämnen om man utgår från folkbildningsmässiga aspekter. Musikens låga status handlar dels om att rockmusiken förändras snabbt, dels är det en generationsfråga:

*”Fördomarna finns kvar genom okunskap och det är nog fortfarande en generationsfråga genom poulärmusikens snabba förändringar”.*

Medborgarskolan har språk som ett prioriterat ämne, vilket musiken skulle ha svårt att bli. Detta trots musikverksamhetens förebyggande inslag genom att ungdomarna erbjuds en möjlighet till en konstruktiv fritid. Att engagera ungdomar i en konstruktiv fritid ger även positiva effekter på samhället:

*"Genom studieförbunden får samhället en utbildningsgaranti, studieförbunden tar sig an uppgiften att medverka till utveckling. Det handlar inte bara om musik utan också om antidrog-projekt och till och med miljökunskap".*

Arbetet med ungdomars musicerande och utvecklandet av ett kulturellt språk måste uppvärderas i det folkbildande arbetet. De förändrade bidragsreglerna vad gäller deltagartimmar missgynnar rockmusiken:

*"En stor grupp som läser språk ger ett högre antal deltagartimmar än en rockgrupp på fem personer. Det har missgynnats ungdomsmusiken".*

Den ökning av ekonomiska resurser som rockmusiken gav studieförbunden under 70- och 80-talen har dock inte inneburit att dessa medel har tillkommit musikverksamheten. Rockmusiken fungerade, enligt Freidenfelt:

*"Som mjölkossa utan att få den status i organisationerna som den borde ha".*

Medborgarskolan har sin verksamhet i olika musikhus i landet samtidigt som en del band spelar i egna lokaler och har sin studiecirkel registrerad hos studieförbundet. I Kungälv samarbetar Medborgarskolan med ABF för att få ner kostnaderna i ett musikhus och samarbetet och verksamheten fungerar bra.

Kommuner som inser musikens stora betydelse för ungdomar har medverkat till att stödja verksamheten. Ett sådant exempel är musikhuset i Täby som är en ombyggd flyghangar som drivs av Medborgarskolan, medan kommunen subventionerar hyran upp till 80 procent.

## ungdomskultur och rockmusik

Freidenfelt menar även att studieförbunden måste bli mer flexibla och försöka hänga med musikbranschens utveckling vad gäller genre och sättet att spela och producera populärmusik:

*"Systemet med deltagartimmar uppmuntrar inte nya ungdomskulturer och musikgenrer, till exempel techno där man arbetar med da-*

*torer och midi-projekt och kanske är en eller två partners. Dessa ungdomar kan på sin höjd gå olika midi-kurser hos studieförbunden”.*

Ungdomarnas uppväxt har även förändrats genom att det idag finns ett flertal ungdomskulturer med sin speciella populärmusikaliska genre. Under spelandet i rep-lokalerna möts dock inte ungdomar från olika ungdomskulturer så ofta. Bandutbildningarna medverkar dock till att starta en dialog mellan ungdomar som tillhör olika ungdomskulturer:

*”När banden håller på och spelar för sig själva så är det ganska vattentäta skott mellan dem om de spelar i olika genres. Under utbildningarna blir det att de lyssnar på varandra och utbyter erfarenheter. Det förekommer också att ungdomar som spelar i olika band även spelar olika genres”.*

### **musikhandläggarnas arbetsuppgifter**

Musikhandläggarna har två funktioner. De ska stämma av med banden vad de själva vill göra och därmed ge förutsättningar för banden att kunna spela och utvecklas. Den andra funktionen är att erbjuda banden utbildningar. Bandutvecklingskursen är en återkommande kurs som förändras efter de behov som deltagarna har. Den innehåller sångpass och undervisning hur man gör låtar. Medborgarskolan har idag inom sin organisation en stor kunskap om hur man bedriver musikcirkel och utbildningar. Freidenfelt menar att det är hans uppgift att ta till vara på musikhandläggarnas kunskaper och att sprida dessa vidare.

### **rocktävlingen**

Rocktävlingen, On Stage, där Medborgarskolan samarbetar med SIDA är ett bra projekt, enligt Freidenfelt. I anslutning till tävlingen anordnas tillställningar där andra teman kan lyftas fram:

*”Där vi kör rocktävlingen har vi innan haft rock-caféer där vi diskuterat främlingsskap och motsättningar i samhället och vad andra folkslag kan tillföra både musikaliskt och socialt”.*

Intresset för att medverka i rocktävlingen varierar dock över tid, vid vissa tider är det ”hett” att medverka, få komma ut och spela och synas. Året efteråt kan det vara ”svalt”. Genom rocktävlingen försöker dock Medborgarskolan medverka till att olika lokala band ska få en chans att kom-

ma ut och spela. Det är dock intressant att notera att just tävlingsformen har kopplats ihop med möjligheten att få spela inför publik.

## rockfestival

Vartannat år anordnar Medborgarskolan en festival där band från hela landet kommer och spelar. Den senaste festivalen anordnades i Vasaparken i Stockholm och var en kulturfestival med 30 band.

Freidenfelt kan dock tycka att det ibland blir fel att studieförbunden ordnar speltillfällen. De band som har blivit lite äldre behöver hjälp med att komma vidare för att inte fastna på studiecirkelnivån:

*"De skulle hellre komma ut på befintliga ställen. Få hjälp med att marknadsföra sig. Vi ska ge ut en samlingsskiva som jag har tänkt skicka runt för att försöka ordna spelningar, försöka hjälpa dem att komma vidare. Jag tror att många band tyvärr fastnar och inte kommer längre än till studieförbunden".*

## medborgarskolans skivbolag

Medborgarskolan och Aktiv Ungdom har ett gemensamt skivbolag. Under 1980-talet gav man främst ut etablerad musik, men den ursprungliga tanken var att hjälpa band att göra billiga produktioner och hjälpa dem med distributionen utan att de behövde ha ett skivbolagsavtal. Man försöker nu aktivera skivbolaget och dess studio som finns i Örebro. Freidenfelt är, som framgick ovan, i färd med att producera en samlingskiva på bolaget:

*"Jag gick ut till 1200 band och fick in 200 kassetter till en samlingskiva".*

Demo-inspelningar har blivit allt viktigare att göra för banden om de skall bli uppmärksammade eller komma ut och spela på kommersiella ställen. Det är därför fler band som kommer igång och går inspelningsscirkel idag. De är ett komplement till bandcirkeln. Inspelningscirkeln innefattar både analog och digitalinspelning:

*"De lär sig att följa en ljudkedja, hur man arrangerar musik och hur man blandar musik".*

## framtidens musikverksamhet

De erfarenheter som Freidenfelt har gjort som verksam vid Medborgarskolans musikverksamhet har gett honom en rad åsikter om vad som behöver förändras i framtiden. Dessa förändringar gäller generellt för musikverksamheten i alla studieförbund. Han tycker att populärmusiken borde få den status som den förtjänar inom studieförbunden.

*"Man borde inse dess värde".*

Freidenfelt anser att studiecirkeln har anpassats bra efter musicerandets specifika karaktär. Problemet handlar mer om att statsmakterna tillsammans med studieförbunden borde prioritera ungdomsarbetet:

*"Inse att ungdomsuttryck, känslor och upplevelser borde få högre status som företeelse. Lägga till mer resurser och prioritera".*

Rockmusik är dock intimt förknippad med uppror och larm vilket bara är den ena sidan av varför ungdomar väljer att spela i band. Om fler vuxna förstod att ungdomar också spelar för melodiernas och harmoniernas skull kunde många fördomar motverkas:

*"Jag brukar ta ett band som låter bra med melodier och körer, och spela i stereon på jobbet när det kanske sitter 20–25 handläggare. Lyssna på den här låten, Så sitter folk och diggar till. Fan, det skulle ju kunna vara radiomusik, det är ju bra! Fan, låter banden så här. Nä inte alla men en del låter så här. Jag försöker skapa ett bättre klimat".*

Morgondagens musikverksamhet borde också ta hänsyn till hur tjejers musicerande särskiljer sig från pojkars för att kunna öka i framtiden:

*"Det vore önskvärt att få in mer tjejband till verksamheten. Skillnaden är att gruppen är inte det primära för tjejer. Tjejer verkar dock kunna, när de fungerar i en grupp, skapa ett rikare uttryck än pojkar. Killar satsar ofta på att bli bra på sitt instrument och att briljera, att kunna spela snabbt".*

Freidenfelt uttrycker en rädsla för att musikverksamheten inte anses vara en lika viktig fritidssysselsättning som idrotten:

*"Dagens bidragssystem är inte lyckat om idrottsrörelsen får mer resurser. Omfördelningen försvårar studieförbundens viktiga roll för ungdomar som inte idrottar. Vi skulle kunna ta emot mer band om vi hade fler resurser. Vi skulle kunna hjälpa dem på ett helt annat sätt. Men alla skriker om mer pengar. Det handlar om omfördelning".*

*delningar och prioriteringar inom studieförbunden också. Kanske ett större tryck från maktavarna i dessa arbetslöshetstider. Det är en bra livförsäkring för samhället att satsa resurser på den här typen av verksamhet”.*

Det är därför önskvärt att folkbildningsrådet prioriterar ungdomsmusik inom studieförbunden för att öka dess status.

*”Statsmakterna kan ju bestämma att ungdomskultur och ungdomsmusik ska ha en större del av kakan inom studieförbunden”.*

Friedenfelt är rädd att Medborgarskolan och Aktiv Ungdom kommer att få minskade resurser med det nya bidragssystemet och genom att de till skillnad från andra studieförbund inte har ökat musikverksamhetens volym.

Det nya ekonomiska läget har dock gjort att man har tvingats arbeta mer med projekt och under nya former vilket kan vara av godo:

*”Nytt är att arbeta i projekt, festivaler, en viss typ av utbildningar att ta fram speciella läromaterial. I ett projekt gick vi ut i skolor för att få fler tjejer att spela och erbjöd replokaler och stöd”.*

I framtiden borde musikverksamheten organisatoriskt skötas av en resursperson som kan ansvara för musikverksamheten och därigenom avlasta konsulenterna på avdelnings- och distriktsnivå

*”Jag har haft ett önskemål att man på varje distrikt skulle ha en resursperson som kan musik. Och som tog hand om alla rockgrupper. Då får man dels kompetensen och kontinuitet samtidigt som vi inte skulle behöva att ge ut ett lexikon om musikslang”.*

## Studiefrämjandet

Musik är det största enskilda ämnet inom Studiefrämjandets verksamhet. Vid undersökningens genomförande arbetade Mirja Eräpuro som musikansvarig på Studiefrämjandet, riksförbundet, och Karin Ekerman som kulturansvarig. Under verksamhetsår 1991/92 svarade musik för drygt 30 procent av verksamhetsvolymen. Musikcirk-larna ses också som förenliga med de folkbildningsriktlinjer och kriterier som används. Musikcirk-larnas deltagare består av ungdomar i åldersgruppen 14–30 år. Inom vissa distrikt startar man även rockcirk-lar för ännu yngre deltagare (10–13 år), som handleds av kunniga musikledare. Genom rockcirk-larna får Studiefrämjandet kontakt med ungdomar som normalt inte engagerar sig i en organiserad fritidssyssla eller i studieförbundens verksamheter.

Deltagarna i musikverksamheten är till stor del pojkar och unga män med föräldrar i arbetaryrken. Genom rockspelandet ges dessa ungdomar, dels en meningsfylld fritid, dels möjlighet att utveckla sig genom att man kan använda sig av sina erfarenheter och kunskaper i den grupprocess som skapas i musikspelandet. Studieförbundet lyfter även fram att rockcirkelns arbetsmetoder är demokratiska, genom att alla medlemmarnas kunskaper behövs för att skapa ett bra slutresultat för gruppen som helhet.

Rockmusikens influenser från olika kulturer och olika genrer från olika ungdoms- och subkulturer medverkar till att skapa en kulturell förståelse genom att de integreras i musiken. Enligt Studieförbundet söker sig även deltagarna i musikcirkelna vidare till andra kulturella verksamheter, till exempel till videoproduktion och teater. Musikbanden engagerar sig också många gånger i lokala kulturföreningar och deltar eller anordnar lokala kulturarrangemang. Inom Studieförbundet har det gjorts speciella projekt för att underlätta för flickor och ungdomar med invandrarbakgrund att delta i förbundets musikverksamhet.

De musikansvarigas/musikhandläggarnas anställningsformer varierar från fasta anställningar, till projektanställningar och timanställningar. Enligt Studieförbundet är kunskapsnivån hos de musikansvariga hög, genom att de ofta är eller har varit musiker samtidigt som de fungerar som folkbildare. De musikansvariga har oregelbundna tider i sitt arbete med musikcirkel, cirkelledareutbildningar och seminarier. Även arbetsuppgifter som ligger utanför tjänstebeskrivningen kan sägas ingå, genom att de också fungerar som vuxenförebilder för ungdomarna. Viktiga inslag i den musikansvariges arbetsuppgifter är att finnas till hands och fånga upp rockbandens behov, förse dem med studiematerial samt att ge tips och inspiration till ett vidare kunskapsökande. Musikverksamhetens grund utgörs av musikhandläggarnas kontakter med och lyhörddhet för musikcirkelns behov som uppkommer i det pågående samarbetet. De musikansvarigas arbetsuppgifter kan ibland innefatta en rad olika deluppgifter, de kan fungera som musikaliska handledare men även som sektionsledare och administratörer. En alltför hög grad av olika arbetsuppgifter kan ibland verka uppsplittrande och fjärma musikhandläggaren från den handledande kontakten med musikcirkelna.

### **musikcirkeln**

Musikcirkelna ges ett stöd utifrån deras behov till utveckling som uppstår i spelandet, samtidigt som Studieförbundet har studiematerial som kan användas vid behov. Kraven på musikcirkelna handlar dels om att ta ansvar för lånade instrument och hålla snyggt i lokalen, dels att musikcir-

kelns kontakter gentemot studieförbundet fungerar, att cirkelrapporten sköts och att främst cirkelledaren håller kontakt med studieorganisatören.

Rockbandens önskemål till studieförbundet handlar nästan alltid om att få möjlighet att repetera i en lokal och att kunna få chans till speltillfällen inför publik. Studieförbundet anordnar lokala och regionala kulturarrangemang för att kunna erbjuda speltillfällen och tillgodose detta behov. Ett flertal musiksektioner samarbetar även med att arrangera utbytesspelningar så att banden får en chans att spela på andra orter. I Studieförbundets regi arrangeras också musikfestivaler som samordnas mellan olika lokalavdelningar och distrikt. Studieförbundet har ett par gånger även arrangerat en rikstäckande musikfestival, *Rock till 1000*, vilken ger rockbanden chans att uppträda under mer professionella förhållanden med till exempel ett bra ljud och ljus.

Användandet av studiematerial har sjunkit kraftigt sedan 1980-talet och speciellt sedan grundmaterialregeln togs bort. Studiematerial återanvänds även i större utsträckning i besparingssyfte. Samtidigt som boken som studiematerial har minskat kraftigt, har musikinstruktionsvideor ökat i omfattning. Det är möjligt att videon som studiematerial har en form som passar rockcirkelarna och deltagarna bättre. Studiematerial används ofta som komplement när speciella kunskapsbehov uppstår. Det har under 1990-talet skett en ökning av att använda sig av speciallitteratur från främst USA och England och som i första hand inte är studiematerial. I framtiden kommer studiematerial till musikcirkelarna behöva vara flexibla för att möta olika rockbands behov avseende musikalisk utveckling och inriktning. Ett studiematerial som även handlar om gruppens gemensamma utveckling behövs inför framtiden som komplement till de mer traditionella som baseras på kunskapsutveckling på enskilda instrument. De musikansvariga har tillsammans med Naturia utarbetat ett studiematerial som baserar sig på de erfarenheter som finns från musikcirkelarna.

Det finns möjlighet att göra inspelningar för deltagarna i musikcirkelarna i de allra flesta av Studieförbundets musiksektioner. Inspelningstekniken varierar från professionella studios till porta-bandspelare (portabel inspelningsbandspelare). I Studieförbundets regi ges det även ut samlingsskivor, kassetter och CD-skivor med grupper från musikverksamheten. Studieförbundet anser att möjligheten att kunna dokumentera sin musik är en viktig källa till lärande och en sporre för rockgrupperna.

Det har blivit allt vanligare för rockband att göra sin egen rockvideo. Ett stort antal avdelningar erbjuder därför sina band möjlighet att starta videocirklar där man skriver egna bildmanus och filmar under handledning i videostudios.



## **musikcirkelledarutbildningar**

Studieförbundet har obligatoriska musikcirkelledarutbildningar. De utgörs antingen av endagarsträffar eller helgkurser. Ansvariga för utbildningarna och kursledare är musikhandläggarna. Några musikavdelningar erbjuder även en fördjupande fortsättningskurs. Det är dock vanligare att cirkelledarutbildningen kompletteras med workshops, seminarier och instrument-clinics (demonstration av olika speltekniker). Cirkelledarutbildningen kan vara relativt olika vad gäller kvalité och inriktning, vilket gör att Studieförbundet diskuterar att skapa en mer generell modell för cirkelledarutbildningarna.

Jag har hämtat ett exempel på en musikcirkelledarutbildning som genomfördes i Laxå. Utbildningens program består inledningsvis av presentationer, gruppövningar och diskussioner. Efter att deltagarna har presenterat sig för varandra startar en gruppövning om hur man kan få en grupp att arbeta bra. Under nästa programpunkt diskuteras folkbildning där deltagarna får skriva ner sina tankar om följande begrepp: förkovran, demokratisk och folkbildning samt studiecirkel för att sedan diskutera och byta åsikter med varandra. Nästföljande uppgift är ett grupparbete där deltagarna ska fingera att de är medlemmar i ett band och ska välja ut en ny basist bland fem sökande. En av de fingerade basisterna kan komma i fråga utifrån de kriterier som ingår i uppgifterna om bandets behov. Utbildningen avslutas med ett ingående spelpass om rytmik där afrikansk rytm och olika spelsätt lärs ut.

Det anordnas ett årligt musikforum på riksnivå för musikhandläggarna. Men även utbildningar på lokal och regional nivå arrangeras. Musikhandläggarna uppger att de har ett starkt behov av vidareutveckling och av att få möta andra inom verksamhetsområdet för att kunna dela med sig och lära sig av varandras erfarenheter. Ett exempel på en rikstäckande musikträff genomfördes i Umeå under hösten 1995. Under 2,5 dagar träffades 26 musikhandläggare från hela landet för att dels studera musikverksamheten på orten, dels förkovra sig inom sitt verksamhetsområde. Frågor om etik och folkbildning bildade en viktig grund under träffen för förhoppningen om att kunna utarbeta en gemensam syn på musikhandläggarnas dagliga arbete. Under dagarna gavs även möjligheter till ett mer konkret lärande om hårddiskinspelningar. Kee Marcello (tidigare medlem i Europe) berättade även hur det är att leva av och med musiken.

## **musik- och kulturföreningarnas samarbetsorganisation (M&KS)**

M&KS, musik- och kulturföreningarnas samarbetsorganisation, är en ideell riksorganisation som bildades år 1990. Organisationen är i första hand en kulturorganisation vars huvudsakliga inriktning är att stödja levande musik där olika föreningar samarbetar om turnéer och utbyttesspelningar. M&KS arbetar för att stödja den frivilliga folkbildningen och är en medlemsorganisation i Studieförbundet. Organisationen erbjuder tillsammans med Studieförbundet kurser i PA-teknik och "clinics" i gitarr och trummor. De hjälper även föreningar att söka bidrag, med myndighetskontakter, etc.

## **kulturdebatten inom förbundet**

Under 1995 pågick det en intensiv debatt om musik- och kulturverksamheten inom Studieförbundet. En viktig fråga har rört de estetiska ämnens status inom förbundet. Det estetiska området svarar för cirka hälften av verksamheten inom studieförbundet, och musikverksamheten svarar för mer än en tredjedel. Inom Studieförbundet anser man också att de estetiska cirkelarna är viktiga genom att många ungdomar söker sig till dem:

*"Det är stora existentiella frågor som ligger bakom, det handlar om personlig utveckling, det är ju en hel social rörelse".*

Inom förbundet tror man att detta intresse kommer att öka och att därmed tillströmningen till studieförbundens estetiska ämnen också fortsättningsvis kommer att öka. Och det är studieförbunden som klarar av att ta emot ungdomarna inom detta område. Inom Studieförbundet diskuteras även hur organisationen skall se ut när det gäller musikverksamheten. Man upplever att det finns stora variationer mellan lokalavdelningarna samtidigt som samordnings- och utbildningsresurser saknas. Musikhandläggarna arbetar utan att få feedback på det arbete som utförs. Man ser dock musikhandläggarna och deras musikkunskaper som en stor tillgång för Studieförbundet. Möjlighet för banden att repetera, att kunna göra video- och studioinspelningar ger verksamheten en hög kvalitet.

Studieförbundet har även gjort natur och kultur till profilämnen i sitt idéprogram. Från ett par distrikt kommer det även motioner till förbundsstämman att man skall göra 1997 till "Kulturens år i Studieförbundet". Motiven till att fokusera på kultur under ett helt år är enligt Studieförbundet i Stockholm (ett av många distrikt som är inne på samma linje):

*"Även om kulturverksamheten – både i form av cirkelverksamhet inom det sk estetområdet och kulturprogram av olika slag – sedan länge haft en mycket stor omfattning i Studieförbundet har de nya styrdokumenterna enligt många uppfattning gett en efterlängtd legitimitet åt den kulturverksamhet man bedriver. [...] anser [vi] att det nu är dags att också i handling visa vad detta innebär".<sup>16</sup>*

Studieförbundet kan genom ett "kulturens år" också visa vilket viktigt kultur- och tillika folkbildningsarbete som görs inom förbundet:

*"På lokala, regionala och centrala årsmöten och konferenser kan kulturinslag läggas in, gärna från den egna verksamheten. Man kan också lokalt, regionalt eller centralt ordna kulturaftnar och kulturdebatter och därigenom visa på den roll kulturverksamheten spelar inte bara för Studieförbundet, utan för hela folkbildningen och i vårt samhälle".<sup>17</sup>*

Förbundsstyrelsens yttrande över motionen var positiv. De lyfte även fram idéprogrammet "Natur och kultur i förening", som utgör en bas för studieförbundets verksamhet. Förbundsstyrelsen tror även att ett kulturens år kan bli en mäktig manifestation om hela Studieförbundet ställer upp. Man vill därför förankra idén inom organisationen innan något beslutas. Förbundsstyrelsen föreslår dock följande till förbundsstämman att besluta om:

*"att uppdra åt förbundsstyrelsen att utreda förutsättningarna för att låta år 1997 bli ett "Kulturens år" för hela Studieförbundet".*

Förbundsstyrelsen föreslår även ett tillägg till förbundets strategiska plan efter att ett par motioner inför förbundsstämman behandlat ungdomars kulturverksamhet:

*"Studieförbundet har en omfattande kulturverksamhet – ofta av hög kvalitet – med musik, men också med teater, media, konsthantverk. Speciellt i mötet mellan ungdomar och kultur har Studieförbundet ett gott namn och en stor erfarenhet; detta område har med åren också blivit något av en specialitet för många avdelningar. På två områden behöver Studieförbundet stärka verksamheten: dels så att alla avdelningar kan arbeta med ungdomar och kultur,*

<sup>16</sup> Citat ur motion från Studieförbundet i Stockholm till förbundsstämman 9–10 december 1995.

<sup>17</sup> Citat ur motion från Studieförbundet i Stockholm till förbundsstämman 9–10 december 1995.

*dels så att vi ökar bredden på verksamheten (musik, teater, media etc). En tillräckligt bred kulturverksamhet är angeläget, dels för att markera vår helhetssyn på begreppet kultur, som i första hand handlar om människors levnadssätt, dels för att vi inte bara ska tillfredsställa de mest välartikulerades behov”.*

Med detta tillägg som grund vill förbundsstyrelsen att Studieförbundet ska ha som mål att varje enskild avdelning ska ha kompetens att erbjuda ungdomar en bred kulturverksamhet eller att börja bygga upp sådan verksamhet från och med år 1998.

Förbundstämman beslutade under sitt möte 1995 att kultur i fortsättningen ska vara ett profilämne inom Studieförbundet. Detta innebär att Studieförbundet lyfter fram att kultur tillhör en av de viktiga verksamhetsformerna inom förbundet. Man har även tillsatt en arbetsgrupp för att planera kulturens år under 1997.

## ABF

ABF har organiserat alla estetiska områden under samma tak vilket gör att rockmusiken tillhör samma ansvarsområde som knypplingen och porslinsmålningen. Marianne Högmark är nytillsatt under 1995 som ansvarig för kulturområdet inom ABF på förbundet. De estetiska verksamheterna är mycket stora inom ABF, och då inte enbart genom cirkelverksamhet. Man är även kulturarrangör i en vidare mening. ABF ser sig själva inte enbart som ett studieförbund utan också som ett bildningsförbund och arbetarrörelsens kulturorganisation. Kultur är och har varit en viktig del av ABFs arbete. Det finns dock en tudelad kultursyn inom ABF. Det finns ett perspektiv som utgår från arbetarrörelsens kamp för lika villkor och ett mer uttrycksbaserat synsätt som har sett:

*”Betydelsen av berättelser och sånger om människor, alltså uttryck för människor om människors situationer”.*

ABF vill fungera som en organisation som ger unga människor möjligheter att uttrycka sig för att på detta sätt få en kunskap om sig själva och samhället, enligt Högmark:

*”Att man som ung människa har rätt att tillföra, nånting att ge och att man har en rättighet att uttrycka sig [...] att visa sin tillit och sin tilltro till att en människa faktiskt har nåt att ge oss andra och faktiskt är värdiga att uttrycka sig själv”.*

Det är en viktig folkbildningsuppgift att kunna erbjuda ungdomar möj-

ligheter att få uttrycka sig och då speciellt de som är missgynnade av olika anledningar. Det är under ungdomstiden behovet att formulera sig är stort:

*"Är man mellan 15–20 år så har man ett oerhört behov av att våga prata och se sig själv som person, uttrycka sig, välja väg i livet, att ta ställning".*

På en konkret nivå handlar folkbildning om att kunna utvecklas tillsammans i en grupp vilket i synnerhet passar in på rockspelandet:

*"Att vara en grupp tillsammans och att bära det ansvaret, att utvecklas tillsammans, lära sig att spela, komponera. Det är ju själva folkbildningstanken, att man är ett par människor som går samman och utvecklas utifrån sina egna förutsättningar och utifrån sin egen nyfikenhet och vilja att ta till sig ytterligare kunskaper och kanske omforma sin bild".*

ABFs grundideologi, hämtad från arbetarrörelsens grundsyn att man ska kämpa för rättvisa, jämlikhet och solidaritet, är direkt tillämplig på unga män från missgynnade hem som vill uttrycka sig genom rockmusik:

*"Även arbetargrabbar ska få uttrycka sig. Få stå och uttrycka vad som händer dem i vardagen. [...] För ojämlikheten på det kulturella området är stor, den är mycket stor och framförallt det man får med sig från hemmet har ju enorm betydelse."*

Studieförbundens verksamhet måste dock grunda sig i ett genuint intresse för ungdomars rockspelande. Att använda sig av kultur för några andra syften, att rockbandens medlemmar senare ska slussas in i "riktiga cirklar", är inte försvarbart. Det finns ett självklart mål i sig att nå pojkar och unga män från en social bakgrund som gör att de inte så lätt låter sig aktiveras i organiserade verksamheter. Rockmusik kan också anses utgöra en manlig form av expressiv kommunikation säger Marianne:

*"Det är ju viktigt att nå de unga männen och att det finns en ingångsväg i ett bildningsförbund. [...] Det är bra att det finns ett uttryck som är manligt, grabbigt. Och jag hoppas att man skall kunna utveckla det och kunna just nå fram till berättelserna om människor som annars kanske inte blir uttryckta".*

Unga män deltar inte i lika stor utsträckning som välutbildade kvinnor i kulturlivet. Men rockmusiken – att både spela och lyssna – är deras kulturella språk. Det har även tidigare funnits motstånd och fördomar mot rockspelandet:

*"Det har ju funnits mycket fördomar kring rockmusik, att den inte har varit bra, att det inte varit fint. Det är viktigt att slå vakt om det [rockmusiken]"*.

Det har även förts en debatt om rockmusikens plats inom folkbildningen i tidskriften Fönstret. Diskussionen handlade om ifall banden bara var ute efter ABFs pengar och resurser och ifall ABF var ute efter de resurser som tillkommer genom verksamhetens omfattning. Det framlades dock i debatten en rad starka skäl för att räkna musikcirkklarna som folkbildning – och som en ovanligt dynamisk och demokratisk sådan. I diskussionen beskrevs även hur ABF kan fungera som pedagogisk resurs för rockbandens spelande, så att de folkbildningsmässiga målen får genomslag i verksamheten.

Tidigare – och på vissa håll även idag – anses inte rockmusik som lika bra eller fint som andra kulturella uttrycksmedel, menar Högmark:

*"Det är ju exempelvis högre status att publicera en bok än en skiva och poesi anses som bättre litteratur än bra rocklyrik. Det handlar om olika sätt att uttrycka sig på"*.

### **spelandet som utgångspunkt för lärandet**

ABF utgår från spelandet i musikverksamheten istället för att börja med timplaner och cirkeltid. Den pedagogiska hållningen omnämns som att utgå från "verklighetsprincipen". Att spela musik handlar om kvalitet, att vilja uppnå något, och inte om kvantiteter:

*"Vad vill jag åstadkomma och sedan göra någon slags utvärdering. Vad åstadkom vi, vad hände? I framtiden så kan jag mycket väl se att man får ta en ännu större hänsyn till den process som uppstår i ett rockband eller i en teatergrupp, om det som sker mellan deltagarna. Ett pedagogiskt arbete kan ju se helt annorlunda ut än att man kommer med ett gäng böcker. Det kan vara att man erbjuder andra tillfällen till förkovran, till möjligheter att fördjupa sig i sitt ämne, till utrustning"*.

ABFs kulturansvarige tycker att verksamheten i Göteborg är ett bra exempel – bland många andra. De musikansvariga ser sig som en resurs som ska hjälpa banden att utvecklas. Man utgår inte i första hand från att vara kontrollant eller att bandens cirklar måste uppfylla vissa byråkratiska kriterier:

*"Utan ta vara på det som bor i bandet och på det som man själv kan ge. För i de här rockbanden så måste man ta hänsyn att dom*

*vill göra sin pryl, sin grej, och i bästa fall så hittar man en bra vuxen människa som kan göra detta, man kan få kontakt med någon”.*

De unga banden drömmer om att slå igenom. Ett studieförbund kan dock inte stödja detta genom att se musikverksamheten som en plantskola till musikindustrin. Studieförbunden kan å andra sidan heller inte förstöra ungdomarnas drömmar:

*”Den drömmen som man har när man är ung, om vad man ska göra med sitt liv och vad det ska bli av det. Man behöver inte som vuxenvärld stå och peka på ungdomen och tjafsas med dom och säga att det där kommer aldrig att gå i uppfyllelse. Det är sanslöst viktigt att få ha drömmar, man kan inte kräva att människors drömmar ska vara korrekta eller rätlinjiga”.*

Musikindustrin, och för den delen institutionsteatrarna, skulle aldrig ha sådan hög kvalitet om det inte vore för kommunala musikskolan och studieförbundens kulturverksamhet. Amatörspelandet – både musik och teater – är en viktig grund, dels för människors kulturaktivitet, dels som en grund för den seriösare och professionella delen av kulturen. Ett studieförbund är dock till för de som vill uttrycka sig och lära sig om sig själva samtidigt som de lär sig att samarbeta och spela i ett rockband. Att man inte slår igenom när man blir äldre kan användas i ett pedagogiskt sammanhang:

*”Det viktiga är ju alla dom 99 procent som inte blev stjärnor, men som har fått med sig nånting och som förhoppningsvis kan känna att det finns en möjlighet för mig att uttrycka mig och att det finns en större tillit att kunna ta del av andras [kulturella] uttryck”.*

ABF vill dock framhålla att det finns ideologiska skillnader mellan de olika studieförbunden, vilket visar sig i bildningsarbetet. Skillnaderna kan och gör det svårt att samarbeta genom att starta gemensamma musikhus. Det är de mindre lokalavdelningarna som har för små resurser till att kunna bedriva resurskrävande verksamheter. Landsorten kan därigenom bli tvingade till att vara kreativa och nyskapande.

Den tekniska utvecklingen och kravet på att alltid kunna erbjuda det allra senaste får dock inte ta bort verksamhetens grundelement – att ha en lokal för att kunna spela tillsammans.

Musikverksamhet handlar idag inte enbart om att spela musik. Inspelningar i studios, både analogt och digitalt, videospelningar är lika så viktiga inslag. Hos vissa distrikt har band även fått spela in CD-skivor. Den tekniska utvecklingen inom musiken har gjort att musik idag i stor utsträckning är fråga om en multi-media verksamhet. Genom musiken får

därmed ungdomar som normalt inte kommer i kontakt med data en chans att leka sig fram till sådana kunskaper. Högmark ger ett exempel:

*"Jag pratade med en ABF-tant i Sala. Och hon berättade att dom [rockbanden] brukade komma upp då och då på eftermiddagen och låna hennes dator för att skriva in sina texter. Det är ju ett alldeles ypperligt sätt att avdramatisera datorer".*

I Stockholm har ABF förutom en stor musikverksamhet även inspelningsmöjligheter i en studio på Fryshuset. I anslutning till den musikverksamheten finns ett nära samarbete med en musiklinje på en folkhögskola vilket gör att musikspelandet kan leda till en utbildning inom folkrörelsens regi.

Istället för att som idag bygga särskilda musikhus eller replokaler så att rockmusiken isoleras från övriga verksamheter, borde man i framtiden skapa kulturhus där man har samlat alla estetiska verksamheter:

*"Det skulle vara fruktbart om man hade ett hus med olika ABF-verksamheter, att det inte bara fanns rockmusik, utan att det också fanns teater, foto, måleri, skrivarverkstäder. Så att man fick komma i kontakt med andra uttryckssätt"*

Framtidens informationssamhälle kommer att kräva en stor språkförståelse och kunskap om olika kulturer. Kunskaper som bl.a. kan fås genom musiken:

*"Oavsett hur framtiden kommer att bli så kommer det att vara oerhört viktigt hur man kan uttrycka sig, så att den språkliga övningen och att hitta nyanser och uttryck för det man menar, det är otroligt viktigt".*

Kopplat till musikverksamheten finns bandens behov till spelningar. Att bara repetera utan chans till att få möta en publik, kan inverka menligt på bandets möjligheter att utvecklas, både musikaliskt och som ett samarbetande kollektiv. De olika studieförbunden och ABF har försökt att anordna spelningar och även rockbandstävlingar för banden i musikverksamheterna:

*"ABF har tidigare haft rockstafetten, man har haft rocktävlingar, det har man lokalt också. Det är ju inte själva tävlandet som är det viktigaste. Det ska hellre kunna vara ett ställe där man kan få pröva på, där man också förhoppningsvis kan få möta en publik även om man är amatörrockare".*

Förbundsexpeditionen kan likaså fungera som en spindel i ett nät där olika avdelningar och distrikt kan ha utbyte mellan olika rockband:



*"Det är bra för banden och för dom som leder musikverksamheten".*

Inför framtiden är det viktigt att musikledarna som arbetar med musikverksamheten ges möjlighet till utveckling så att de orkar att inspirera och ta till vara på de ungdomar som vill uttrycka sig genom musik:

*"Att det finns möjlighet till pedagogisk och musikalisk utveckling för dom som håller i det och leder rockmusikverksamheten och också en diskussion om vad vi från vår sida tycker är viktigt att uppmuntra".*

## 6 Musikverksamhetens utformning

I förra kapitlet presenterades studieförbundens folkbildningsideologiska perspektiv på och organisering av rockmusiken. Arbetet med rockbanden utförs av musikansvariga inom de olika studieförbunden. De är sammantaget en yrkesgrupp med en stor kunskap om rockspelandets specifika processer. Hur har då rockspelandet organiserats i studieförbundens regi? Jag kommer nedan att presentera Studieförbundets musikhus, Tryckeriet, och ABF och Fryshusets musikverksamhet. Dessa verksamheter ger en bra bild av hur rockmusikverksamheten har kommit att bli en genomtänkt verksamhetsinriktning hos de olika studieförbunden. Det är samtidigt exempel på att större distrikt och avdelningar har de resurser som krävs för att bedriva en seriös och folkbildningsmässig musikverksamhet, något som mindre och därmed ofta resursfattigare avdelningar på små orter har svårt att åstadkomma. Som ett exempel på hur det kan se ut på landsorten fungerar exemplet från Medborgarskolan i centrala Umeå.

### Medborgarskolan

För att få ett exempel på hur musikverksamheten kan vara utanför stadsområdet har Medborgarskolan i Umeå undersökts. Materialet visar att förutsättningarna och verksamhetsinriktning kan skilja sig mellan mindre avdelningars prioriteringar och de större i storstäderna. Till skillnad från Studieförbundet (som har en stor verksamhet i Umeå) har Medborgarskolan idag inte någon speciellt omfattande musikverksamhet. Verksamheten har minskat till att inkludera 3 musikgrupper under verksamhetsåret 1995/96, från att under tidigare år ha varit betydligt större. Under verksamhetsåret 1991/92 hade man 33 musikcirklar, verksamhetsåret 1992/93 fanns det 12 musikgrupper, under år 1993/94 20 grupper och under år 1994/95 återfinns det 10 band i musikcirkelverksamheten. Variationen och den senare nedgången beror på att Medborgarskolan har varit tvungen att skära ned på verksamheten av kostnadsskäl samtidigt som man har prioriterat annan verksamhet och då speciellt språkkurser.

Medborgarskolan hade tidigare ett musikhus i ett område i Umeå och en anställd musikhandläggare som arbetade med musikcirklarna, skötte huset och administrerade verksamheten. I musikhuset fanns det plats för omkring 10 rockband. Varje medlem betalade 100 kronor per månad i lokalhyra. Verksamhetens kostnader ökade dock på grund av hyresökning-

ar och inköp av utrustning. När man behövde renovera och isolera lokalerna var man tvungen att lägga ned verksamheten i musikhuset. Man sålde även inspelningsutrustningen när huset lades ner. De rockband som har haft musikcirkclar efter nedläggningen har själva ordnat sina rep-lokaler. Detta är ett skäl till att de inte är så många.

Erfarenheterna är dock att stora musikhus med flera band som delar lokal samtidigt innebär organisatoriska problem. Schemaläggning och att dela utrustning visar sig svårt att planera om inte banden t.ex. håller sig till de planerade tiderna. När musikhuset var igång satsade man på att vidareutbilda musikhandläggarna. Möten med studiecirkelledarna och ibland med banden hölls också med jämna mellanrum för att tala om vilka krav som ställs på musikcirkclarna och vad de kan kräva av studieförbundet. Helgkurser för cirkelledarna är även ett inslag i cirkelverksamheten.

De rockband som vill starta en studiecirkel ges klara instruktioner om vad som krävs av dem, säger Lillemor, konsulent, centrala distriktet i Umeå:

*"De får instruktioner om vad en studiecirkel är för nåt och sedan får de information om att verksamheten utvärderas och att det kan komma en och kontrollera verksamheten".*

Målet med musikcirkeln är dock kopplat till gruppens utveckling:

*"Målet med en musikcirkel är att det händer något med gruppen, att dom utvecklas".*

Musikhandläggarna är under cirkelns gång beredda att komma in och hjälpa banden när de behöver hjälp:

*"Ett band bad att få hjälp med mikrofonteknik för de hade läst om det i ett studiematerial".*

Det finns en styrning som innebär att banden skall använda sig av det studiematerial som finns så att de även förkovrar sig och inte enbart träffas för att spela tillsammans:

*"Man ska ha ett material så att de hela tiden kan förkovra sig. [...] Det finns grupper som bara vill spela, och då tror jag inte att vi är rätt forum, inte något studieförbund".*

Musikhandläggarna, som själva spelar musik, är de som håller i kontakten med banden och följer deras utveckling samt ger dem teorilektioner eller annan hjälp, exempelvis tips om studiematerial. Yngre grupper behöver av naturliga skäl deras hjälp i större utsträckning än rockband som har äldre medlemmar. Banden gör inspelningar på porta-studios eller i någon inspelningsstudio i staden för att redovisa sina musikcirkclar.

Det anses dock angeläget att ta emot ungdomar, och då företrädevis pojkar och unga män, när de vill starta cirkelverksamhet. En anledning är att musikspelandet kan ses som en förebyggande verksamhet. När ungdomar bereds möjlighet att syssla med något konstruktivt på fritiden minskar deras behov av att vara ute på stan på kvällar och helger. Det brottsförebyggande rådet i Umeå brukar sammankalla studieförbunden och politiker vid möten för att diskutera ungdomarnas situation. Att ungdomar ska kunna erbjudas en konstruktiv fritid är ett framträdande mål med verksamheten.

Det finns planer på att återigen försöka hitta ett hus som skulle kunna fungera som bas för musikverksamheten. Ett problem med att finna nya lokaler för musikverksamheten är att de måste vara i avskildhet så att musiken inte stör omgivningen. Anledningen till att man skulle vilja bygga upp musikverksamheten igen är att de som spelar rockmusik är en viktig målgrupp för studieförbunden:

*"Det är ju ofta pojkar som inte har någon föreningsvana som spelar rockmusik".*

Under tidigare år när musikverksamheten var betydligt större anordnade man spelningar för rockbanden. Under konserterna kunde fyra till fem lokala band få chans att spela inför publik. De fungerade under kvällen som förband till ett professionellt och känt band som på detta sätt drog publik till spelningen. I en tidigare rocktävling, där banden fick skicka in bandinspelningar till en jury, fick man från Umeå med ett tjejband som senare vann Sverigefinalen och fick åka på turné i England samt spela in en skiva.

Från det att studieförbunden fick "en påse med pengar" och fick större frihet att prioritera olika verksamheter, har man i större utsträckning behövt argumentera för de estetiska verksamheternas betydelse. Det är dock de mer traditionellt kvinnliga cirklarna, exempelvis knyppling som man har behövt argumentera för. Musikverksamheten har inte kritiserats på riktigt samma sätt.

## **intervjuformulär och arbetsplan**

Medborgarskolan i Umeå använder sig av ett intervjuformulär för musikcirklar och en arbetsplan. Studiecirkeln utvärderas utifrån de uppställda mål som angavs av bandet.

Intervjuformuläret är relativt omfattande och innehåller 32 olika frågor. Formuläret kan indelas i olika teman. Det första temat handlar om rockbandets historia, hur det bildades, utbyte av medlemmar och hur länge det

har funnits, hur många gånger i veckan medlemmarna träffas samt hur man tycker att gruppen fungerar. Det andra temat behandlar frågor rörande relationen mellan rockbandet och Medborgarskolan, hur det kom sig att de började som musikcirkel hos Medborgarskolan, hur man upplevt kontakten med studieförbundet och om den borde vara annorlunda. Under det tredje temat ställs frågor om hur repetitionerna och musicerandet ser ut i bandet, om man gör egna låtar, vem eller vilka som gör vad och om man använder något studiematerial. Det fjärde temat behandlar rockbandets framtidsplaner, vilka mål man har med sin verksamhet, om man har ett budskap med musiken och om bandet tillhör någon speciell genre samt om medlemmarna har speciella idoler eller favoriter. Det femte och sista temat i intervjuformuläret behandlar graden av professionalism och vilka utvecklingsplaner banden har, om och i så fall hur ofta man spelar ute, vilka slags spelningar man har haft och hur man vill arbeta vidare samt vad man skulle vilja ändra på.

Alla band som startar en musikcirkel skriver en arbetsplan. Den är utformad så att rockbandet tvingas reflektera över vilket syfte och mål man vill uppnå under den aktuella cirkeln. På så sätt kan arbetsplanen användas till att i efterhand utvärdera de processer och det lärande som skett under cirkelns gång. Arbetsplanen delas in i mål/syfte, cirkelns innehåll (teori/praktik), material (böcker/övrigt), samverkan med andra cirklar, föreläsare etc. (inom Medborgarskolan/Övriga), miljö (lokal) samt om studiebesök eller annan verksamhet är till gagn för cirkeln.

När studiecirkeln är slut är det meningen att banden skall utvärdera denna utifrån den arbetsplan de skrev vid dess början. Ett av banden utvärderade sin cirkel på följande sätt:

*"Vi har lyckats bra och speciellt med det musikaliska samspelet [mål/syfte]. Vi har hittat en ambitionsnivå som passar alla i gruppen. Det kan vara viktigt för att hålla ihop en musikgrupp [samspel och kommunikation mellan deltagarna]. Det material vi använder oss av är våra egna skrivna låtar (som vi tycker är mkt. bra) [användande av material]. På övrig fritid har vi i mån av tid skrivit vårt material för att under vår cirkeltid få ägna oss åt att spela [beskrivning av arbetet i cirkeln]. Vi vill gärna fortsätta att arbeta som vi gör nu [diskuterat hur vi vill fortsätta arbetet i cirkeln].*

En preliminär tolkning när studieförbunden använder sig av en arbetsplan som utgår från studiecirkeln snarare än bandens egna utveckling är att det finns en risk att bandens reflexiva lärande om sin egen utveckling kommer i skymundan.

## Studieförbundet, musikhuset Tryckeriet i Sundbyberg

Tryckeriet är Studieförbundets musikhus i Sundbyberg. När Tryckeriet byggdes för tio år sedan gick Sundbybergs kommun i borgen för lånen. De delfinansierade verksamheten ett tag. Idag är lånen betalda och Studieförbundet står för hela verksamheten och alla kostnader.

I huset finns 14 rep-lokaler och ett fyrtiotal band. Musikhuset är öppet kl. 10.00–22.30 varje dag. Banden får en nyckel till sin rep-lokal och kan ha sina privata instrument kvar i lokalen. Lokalyran subventioneras genom studiecirkeln och är 850:–/månad.

Lokalerna stängs med tidlås eftersom tryckeriet inte är bemannat varje kväll. På tryckeriet arbetar två musikhandläggare, Mats Lodén och Fredrik Bergström.

Tryckeriet hyser en brokig samling band i olika åldrar. I lokalerna finns tonåringar som företrädevis spelar speed-, trash- och deathmetal, säger Fredrik:

*”De är ganska intressanta. Man brukar tala om musik som en gemensam företeelse. De står nästan utanför det och är nästan en subkultur i musikvärlden. Dom är inte intresserade av nåt annat. När det anordnas clinics och workshops och vi tar hit någon bra musiker är de inte intresserade. De gör sin egen grej.”*

Dessa band, som representerar den senaste utvecklingen inom hårdrocken kan sägas utgöra en musikalisk subkultur som har börjat omdefiniera populärmusiken:

*”I trash talar man egentligen inte om takt och rytm och harmonier, det handlar snarare om olika former av kraft och energier. De säger ju att de får ut så mycket som de har inom sig, ett utlopp”.*

Denna nya form växer snabbt bland ungdomar och när tryckeriet anordnar trash-metal galor kommer det många åhörare. Fredrik tycker att det ger mycket att möta ungdomarna inom hårdrockkulturen och tycker att det går bra att möta dem om man vågar se förbi hårdrockkulturens uppseendeväckande stilattribut:

*”Det är det roligaste att göra [att anordna trashgalor]. När man tittar på dem ser de livsfarliga ut. De värsta snubbarna, men de är så djävla snälla. Man kan säga till dem som en djävla pappa; Ja, vi dricker ingen öl i lokalerna, så dom tar jag. Javisst säger dom. Här får ni stage-diva och gör vad ni vill men vi röjer och river ingenting”.*

En annan grupp band spelar covers och medlemmarna är i åldern 18–30 år. Dessa band kan ibland bestå av ett kamratgäng som fortsätter att träffas när de har blivit äldre för att repa en gång i veckan av sociala skäl fast de har yrkeskarriärer och familjer som tar upp det mesta av deras tid.

Man har från Tryckeriets sida gjort försök att stödja invandrarband, bland annat afrikanska, vilka många gånger inte har egna instrument och därför kräver extra resurser.

Genom ett speciellt tjeiprojekt har man idag också flickor och kvinnor i åldern 15–40 år som spelar i olika band (se nedan).

Fredrik Bergström har arbetat sammanlagt under nio år med att lära ut musik till ungdomar. Han arbetar som musikalisk fackman på halvtid. Fredrik är trumslagare och är också musiker och är ofta ute och spelar. Under intervjun berättar han att sättet att arbeta med ungdomarna och musikcirkelarna har förändrats mycket under årens lopp:

*”När jag började på Studieförbundet hade vi olika obligatoriska studiematerial som deltagarna fick välja att använda i sin studiecirkel. Det var obligatoriskt till alla deltagarna i cirkeln och till varje bok fanns det en kassett. Det var ju enorma summor. Och det var ju inte speciellt många som använde sig av det. Det fanns egentligen ingen pedagogik i det, bara en tjusig tanke.”*

Idag baseras studiecirkelarna på bandens eget sökande efter musikalisk kunskap och frivillighet. Musikhandläggarens uppgift är enligt Fredrik:

*”Vår uppgift är att uppmuntra och stimulera banden att själva ta reda på vad de vill lära sig. Grupperna kan även skaffa eget material som de tycker är bra genom oss och så betalar Studieförbundet för det. En annan skillnad är att vi förr i större utsträckning gick in och hjälpte banden rent praktiskt i rep-lokalerna. Idag arbetar banden självständigt. Arbetet idag bygger mycket på att man har en personlig relation med banden”.*

Det ekonomiska läget är idag annorlunda mot tidigare, dels finns det mindre pengar, dels har statsbidragen förändrats:

*”På nio år har det hänt mycket för studieförbunden generellt. Om man tittar på det idag, då kunde man tälja guld med kniv, det fanns jättemycket pengar. Statsbidragen är annorlunda. Nu blir stödet mindre för varje år medan många saker blir dyrare”.*

Den ekonomiska situationen gör att personalen försöker få verksamheten att fungera så bra som möjligt men utan tid och resurser att försöka utveckla densamma:

*"Vad ska man göra, vårt musikhus har funnits i tio år. Ska vi bara låta det finnas i den form som vi har eller ska vi ha visioner att gå vidare med och hitta på nya projekt?"*

## **tjej-projektet**

Tryckeriet startade för ett och ett halvt år sedan ett tjej-projekt som byggde på att det bara skulle vara tjejer som spelade och fungerade som handledare, dels för att få fler flickor intresserade av att spela, dels för att bredda valet av funktion i ett band som ofta är att fungera som vokalist. Projektets ledstjärna var att få flickor att börja spela ett instrument för att sedan börja spela i grupp.

Projektet tilldelades Tryckeriets största lokal och skulle vara för flickor som var nybörjare.

*"Det är en variant på vad man tidigare hade på frysen och kallade för Electra. Vi gick ut till skolor, främst då på gymnasiet. Vi har haft kurser under ett och ett halvt år på alla instrument. Tjejerna bildade sedan egna band när de började lära sig att spela"*

Skillnader mellan pojkar och flickor vad gäller musikspelandet är, enligt Fredrik, att spelandet fungerar mera socialt för flickor samtidigt som de lyssnar mer till helheten. Genom tjejprojektet har det bildats band som repar på Tryckeriet.

## **läroprocesser i rockmusiken**

Musikens läroprocesser måste förstås utifrån enskilda individers olikheter och vad spelandet betyder för dem. Musik handlar dock om att alla är viktiga för slutresultatet. Varje låt som spelas är beroende av en helhet där varje medlem bidrar med sitt kunnande. Det är därför speciellt viktigt i musikcirklar att samarbetet i gruppen fungerar:

*"Att fungera i grupp har en stor betydelse. Det handlar om att göra sin lilla grej i bandet för att det ska fungera. Olika ambitioner, förutsättningar och inställningar gör att musiken betyder olika för olika människor och därmed ger olika former av lärande"*



### att ge stöd och uppmuntran till banden

Fredriks arbetsuppgifter består av att ge olika slags service till banden på Tryckeriet. Han har även individuella lektioner i trum- och slagverksteknik. En servicefunktion är att hjälpa nybörjare musikaliskt, en annan att hjälpa och lära ut hur man gör inspelningar på en porta-studio. Fredrik håller koll på att den lånade utrustningen är hel och fungerar även som vaktmästare i lokalerna:

*"Det handlar mycket om att vara tillgänglig. Det kan vara nästan vad som helst".*

Fredrik menar också att det ingår i hans roll – trots att det är utanför hans arbetsuppgifter – att gå och lyssna när något band spelar ute:

*"Jag bor själv i Sundbyberg och utan att jag har gett ut mitt telefonnummer så vet alla det. Och det är på gott och ont. Ibland känns det som om man har 24-timmars jour".*

Fredrik har märkt att han även blir förebild för vissa av ungdomarna:

*"Som musikhandläggare får man olika slags relationer till de yngre killarna, en del är reserverade medan hos andra får man en god kontakt. Det händer att man sitter och pratar med dessa om saker som rör arbete och livet allmänt sett".*

Personalen på Tryckeriet vill att banden ska sköta både studiecirkeln och samarbetet med de andra banden i rep-lokalen självständigt. De är dock beredda att gå in och medverka till att konflikter löses när detta behövs:

*"Huset är öppet sju dagar i veckan och de tre banden får komma överens om hur de ska fördela rep-tillfällena. Jag lägger mig bara i om det skulle råka bli nåt bråk".*

Fredrik märker också när det börjar gnissla i ett band och går då in och försöker hjälpa till. Genom personalens närhet till banden upptäcks ogentligheter snabbt och kan åtgärdas innan de har hunnit bli allvarliga:

*"En gång hade vi ett band som hängde upp Svenska flaggor med nåt djävla hakkors. Jag kastade inte ut dem direkt. Jag rev ner alla grejerna och förklarade vad som gällde här. Det är nog enda gången jag har blivit arg på nån".*

En gång blev det exempelvis en konflikt när två svenska band delade rep-lokal med ett afrikanskt band som nästan inte pratade svenska. För Fredrik handlade det att försöka få två olika kulturer att mötas:

*"Det var lite gnissel. Det var rätt bra. Man kunde gå in och jag behövde bara vara där. Jag sa, det bästa är ju om ni kan lösa det här. Jag satt där och så kunde de snacka sig fram till en lösning på problemet".*

Det nära arbetet med banden i musikhuset gör att personalen fungerar som vuxna och musikaliska förebilder samtidigt som de kan behålla en insyn i ungdomsvärlden. Fredrik använder sig av de erfarenheter som han har gjort som musiker under årens lopp, dels i det konkreta arbetet med banden, dels genom den insyn och de kontakter han har i musikbranschen.

De flesta banden repar en till tre gånger i veckan. Det finns en mindre kö till rep-lokalerna men den är inte speciellt lång genom att det finns en naturlig omsättning i systemet. Dessutom har inte ett band som inte är aktivt råd att betala för en tom lokal:

*"Hur ofta spricker inte ett band? Hyran gör också att man inte behåller lokalen om den inte behövs".*

## **work-shops och utbildningar**

Tryckeriet anordnar med jämna mellanrum clinics och work-shops samt ett bransch-seminarium. Seminariet består av föreläsningar om musikbranschen och handlar om allt från generella frågor till juridiska frågor om skivkontrakt.

Utbildningar genomförs efter behov. Det tillhör personalens arbetsuppgifter att göra bandmedlemmarna intresserade av att gå på olika utbildningar.

Tryckeriet brukar använda sig av Janne Bark, en gitarrist som bla spelar med Ulf Lundell, i sina musikseminarier. Genom hans långa erfarenhet inom musikbranschen kan han förutom att lära ut musik, svara på frågor om musikbranschen. Det är vanligt att seminarienedarna brukar lyssna på banden och ge synpunkter och vad de tycker om låtarna. Banden uppskattar att de får råd och tips av erfarna musiker hur de ska spela och arrangera sina låtar.

På Tryckeriet finns också videokameror som lånas ut till banden vid behov. Man hade även tänkt installera en redigeringsstudio men det föll av ekonomiska skäl. Videokamerorna används till att filma banden när de uppträder. De olika seminarierna filmas för att kunna ses och användas som läromedel av den som så önskar.

Tryckeriet har periodvis ett samarbete med Tre Backar i Stockholm för att ordna speltillfällen. Enligt Fredrik har musikspelandets kultur föränd-

rats så pass mycket att dagens unga band kräver mer än att spela på galor anordnade av studieförbunden och som inte attraherar någon publik i större utsträckning:

*"Det funkar inte längre att ha klassiska studieförbundsspelningar, att man hyr folketshus och ett PA [sånganläggning]. Det är ju ingen som går dit och lyssnar. Man kan inte göra en spelning för sakens skull och för att döva sitt dåliga samvete".*

Ett bra exempel på ett lyckat arrangemang var när man i maj 1996 anordnade en jubileumsspelning för tolv av Tryckeriets band på krogen Lorry i Sundbyberg:

*"Varje band fick spela var sin låt. Vi ordnade ett bra PA och ljus och tejpade med en 16-kanals mobil studio. I september kommer det ut på CD som en dokumentation i fem hundra till tusen exemplar. Det är djävligt kul".*

Musikhuset har en social funktion för de spelande ungdomarna genom att de kan mötas och lära känna varandra i cafeterian. Medlemmar från olika band kan lära känna varandra i cafeterian men genom gemensamma spelningar skapas ett tillfälle för dem att stå och se och höra på de övriga banden. De band som repar på olika dagar ges en chans att träffa varandra.

Tryckeriet har ingen egen inspelningsstudio. Studieförbundets andra musikhus på Roslagsgatan har dock satsat på att bygga en studio. Tryckeriets band kan boka tid i den och för ett bra pris. Tryckeriet kan emellertid erbjuda porta-inspelningar för demos. Fredrik kan också hjälpa band att hitta studios för inspelningar genom sina branschkontakter.

Tryckeriet anordnar seminarier ibland med andra distrikt och byter band, så att de lokala banden får en chans att spela i andra städer.

## material till musikcirkelarna

Det finns en beredskap och studiematerial till de band som är i behov av detta. På Tryckeriet finns ett tjugotal instruktionsvideos som banden kan låna. Studieförbundet stödjer även ekonomiskt de band som hittar böcker som de har användning för. Det kan då röra sig om allt från studiematerial till att köpa låt- och harmoniböcker med kända band. De allra flesta banden gör dock sin egen musik och är mer intresserade av seminarier i första hand. Andra band är intresserade av att personalen ger sina synpunkter på hur det låter:

*"En del band vill att man kommer in och lyssnar och ger feedback".*

Under läsåret 1995/96 har man anordnat en rad seminarier om bland annat slagverk:

*"Självt har jag som är skolad i funk, jazz och fusion tagit hit en trumslagare, en 'brutaltrummis' för att visa att man kan spela på ett annorlunda sätt än mig. Han läser inga noter men är en bra trumslagare".*

Sångseminarierna är populära och vänder sig till alla som spelar. På sångseminarierna kommer därmed alla från bandet till skillnad från gitarrseminarierna, då bara de som spelar gitarr kommer:

*"Det kan då bli lite gitarr-tävling under seminariet".*

Det som är bra med musikverksamheten är att den är självklar och att den är tillgänglig för vem som helst. Det blev tydligt för Fredrik när han studerade och spelade musik i New York:

*"När jag berättade om hur vårt musikhus fungerade var det som en utopisk dröm för dom. I det perspektivet är ju vårt musikhus bra, vi har lokaler och utrustning och alla som vill kan komma hit. Förr eller senare kommer man in här".*

På Tryckeriet anordnas en musikledarutbildningen som är obligatorisk. Mats håller i den och den handlar inte bara om vilka skyldigheter banden har när man har studiecirkel utan också om vilka rättigheter man har till olika stöd i form av studiematerial, spelstöd och annan hjälp.

## **utbildning för musikhandläggarna**

Musikhandläggarna erbjuds vidarutbildning, dels gemensamma inom Studieförbundet som dock inte rör Fredriks arbete speciellt mycket, dels kurser som kan ses som fortbildande vad gäller att handleda band i musikcirkel.

Alla musikhandläggarna från hela landet inom Studieförbundet brukar träffas en gång per år:

*"Musikträffarna är lärorika, man får se hur andra distrikt och musikhus har ordnat sin verksamhet och se vilka som har bra resurser".*

## inför framtiden

Fredrik anser att det borde utvecklas fler alternativ för band som har kommit så pass långt i sin utveckling att de kan behöva mera teoretisk förståelse av sitt spelande:

*"Att lära sig i mer organiserad form borde utvecklas för de som har behov av det, en slags friskola för musik vore kul att utveckla. En utbildning som har lärare som själva spelar ute".*

Han menar också att det är dags att beslutsfattarna inser att musikspelandet har blivit ett vanligt och stort fritidsintresse hos ungdomar. Det borde ges ytterligare resurser på grund av dess stora betydelse under uppväxtåren:

*"Ungdomars musikintresse är ingen fluga utan har kommit för att stanna. Samtidigt satsas det fortfarande på traditionella fritidsvanor t.ex. idrotten, man har inte hängt med i ungdomarnas förändrade fritidsvanor".*

## ABFs musikverksamhet i Fryshuset

Hans Lindgren är rockmusikansvarig för ABF, Stockholm och studierektor på rockmusikerlinjen som är ett samarbete mellan ABF, Fryshuset och Birka folkhögskola. Han ansvarar för det samarbete mellan Fryshuset, där han är medlem i dess styrelse, och ABF som har funnits sedan 1984. Dessutom är han direktör för ABFs och Fryshusets gemensamma bolag, Heatwave recording, som äger teknik och studio och som producerar en del material. Utöver detta är han för tillfället ordförande i Scan-bit, ett nordiskt samarbete (se nedan).

ABF och Fryshuset har en väl fungerande musikverksamhet som har funnit en väl avvägd form under årens lopp. Verksamheten gynnas dessutom av att Fryshuset har förstått musikens vikt under ungdomsåren och därför stödjer den med 1,5 miljoner årligen. Trots att studieförbundens musikverksamheter har utvecklats både volym- och kvalitetsmässigt borde musiken stödjas på ett bättre sätt. ABF i Stockholm har skurit på bi-dragen till rockbanden säger Hasse Lindgren:

*"Man satsar fortfarande lite på rockmusiken inom studieförbunden. Man använder rockmusiken som en mjölkko".*

Ungdomars musikspelande missgynnas även starkt av att reglerna för studiecirkel har ändrats till att utgå från deltagartimmar, menar Hasse:

*"Rockmusiken får ta stryk när man har börjat att räkna deltagartimmar genom att det är få i varje cirkel. Det är en återgång till det tänkande man hade när SÖ ansvarade för det. Det fina när man gick ifrån SÖ och till folkbildningsrådet var att en sån här kvalitativ och kunskapsinlärande verksamhet, faktiskt kunde komma till stånd när man inte räknade deltagare utan resultat, vad det betyder för människan".*

Det nuvarande bidragssystemet riskerar att studieförbunden i större utsträckning inriktar sig mot verksamheter som kan utföras i stora grupper:

*"Vi är idag tillbaka till att man vill ha datacirklar eller språkcirklar där man får plats 20 deltagare därför att det ger mer i konkurrensen mellan studieförbunden".*

### **verklighetsprincipen**

I samband med att bidragssystemet förändrades och avreglerades och folkbildningsrådet övertog ansvaret från SÖ, började man i ABFs musikverksamhet att utgå utifrån ett helhetsperspektiv på läroprocessen hos en grupp människor i en studiecirkel. Ett lärande som även finns utanför replokalen och själva studiecirkeltiden. Cirkeldeltagarna har möjlighet att skriva upp när man antingen repeterar eller träffas för att på nåt sätt göra något i anknytning till studiecirkeln för att föra processen vidare. Genom att läroprocessen även existerar utanför cirkelsituationen och att musikens kreativa och skapande process inte kan styras till att gälla under lektionstid togs begränsningarna bort att man bara får repa två kvällar i veckan under tre lektionsstimmar:

*"Vi försöker hela tiden göra ungdomarna medvetna om att det är en läroprocess som de går igenom och att det här är något som man måste göra hela livet. Lärandeprocessen för att bli musiker pågår hela livet".*

Denna form för musikcirkelarna som utgår ifrån vad deltagarna vill lära sig gör, att ungdomarna själva styr och leder kunskapsprocessen samtidigt som ABF kan kontrollera att cirkeln sköts utifrån bandens planering:

*"Vi fick ungdomarna att sätta sig ner och försöka bli medvetna om och uttrycka vad de ville lära sig och vad de skulle utveckla. När banden lämnar in bandplaneringen kan de få tillbaka den för att utveckla den, så att de måste tänka och formulera sig en gång till".*

Fryshuset saknar idag en scen, vilket gör att scenframställan inte är en na-

turlig del i cirkeln. Detta kommer dock att förändras när de nya lokalerna blir färdiga. Hans Lindgren hoppas då att ABF kan samla alla band som finns i innerstaden för att skapa en reell mötesplats. Han planerar att starta en rockklubb när det nya huset är klart för att ge musikerna möjligheter att mötas efter repen:

*"Att vi skapar ett ställe där man kan träffas efter repen. På det stället ska ABFs egna band, band från landet men även internationella band kunna uppträda. Där både amatörer, semi-professionella och professionella musiker ska kunna mötas".*

Hans arbetar för att uppvärdera rockmusiken tillsammans med den kvinnliga musikhandläggaren som träffar de olika banden kontinuerligt. I detta arbete ingår att få studieförbunden att inse vikten av denna typ av verksamhet och att man har ett långsiktigt perspektiv på vad man vill åstadkomma. Ett skäl till att dessa frågor är viktiga, är att musikens funktion i dagens mediasamhälle blir allt viktigare.

Studieförbunden måste också i allt större utsträckning utbilda de unga musikerna till att klara av mötet med den hårda musikbranschen:

*"Jag är ABF-are genom att jag tycker vi gör ett bra jobb med musiken men jag delar inte ideologin att man inte ska låta ungdomarna sikta mot att slå igenom. Branschen är hård. Ungdomarna måste lära sig genom att känna på verkligheten. Branschen måste även lära sig att betala tillbaka till musikerna och varför inte till studieförbunden".*

## **musikcirkelutbildningarna**

ABF har som krav att banden ska delta i de musikcirkel- och bandutbildningar som erbjuds. Man erbjuder idag tre olika sorters utbildningar. Steg 1 är för bandets cirkelledare eller någon utvald i bandet som tar ansvar för att föra informationen tillbaka till övriga bandmedlemmar. Under kursen får de träffa andra musiker, vilket ofta är en ininjektion. Deltagarna får även lära sig hur man gör porta-inspelningar och undervisas om hörselskador. Ett ytterligare moment är att sätta ihop en låt med okända musiker.

I steg 2 är hela bandet med och då fokuseras utbildningen på gruppprocessen. Gruppen ska då vara förberedd att gå in i en studio och spela in:

*"Vi står för en kunnig tekniker som jobbar och producerar. Och det gäller att vara färdig eller inte färdig, man lär sig att man inte hin-*

*ner mer än kanske två låtar på åtta timmar. Och göra det bra och hinna med att mixa”.*

Steg 3 bygger på föreläsningsform där ABF försöker rikta utbildningen, tex till de som är intresserade av PA-kunskap, eller de som är intresserade av sångteknik eller marknadsföringsfrågor.

ABF håller även på att producera ett nytt ensamblematerial utifrån erfarenheterna som är gjorda på rockmusikerlinjen istället för det gamla studiematerialet, Rockskolan.

### **musik och ungdomskultur**

Genom att delta i musikverksamheten och möta andra ungdomar tillhörande andra kulturer på Fryshuset kan ungdomarna bli medvetna om sin ungdomskulturella tillhörighet och vad den står för. Denna insikt och kunskap måste dock ungdomarna själva dra, den kan inte studieförbunden bestämma över utan bara bidra till:

*”Vi måste bli medvetna om behovet att definiera sig själv och sin egen grupptillhörighet för att man ska kunna relatera till gruppen och sedan kunna lämna den. Ungdomar behöver den fasen”.*

### **folkbildning och rockmusik**

Lindgren anser att det folkbildningsmässiga med musikcirkelarna är att man går tillbaka till ursprunget, man samlas för att söka kunskap och man gör det tillsammans oavsett om man har en bok eller inte. Det är grundläggande, det behövs resurser för att träffas.

Musikcirkelarnas starka betoning av gehörsspel är en viktig folkbildande aspekt:

*”Jag har den åsikten att lära sig musik på gehör är ett sätt som skapar musiker som har större kontakt med sitt instrument än de som går via noter. Det handlar inte om genre, gehörsmässig musik oavsett genre är den nutida folkmusiken. Och därmed är det folkbildningsmässigt. Det är framsprunget från människors behov av att musicera och uttrycka sig”.*

En ytterligare folkbildningsaspekt är att spelandet organiseras av ungdomarna själva. Rockmusiken står därigenom för något traditionellt inom folkbildningen.

I framtiden måste man lämna genreindelningen och ansvara för all mu-



sik genom att det populärmusikaliska fältet förändras så snabbt, anser Hasse. Technomusiker spelar till exempel inte i band utan jobbar i projekt:

*"Vi måste bli mer flexibla i framtiden. Vi måste inse att det händer mycket nya saker med rockmusiken".*

### **scan-bit**

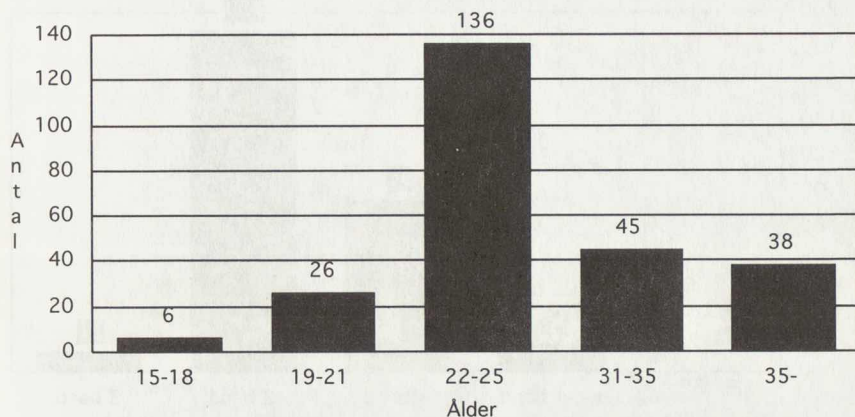
SCAN-BIT har funnits som ett samnordiskt projekt under sju år. Genom projektet har musiker från de nordiska länderna fått repa ihop under en vecka för att sedan uppträda under Roskilde-festivalen. Samarbetet med Roskildefestivalen varade under 4–5 år. Idag har man förändrat denna idé till att man skickar nordiska musiker till olika länder varje år. Under 1996 spelar man på Island under en veckas tid. Målet är att skapa ett möte mellan nordiska musiker och skapa ett kontaktnät.

## **Musikcirkelverksamheten i Fryshuset**

Musikverksamheten har integrerats efter sina villkor, exempelvis används i liten utsträckning "påtvingad" litteratur. Läroprocessen är kopplad till musikspelandet och ses utifrån ett helhetsperspektiv där bandet får planera och redovisa sin aktivitet och utveckling terminsvis. ABF i Stockholm använder sig av så kallade banddagböcker för detta ändamål (se nedan).

ABF utvärderade sin musikverksamhet under verksamhetsåret 1992/93. Totalt spelade då 310 personer från 15 år och uppåt i ca 66 olika band. De allra flesta var i åldern 22–25 år, medan de riktigt unga, de i åldern 15–18 år bara utgjorde ett fåtal. Männerna dominerar musikverksamheten stort. Av det totala antalet deltagare var 260 män och 50 kvinnor. Beräknat i procent var männens andel 84 och kvinnornas andel 16. Att så många rockspelare är äldre kan tolkas som att studieförbundens verksamhet dels upplevs så positiv att man väljer att fortsätta sitt engagemang inom dess regi, dels att banden genom studieförbundens verksamhet ges en möjlighet att kunna fortsätta med sitt spelande och utveckla detta som en kontinuerlig fritidssyssla och hobby.

Figur 1. Åldrar hos deltagarna i musikverksamheten

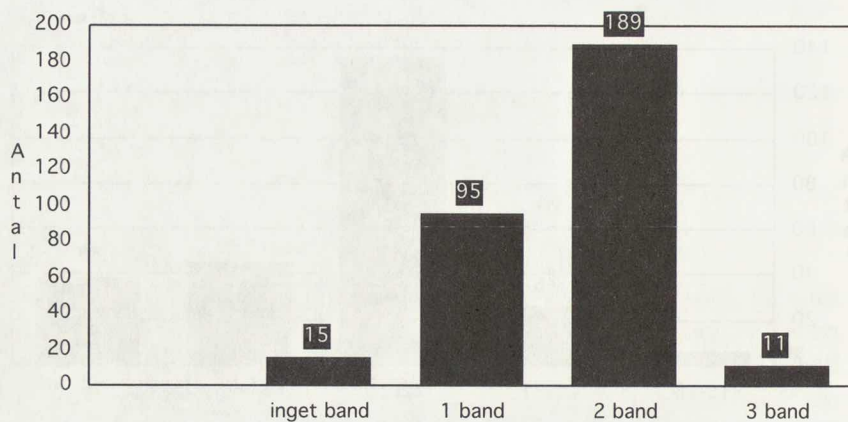


Källa: ABFs utvärdering 1992/93.

Rockverksamhet kräver en rad resurser, i form av instrument och utrustning. Det viktigaste är dock att ha en lokal där man kan repetera. Nästan alla band inom ABFs verksamhet delar rep-lokal med ett, två eller tre andra band. Detta skapar givetvis en del problem. De problem som uppges är följande: "städningen, lån av grejor utan lov – förstörelse. Problem med reptider, kommunikationen mellan banden, etc." Jag tolkar de uppräknade problemen som en del av bandens sociala lärande. Att dela rep-lokal innebär att vara tvingad till att lära sig att samarbeta om rep-tider och all den utrustning som finns i lokalen, att respektera andra bands olikheter vad gäller genre och ungdomskulturell stil. Banden uppger också att samarbetet mellan banden fungerar bra, 270 av 310 personer svarade i utvärderingen att samarbetet är bra.

De flesta cirkeldeltagarna delar lokal med minst 2 andra band, 185 personer uppger att de ingår i ett band som delar lokal med två andra band. 95 personer uppgav att de delade replokal med ett annat band.

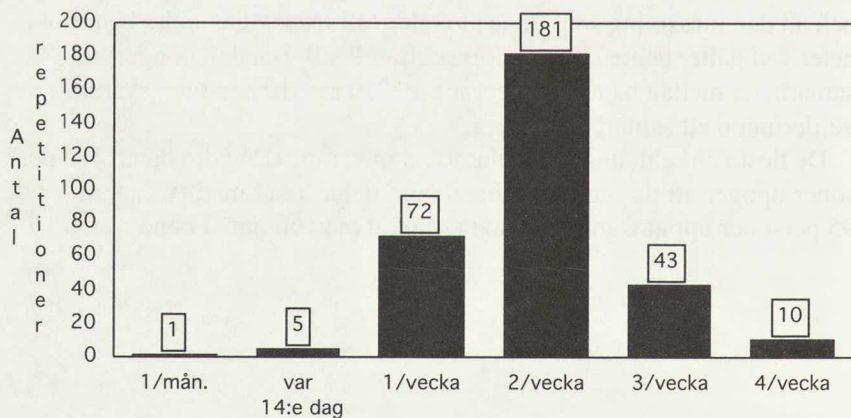
Figur 2. Antal personer som ingår i band som delar lokal



Källa: ABFs utvärdering 1992/93.

De flesta, 181 personer, uppgav att de spelade i ett band som repeterar ungefär två gånger per vecka. Medan 72 personer spelade i band som repeterar en gång per vecka och 43 personer ingick i band som repeterade tre gånger per vecka.

Figur 3. Antal medlemmar i band och antalet repetitioner per vecka



Källa: ABFs utvärdering 1992/93.

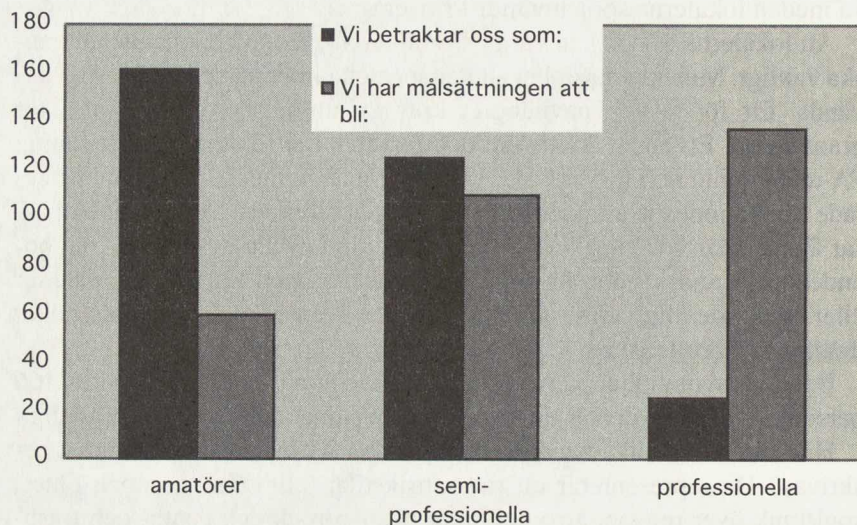
Cirkeldeltagarnas synpunkter på verksamheten kan delas in i två olika grupper. Synpunkter som rör musikverksamheten är nästan odelat positiva medan lokalerna som används kritiserats.

Att lokalerna är och kan vara ett problem för musikverksamhet är ganska vanligt. Musikverksamhet ställer speciella krav på de lokaler som används. Ett första och oavhängigt krav är att musikvolymen inte stör grannhusen. Ett annat är att rum och faciliteter är så stora att utrustning, PA-anläggning och förstärkare ryms. Hur många musikhus är inte placerade i olika industriområden eller i nedlagda fabriker? Dessa lokaler passar å ena sidan för musikverksamhet på grund av sin avskildhet från boendehus. Å andra sidan är de sällan utrustade med tillräckliga toaletter eller med ordentlig värme. Om musikhusen även är belägna avsides, ökar dessutom inbrottsrisken.

Bandens synpunkter på ABFs information är nästan odelat positiv, 266 personer tycker att den är bra medan 31 personer tycker att den är dålig.

Hur kan då de olika bandens deltagande i ABFs musikverksamhet beskrivas? De representerar en rad musikstilar, allt från rock och blues, soul/funk över reggae, afro och latin till hårdrock och death- och trash-metal. Alla utom 48 personer spelade inför publik från ganska sällan till en gång per vecka. Spelningarna är många gånger inte speciellt inkomstbringande utan ett sätt för att överhuvudtaget få komma ut. 227 personer svarade att de skulle vilja ha hjälp av ett produktionsbolag då de bokar spelningar och turnéer etc. Av de som inte hade ett behov av en sådan hjälp själva fanns band som antingen menade att de var bra på att ordna spelningar eller inte hade ett behov av hjälp därför att de inte spelar ute. Omkring 50 personer uppgav att de aldrig uppträder inför publik. Det finns dock en ambition eller dröm hos många av bandens medlemmar att lyckas, att slå igenom. Av de 161 personer som betraktade sig som amatörer, svarade omkring 100 personer att de hade en målsättning att bli semiprofessionella eller professionella. Nedan visas i figur 4 hur bandmedlemmarna ser på sin egen status och vilken målsättning de har inför framtiden.

Figur 4. Medlemmars syn på om bandet är amatörer, semi-professionella eller professionella och vilken målsättning man har



Källa: ABFs utvärdering 1992/93.

Av alla cirkeldeltagare, 310 stycken, tyckte bara 5 personer att ABFs införande av "verklighetsprincipen" var mycket sämre än den tidigare "regelprincipen". Banden är också mycket positiva till kraven på att de ska göra en skriftlig och musikalisk redovisning och en utvärdering av sina cirklar. ABFs krav på att cirkelledaren ska gå en ledarutbildning upplevdes också positivt. De ungdomar som har hunnit gå cirkelledarutbildningen, har spridit sina nya kunskaper tillbaka till de egna bandmedlemmarna. Ett konkret resultat är att ledaren utbildats på att spela in på en porta-studio, vilket kommer det egna bandet tillgodo.

### banddagboken – banden om sitt lärande

Alla band får skriva i en sk banddagbok där bandets olika aktiviteter under en vecka beskrivs. De banddagböcker som redovisas nedan är ett urval från ABFs musikverksamhet på Fryshuset under verksamhetsåret 1994/1995. Genom böckerna ges en översiktlig bild över bandets terminsvisa lärande samtidigt som medlemmarna tvingas reflektera över läroprocessen. Det är givetvis skiftande kvalitet på dessa banddagböcker, från att vissa skrivs av bandets cirkelledare, till att de diskuteras igenom av bandmedlemmarna. En del är skrivna för hand och kanske fåordiga

medan andra är skrivna på dator och har laserutskriften. Många dagböcker har som bärande tema vad som görs under bandens repetitioner, antingen redovisas vart och ett av varje repetitionstillfälle eller vad som sker veckovis eller under en månad. Repetitionernas grund är, med en viss självklarhet att på olika sätt spela tillsammans, att lära sig nya låtar, antingen egenkomponerade eller andras. En del av banden ägnar dessutom mycket tid till att träna in olika detaljer i olika låtar, andra försöker kanske träna upp körsången eller utprova i vilken genre, eller i vilket "groove" en särskild låt ska spelas i. Vidare ägnas tid åt att repetera in en repertoar till kommande spelningar antingen man spelar ute sällan (kanske en gång per år eller termin) eller ofta, t. ex, en gång i veckan eller i månaden. Att döma av de språkliga skillnader som finns i banddagböckerna kan man ana olika sociala bakgrunder hos de som ingår i verksamheten. I böckerna beskrivs hur spelandet är intimt förknippat med andra kringliggande aktiviteter där banden utvecklar kringkunskaper, till exempel olika slags inspelningar, både med kassettbandspelare och i en inspelningsstudio. Genom studieo-inspelningar introduceras digitala inspelningstekniker vilket gör att datorn blir ett redskap. En del provar även att spela in rockvideos, andra ser på videos för att inhämta kunskap medan andra band läser i musikböcker för att få en ökad teoretisk förståelse för musicerandet. Studieförbundens verksamhet med inriktning mot populärmusik ger sina utövare en rad viktiga multimediala kunskaper som kan användas inom andra områden.

### studiecirkeln och bandens utvärderingar

Att repetera (repa) är ingen homogen process. Repetitionernas art skiftar mellan olika band och även mellan olika repetitioner. Spelandets process skiftar mellan progression, strävan mot att lära sig något nytt, och regression, behovet att vila ut i en psykologisk mening och få känna trygghet. Ett band började terminens spelande på följande rationella sätt:

*"Planeringsträff hemma hos Mats: terminens låtar och lite snack om vilket stuk det hela skall ha".*

Efter den första planeringsträffen började bandet sina repetitioner:

*"Ett första rep med mycket improvisationer och upptåg. 'Pass the Peas' prövades om, bland annat i långsammare tempo. Svårt att få riktigt gung, men idén är nog riktigt bra".*

Bandet spelar i en genre där man använder blåsinstrument, vilket gör att de varvar repetitioner med att skriva ned blåsarrangemangen på noter

samt att lyssna på potentiella låtar att kunna ta med i repertoaren. Under terminen varvar sedan bandet med repetitioner och notskrivning. Instrumenteringen förändras, man provar dragspel på en del låtar i sökandet efter rätt "sound". Under terminen slutar en av gruppens medlemmar, vilket gör att bandet mer eller mindre tvingas arrangera om låtarna:

*"Peters avhopp gör att vi måste tänka på att få ett 'fylligt sound' hela tiden.*

När bandet skriver ner sin utvärdering av studiecirkeln har bandet lyckats vända en medlems avhopp till något positivt för sin utveckling:

*"Terminen var lite svår i början, vilket berodde på att Peter hoppade av. Det var rätt svårt att tänka om i spelandet, han lämnade ett viss tomrum efter sig, tycker jag. Samtidigt när det väl tog fart, så fick hela bandet lite nytt liv efter detta. Det gällde att satsa lite extra och det tyckte jag att vi gjorde".*

Bandet tar även i utvärderingen upp hur repetitionerna har fungerat "arbetsmässigt" och hur de sociala relationerna har utvecklats. De skriver även om vad de vill bli bättre på till nästa studiecirkel:

*"Våra möten hemma hos varandra har varit bra, både socialt och arbetsmässigt; vi har fått gjort en hel del kring notskrivandet och arrangemanget överhuvud taget. Vi har inte haft några egentliga spelningar, och detta måste vi fixa till nästa termin, det sporrar trots allt rätt så mycket på repen".*

Hos ett annat band i en annan genre fungerar repetitionerna som delmål mot en spelning som de ska ha längre fram under terminen:

*"Feb: Repade in nytt material inför en spelning som skulle ske under mars.*

*Mars: repade och samlade allt material under ett tak. Försökte att hitta någon gemensam nämnare för att få en lugn men effektiv klang inför spelningen.*

*April: Efter spelningen brukar alltid luften gå ur bandet.*

*Maj: Skillnaden är att vissa känslor börjat att ta form. Börjar bli en del av oss så att säga".*

Redovisningen av terminen tyder på att spelningen inför publik – att få en chans att exponera sig – är mycket laddad. Syftet med repetitionerna är att förbereda spelningen. Efter denna ges nästan en känsla av att det kollektiva projektet, bandet, inleder en depressiv fas. Självkänslan och den egna förståelsen av bandets musik har dock stärkts och musikens emotio-

nella innehåll förtydligats. Musicerandets process att vara ett kollektivt projekt, att utvecklas både tekniskt och musikaliskt samt emotionellt är tydligt när bandets utvärdering av studiecirkelterminen skrivs:

*”Det känns som att gruppen utvecklas hela tiden. Naturligt går det som en konjunktur, men alltid en känsla av en rörelse framåt”.*

Ytterligare ett band har lämnat hobbyspelandet, spelar ute på kommersiella spelningar och får även ett skivkontrakt under terminen. På den här nivån finns en seriositet som gör att spelandet nästan uttrycks som ett arbete:

*”Man kan säga att det har lossnat denna vårtermin, vi har haft en del spelningar och fått skivkontrakt. Därför har repandet hela tiden anpassats till näraliggande projekt. Vi har blivit mer effektiva, delvis beroende på pressen från spelningar som måste funkna”.*

Repetitionerna försöker man få så effektiva som möjligt och bygger på en helhetsprincip, om någon medlem får förhinder ställer man in repetitionen. I Banddagboken räknas alla speltillfällen och skivinspelningar upp som ett bevis på bandets begynnande inträde i den mer professionella delen av musikbranschen. De har också lyckats skapa en begynnande publik. Utvärderingen av terminen ser ut på följande sätt:

*”Vi är fantastiskt nöjda med terminen som gått! Vi har inte bara fått igång ett intresse för vår musik utan också blivit bättre att spela, vi lärde oss massor i studion [skivinspelningen]. Framtiden ser ljus ut, närmast spelar vi in vår andra E.P. och inriktar oss på diverse festivaler under sommaren”.*

Det vanligaste är dock att bandet består av amatörer och att spelandet fungerar som en hobby. Ett av banden följer det mer traditionella studiecirkelspråket och skriver om de arton träffar de har haft. Den första handlar om upplägget:

*”Vi gick igenom kursplaneringen och diskuterade upplägget och det musikaliska materialet”.*

Under de olika studiecirkelträffarna blandas musicerandet med analytiska diskussioner om hur man ska spela på varje specifik låt. Bandet använder sig även av inspelningar för att bedöma de olika låtarna och för att höra om vissa delar och/eller partier borde bytas ut. Användandet av andra media, främst band- men även studioinspelningar, är ett viktigt komplement. Läroprocessen kan därmed pendla mellan en låts olika delar och dess helhet. Här är ett exempel på hur ett band utgår från det låtmaterial de har när terminen börjar för att sedan arbeta mer ”analytiskt”:



*"Vi började att spela ihop oss med hjälp av befintligt material. Prövade olika "groover" och arrangemang".*

Utifrån denna första inventering används bandinspelningar för att fördjupa kunskapen och för att prova olika alternativa lösningar på hur låtarna ska spelas:

*"Vi spelade in olika varianter av låtarna på DAT [digital inspelningsteknik] med två mickar i taket, lyssnade, diskuterade oss fram till de bästa versionerna".*

När bandet hade diskuterat fram en lämplig version av låten, används en portastudio för att ånyo spela in:

*"Spelade in på portastudion [träff 9]. Gjorde pålägg på inspelningen [träff 10]. Lyssnade igenom inspelningen noga, bit för bit, och diskuterade resultatet om vad vi borde ändra på [träff 11]".*

När bandet har sin artonde och sista träff diskuterar de terminen som gått och skriver i sin utvärdering följande:

*"Vi tycker att vi i stort sett har funnit en bra form att jobba på, men en del kan göras effektivare. Framförallt vill vi jobba ännu mer med bandspelare, eftersom det är lättare att analysera & diskutera musiken när man lyssnar på den utan att spela samtidigt. Vi bör också jobba mer med nya kompositioner [...] Vi bör också studera körarrangemang mer".*

Bandets inställning till spelandet kan analyseras som inriktat mot en analytiskt diskuterande process där man försöker utvecklas genom att effektivisera musicerandet dels via hjälpmedel och dels genom att utvecklas musikaliskt.

De band som spelar "covers", spelar andra bands låtar – ofta kända sådana – har en delvis annorlunda läroprocess än de som skapar sin egen musik. Cover-bandet är dock inte så många, troligen beroende på att de lite äldre studiecirkelmedlemmarna har blivit så bra att de finner mer tillfredsställelse i att utpröva möjligheten att skapa sin egen musik. Att spela andras musik innebär dock ett konkret lärande om hur olika genrer spelas och hur låtar kan byggas upp. Det är därför inte ovanligt att i princip alla band spelar covers någon gång – om än bara för att träna eller att ha kul. Band som har satsat på att bygga upp sin repertoar på covers har dock möjligheter att spela på fester och agera som dansmusiker. Att spela egen musik kan i motsats till covers innebära en större osäkerhet. Är låten bra? Hur ska den låta när den är färdig? Läroprocessen när man spelar eget material blir därmed både öppnare och osäkrare på samma gång:

*"[Februari] har vi nosat på lite nytt material där vår gitarrist har skrivit några låtar som vi har försökt att repetera in, men det är alltid känsligt när man håller på med eget, det är många viljor, alla vill vara med att bestämma. Men det är väldigt spännande att se vad det blir av det. Här har man ju inget original att gå efter utan man måste verkligen tänka till och bestämma sig vad det ska vara för sound etc.*

När egen musik komponeras, kan låtar antingen växa fram genom improvisationer (jamm) eller, som i citat ovan, genom att någon i bandet presenterar en mer eller mindre klar låt som sedan omvandlas i ett mer eller mindre strukturerat arbete. Det är detta som är det vanligaste tillvägagångssättet. Låtskrivningsprocessen kan därmed liknas vid ett tagande och givande under grupparbetsliknande former.

Valet av instrument är mer prövande när man börjar att spela musik. Pojkar börjar ofta med gitarr för att sedan kanske byta om bandet behöver en basist. När banden blir äldre har de flesta, trots att de till en del har lärt sig vissa knep på andra instrument, hittat ett instrument som känns rätt. Det kan dock vara viktigt att prova på andra slags instrument för att bredda den musikaliska förståelsen. Sången kan dock vara en käpphäst – och då främst hos yngre band. Att sjunga är en nästan privat och skyddad form av exponering som gör att vissa undviker detta. Att våga prova på att sjunga är dock ett viktigt individuellt och bandmässigt inslag i läroprocessen:

*"Nu är vissa i bandet så tuffa så man börjar nosa på andra instrument. Gitarristen sjunger en lead-sång, sångerskan testar att spela gitarr [...] Här gäller det att resten av gänget hänger på och "stöt-tar" (oj så pedagogiskt det lät!)"*

När ett band repar minst två kvällar per vecka eller mer under en termin, kan det starta en process som utvecklar musiken åt helt andra håll än vad bandmedlemmarna har planerat:

*"Första delen av denna termin ägnades åt att försöka repa in låtar som Ålund gjort på sin sequenser. Låtarna var i funk-latin stil"*

I detta första försök bestämmer sig bandet för att låta sångerskorna och trumslagaren bli vilande tills grunderna för låtarna har repeterats in:

*"Desvärre fungerade inte konceptet eftersom kravet på bandet blev att efterlikna en maskin. Men istället stack musiken iväg och började utvecklas till groove-jam"*

Bandets pendlande mellan att försöka definiera och bestämma musiken

och att låta improviserandet föra musiken dit den vill är föremål för reflektion vid bandets utvärdering av terminen:

*Vi har hela tiden pendlat mellan improvisation och fastare arrangemang. För att undvika ett oändligt trevande eller "rätt" metod att möta musiken har vi bestämt att försöka bejaka jammandet [...] Dessa groove [gjorde på sequenser] får sedan "upptäcka sig själv" i mötet med alla andra bandmedlemmar och improvisationer. Målet är att skapa en pendling mellan en stadig svängande puls och ett universum utan lag. När den balansen fungerar går vi in i studion".*

Repertoaren bildar ett sammanhållande kitt för ett band. Det innebär att nystartade band måste satsa all energi på att skapa denna gemensamma erfarenhetsbas. Att bandet byter ut låtar och rent av hela repertoaren kan tolkas som att det gemensamma projektet har utvecklats till något annat som behöver uttryckas annorlunda. Musicerandet är en process som hela tiden strävar mot ett gemensamt sound där repetitioner och nytänkande blandas. När detta första huvudmål har uppfyllts förvandlas det till ett delmål när de musikaliska processerna fortsätter att utvecklas och bandet vill försöka inkorporera nya eller annorlunda uttrycksätt i spelandet. Nedan följer ett citat från ett nystartat band som i början arbetar intensivt för att etablera ett gemensamt uttryckssätt, en egen repertoar:

*"[Mars] Vi repar in de två första låtarna. [April] Vi arrangerar och repar in ytterligare 7 låtar, alla skapade av ovanstående musikanter. Vi gör en del opretantiösa inspelningar på vanlig bandspelare i replokalen. [Maj] Ytterligare 3 låtar uppstår. [Våra] låtar spelas in på en 4-kanalig bandspelare i replokalen. Dessa är relativt "välarangerade" (dvs vi är nöjda med dem). Och vi ser fram emot att finna spelningar för att få ventilera dem".*

Bandet konstitueras, blir till på riktigt, först när man uppträder inför publik genom att de enskilda individerna, gruppen och den gemensamma musiken exponeras och bedöms vid publikkontakten.

I dagens cirkelverksamhet används inte teoriböcker i samma utsträckning som under 1980-talet, då kursmaterialet kom som ett brev på posten. Dock var det inte ovanligt att det "kastades" in i ett hörn för att samla damm eller i bästa fall användas som uppslagsböcker för specifika frågor och behov. Borttagandet av de "obligatoriska studieböckerna" har gjort att musikspelandet inte längre är så skolliknande som förut och att bandens läroprocesser och utveckling utgår från det konkreta spelandet. En del band har dock ett behov att kunna gå ett ytterligare steg genom att få sig till dels en musikteoretisk förståelse av sitt eget musicerande. Studie-

förbunden har idag en beredskap att kunna stödja dessa band genom den kompetens som finns bland de musikansvariga.

Nedan följer några utdrag ur en banddagbok där man återigen blir konfunderad över den rationella inställning till sitt eget musikaliska lärande som finns bland många Hobby-band:

*"Vi har pratat om hur vi ska kunna gå vidare med våra låtar och efter ett tag kom vi fram till att vi behöver en gemensam teoretisk grund. Det är därför vi har bestämt oss för att använda en bok av Sten Ingelf som heter "Jazz & popharmonik". [...] Kjell ville följa bokens uppläggnings och Magnus tyckte att vi skulle repa som vi har brukat göra och bara använda boken när vi stötte på problem. Till slut kom vi fram till att vi skulle ta en låt i taget och se vad vi kunde hitta i boken som kunde hjälpa oss att förstå hur låten är uppbyggd harmoniskt."*

Bandet enas om att var och en i bandet får läsa det den är intresserad av och sedan kommentera låten utifrån detta. Bandet märker ganska snart att de både tillämpar en hel del av popens harmonilära men även avviker från standardlösningarna utan att vara medvetna om det. En del egna påfund som används i låtarna kunde även bandet återfinna omskrivna i boken:

*"Peter spelar mycket ledtoner och väljer ofta andra toner än grundtonen i basen. Vi funderade hur det påverkar den harmoniska upplevelsen och hittade ett avsnitt om trinusgångar i Ingelfs bok (s. 108). Det var kul att vi kunde tillämpa boken så direkt på vårt material"*.

Bandets lärande formaliseras också när man beslutar att en av medlemmarna, som är mest intresserad av harmonilära, ska fungera som "studiecirkelledare" under några repetitioner:

*"Eftersom Kjell var den som var mest intresserad av att läsa boken och förstå vad det är vi gör rent harmoniskt så tyckte vi att Kjell kunde få vara lite studiecirkelledare. Följande gånger repeterade vi våra låtar och Kjell gav kommentarer utifrån vad han hade läst. Det blev lite diskussioner om hur användbar boken egentligen var eftersom vi ju inte spelar varken jazz eller pop, men Kjell visade ganska bra att den gick att använda. Efter några sammankomster var det rätt uppenbart att det harmoniska förloppet hade med dramatiken i musiken att göra och att även trummorna/slagverket påverkades av detta"*.

Bandet skriver också vid utvärderingen av den gånna terminen att boken har hjälpt dem att få en ökad förståelse för musikspelandet:

*"På det hela taget är vi nöjda med det vi har gjort. [...] Det märks mest på repen när någon fäller en kommentar om att vi skulle kunna byta ett ackord eller lägga om en sekvens för att höja dramaten eller skapa en stämning".*

Band kan även identifiera sig med idolband tillhörande en specifik genre eller subkultur. En dimension i denna process är att "skriva in sig" i genre-ns eller subkulturens språk. Ett vanligt tillvägagångssätt är att försöka få fram samma "sound" och attityd som idolerna, att låta sig influeras. De band som är tydligt genre eller subkulturellt inriktade har en strävan mot att uppleva sig och att upplevas autentiska inom sin genre eller kultur :

*"Vi repar 2-3 dagar/vecka. Vi spelar någon form av punkindierock, och vår främsta inspirationskälla är väl Dinosaur JR. [...] Vi spelar bara eget material, inga covers. Vi kanske har 15-20 låtar (säg 15 som vi kan spela på begäran, färdiggjorda)".*

Alla band har inte råd att köpa de instrument och den utrustning som de behöver. De kan då låna och samsas med det band som de delar replokal med:

*"Vi lånar det mesta av vår utrustning av våra vänner, vår replokals andra band. [...] Våra kompisar (kompisbandet i lokalen) har flyttat ut, ack ack!! Vi har inga egna grejer. Vi väntar på nästa band eller egna grejer. Och vi ska städa replokalen snart".*

## Rockgruppen WOOD

Jag har valt att presentera hur rockgruppen WOOD ser på sitt rockspelande och musikcirkelarna. De spelar på Fryshuset och har en studiecirkel i ABFs regi. Genom att bandets medlemmar är i åldern 24-28 år har de en kunskap och erfarenhet som de flesta yngre band inte har. De har därmed kommit lite längre på karriärstegen och kan ge en bild av hur det är att vara semi-professionell musiker. Intervjun gjordes med bandets gitarrist, Emil, och klaviaturspelaren, Jocke, i deras replokal på Fryshuset sommaren 1996 samtidigt som de höll på att färdigställa en demo-inspelning istället för att vara lediga och ute i sommarvärmen.

Rockgruppen WOOD spelar en rockbaserad musik med många influenser som påverkar dem i olika riktningar. Influenserna är främst från 70-talet och namn som nämns är Beatles, Jimi Hendrix, Frank Marino, Yes och Queen. Bandet har fem medlemmar. Sättningen är trummor, bas, klaviatur och gitarr samt sång. Bandet är nystartat i nuvarande sättning och har funnits under sju månader. Medlemmarna har erfarenhet av att ha spe-

lat i många band som förr eller senare har självdött. I detta band har man tänkt att gå mer grundligt tillväga genom att arbeta fram en egen repertoar som alla i bandet kan stå för innan man börjar spela offentligt. Grundidéen är att bandet skall fungera efter demokratiska principer och utan någon formell ledare. Rockgruppen inriktar sig även på att spela in demo-kassetter som ska skickas till olika skivbolag för ett eventuellt framtida skivkontrakt.

Bandmedlemmarna ger en tydlig bild om det allvar som finns när man i en demokratisk grupp ska komma fram till en repertoar som alla kan stå för:

*"Det är mycket bättre att vara oerhört grundlig i uppbyggnaden av repertoaren. Så att man verkligen kan stå för allt vad man gör. Oavsett om det gäller det musikaliska eller textmässigt".*

Genom att WOOD satsar all energi på att göra egna låtar har den första tiden tillsammans varit kreativ samtidigt som det är viktigt att alla är med i skapelseprocessen:

*"Det är intressant hur en idé kan utvecklas till något helt annat i slutskedet".*

Genom att bandets medlemmar har olika influenser är det speciellt viktigt att alla är öppna och inte låser sig för hur det ska låta. Slutprodukten har därmed med något från alla i bandet vilket gör att bandets gemensamma projekt förtydligas och fördjupas.

WOOD repeterar ungefär 3 gånger/vecka i fryshusets lokaler. Bandet repeterar ofta under dagtid då medlemmarna saknar heltidsjobb och då kan repetitionerna bli upp till 10 timmar långa.

Jocke kan i framtiden tänka sig att klara sig på ett halvtidsarbete så att han får tillräckligt med fritid att spela musik på:

*"För det är musiken som gäller".*

Rockbandet delar replokalen med två andra band vilket de tycker fungerar bra:

*"Det funkar bra att dela lokal, det är viktigt att man känner dom som man delar med så att man kan samsas om tider och vågar lämna grejerna".*

## att börja spela musik

Under högstadiet började Emil att spela gitarr och bilda olika band med kamraterna. Han kommer ursprungligen från Lycksele och menar att det inte fanns så mycket att göra där om man inte idrottade. Han minns fortfarande första gången han försökte spela ett instrument:

*"Det är egentligen svårt att säga när man egentligen började att spela musik. Jag satt och spelade akustisk gitarr redan på fritids utan att kunna spela".*

Jocke som kommer från Stockholm och spelar klaviatur i bandet berättar om sin musikaliska bakgrund:

*"Jag tog ut Gubben Noah på ett piano när jag var fyra eller fem år, men det var inte min grej, jag ville spela trummor, det var lite tuffare. Så jag höll på med det till jag var 15–16 år".*

Spelandet minskade under tonåren genom att han dansade klassisk balett vid Operan:

*"Det tog stor del av min tid så jag hade inte så mycket tid till att spela. Samtidigt kände jag. Jag måste spela. Det känns inte rätt att hålla på så här. Jag började med keyboard eftersom jag ville skriva musik, göra låtar".*

Jocke spelade för sig själv hemma i sin lägenhet. Han sökte sedan in till rockmusikerlinjen som drivs i samarbete med Fryshuset och Birka folkhögskola. Han gick den ett-åriga utbildningen under läsåret 1994–95.

Emil och Jocke har börjat att etablera en musikeridentitet snarare än en ungdomskulturell eller genrebetonad sådan. De talar gärna om att det är viktigt att få uttrycka sig genom musik:

*"Det finns inget som är bättre än musik. Vi har glidit in på rocksidan eftersom det är närmast en själv."*

## repet – att spela tillsammans

Varje repetition börjar med uppvärmning, ett uppvärmningsjam, genom att trumslagarna startar med ett "groove".

Tillkomsten av låtar startar för det mesta med att någon i bandet – oftast gitarristen – har en första idé som presenteras under en repetition och som övriga i bandet hjälper till att utveckla. När sedan detaljer ska repeteras in, spelas och upprepas ett fåtal takter i en låt för att sedan diskutere-

ras. Det är dock sällan att bandet bara "repar" och nöter in olika låtar genom att de fortfarande är i en kreativ och låtskapande process. Därför koncentreras repetitionerna på att arrangera och få ihop olika delar i en låt. Som hjälpmedel används inspelningar på bandkassett flitigt:

*"Då kan vi höra arrangemangen och man tar även hem bandet för att lyssna igenom det".*

Inspelningar används kontinuerligt av bandet som hjälpmedel när de gör sina låtar för att få klart texter, bestämma sig för olika arrangemang och vilken instrumentering som fungerar bäst. Medlemmarna spelar även in sina nya idéer i hemmet som spelas upp för de övriga medlemmarna under repetitionerna. Genom att spela in idéer, glöms inte dessa och de kan ibland plockas fram vid ett senare tillfälle.

Målet med WOOD uttrycks via ett autenticitetskriterium, dvs bandets medlemmar vill kunna stå för låtarna innan de är mogna att komma ut och spela. De siktar även längre genom att de drömmer om ett framtida skivkontrakt:

*"Första målet är att känna sig nöjd själv och kunna stå för det vi gör och förhoppningsvis kunna uttrycka nånting. På längre sikt är det att komma ut och spela, spela in en skiva.*

Bandet håller på att spela in en demokassett som man ska skicka till olika skivbolag. De arbetar intensivt med denna och försöker vara så noggranna som möjligt. Bandet vet att chanserna är små att få ett skivbolag att nappa på en demo. De vet också att deras 70-tals rock inte är något för hitlistorna, men de tror på den stil som de håller på att utveckla.

Rockbandet har idag 10 låtar som är klara eller som kommer att bli det under den närmaste tiden:

*"Och så har vi en jättemånga idéer som nästan är låtar, men ändå inte. Det är ibland svårt när det blir för mycket idéer. Man vet inte hur man ska pussla ihop det. De låtar som blir bäst är de som bara tar en eftermiddag att göra klara".*

Engelska som uttrycksmedel upplevs som naturligt av bandets medlemmar genom att de är uppvuxna med anglosaxisk rockmusik och att de tycker att engelska passar deras musikstil bättre än svenska. Att sjunga på engelska innebär också att man håller drömmen om en internationell karriär vid liv:

*"Texterna sjöngs på engelska och skrivs till största delen av Göran som sjunger i bandet. Vi har i och för sig inga jätteambitioner med våra texter. Bara de är originella och kommer ifrån de värsta cha-*



*blonerna för att fånga en stämning. Men det är jättesvårt med texter. Om man sjunger på svenska är man begränsad. Sjunger man på engelska kan man nå vilket land som helst"*

### **fryshusets musikverksamhet**

Fryshuset erbjuder möjligheter till kontakter med andra musiker. Det händer även att de blir inbjudna till att "jamma" med andra band i deras lokaler. Jocke spelar tex förutom med WOOD i två andra grupper eller "projekt" som han uttrycker sig. I dessa andra grupper spelar man covers, kända låtar från andra band. Cover-band har mycket lättare att få spelningar än band som spelar eget material.

Replokalen kostar 750:-/månad, vilket är en överkomlig summa för bandet. Om de skulle ha råd med en egen lokal skulle fördelen vara att de kan spela när de vill och att de skulle kunna inreda den helt efter egen smak. Bandet anser dock att det fungerar bra på frysen på grund av den goda stämningen och genom att de har "fria händer", vilket de tycker fungerar bra. Genom att lokalerna inte är speciellt ljudisolerade, händer det att man störs av andra band eller av sågverket som är granne med Fryshuset:

*"Det kan vara lite störande ibland. Det finns band som matar trummor till förbannelse. Man kan störas och man stör väl folk också."*

Fryshusets rep-lokaler kritiserar också genom att de inte är speciellt renoverade:

*"Att huset är nedgånget motverkar en kreativ process".*

Trots att nästan alla populärmusikaliska genres finns representerade på Fryshuset, blir det att bandets medlemmar umgås med dem som är mer eller mindre likasinnade i sitt musikval. Det har utvecklats ett nätverk av musiker med ungefär likadant musikintresse och musikstil. Att Fryshuset ligger centralt uppges också vara en stor fördel.

Bandet ser Fryshusets flyttning till nya lokaler positivt och då särskilt om det blir en scen där band ges en chans att uppträda på. Jocke och Emil tycker också att studieförbunden borde kunna hjälpa band i deras situation att komma ut och få en chans att ordna mera "riktiga spelningar" på klubbar, restauranger och olika festivaler.

## rockmusikerlinjen

Emil började att gå på Fryshuset utan att ha någon rep-lokal för tre år sedan. Han började lära känna olika personer och på så sätt blev han kvar. Emil började på rockmusikerlinjen året efter. Antagningen till rockmusikerlinjen sker genom en skriftlig anmälan och av uppspelning. Man får välja en egen låt och "kompas" av egna kompisar eller av linjens fjolårselever. Alla ska även spela en blueslåt, oavsett instrument, vid uppspelingen samt göra ett teori-prov. Teori-provet är dock inte avgörande för antagning. Utbildningen består sedan av att spela i grupp, teorilektioner samt att lära sig spela piano för bruks-behov. Till detta kommer instrumentundervisning samt en del övriga saker som midi-kunskap och scenframställan.

Varje år utbildas tjugo elever, fyra personer per instrumentering, vilket gör att man kan spela i olika konstellationer. Utbildningens två terminer utgörs av att gå igenom rockhistorien från 1950-talet och fram till nutid. Man kan antingen bli tilldelad eller själv få välja låtar från 1950-talet och repetera in dessa. Blocket examineras sedan genom att man gör en spelning på Fryshuset där man försöker låta så autentiskt som möjligt för att man ska lära sig genren. Sedan ges eleverna möjlighet att uppträda med de inrepeterade låtarna ute på stan. Under dessa uppträdanden ges eleverna möjlighet att lägga till sin egen stil i de olika låtarna. Utbildningens sista block är att man gör eget material som man repeterar in:

*"Genom att vi fick chans att utveckla vår egen stil har vi kunnat utveckla våra musikaliska personligheter. Annars blir det bara plagiat och då utvecklas man inte, säger Jocke".*

Det musikaliska uttrycket är samtidigt ett uttryck för personligheten:

*"Jag har svårt att förklara varför musik är så viktigt, det handlar om att uttrycka sin personlighet".*

Huvuddelen av undervisningen vid rockmusikerlinjen går ut på att spela tillsammans i grupp:

*"Det är också nog den enda vägen att lära sig att spela rockmusik på, säger Emil".*

På rockmusikerlinjen undervisas även eleverna om hur musikbranschen fungerar. De har idag en bättre kunskap om hur STIM fungerar samt vad man ska tänka på ifall man skriver under ett skivkontrakt. Rockmusikerlinjen anordnar även work-shops och clinics.

*" Det är lärorikt att se hur olika band och kända musiker bygger*

*upp sina låtar. Vilken individuell stil de har. Alla har sina knep, säger Jocke”.*

Genom Fryshusets storlek finns det olika stämningar och möjligheter att möta andra musiker. Emil och Jocke har dock sin bas bland dem som har gått rockmusikerlinjen som finns på Fryshuset, vilket gör att de trivs mycket bra och inte vill lämna verksamheten än på ett tag.

### **musikcirkeln**

Bandmedlemmarna beskriver musikcirkeln i ett praktiskt perspektiv när de berättar hur den startades:

*”Cirkeln startas genom att man besöker musikavdelningen på Fryshuset och anmäler att man söker rep-lokal, de kollar om det finns plats någonstans. Vi fyllde sedan i personuppgifter på alla i studiecirkeln”.*

Så fort de fick rep-lokal började rockbandets arbete med att spela ihop och göra sina egna låtar. Spelar det någon roll för bandet att de har studiecirkeln hos ABF?

*”Nej, någon sån koll har man inte direkt. Jag vet inte hur stor skillnad det är hos olika studieförbund. Man ser ganska krasst på det där. Den stora fördelen är att man har subventionerad hyra, liksom. Det är inga speciella studiematerial, säger Emil”.*

För rockbandet fungerar studiecirkeln som en möjlighet främst genom att den ger dem tillgång till en överkomlig hyra i en rep-lokal. Både Jocke och Emil har en seriös attityd och konkreta drömmar hur de ska kunna komma ut och spela med bandet.

*”Vi jobbar som djur för att komma ut och spela och utan att ha pengar. Vi är oerhört glada att det är så pass billig hyra. Det kostar 1500:- att hyra plats i en rep-lokal per månad om man inte är med i en studiecirkel och halva priset om man har en. Vi har ju också tillgång till en porta-studio genom att vi har musikcirkel och repar på Fryshuset”.*

Jocke är bandets cirkelledare och lämnar in en rapport en gång i halvåret om hur mycket de har utnyttjat lokalen samt antal timmar per reptillfälle för att visa att studiecirkeln fungerar. Studiecirkelarna brukar även redovisas i form av en bandinspelning. Bandet skriver också banddagbok som cirkelredovisning:

*"Det är svårt, det blir i stora drag. Det blir lite att man skriver därför att man ska".*

Grunden för bandets intresse för att ha en musikcirkel är att det ger möjlighet att spela genom att man får en plats i en rep-lokal:

*"Replokalen är själva grunden, för att kunna spela. På samma sätt som att man behöver en lägenhet för att ha nästan att bo och känna sig trygg".*

Emil och Jocke har haft musikcirkel under flera års tid och tycker att dagens studiecirkel i mindre utsträckning använder sig av skriftligt material. Vilket båda tycker är bra.

Emil undervisar också som gitarrlärare hos ABF:

*"I den cirkeln används tex studiematerialet, Rockskolan, som eleverna måste köpa. Jag tycker det är lite värdelöst. Dels att man ska vara bunden till ett material och dels därför att bokens känns förlegad genom att den börjat bli gammal. Jag är lite skeptisk. Det ska vara frivilligt, om man vill ha ett studiematerial ska man kunna få välja".*

Emil avslutar sina cirkel med att visa musikvideos till skillnad mot det tråkiga studiematerialet:

*"Det är ett ganska roligt studiemedel".*

## om spelningar

Bandet vet att det är lättare för cover-band att få spelningar om man inte har gett ut en skiva med eget material. Det finns heller inte speciellt många spelställen i Stockholm för oetablerade band. En möjlighet är att försöka ordna speltillfällen i andra städer i Stockholms närhet.

Bandmedlemmarna beskriver hur viktigt det är att spela inför publik. Rockspelandet skulle inte attrahera så pass mycket om det inte vore för möjligheten att få uppträda inför publik:

*"Det är obeskrivbart, om allting funkar. Det är toppen, det primära målet att stå på scenen och lira för folk. Det är ganska sjukt egentligen, all den tid som läggs ned i replokalen, allt 'roddande' med utrustning för att spela kanske en timma och så får man ett par hundralappar. Och så tillbaka med all utrustning mitt i natten. Ett sånt djävla slit i förhållande till de pengar man får. Men det är värt det tycker både Jocke och Emil".*

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

...the ... of the ...

**Del 4**

# **Avslutande diskussion**

Del 4

Avslutande diskussion

## 7 Rockmusik som folkbildning

Ungdomars uppväxtvillkor har förändrats under det moderna samhällets framväxt. I dagens samhälle ingår medier och populärkultur i vardagskulturen, och ungdomar tillbringar mycket tid antingen med att lyssna eller själva spela musik. Under de senaste årtionena har även ungdomars fritidsvanor förändrats. Till den mer traditionella fritidssysslan inriktad mot idrott har också estetiska och symboliska verksamheter vuxit sig starka. Studieförbunden är den institution i samhället som i stor utsträckning har engagerat de ungdomar som har en estetiskt inriktad fritid, detta gäller i synnerhet för de musikintresserade pojkarna/ungdomarna.

Rockmusikverksamheten har blivit en stor och integrerad del i studieförbundens arbete. Undersökningen visar dock att musikverksamheten har tillåtits växa sig större hos Studieförbundet och ABF än hos Medborgarskolan. De tre studieförbunden säger att verksamheten skulle kunna växa ytterligare om fler resurser fanns, eftersom de har köer till de allra flesta musikhusen i landet.

Studieförbundens förståelse och pedagogiska arbete med rockmusiken kan även idag sägas ingå som en naturlig och folkbildande del i verksamheterna efter de inledande årens överdrivna pedagogisering med obligatoriska studiematerial.

De i studien ingående studieförbunden visar idag upp en kvalitativt anorlunda musikverksamhet, som bygger på en pedagogisk tanke om att stödja och fungera som en resurs i bandens kunskapssökande. Musikcirkeln kan idag sägas utgå från bandens egna behov och intressen. De musikansvariga fungerar därmed som resurspersoner som på ett nära sätt följer bandens utveckling och hela tiden är beredda att stödja och hjälpa till för att ge deltagarnas läroprocess en skjuts i rätt riktning. Det studiematerial som finns används efter bandens behov och intresse för att få en ökad teoretisk förståelse för musicerandet. Studiematerial kan därmed sägas utgöra ett komplement snarare än ett tvång. Minskningen av det obligatoriska studiematerialet får även stöd i Erikssons undersökning (1989) enligt vilken en alltför teoretisk och teknisk musikcirkel riskerar att förstöra populärmusikens muntliga tradition och autodidaktiska karaktär till skillnad från den tradition som jazzmusiker och de metoder som skolade musiker använder sig av. Studiematerial används dock som uppslagsverk och bredvidläsningsmaterial när banden finner ett behov till detta. Studiecirkelns tradition och form ger utrymme för ungdomars musikverksamhet på ett sätt som annan institutionaliserad undervisning inte gör.



Genom rockmusiken har studieförbunden även kommit i kontakt med ungdomar, företrädevis pojkar och unga män från arbetarhem, som många gånger saknar en naturlig relation till organiserade fritidssysselsättningar eller till studieförbundens verksamheter. Inom studieförbunden finns det en stor kompetens hos musikhandläggarna att ta emot dessa ungdomar, att tjäna som vuxenförebilder, de har även en pedagogisk kunskap om hur rockspelandets folkbildande inslag ska tas tillvara och utnyttjas.

Det har också under 1990-talet startats en rad tjeiprojekt för att öka flickors deltagande i musikverksamheten. Detta arbete bör fortsättningsvis ges ett stöd och intensifieras för att göra verksamheten mer jämställd. Flickors behov av att uttrycka sig musikaliskt kan dock vara delvis annorlunda och kräver därför en rad andra kompetenser hos studieförbunden i allmänhet och bland musikansvariga i synnerhet. Inför framtiden kommer det att vara viktigt att i större utsträckning utnyttja äldre kvinnliga musiker som handledare för de yngre flickorna.

Eстетiska verksamheter blir då och då föremål för en debatt där deras nytta ifrågasätts. Att spela rockmusik i en grupp ger individer en rad kompetenser och färdigheter som de kan använda sig av utanför spelandet och i sitt framtida liv. Både svensk och internationell ungdomskulturforskning har sedan 1980-talet utforskat och intresserat sig för de läroprocesser som existerar i ungdomskulturer och även specifikt i musikspelandet. Kopplingen mellan adolescens, modernitet och socialt vuxenblivande hos rockgrupper är utforskat av Öhlund (1988), Fornäs m.fl. (1988). I Economou (1994) speglas två olika bands socialisationsprocess utifrån banders interna projekt och den kontext fritidsgårdens kultur skapar. I Sernhece (1984) beskrivs de positiva erfarenheter som erhöles när man inom socialtjänsten använde sig av rockmusikspelande som social metodik för ungdomar med sociala problem. Studieförbundens organisering av musikspelande visar dock att rockmusik kan organiseras till en viss grad utan att den musikaliska kvaliteten behöver gå förlorad. Detta skrivs som en kritik mot den tidigare forskningens tendens att autenticitetsstämpla rockspelandet utifrån idealiserande utgångspunkter. Ungdomskulturforskningens inriktning mot rockspelandets läroprocesser är ännu i sin linda och man kan därför inte med säkerhet säga vilket det livslånga lärandet är.<sup>18</sup> Studierna visar dock att rockspelandet inte sker på en för individen utlig nivå. Läroprocessen sker på en djupt subjektiv nivå. Det är även av

<sup>18</sup> I Fornäs m.fl. (1990) diskuteras emellertid vilka reflexiva processer som skapades i mötet mellan ungdomarna i rockbanden och forskarna i samband med undersökningen.

vikt att notera att adolescenta pojkar verkar ha ett behov av att få uttrycka autenticitet och subjektivitet i en informell grupp som kan sägas fungera som en "social livsmoder".<sup>19</sup> Musicerandet ger viktiga sociala färdigheter inför vuxenblivandet och inte minst kunskaper om massmedier. Dessa kunskaper är viktiga och blir allt viktigare i vår medialiserade moderna kultur. Att ingå i ett rockband innebär att tillägna sig ett subkulturellt och universiellt språk samtidigt, samt att lära sig att språkliggöra emotioner och subjektivitet på ett sätt som möjliggör interaktion.

Genom att spela rockmusik lär sig ungdomar att hantera relationer och relationsproblem och att lösa dessa. Musicerandet leder även till en ökad möjlighet att möta och förstå främmande kulturella språk och människor från skilda etniska grupper och sociala klasser.

Musicerandet medverkar därmed till att generella identitetsprocesser under tonåren kan komma till uttryck och bearbetas mot en vuxenidentitet. Ungdomars behov av att kunna reflektera över sig själva och sin omvärld genom estetiska verksamheter har ökat i och med de samhällsförändringar som har inträffat. I det moderna samhället har fritiden och de aktiviteter som utförs kommit att bli viktiga identitetsskapande processer. I dagens samhälle är fritid, tillsammans med skola, arbete och familj, ett område där identitet, livsstilar och livsprojekt stakas ut. Att ha möjlighet till att få uttrycka sig, att vara expressiv, är viktiga processer i detta identitetsarbete.

Rockverksamheten i studieförbunden existerar i en skärningspunkt där stat och studieförbund försöker åstadkomma en organiserad fritid, det handlar om ett förebyggande arbete bland ungdomar och en självklar rätt att få uttrycka sig genom populärmusikens språk. Det verkar dock som om de enbart förebyggande tankarna idag har fått en stark konkurrens av en genuin förståelse för musikens roll under uppväxttiden hos de musikansvariga. Att organisera musikspelandet och samtidigt erbjuda en konstruktiv fritid är ju något som i sig har ett positivt värde. Det verkar också som om verksamheten i cirklarna i större utsträckning utgår från rockbandens läroprocesser och inte från studieförbundens behov av att kontrollera. Undantag finns säkert, men även i studiecirklar som redovisas i en mer traditionell mening ges deltagarna utrymme för ett reflexivt lärande om den egna utvecklingen.

Musikcirklarna utgår till stor del från bandens läroprocesser, vilket hos ABF benämns som verklighetsprincipen. Denna pedagogiska inriktning har utvecklat musikcirklarna på en rad punkter. För det första har tvånget att använda sig av studiematerial minskat avsevärt. I dag används studie-

---

<sup>19</sup> Jfr. med Ziehe (1984).

material främst som extraresurser till de band som efterfrågar kunskaper av antingen specifik karaktär eller där man vill få en ökad teoretisk förståelse för musikutövandet. Minskningen av boken som studiematerial har säkerligen underlättat andra former för att inhämta kunskap från video och specialtidsskrifter. Genom att bandets spelande står i fokus för cirkelns genomförande har olika former av banddagböcker införts. I dessa får banden skriva ned vad som händer under repetitionerna och utvärdera cirkeln utifrån de mål som de satte upp vid dess början. Dessa former för att dokumentera musikcirkeln har lett till att man idag har infört en helhetsprincip för musikcirkelns läroprocess. Det är en hel termins läroprocess som är fokus för utvärderingen. Dokumentationen av det egna spelandet och de olika skeenden som inträffar under cirkelns gång hjälper även deltagarna till att kunna få en reflexiv kunskap om sitt eget lärande.

Andra medier, porta-inspelningar, studieinspelningar och videoinspelningar samt datoranvändning har kommit att bli viktiga inslag i studiecirkelns verksamhet. Musikcirkelns verksamhet kan därför ses som mer eller mindre multimedia. <sup>20</sup> Deltagarna får därmed kunskaper utöver de musikaliska. Deltagare i musikcirkel har även påbörjat cirkel inom andra områden av ett behov att lära sig nya områden i anslutning till musiken.

Rockspelandet ger inte bara musikaliska kunskaper. Man får praktiska färdigheter såsom att spela ett instrument och sköta en studiecirkel samt administrativa färdigheter. Språket – både det verbala och expressiva – utvecklas. Att samarbeta i en informell grupp ger en ökad relationskompetens och att hantera normer och konflikter i den sociala samvaron. Bandmedlemmarna får även på en social nivå möjligheter att möta ungdomar i andra kulturer och kan därmed bli medvetna om den egna kulturens uttryck och vad andra ungdomars kulturella inriktning står för. Möten mellan ungdomar i olika kulturer kan ge en ökad förståelse för människor utanför den egna kulturens gränser.

Musikspelandet ger även positiva konsekvenser för identiteten, genom de reflexiva inslag som finns i musicerandet. Motivation och idealbildning finns som aspekter i lärandet där idoler och t.ex. musikhandläggare kan fungera som förebilder och därmed medverka till utveckling. Musikspelandet leder även till att individers förmåga till expressivitet utvecklas, en förmåga som är viktig i identitetsarbetet. Genom "språklig expressivitet" (ej endast verbal) kan ungdomar reflektera över sin egen

---

<sup>20</sup> I Kulturutredningen saknas tyvärr en diskussion om hur studieförbundens musikcirkel även har inslag av multimedia och massmedier vilket borde göra dem intressanta för de särskilda satsningar som utredningen föreslår.

identitet för att uppleva autenticitet, en äkthet inför de sätt de har valt att uttrycka sig på. Låt mig skriva det återigen, rockmusik ger ungdomar möjligheter till att skapa en identitet som underlättar vuxenblivandet.

De ansvariga för musikverksamheterna i de tre studieförbunden har alla mer eller mindre uttryckt sitt missnöje över hur det förändrade bidragssystemet missgynnar ungdomsmusiken. Genom att rockbanden har ett fåtal medlemmar, oftast 4 till 7, får dessa studiecirkelar ett färre antal deltagartimmar än vad språkcirkelar kan generera. Det är viktigt att statsmakten och Folkbildningsrådet uppmärksammar detta problem inför framtiden. Folkbildande studiecirkelar ska helst inte liknas vid en skolsituation och lektionsundervisning utan bygga på en mindre grupps gemensamma kunskapsinhämtning. Rockmusikcirkelarna utövas även till största delen av ungdomar och unga vuxna upp till 25-årsåldern. Därmed har cirkelarna ett viktigt socialiserande och förebyggande syfte. Kanske borde studiecirkelar som riktar sig mot ungdomar viktas och anses vara mer betydelsefulla för studieförbundens arbete än de cirkelar som riktar sig mot en vuxen och ekonomiskt stark deltagargrupp. Rockmusikens svaga position och låga status, inte bara i samhället utan också hos studieförbunden, ligger säkerligen till grund för att inte erfoderliga resurser har tilldelats denna aktivitetsform.

Mycket tyder på att musikverksamheten fungerar olika på landsorten och i storstäderna samt bland större och mindre avdelningar respektive distrikt. De musikhus som ingår i denna undersökning tillhör båda storstadsregionen och har därmed relativt bra med resurser. ABFs musikverksamhet stöds t.ex. med extraresurser från Fryshuset. Det finns givetvis bra och väl fungerande musikhus i mindre städer. Att ordna musikverksamheten i större musikhus har en rad fördelar genom de kulturella möten och kontakter som möjliggörs. Detta tillvägagångssätt är dock svårare att förverkliga på landsorten av kostnadskäl. Det borde kanske vara möjligt för olika studieförbund i mindre städer att samarbeta i ett musikhus eller att skapa s.k. kulturhus där den estetiska verksamheten rymms och samarbetar.

Det verkar även vara så att rockbanden har en pragmatisk inställning till vilket studieförbund som de väljer att starta sin musikcirkel hos. Det studieförbund som kan erbjuda bandet möjligheter att spela i form av en replokal är det som eftersöks. För ungdomar är möjligheten att kunna få plats i en replokal av största vikt eftersom de sällan har de resurser eller ekonomiska förutsättningar som krävs att ordna detta på egen hand. Detta innebär inte att studieförbundens arbete med rockbanden är oväsentligt. Förhållandet är snarare tvärtom, genom att erbjuda rockbanden möjligheter att spela musik möjliggörs indirekt ett pedagogiskt kvalificerat arbete genom det stöd och den påverkan musikhandläggare kan ge banden.

De kurser som erbjuds till banden, både de som är obligatoriska och de som syftar till förkovran på olika områden inom musiken, innehåller viktiga lärostoff för rockspelande ungdomar. Förutom att ungdomarna ges möjligheter att lära sig att bättre och/eller på en djupare nivå spela sin musik ges även kunskap om musikbranschen till kursdeltagarna. Dagens musikområde har idag så till den grad både professionaliserats och kommersialiserats att studieförbunden borde se det som sitt självklara ansvar att förbereda och ge insikt om hur musikbranschen fungerar för att underlätta ungdomars kontakter med densamma.

Genom att studieförbunden erbjuder ungdomar och unga vuxna möjligheten att uttrycka sig via musiken för att språkliggöra samtiden sker dels ett viktigt socialiserande arbete och dels ett viktigt kulturellt arbete. Musicerandet är ett kulturellt skapande av särskild vikt för de ungdomar som växer upp i dagens medialiserade moderna kultur.

## Referenser

- Arvidsson Bremmers Per, Sivenberg Keith. *Rockcirklar är folkbildning*. Fönstret nr. 3/1995
- Bjurström E. *Spelar rocken någon roll?* Statens ungdomsråd. Gotab, Stockholm, 1993
- Cohen S. *Folk Devils and moral panics: the creation of the mods and rockers*. Basil Blackwell, Oxford, 1972/1980
- Economou, K. *Making Music Work – Culturing youth in an institutional setting*. Universitetet i Linköping, 1994
- Eriksson Jan. *Musiklärande i rockcirklar*. Avdelningen för Musikvetenskap, stencil, 1989
- Fine G. A. *Shared Fantasy – Role-Playing games as Social Worlds*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1983
- Fornäs J. mfl. *Under Rocken – Musikens roll i tre unga band*. Symposion. Stockholm/Lund, 1988
- *Speglad Ungdom. Forskningsreception i tre rockband*. Symposion, Stockholm/Stehag, 1990
- Fornäs mfl. *Unga Stilar och Uttrycksformer*. FUS-Rapport 4. Symposion, Stockholm/Stehag, 1992
- Habermas J. *The Theory of Communicative Action*, (2 volymer). Beacon press, Boston 1984,1987
- Hall S. & Jefferson T. *Resistance through rituals. Youth subculture in post-war Britain*. Hutchinson, London, 1976
- Hebdige D. *Subculture. The meaning of Style*. Methuen, London, 1979
- *Hiding in the Light. On Images and Things*. Routledge, London, 1988
- Lodén Mats. *Rockmusik – En rapport och ett diskussionsunderlag*. Stencil, Studieförbundet.
- Nilsson P. *Den allvarsamma fritiden*. Statens ungdomsråd. Ekblads tryckeri Västervik, 1994
- *Fritiden – Tidsfördriv eller investering?* Artikel i *Krokig väg mot vuxen del 2 – Fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete*. Ungdomsstyrelsen, Västervik, 1996
- Nissen J. *Pojkarna vid datorn – unga entusiaster i datateknikens värld*. Symposion Graduale, Stockholm/Stehag, 1993
- SCB, Fritid 1976–1991. *Levnadsförhållanden*. Rapport nr. 85. Stockholm, 1993
- Sernhede O. *Av drömmar väver man... Om ungdomskultur, socialisation och ungdomsarbete*. Socialstyrelsen/Utbildningsproduktionen. Stockholm/Malmö, 1984
- *Modernitet adolescens & kulturella uttryck*. Kompendiet, Göteborg, 1995

- Trondman M. *Rocksmaken. Om rock som symboliskt kapital. En studie av ungdomars musiksmak och eget musikutövande*. Högskolan i Växjö, 1989
- Uppväxtvillkor. *Musik, dans och nya ungdomsrörelser*. Statens ungdomsråd, Stockholm Nr 2/1991
- Willis P. *Fostran till lönearbete*. Röda Bokförlaget, Göteborg, 1977/1983
- *Common Culture. Symbolic work at play in the everyday cultures of the young*. Open University Press, Milton Keynes, 1990
- Ziehe T. *Ny Ungdom – om ovanliga läroprocesser*. Norstedts, Stockholm, 1986
- Ziehe T. *Kulturanalyser: Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Symposion, 1989
- Öhlund T. *Rockbandet – kultur och läroprocess hos en kamratgrupp i yngre tonåren*. Umeå universitet, 1988
- *Från Rockriff till Samhällskritik*. Artikel i Uppväxtvillkor Nr 4/1989
- *Identitet, text och makt. Ett poststrukturalistiskt perspektiv på identitet*. Artikel i *Bortom all förenkling – Människan som väsen och oväsen*. Mether & Nygren (red). Daidalos, 1992
- *Diskurser i svensk ungdomskulturforskning*. I antologin: *Ungdomsforskning – kritik, reflektioner och framtida möjligheter*. Red: Öhlund/Bolin, Ungdomskultur vid Stockholms universitet. Akademitryck, 1994
- *Politik och föreningsliv*. I årsbok om Ungdom. Ungdomstid. Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 1994

## Bilaga 1

Personer som har blivit intervjuade hos de tre studieförbunden:

### Riksnivå

*Medborgarskolan:*

Totte Freidenfelt, musikansvarig

*Studiefrämjandet:*

Mirja Eräpuro, musikansvarig

Karin Ekerman, kulturansvarig

Magnus Nilsson, informationsansvarig

*ABF:*

Marianne Högmark, kulturansvarig

### Distriktsnivå och musikhus

*Medborgarskolan:*

Lillemor Olsson, Umeå

*Studiefrämjandet:*

Fredrik Bergström, musikhuset Tryckeriet

*ABF:*

Kurt Stern, Stockholm

Hans Lindgren, Fryshuset (2 intervjuer)

Rockgruppen WOOD, Fryshuset, och de band som medverkade i ABFs utvärdering av verksamheten vid Fryshuset 1992/93 samt ett urval av banddagböcker från ABF, Fryshuset, från verksamhetsåret 1994/95.



# Statens offentliga utredningar 1996

## Kronologisk förteckning

---

1. Den nya gymnasieskolan – hur går det? U.
2. Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. U.
3. Fritid i förändring.  
Om kön och fördelning av fritidsresurser. C.
4. Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. UD.
5. Politikråden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. UD.
6. Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. UD.
7. Av vital intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. UD.
8. Batterierna – en laddad fråga. M.
9. Om järnvägens trafikledning m.m. K.
10. Forskning för vår vardag. C.
11. EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. K.
12. Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. Fi.
13. Offentlig djurskyddstillsyn. Jo.
14. Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. Fi.
15. Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. UD.
16. Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. UD.
17. Bättre trafik med väginformatik. K.
18. Totalförsvarspflichtiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. Fö.
19. Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. UD.
20. Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. U.
21. Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. U.
22. Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. U.
23. Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan. N.
24. Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. UD.
25. Från massmedia till multimedia – att digitalisera svensk television. Ku.
26. Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. K.
27. En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. U.
28. Det forskningspolitiska landskapet i Norden på 1990-talet. U.
29. Forskning och Pengar. U.
30. Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. Fi.
31. Attityder och lagstiftning i samverkan + bilagedel. C.
32. Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. SB.
33. Banverkets myndighetsroll m.m. K.
34. Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. A.
35. Kriminalunderrättsregister  
DNA-register. Ju.
36. Högskola i Malmö. U.
37. Sveriges medverkan i FN:s familjeår. S.
38. Nationalstadsparker. M.
39. Rapport från klimatdelegationen 1995.  
Klimatrelaterad forskning. M.
40. Elektronisk dokumenthantering. Ju.
41. Statens maritima verksamhet. Fö.
42. Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. UD.
43. Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. UD.
44. Översyn av skatteflyktlagen.  
Reformerat förhandsbesked. Fi.
45. Presumptionsregeln i expropriationslagen. Ju.
46. Enskilda vägar. K.
47. Cirkelsamhället. Studiecirkelars betydelser för individ och lokalsamhälle. U.
48. Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing World. Swedish National Report for Habitat II. N.
49. Regler för handel med el. N.
50. Förbud mot vapen på allmän plats m.m. Ju.
51. Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring – alternativ och förslag. A.
52. Precisering av handelsändamålet i detaljplan. M.
53. Kalkning av sjöar och vattendrag. M.
54. Kooperativa möjligheter i storstadsområden. S.
55. Sverige, framtiden och mångfalden. A.
55. På väg mot egenföretagande. A.
55. Vägar in i Sverige. A.
56. Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad. A.
57. Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. Fi.
58. Finansieringen av det civila försvaret. Fö.

# Statens offentliga utredningar 1996

## Kronologisk förteckning

---

59. Europapolitikens kunskapsgrund.  
En principdiskussion utifrån  
EU 96-kommitténs erfarenheter. UD.
  60. Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och  
utvidgningens effekter på den gemensamma  
jordbrukspolitiken. UD.
  61. Olika länder – olika takt. Om flexibel integration  
och förhållandet mellan stora och små stater i EU.  
UD.
  62. EU, konsumenterna och maten  
– Förväntningar och verklighet. Jo.
  63. Medicinska undersökningar i arbetslivet. A.
  64. Försäkringskassan Sverige – Översyn av  
socialförsäkringens administration. S.
  65. Administrationen av EU:s jordbrukspolitik  
i Sverige. Jo.
  66. Utvärderat personal. Ju.
  67. Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader.  
Fi.
  68. Några folkbokföringsfrågor. Fi.
  69. Kompetens och kapital + bilaga. N.
  70. Samverkan mellan högskolan och näringslivet. N.
  71. Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer  
och landsbygd. In.
  72. Rättspsykiatriskt forskningsregister. S.
  73. Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.  
Volym 1 – En granskning. M.
  73. Swedish Nuclear Regulatory Activities.  
Volume 1 – An Assessment. M.
  74. Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.  
Volym 2 – Faktaredogörelser. M.
  74. Swedish Nuclear Regulatory Activities.  
Volume 2 – Descriptions. M.
  75. Värden i folkhögskolevärlden. U.
  76. EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer,  
formalia. Sammanfattning av ett seminarium i  
april 1996. UD.
  77. Utländska försäkringsgivare med verksamhet i  
Sverige. Fi.
  78. Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning  
och finansiering. N.
  79. Översyn av revisionsreglerna. Fi.
  80. Viktigt meddelande.  
Radio och TV i Kris och Krig. Ku.
  81. Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. Fi.
  82. En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens  
tillsynsmyndigheter. K.
  83. Allmänt pensionssparande. S.
  84. Ekobrottsforskning. Ju.
  85. Egon Jönsson – en kartläggning av lokala sam-  
verkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. S.
  86. Utvecklad samordning inom det civila försvaret  
och freds räddningstjänsten. Kartläggning,  
överbägganden och förslag. Fö.
  87. Tredimensionell fastighetsindelning. Ju.
  88. Kameraövervakning. Ju.
  89. Samverkan mellan högskolan och de små och  
medelstora företagen. N.
  90. Sammanhållet studiestöd. U.
  91. Den privata vårdens omfattning och framtida  
ersättningsformer – En översyn av de nationella  
taxorna för läkare och sjukgymnaster. S.
  92. IT i miljöarbetet. M.
  93. Ny yrkestrafiklagstiftning. K.
  94. Nationell teledresskatalog. K.
  95. Botniabanan. K.
  96. Strukturförändring och besparing.  
En uppföljning av genomförda förändringar  
inom försvarsmaktens ledningsorganisation. Fö.
  97. Effektivare försvarsfastigheter!  
Utvärdering av en reform. Fö.
  98. Vem styr försvaret? Utvärdering av  
effekterna av LEMO-reformen. Fö.
  99. Avveckling med inläring. Erfarenheter från  
LEMO-reformens avveckling av personal. Fö.
  100. Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.  
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.  
Författningsförslag, författningskommentarer  
och bilagor. Fi.
  101. Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMs  
yttrande över SKBs FUD-Program 95. M.
  102. TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. U.
  103. Miljöbalken. En skärpt och samordnad  
miljölagstiftning för en hållbar utveckling.  
Del 1 och 2. M.
  104. Konsumentskydd på elmarknaden. C.
  105. Att främja donationer till universitet  
och högskolor. U.
  106. EU och Sverige – från Kiruna till Malmö.  
Sammanfattning av fyra regionala möten  
1995-96. UD.
  107. Union utan gränser – konsekvenser, möjligheter,  
problem. Sammanfattning av ett seminarium i  
november 1995. UD.
  108. Konsumenterna och miljön. C.
  109. Från åkerlotter till Paradis – ett delbetänkande  
från Utredningen om universitetsfastigheter m.m.  
angående överlåtelse och tomträttsupplåtelse av  
vissa högskolefastigheter. Fi.
  110. Inför ett Svenskt kulturnät – IT och framtiden  
inom kulturområdet. Ku.
-

# Statens offentliga utredningar 1996

## Kronologisk förteckning

---

111. Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till 30 år. C
  112. Integrering av miljöhänsyn inom den statliga förvaltningen. M.
  113. En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering. Del 1 och 2. S.
  114. En körkortsreform. K.
  115. Barnkonventionen och utlänningslagen. S.
  116. Artikel 6 i Europakonventionen och skatteutredningen. Fi.
  117. Expertrapporter från Skatteväxlingskommittén. Fi.
  118. Station Stockholm Nord. K.
  119. Lättnad i dubbelbeskattningen av mindre företags inkomster. Fi.
  120. Högskolan i Malmö - Slutbetänkande. U.
  121. Spår, miljö och stadsbild i centrala Stockholm. K.
  122. Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverkscirklar och hantverksutövande. U.
  123. Iakttagelser och förslag efter omstruktureringen av försvarets ledning och stöd. Fö.
  124. Miljö för en hållbar hälsoutveckling. Betänkande. Förslag till nationellt handlingsprogram. S. Bilaga 1. Miljörelaterade hälsorisker. S. Bilaga 2. Aktörer och verktyg i miljöhälsoarbetet. S. Environment for Sustainable Health Development - an Action Plan for Sweden. S.
  125. Droger i trafiken. Ju.
  126. Doping i folkhälsoperspektiv. Del A och Del B. S.
  127. Folkbildningens institutioner. U.
  128. Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn. Ku.
  129. Den kommunala självstyrelsen och grundlagen. In.
  130. De två kulturerna. Rapporter av Klaus Richard Böhme, Bo Huldt, Carl-Einar Stålvant samt Kent Zetterberg. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
  131. Extern värdering av hot och förmåga. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
  132. Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. Fö.
  133. Jämställd vård. Olika vård på lika villkor. S.
  134. Jämställd vård. Möten i vården ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. S.
  135. Fibromyalgi och Duchennes muskeldystrofi. Kunskapsläge och behov av framtida FoU. S.
  136. Effekter av EU:s jordbrukspolitik. Jo.
  137. Kommunalförbund och gemensam nämnd - två former för kommunal samverkan. In.
  138. Ny behörighetsreglering på hälso- och sjukvårdens område m.m. S.
  139. Skatt på avfall. Fi.
  140. KO:s biträde åt enskilda. In.
  141. Vårdavgifter vid rättspsykiatrisk vård, m.m. S.
  142. Länsstyrelsernas roll i infrastrukturplaneringen. K.
  143. Krock eller möte - Om den mångkulturella skolan. U.
  144. Ökad konkurrens i handeln med livsmedel. N.
  145. Arbetstid längd, förläggning och inflytande + bilagedel. A.
  146. Att återerövra vardagen. S.
  147. Övergångsbestämmelser till miljöbalken. M.
  148. Översyn av förvärvslagen och hyreslagen Borgen och pant. Ju.
  149. Elberedskapen. Författningsfrågor. N.
  150. En allmän och sammanhållen arbetslöshetsförsäkring. A.
  151. Bidrag genom arbete - En antologi. S.
  152. Gruvorna och framtiden. N.
  153. Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden. M.
  154. Tre rapporter om studiecirklar. U.
-

# Statens offentliga utredningar 1996

## Systematisk förteckning

---

### Statsrådsberedningen

Möss och människor. Exempel på bra IT-användning bland barn och ungdomar. [32]

### Justitiedepartementet

Kriminalunderrättsregister  
DNA-register. [35]  
Elektronisk dokumenthantering. [40]  
Presumtionsregeln i expropriationslagen. [45]  
Förbud mot vapen på allmän plats m.m. [50]  
Utvärderat personal. [66]  
Ekobrottsforskning. [84]  
Tredimensionell fastighetsindelning. [87]  
Kameraövervakning. [88]  
Droger i trafiken. [125]  
Översyn av förvärvslagen och hyreslagen  
Borgen och pant. [148]

### Utrikesdepartementet

Vem bestämmer vad? EU:s interna spelregler inför regeringskonferensen 1996. [4]  
Politikområden under lupp. Frågor om EU:s första pelare inför regeringskonferensen 1996. [5]  
Ett år med EU. Svenska statstjänstemäns erfarenheter av arbetet i EU. [6]  
Av vitalt intresse. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik inför regeringskonferensen. [7]  
Union för både öst och väst. Politiska, rättsliga och ekonomiska aspekter av EU:s sjätte utvidgning. [15]  
Förankring och rättigheter. Om folkomröstningar, utträdesrätt, medborgarskap och mänskliga rättigheter i EU. [16]  
Sverige, EU och framtiden. EU 96-kommitténs bedömningar inför regeringskonferensen 1996. [19]  
Från Maastricht till Turin. Bakgrund och övriga EU-länders förslag och debatt inför regeringskonferensen 1996. [24]  
Demokrati och öppenhet. Om folkvalda parlament och offentlighet i EU. [42]  
Jämställdheten i EU. Spelregler och verklighetsbilder. [43]  
Europapolitikens kunskapsgrund. En principdiskussion utifrån EU 96-kommitténs erfarenheter. [59]  
Miljö och jordbruk. Om EU:s miljöregler och utvidgningens effekter på den gemensamma jordbrukspolitiken. [60]  
Olika länder – olika takt. Om flexibel integration och förhållandet mellan stora och små stater i EU. [61]

EU:s regeringskonferens – procedurer, aktörer, formalia. Sammanfattning av ett seminarium i april 1996. [76]  
EU och Sverige – från Kiruna till Malmö. Sammanfattning av fyra regionala möten 1995-96. [106]  
Union utan gränser – konsekvenser, möjligheter, problem. Sammanfattning av ett seminarium i november 1995. [107]

### Försvarsdepartementet

Totalförsvarspiktiga m95. Förslag om jobb/studier efter muck, bostadsbidrag, dagpenning, försäkringar. [18]  
Statens maritima verksamhet. [41]  
Finansieringen av det civila försvaret. [58]  
Utvecklad samordning inom det civila försvaret och fredsfriddningstjänsten. Kartläggning, överväganden och förslag. [86]  
Strukturförändring och besparing.  
En uppföljning av genomförda förändringar inom försvarsmaktens ledningsorganisation. [96]  
Effektivare försvarsfastigheter!  
Utvärdering av en reform. [97]  
Vem styr försvaret? Utvärdering av effekterna av LEMO-reformen. [98]  
Avveckling med inläring. Erfarenheter från LEMO-reformens avveckling av personal. [99]  
Iakttagelser och förslag efter omstruktureringen av försvarets ledning och stöd. [123]  
De två kulturerna. Rapporter av Klaus Richard Böhme, Bo Hult, Carl-Einar Stålvant samt Kent Zetterberg. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [130]  
Extern värdering av hot och förmåga. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [131]  
Det stora och snabba greppet. Om LEMO-reformens metoder och resultat. Bilagor med underlagsmaterial till UTFÖR:s slutbetänkande SOU 1996:123. [132]

### Socialdepartementet

Sveriges medverkan i FN:s familjeår. [37]  
Kooperativa möjligheter i storstadsområden. [54]  
Försäkringskassan Sverige – Översyn av socialförsäkringens administration. [64]  
Rättsspsykiatriskt forskningsregister. [72]  
Allmänt pensionssparande. [83]  
Egon Jönsson – en kartläggning av lokala samverkansprojekt inom rehabiliteringsområdet. [85]

# Statens offentliga utredningar 1996

## Systematisk förteckning

Den privata vårdens omfattning och framtida ersättningsformer – En översyn av de nationella taxorna för läkare och sjukgymnaster. [91]  
En allmän och aktiv försäkring vid sjukdom och rehabilitering. Del 1 och 2. [113]  
Barnkonventionen och utlänningslagen. [115]  
Miljö för en hållbar hälsoutveckling.  
Betänkande. Förslag till nationellt handlingsprogram. [124]  
Bilaga 1. Miljörelaterade hälsorisker. [124]  
Bilaga 2. Aktörer och verktyg i miljöhälsoarbetet. [124]  
Environment for Sustainable Health Development – an Action Plan for Sweden. [124]  
Doping i folkhälsooperspektiv. Del A och Del B. [126]  
Jämställd vård. Olika vård på lika villkor. [133]  
Jämställd vård. Möten i vården ur ett tvärvetenskapligt perspektiv. [134]  
Fibromyalgi och Duchennes muskeldystrofi.  
Kunskapsläge och behov av framtida FoU. [135]  
Ny behörighetsreglering på hälso- och sjukvårdens område m.m. [138]  
Vårdavgifter vid rättspsykiatrisk vård, m.m. [141]  
Att återerövra vardagen. [146]  
Bidrag genom arbete – En antologi. [151]

### Kommunikationsdepartementet

Om järnvägens trafikledning m.m. [9]  
EU-mopeden. Ålders- och behörighetskrav för två- och trehjuliga motorfordon. [11]  
Bättre trafik med väginformatik. [17]  
Ny kurs i trafikpolitiken + Bilagor. [26]  
Banverkets myndighetsroll m.m. [33]  
Enskilda vägar. [46]  
En översyn av luft- sjö- och spårtrafikens tillsynsmyndigheter. [82]  
Ny yrkestrafiklagstiftning. [93]  
Nationell teledresskatalog. [94]  
Botniabanen. [95]  
En körkortsreform [114]  
Station Stockholm Nord. [118]  
Spår, miljö och stadsbild i centrala Stockholm. [121]  
Länsstyrelsernas roll i infrastrukturplaneringen. [142]

### Finansdepartementet

Kommuner och landsting med betalnings-svårigheter. [12]  
Budgetlag – regeringens befogenheter på finansmaktens område. [14]  
Borgenärsbrotten – en översyn av 11 kap. brottsbalken. [30]  
Översyn av skatteflyktslagen.  
Reformerat förhandsbesked. [44]

Pensionssamordning för svenskar i EU-tjänst. [57]  
Medborgerlig insyn i kommunala entreprenader. [67]  
Några folkbokföringsfrågor. [68]  
Utländska försäkringsgivare med verksamhet i Sverige. [77]  
Översyn av revisionsreglerna. [79]  
Skydd för sparande i sparkasseverksamhet. [81]  
Ett nytt system för skattebetalningar. Del A.  
Ett nytt system för skattebetalningar. Del B.  
Författningsförslag, författningskommentarer och bilagor. [100]  
Från åkerlotter till Paradis – ett delbetänkande från Utredningen om universitetsfastigheter m.m. angående överlåtelse och tomträttsupplåtelse av vissa högstskolefastigheter. [109]  
Artikel 6 i Europakonventionen och skatteutredningen. [116]  
Expertrapporter från Skatteväxlingskommittén. [117]  
Lättnad i dubbelbeskattningen av mindre företags inkomster. [119]  
Skatt på avfall. [139]

### Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – hur går det? [1]  
Samverkansmönster i svensk forskningsfinansiering. [2]  
Samordnad rollfördelning inom teknisk forskning. [20]  
Reform och förändring. Organisation och verksamhet vid universitet och högskolor efter 1993 års universitets- och högskolereform. [21]  
Inflytande på riktigt – Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar. [22]  
En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande. [27]  
Det forskningspolitiska landskapet i Ncrden på 1990-talet. [28]  
Forskning och Pengar. [29]  
Högskola i Malmö. [36]  
Cirkelsamhället. Studiecirkelns betydelse för individ och lokalsamhälle. [47]  
Vården i folkhögskolevärlden. [75]  
Sammanhållet studiestöd. [90]  
TUFF – Teckenspråksutbildning för föräldrar. [102]  
Att främja donationer till universitet och högskolor. [105]  
Högskolan i Malmö – Slutbetänkande. [120]  
Kunskapssyn och samhällsnytta i hantverks-cirkel och hantverksutövande. [122]  
Folkbildningens institutioner. [127]  
Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan. [143]  
Tre rapporter om studiecirkel. [154]

# Statens offentliga utredningar 1996

## Systematisk förteckning

---

### Jordbruksdepartementet

Offentlig djurskyddstillsyn. [13]  
EU, konsumenterna och maten  
– Förväntningar och verklighet. [62]  
Administrationn av EU:s jordbrukspolitik  
i Sverige. [65]  
Effekter av EU:s jordbrukspolitik. [136]

### Arbetsmarknadsdepartementet

Aktiv arbetsmarknadspolitik + expertbilaga. [34]  
Grundläggande drag i en ny arbetslöshetsförsäkring –  
alternativ och förslag. [51]  
Sverige, framtiden och mångfalden. [55]  
På väg mot egenföretagande. [55]  
Vägar in i Sverige. [55]  
Hälften vore nog – om kvinnor och män på  
90-talets arbetsmarknad. [56]  
Medicinska undersökningar i arbetslivet. [63]  
Arbetslid  
längd, förläggning och inflytande + bilagedel. [145]  
En allmän och sammanhållen arbetslöshets-  
försäkring. [150]

### Kulturdepartementet

Från massmedia till multimedia –  
att digitalisera svensk television. [25]  
Viktigt meddelande.  
Radio och TV i Kris och Krig. [80]  
Inför ett Svenskt kulturnät – IT och framtiden  
inom kulturområdet. [110]  
Skyddet av kulturmiljön. En översyn av  
kulturminneslagens bestämmelser om byggnader  
och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och  
ortnamn. [128]

### Näringsdepartementet

Kartläggning och analys av den offentliga sektorns  
upphandling av varor och tjänster med  
miljöpåverkan. [23]  
Shaping Sustainable Homes in an Urbanizing  
World. Swedish National Report for Habitat II. [48]  
Regler för handel med el. [49]  
Kompetens och kapital + bilaga. [69]  
Samverkan mellan högskolan och näringslivet. [70]  
Elberedskapen. Organisation, ansvarsfördelning och  
finansiering. [78]  
Samverkan mellan högskolan och de små och  
medelstora företagen. [89]

### Närings- och handelsdepartementet

Ökad konkurrens i handeln med livsmedel. [144]  
Elberedskapen. Författningsfrågor. [149]  
Gruvorna och framtiden. [152]

### Civildepartementet

Fritid i förändring.  
Om kön och fördelning av fritidsresurser. [3]  
Forskning för vår vardag. [10]  
Attityder och lagstiftning i samverkan  
+ bilagedel. [31]  
Konsumentskydd på elmarknaden. [104]  
Konsumenterna och miljön. [108]  
Bevakad övergång. Åldersgränser för unga upp till  
30 år. [111]

### Inrikesdepartementet

Lokal demokrati och delaktighet i Sveriges städer och  
landsbygd. [71]  
Den kommunala självstyrelsen och grundlagen. [129]  
Kommunalförbund och gemensam nämnd –  
två former för kommunal samverkan. [137]  
KO:s biträde åt enskilda. [140]

### Miljödepartementet

Batterierna – en laddad fråga. [8]  
Nationalstadsparken. [38]  
Rapport från klimatdelegationen 1995.  
Klimatrelaterad forskning. [39]  
Precisering av handelsändamålet i detaljplan. [52]  
Kalkning av sjöar och vattendrag [53]  
Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.  
Volym 1 – En granskning. [73]  
Swedish Nuclear Regulatory Activities.  
Volume 1 – An Assessment. [73]  
Svensk kärnteknisk tillsynsverksamhet.  
Volym 2 – Faktaredogörelser. [74]  
Swedish Nuclear Regulatory Activities.  
Volume 2 – Descriptions. [74]  
IT i miljöarbetet. [92]  
Kärnavfall – teknik och platsval. KASAMs  
yttrande över SKBs FUD-Program 95. [101]  
Miljöbalken. En skärpt och samordnad  
miljölagstiftning för en hållbar utveckling.  
Del 1 och 2. [103]  
Integrering av miljöhänsyn inom den statliga  
förvaltningen. [112]  
Övergångsbestämmelser till miljöbalken. [147]  
Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden. [153]

---



